

ЗБОРНИК РАДОВА

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА...

Бања Лука, 2012. Године

Европски дефендологија центар за научна, политичка,
економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања

-ЗБОРНИК РАДОВА-

Са међународног научног скупа на тему „Политичка култура,
дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и Босни и
Херцеговини – стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012.
године“ одржаног 10-11. јула 2012.

Издавач

Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука

За издавача

проф. др Душко Вејновић

Главни и одговорни уредник

проф. др Душко Вејновић, редовни професор Универзитета у Бањој Луци

Почасни одбор

проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бањој Луци (предсједник), проф. др сц. Емил Влајки, потпредсједник Републике Српске, проф. др Јасмин Комић, министар науке и технологије, Предраг Лазаревић, професор, сенатор Републике Српске, Петар Ђокић, министар, Министарство рада и борачко-инвалидске заштите, мр Винко Богдан, помоћник министра науке и технологије, академик Драгољуб Мирјанић, Академија наука и умјетности Републике Српске, академик Драго Бранковић, декан Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Витомир Поповић, декан Правног факултета, Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Кеџмановић, декан Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, проф. др Слободан Антонић, Филозофски факултет Београд, проф. др Рајко Куљић. Филозофски факултет Пале, проф. др Љубиша Митровић, Филозофски факултет Ниш, доц. др Слободан Симовић, др Ненад Новаковић, Народно позориште Републике Српске, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Петар Павловић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, проф. др Сњежана Бијелић, Факултет физичког васпитања и спорта Бања Лука, мр Родољуб Петковић, Фудбалски савез Републике Српске, др Дилип Дас, Међународни симпозијум руководиоца у полицији (САД), проф. др Лоренс Арманд Френч, Универзитет западни Нови Мексико (САД), мр Славко Милић, предсједник Дефендологија центра Црне Горе.

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Душко Вејновић, професор Универзитета у Бањој Луци, предсједник Европског дефендологија центра, проф. др Симо Јокановић, проректор Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Остоја Ђукић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Миодраг Симовић, предсједник Уставног суда БиХ, проф. др Миле Дмичић, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Невен Брандт, експерт у Влади Републике Словеније, Љубљана, Мр Дарко Матијашевић, Београд, проф. др Васо Бојанић, Пољопривредни факултет Универзитета у Бањој Луци, др Миле Шикман, Министарство унутрашњих послова Републике Српске - Управа за полицијско образовање, проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Татјана Дуроњић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Нови Сад, мр Владимир Карајица, Агенција за државну управу Републике Српске, др Недељко Дебељак, Европски дефендологија центар, др Остоја Барашин, Европски дефендологија центар, проф. др Боро Трамошљанин, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, мр Горан Амићић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, мр Велибор Лалић, Европски дефендологија центар, проф. др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Београд, проф. др Милан Гужвица, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Миле Ракић, Београд, проф. др Владимир Стојановић, Београд др Драган Радишић, Оружане снаге БиХ, мр Предраг Обреновић, Европски дефендологија центар, др Марија Кнежевић, Ранко Прерадовић, књижевник.

Рецензентски одбор

проф. др Ђуро Шушњић (Београд - Србија), проф. др Миле Дмичић, проф. др Леви Крефт (Љубљана - Словенија), проф. др Миле Ракић (Београд - Србија), др Драган Радишић (Сарајево), проф. др Victor Nemuann, (Румунија), проф. др Синиша Таталовић (Загреб – Хрватска), проф. др David Last (Канада), др Владимир Карајица, др Остоја Барашин, др Недељко Дебељак, др Слободан Симић, др Бошко Ђукић, проф. др Неџад Башић, проф. др Аги Hello (Финска), проф. др Dennis J.D. Sandole (САД), проф. др Дане Субашић (Београд - Србија), доц. др Зоран Ђурђевић (Београд - Србија), доц. др Ненад Радовић (Београд - Србија), проф. др Љубиша Митровић (Ниш - Србија), проф. др Зоран Милошевић (Београд - Србија), др Славко Милић (Никшић - Црна Гора), др Харис Пешто, проф. др Владимир Стојановић (Београд - Србија), проф. др Радослав Гаћиновић (Београд - Србија), доц. др Татјана Дуроњић, доц. др Невзет Велаџић, доц. др Слободан Симовић, проф. др Радоја Радић, проф. др. Гордана Илић.

Штампа

„МАРКОС” Бања Лука

За штампарију

Игор Јаковљевић

Уредништво и администрација

Српска улица 63, 78 000 Бања Лука, Република Српска - Босна и Херцеговина

телефон/факс 051/309-470

e-mail: defendo@blic.net; www.defendologija.com; www.defendologija-banjaluka.com

жиро рачун: 562 099 0000236689

Технички уредник

Тин Вејновић, дипл. еџц.

Данијел Јовић

Лектор

Татјана Понорац, професор

Коректор

Тин Вејновић

Превод

Татјана Понорац, професор

Тираж

1000 примјерака

ПРЕДГОВОР

ПОЛИТИЧКА (НЕ) КУЛТУРА – (НЕ) РАЗАРА ДРУШТВО И СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ И СТВАРА ДУХ ПАЛАНКЕ

Пред вама, нама, је Зборник радова **Политичка култура...**, који је резултат излагања на међународном научном скупу на тему „Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и Босни и Херцеговини – стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012. године“, одржаном 10-11. јула 2012. године у Бањој Луци, у организацији Европског дефендологија центра за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања и Борачке организације Републике Српске, а уз подршку Министарства науке и технологије Владе Републике Српске. У Зборнику радова аутори су свестраним, мултидисциплинарним приступом сагледали теме: политичке културе, политичке (националне), културне (вјерске) подјеле и говор мржње као препознатљива обиљежја у Републици Српској и Босни и Херцеговини, толеранција, дијалог, и култура испод цивилизацијског нивоа, међународни атеистички покрет и (не) могућност дијалога са религијама, лимитирајући чиниоци дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини, криза глобализма и транзициона рецесија у условима политичке некултуре, нетолеранције и недемократије, друштвене претпоставке изградње политичке културе у Републици Српској и Босни и Херцеговини, узроци и посљедице недовољне политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у Републици Српској и Босни и Херцеговини уочи локалних избора 2012. године, политичка елита и изградња Републике Српске, риба смрди од главе: политичка култура неповјерења у Босни и Херцеговини, правни положај локалне самоуправе у Републици Српској са освртом на локалне изборе, злоупотреба протоколарних церемонија у вријеме избора, политички језик и конфликти образаца политичких култура, корелација политичке културе и безбједности у Републици Српској, цивилно друштво и политичка култура као алтернатива говору мржње у Републици Српској и Босни и Херцеговини, ентропија политичког система и изборног процеса у општини Сапна и могуће користи тавког стања за локалне изборе 2012. године, образовање за демократију и култура дијалога у Републици Српској и Босни и Херцеговини, политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и Босни и Херцеговини - стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012. године, глас младих на локалим изборима, положај грађанина у изборном процесу у Босни и Херцеговини, култура дијалога и толеранције у предизборној и изборној кампањи, медији и политичка култура, важност политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у изборним и предизборним кампањама и многе друге теме које су обиљежје нашега духа поднебља у временима данашњих невремена, када се између осталог, трудимо да вратимо културу и достојанство грађанима, а образовању да вратимо образ.

Циљ нам је био да истраживање политичке културе, дијалога, толеранције и демократије уопште, а посебно у Републици Српској и Босни и Херцеговини, као нужну потребу дигнемо на виши ниво и да на овом међународном скупу покажемо да је оно израз новије оптике у истраживању политике. Ако је некада политика била дефинисана као мудрост управљања људима и стварима у сврху остваривања највиших вриједности (истине, правде, слободе, светости живота, итд.) онда се она данас дефинише као обољела и крволочна борба друштвених група и појединаца за освајање, очување и повећање моћи, власти и користи које иду уз то. Прошлост нашег народа уз дужно поштовање и других народа и народности за све нас мора бити светиња. Народ који не његује традицију заслужује да пропадне. Пред нама у Републици Српској и Босни и Херцеговини је веома важан и тежак задатак. **Ми се морамо учити дијалогу и толеранцији, јер све наше невоље проистичу из чињенице што ми не умијемо да комуницирамо једни са другима. Само васпитањем и образовањем за дијалог и толеранцију може се стећи свијест да су други човјек и наша култура наша допуна а не наш пакао. Ко није трпелив, не може бити савремен човјек: још није дорастао до човјекове висине! Да би то постигао, он мора да послуша различите гласове времена и различите наине говора, јер само тако има могућности да упоређује, бира и ствара. Један уистину дијалошки начин мишљења и живљења имао би за последицу да међу мислицима не би било догматика, међу вјерницима не би било фанатика, а међу политичарима не би било тирана.** Изградња друштвено-политичког оквира Босне и Херцеговине као сложене државне заједнице, прихватљива је за све њене народе, претпоставља прихватање европског обрасца живљења, гдје сваки колективитет (народ, ентитет) има могућност да се самостално развија.

Пракса је показала да самосталност колективитета, па чак кад има одређене елементе суверености, не слаби него јача политичку заједницу у којој се таква самосталност остварује. **Теоријски посматрано, јединство сваке заједнице је јединство супротности. Интеграција различитости у Босни и Херцеговини могућа је само на основу добровољне сарадње, гдје таква сарадња налази своје исходиште и ослонац на интересу. Свако рушење дејтонског концепта, превасходно уставних принципа, територијалне подјеле на ентитете, представљало би дестабилизацију Босне и Херцеговине, па и читавог региона. Трајан мир је могућ уз досљедно поштовање норми дејтонског споразума (посебно његовог уставног текста).** Босна и Херцеговина ће бити модерна држава онда када ефикасно организује реалне људске интересе и култивише интересни хаос и ирационално сукобљавање интереса преводи у хармонију. Основу модерне, правне, демократске и цивилизоване Босне и Херцеговине треба да чине стриктна правила понашања и свијест грађана да се она морају поштовати. За то је потребна универзална мудрост у организацији и вођењу Босне и Херцеговине као државе. Како би стабилност Босне и Херцеговине била на вишем нивоу, потребно је смањити репресију и јачати васпитну улогу државе.

Основне функције и циљеви Босне и Херцеговине као државе треба да буду јачање моћи заједнице, јачање слободе појединца у заједници и смањивање репресије и јачање

васпитне улоге државе. Аристотел је често истицао „да је мотив законитости општа, а мотив незаконитости индивидуална корист“, исто тако као што Платон за добре државе узима оне у којима се влада по законима, а за лоше у којима се влада мимо закона. Функција Босне и Херцеговине као државе треба да омогући коегзистенцију појединих интереса, посредством правила која треба да предупреду, смање и ублаже сукобе. **Социјална контрола**, контрола појединаца, група и друштва у цјелини је неопходна. Босна и Херцеговина као модерна држава треба да **осигура својим грађанима максимално могућу слободу, зајамчени минимум правде и једнакости, те одређени степен опште социјалне сигурности. Она треба да минимизира принуду, а максимизира сагласност, у датим друштвено-историјским условима.** Интеграција Босне и Херцеговине у Европску Унију није дар, она захтјева јако пуно рада, компромиса и упорности. Али перспективе коначног успјеха, са свим бенефицијама економске и политичке стабилности су вриједне тих напора. Није довољно само жељети и бити у чланству у Савјету Европе или Европској Унији или Партнерству за мир, већ је потребно много одлучније водити и представљати Босну и Херцеговину онако како је дефинисана дејтонским мировним споразумом. **Потребна је много јаснија визија циљева, путева и перспектива, транспарентнији однос политичког водства, али све док је Босна и Херцеговина остављена ван европских институција, у некој врсти балканске ничије земље, бити ће ударана вањским снагама и увијек ће живјети под сјенком подјеле и идеолошког екстремизма – сталне неизвјесности која не може бити у најбољем интересу Европе.** Стање чекања на чланство у Европску Унију доприноси одливу најобразованијих кадрова и егзодусу омладине, онога часа када грађани Босне и Херцеговине постану кроз симболизам чланства и грађани Европе убрзаће се повратак избјеглица у нову земљу са идентитетом и контекстом. То ће уједно бити почетак даљњег политичког, економског и институционалног укључења Босне и Херцеговине у европске интеграционе процесе. Босна и Херцеговина је незаобилазан фактор у геополитичким и геостратешким односима на просторима југоисточне Европе. **Недостатак политичке сигурности у Босни и Херцеговини** је евидентан. Босна и Херцеговина је у потреби за брзим и ефективним реформама и изградњом система државних институција, онако како је то регулисано дејтонским мировним споразумом, са циљем обезбјеђења дугорочног мира и стабилности. Дејтонски мировни споразум је међународни документ, који се мора досљедно спровести. Он пружа реалан оквир за изградњу Босне и Херцеговине као сложене заједнице два једнакоправна ентитета и три конститутивна народа. Срби, Хрвати и Бошњаци су кроз вијекове у Босни и Херцеговини заједно живјели и нико нема права да је данас ексклузивно својата. У имплементацији дејтонског споразума постигнути су значајни резултати, прије свега у јачању мира,обнови и стварању предпоставки за нормалан живот. **Поштовање и заштита људских права, јачање демократских институција власти, јачање политичке културе, дијалога, толеранције,демократије, изградња правне државе и подизање одговорности у обављању јавних функција требају бити приоритети у Босни и Херцеговини.**

Демократске промјене у окружењу и економска транзиција ће допринијети даљњем смањењу национализма и помоћи у даљњој примјени цивилног дијела дејтонског

споразума и развоју нових социјалних вриједности. Интеграциони процеси су важни за Босну и Херцеговину уколико не жели да остане и да буде земља сиромаштва, политичке ирелевантности и даљњег пропадања. Истраживање политичке културе, дијалога, толеранције и демократије уопште, а посебно у Републици Српској и Босни и Херцеговини нужна је потреба и израз је новије оптике у истраживању политике. Политика и култура у Републици Српској и Босни и Херцеговини биле су и јесу у промјенљивом односу: једно вријеме у релативној хармонији, повремено у дисхармонији, па и у сукобу. Културни живот није само оно што се присваја, него је он и оно што се даје и у чему се активно учествује. **Да би се боље разумио однос између политике и културе, треба имати на уму дистинкцију између политике и власти. Аристотел дефинише политику као дјелатност људи у слободној заједници који се баве јавним пословима и на тај начин производе слободне индивиде, слободне грађане и слободну заједницу.** Изван политике се налазе само богови, демони и идиоти, гдје је идиот назив за онога ко нема никаквих интересовања, а ни способности да се бави јавним пословима. Власт је организација моћи помоћу које се остварују интереси и, најчешће, доминација једних над другима, из чега проистиче и једна дефиниција државне власти као легитимног монопола на физичко насиље. У вишестраначком систему какав је и у Републици Српској и Босни и Херцеговини фокус политичке анализе се мијења – умјесто формалних политичких структура, инструменти политичке анализе се окрећу студију назора, увјерења, политичких норми и стандарда који опредјељују начин на који људи дјелују унутар политичких институција. Искуства политике која је настала у шестом вијеку прије нове ере у малим градовима античке Грчке, као теорија, али и као пракса су веома поучна за данашње вријеме, али и недовољна за политичку дјелатност 21. вијека. Идеал који Платон прецизира у Закономима је да држава треба да буде толика да се цијела може видјети са највећег бријега и да сви њени грађани могу да дођу на скупштину. Грци нису могли да претпоставе да можете бирати некога кога не познајете, или да можете донијети одлуку без демократске расправе. Мада су морали да трпе и тиранију, признавали су само власт достојну људи, то значи власт на основу закона и устава. Задатак државе био је да ствара и васпитава добре демократске грађане који би стварали добре законе и добру државу. Политика је била у чврстој вези са етиком. Касније је политика другачије схватана, појавиле су се теорије које су одвојиле политику од морала. Макијавели је тврдио да је политика вјештина владања људима, а Хобс је за вријеме енглеске револуције пишући Левијатан закључио да су људи себична, агресивна, аморална бића која теже моћи, доминацији над другима. Схватио је то као природно стање у коме се људи налазе, али и да морају изаћи из тог стања рата свих против свију. Будући да ја човјек разумно биће, он тежи споразуму и договору, грађани се одричу права да свако сам пресуђује и препуштају ту надлежност институцијама државе, законима да уређују међуљудске односе и ограничавају слободу која угрожава друге. То је веома битно да се постигне у Босни и Херцеговини. Циљ је да се политика поново споји, и то не само декларативно, **са моралом**, што је неопходна потреба Републике Српске и Босне и Херцеговине, тражећи при том консензус грађана око одређених ствари.

Нема политичке заједнице, а то не може бити ни Босна и Херцеговина, која може опстати на принципу да је политика свашточинство, да ту нема никаквог морала, да никакви договори не важе и да се све заснива на борби за моћ, власт и доминацију. Не може опстати јер се тако у међусобном саобраћању потпуно губи повјерење. **Морал, односно уважавање одређених принципа, је битна претпоставка да можемо комуницирати једни са другима и са свијетом.** Услед осиромашења Републике Српске и Босне и Херцеговине ми немамо истинске плуралистичке пунктове који би могли да се одупру режиму и бране своју независност. Затим, немамо могућности да изградимо политичке странке које би биле кадровски снажне, демократски устројене и морално чврсте да се супротставе свим незаконитостима, организованом криминалу и корупцији приоритетно. Проблем је у томе што ми у БиХ нисмо развијено грађанско друштво. Да јесмо, људи би били економски независни, стабилни и имуни на било чије или које пријетње, и ситуација би била другачија. **Још један проблем наше политичке сцене је страшно опадање нивоа политичке културе. Политички лидери, људи који треба да воде или воде државу, стварају публику која се дражи на псовке, на клевете, на увреде. То није безначајно, то васпитава масе, формира најпримитивнију политичку културу (некултуру) у којој више није важан садржај, већ да ли је неко некога увриједио, понизио, поплувао.** Код нас политичка култура еродира и почиње нека врста свашточинства, сматра се да је све допуштено, на сцени је парохијална и поданичка политичка култура, а сви требамо тежити партиципативној политичкој култури. Не можете привући масе, па онда урадити нешто сасвим десето и рећи: то је био наш макијавелизам. Захтјев за моралном обновом није никаква проповијед, већ врло рационалан захтјев. Ослањање на моралне вриједности, поштовање принципа, развијање демократске процедуре и грађење цивилног друштва представљају услове напретка БиХ. Историјска времена, под којима подразумевамо она која носе дух промјена, по правилу постављају извјесне „**категоричке императиве**“. Један од таквих императива данас, у Републици Српској и Босни и Херцеговини, а ако хоћете и у цијелом свијету, јесте **дијалог**. Овдје код нас, у Републици Српској и Босни и Херцеговини, гдје је више вјера и нација осуђено да живи на истом простору, ствара се или основа за узајамну трпељивост или основа за узајамно истребљење. Ако не можемо једни са другима, могли бисмо једни поред других: узајамна трпељивост је нужан услов у друштву вјерске и националне разноликости. Али кључ свих наших невоља је у начину општења: наши људи не умију да воде разговор, али умију да воде рат. Разговор је једини начин да се избјегне свако зло. То је уједно и начин да се мисао не затвори у систем а живот у тамници: сваки затворен систем тежи распадању, без обзира да ли је ријеч о личности, друштву или култури. Свако распадање заједнице није ништа друго до прекид у општењу, пустош у људским односима. Када се распада једна заједница, нико не добија, а сви губе. Међутим, о потреби за дијалогом, о неопходности дијалога, толико се говори са свих позиција, а мало се ради у пракси, тако да и сам дијалог постаје проблематичан и под знаком питања.

Пракса у Републици Српској и Босни и Херцеговини, те минули рат наметнули су питање, да ли треба ступати у дијалог са људима друге народности, вјере, са људима другачијих политичких схватања, културних вриједности, једном ријечи, „туђих погледа

на свијет⁶⁶. Либерализам је поставио два принципа који се тичу толеранције која је повезана са питањима вјере, погледа на свијет, идентитета и начина живота: принцип неутралности државе и принцип грађанске толеранције. Држава БиХ мора бити неутрална у полемици различитих конфесија, убјеђења, схватања, начина живота, укуса. Други принцип се односи на међусобно понашање грађана – они морају толерисати егзистирање вјера, убјеђења, погледа на свијет који су супротни њиховим вјерским убјеђењима, погледима на свијет, схватањима живота или укуса. Многи истраживачи тврде да се грађански рат може избјећи само ако се вјерске разлике и супротности оставе по страни – тамо гдје постоји национална и вјерска разноликост, а нема толеранције, није могућ ни политички мир. Везу између културе и толеранције видимо у томе што и једна и друга уносе неку врсту реда тамо гдје га нема. **Нетолеранција** се најчешће јавља из три разлога: први разлог су предрасуде и пристрасност, други разлог је укус и трећи разлог је у питањима вјере и морала. Нарочито треба размишљати о претпоставкама толеранције и о томе како да избјегнемо нетолеранцију, а најлакше се може избјећи ако се ослободимо предрасуда, ако дозволимо плурализам укуса, ако о питањима вјере и морала расправљамо на толерантан начин. Међукултурна динамика ужих група унутар Републике Српске и Босне и Херцеговине је таква да свака група настоји да очува и афирмише своја изворна културна својства и особености. Велика опасност по дијалог и толеранцију у Републици Српској и Босни и Херцеговини је говор мржње и језичке манипулације. Они понајбоље успијевају управо тамо гдје има најмање истинске демократије. Код нас у Републици Српској и Босни и Херцеговини видљив је сукоб елита и маса са тенденцијом заостравања и прерастања у тоталитаристичке идеологије, са јасном подјелом на оне који управљају и којима припада све, значи елите, и на оне који су сведени на послушнике и поданике, на масу која се може контролисати и која је само ту да ради, да слуша, да слиједи своје вође. Та идеја тзв. фирер-демократије, фирер-принципа, који смо имали у искуству нацизма или стаљинизма, у искуству како десних политичких странака тако и лијевих комунистичких партија, које су створене у оквиру Треће интернационале, надајмо се, коначно је доведена у питање, бар у овим европским просторима, па ваљда и у босанскохерцеговачким. Нужна је потреба да се у Републици Српској и Босни и Херцеговини крећемо од културе говора ка култури разговора, (разговор је једини начин да се избјегне свако зло), тј. од културе судбине ка култури избора. **Треба се окренути развоју, стварању, а не варању, окренути се људима, грађанима, истини, која је у интересу општег добра. Смјелости, смјелости, више смјелости... Идемо даље..**

Главни и одговорни уредник

САДРЖАЈ:

проф. др Душко Вејновић	
ПОЛИТИЧКЕ (НАЦИОНАЛНЕ), КУЛТУРНЕ (ВЈЕРСКЕ) ПОДЈЕЛЕ И ГОВОР МРЖЊЕ СУ ПРЕПОЗНАТЉИВА ОБИЉЕЖЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	1
проф. др Остоја Ђукић	
ТОЛЕРАНЦИЈА, ДИЈАЛОГ И КУЛТУРА ИСПОД ЦИВИЛИЗАЦИЈСКОГ НИВОА.....	7
проф. др Зоран Милошевић	
МЕЂУНАРОДНИ АТЕИСТИЧКИ ПОКРЕТ И (НЕ)МОГУЋНОСТ ДИЈАЛОГА СА РЕЛИГИЈАМА.....	15
доц. др Миодраг Ромић	
проф. др Боро Трамошљанин	
ЛИМИТИРАЈУЋИ ЧИНИОЦИ ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ	23
проф. др Жарко Ристић	
доц. др Кристијан Ристић	
КРИЗА ГЛОБАЛИЗМА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА У УСЛОВИМА ПОЛИТИЧКЕ НЕКУЛТУРЕ, НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕДЕМОКРАТИЈЕ	32
доц. др Остоја Барашин	
ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ИЗГРАДЊЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ У РС И БИХ.....	37
др Драган Радишић	
УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НЕДОВОЉНЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ У РС И БиХ УОЧИ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА 2012. ГОДИНЕ.	51
др Миле Ракић	
ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И ИЗГРАДЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	58
др Синиша Марчић	
РИБА СМРДИ ОД ГЛАВЕ: ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НЕПОВЈЕРЕЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ... ..	70

доц. др Невенко Врањеш

Миланка Шопин, дипл. правник

**ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА
ОСВРТОМ НА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 83**

мр Милић Славко

ЗЛОУБОТРЕБА ПРОТОКОЛАРНИХ ЦЕРЕМОНИЈА У ВРИЈЕМЕ ИЗБОРА 91

Огњен Тадић

**ПОЛИТИЧКИ ЈЕЗИК И КОНФЛИКТИ ОБРАЗАЦА ПОЛИТИЧКИХ КУЛТУРА..
..... 98**

мр Горан Максимовић

**КОРЕЛАЦИЈА ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ И БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ 107**

мр Предраг Обреновић

**ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КАО АЛТЕРНАТИВА ГОВОРУ
МРЖЊЕ У РС-БиХ 118**

мр сци. Нусрет Хамидовић

**ЕНТРОПИЈА ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА И ИЗБОРНОГ ПРОЦЕСА У ОПШТИНИ
САПНА И МОГУЋЕ КОРИСТИ ТАКВОГ СТАЊА ЗА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012.
ГОДИНЕ 127**

Сања Средић

**ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И КУЛТУРА ДИЈАЛОГА У РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ..... 140**

мр сци. Ћосић Идриз, дипл. ецц

**ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА, ДИЈАЛОГ, ТОЛЕРАНЦИЈА И ДЕМОКРАТИЈА У
РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БиХ - СТАЊЕ, ПУТЕВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ЗА
ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012. ГОДИНЕ 146**

мр Жаклина Комосар

ГЛАС МЛАДИХ НА ЛОКАЛНИМ ИЗБОРИМА..... 155

Мира Макивић

ПОЛОЖАЈ ГРАЂАНИНА У ИЗБОРНОМ ПРОЦЕСУ У БиХ..... 159

доц. др Миодраг Ромић

**КУЛТУРА ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У ПРЕДИЗБОРНОЈ И ИЗБОРНОЈ
КАМПАЊИ..... 164**

Ратко Сузић	
МЕДИЈИ И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА	168
Тихомир Милашин	
ВАЖНОСТ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ У ИЗБОРНИМ И ПРЕДИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА.....	179
Проф. др Драган Батаљевић, доц. др Срђан Никезић	
ТОЛЕРАНЦИЈА И ДИЈАЛОГ -НОВИ НАЧИНИ РЕШАВАЊА КОНФЛИКАТА И ДРУШТВЕНИХ СУКОБА.....	182
доц. др Биљана Милошевић	
ПОЛИТИЧКА (НЕ)КУЛТУРА У МЕДИЈИМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ДЕВИЈАНТНОГ ПОНАШАЊА У БиХ.....	196
академик проф. др Слободан Нешковић	
ТОЛЕРАНЦИЈА И ЉУДСКА ПРАВА ИЗ УГЛА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА.....	201
доц. др Срђан Никезић, проф. др Драган Батаљевић	
ЛИДЕРСТВО И ЛИДЕРСКЕ ФУНКЦИЈЕ: ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ ОДНОСИ КРОЗ ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈУ.....	214
др Стојадиновић Миша	
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА - У СУСРЕТ ДЕМОКРАТИЈИ, ТОЛЕРАНЦИЈИ И ДИЈАЛОГУ.....	236
Проф. др Брацо Ковачевић, Мр Ранка Перих-Ромић	
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НАЦИОНАЛИЗМА.....	246
УПУТСТВО АУТОРИМА.....	253

проф. др Душко Вејновић¹
Европски дефендологија центар
Бања Лука

ПОЛИТИЧКЕ (НАЦИОНАЛНЕ), КУЛТУРНЕ (ВЈЕРСКЕ) ПОДЈЕЛЕ И ГОВОР МРЖЊЕ СУ ПРЕПОЗНАТЉИВА ОБИЉЕЖЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 316.334.3:316.77(497.6)

Апстракт: *Политичке (националне) и културне (вјерске) подјеле су препознатљива обиљежја у Босни и Херцеговини, што представља озбиљан проблем за стварање грађанског (цивилног) друштва за дужи временски период.*

Кључне ријечи: политичка култура, говор мржње, дијалог, толеранција

POLITICAL (NATIONAL), CULTURAL (RELIGIOUS) DIVISIONS AND HATE SPEECH ARE RECOGNIZABLE FEATURES IN REPUBLIKA SRPSKA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *Political (national) and cultural (religious) divisions are recognizable features in Bosnia and Herzegovina, which represents a serious problem for establishing a civic (civilian) society for long periods of time.*

Key words: political culture, hate speech, dialogue, tolerance

Политичка (не)култура и говор мржње

О стању политичких односа и политичке културе у Републици Српској и Босни и Херцеговини може се закључити на основу спроведеног истраживања (2001 године и 2010 године). Тако, политичку ситуацију у БиХ 60% испитаника оцијенило је као лошу, док је политичку културу у БиХ 59% испитаника оцијенило такође лошом. **Као кључне друштвене проблеме у БиХ** 55% испитаника су навели: економску ситуацију, социјалне проблеме, националне односе, мржњу и нетрпељивост и криминал и корупцију. **Рад политичких елита** на рјешавању постојећих друштвених проблема 71% испитаника означило је као лош, док се 72% испитаника не слаже са тврдњом да политичке елите у БиХ доприносе стварању политички и економски стабилног друштва.

О распрострањености говора мржње у политичком и јавном животу БиХ свједоче резултати испитаника, који говоре да су национална, вјерска и други облици мржње и

¹ Аутор је редовни професор на Универзитету у Бањој Луци, предсједник је Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци, предсједник је Европског дефендологија центра, те главни и одговорни уредник часописа Дефендологија, контакт: tin@blic.net.

нетрпељивости присутни у БиХ (62%). Да је **говор мржње** врло распрострањен и озбиљан проблем у политичком и јавном животу БиХ слаже се 66% испитаника, док се 69% испитаника слаже да је **говор мржње присутан у медијима који стварају плиму националне и вјерске мржње и нетрпељивости**. 64% испитаника слаже се да **припадници политичких елита у својим јавним наступима често користе говор мржње као вид политичке комуникација са припадницима других народа**, а 53% се не слаже с тим да **вјерски службеници у својим јавним наступима користе говор мржње према припадницима других вјерских група**.

Као узроке националне, вјерске мржње, нетрпељивости, нетолеранције и говора мржње 56% испитаника **сматра дио историје и колективног памћења народа у БиХ**, док 70% сматра да **групна затвореност, предрасуде, искључивост и необјективност**, те некритички однос према припадницима других националних и вјерских група узрокују мржњу и нетрпељивост. 52% се слаже да су **друштвена криза и сиромаштво** узроци незадовољства и националне, вјерске мржње и нетрпељивости. **63% се слаже да политичке елите стварају плиму мржње и нетолеранције у циљу скретања пажње јавносит са стварних друштвених проблема**, а 61% њих наводи да су националне и вјерске групе у БиХ угрожене од других група усљед реалне спољне пријетње, а да је мржња посљедица тог стања.

Друштвену реакцију на говор мржње испитаници оцјењују на сљедећи начин: 61% оцјењује лошом реакцију државних институција надлежних за праћање говора мржње у медијима; 49% њих сматра да је улога невладиног сектора у праћењу проблематике говора мржње у политичкој и јавном животу лоша; 52% сматрају да је говор мржње потребно законски санкционисати, док 41% сматра да је улога образовних институција у превенцији дискриминације, нетолеранције и мржње лоша. 38% испитаника улогу вјерских заједница у стварању међунационалног и међурелигијског помирења у стварању дијалога и толеранције сматра задовољавајуће.

Што се тиче друштвених посљедица говора мржње, 65% испитаника слаже се да говор мржње ствара нове националне и вјерске подјеле и продубљује постојеће. 61% њих се слаже да говор мржње ствара плиму нетрпељивости и неповјерења. 64% истиче да реторика мржње у политичком животу ствара политичку нестабилност, а 65% се слаже да мржња и нетолеранција предсваљају могућу безбједносну пријетњу смислу ескалације насиља. 55% њих слаже се да су мржња и нетолеранција препреке у процесу евроатлантских интеграција БиХ.

Када говоримо о превазилажењу говора мржње у БиХ, 65% сматра да је стање говора мржње забрињавајуће и да су посебне мјере неопходне. 52% се слаже да је говор мржње могуће превазићи санкционисањем, а 65% јачањем демократских вриједности у друштву и одговорношћу политичких елита. 55% истиче да је говор мржње могуће превазићи стварањем бољих економски и социјалних прилика у друштву, док се 56% слаже се да је у БиХ говор мржње могуће превазићи.

Резултати истраживања указују да је стање политичке културе забрињавајуће, као и распрострањеност националне и вјерске мржње и нетрпељивости.

Посматрајући историју ових крајева може се рећи да је наша историја била војна и дипломатска, а не економска и културна. **Овдје се без пријатеља мора, али без непријатеља не може**, јер се унутрашњи или спољашњи непријатељ користи као интегративни принцип. Национални хероји и национални идентитет у Босни и Херцеговини увијек су у првом плану, док се демократски компромиси занемарују, што није посљедица само унутрашњих подјела, него и политике великих сила (отоманске,

венецијанске, хабсбуршке) које су се држале принципа *divide et impera* (подијели па владај). **Основна обиљежја политичке културе у Босни и Херцеговини су провинцијализам, патријархални менталитет и неповјерење према другом и друкчијем. Низак образовни ниво становништва у Босни и Херцеговини је сталан пратилац, без обзира на политичке промјене.**

Политичку социјализацију као процес обликовања и преношења политичке културе (симбола, вриједности, норми, правила, искустава, знања, вјештина – политичка меморија) треба перманентно преносити на нове генерације. То мора да почне у раној животној доби, ако друштво па и Босна и Херцеговина хоће да касније буде отворена, демократска и стабилна. Политичка социјализација је у функцији одржања, јачања и стабилности политичког система – постизања консензуса о кључним питањима (покоравање легално изабраним органима власти). У Босни и Херцеговини низ генерација одрастало је и дозрело у ауторитарној политичкој култури, па је зато тешко очекивати да се оне преоријентишу на демократски начин мишљења, вјеровања и понашања, јер је ријеч о посве друкчијој лествици вриједности и норми. **Примарни** (породица) и **секундарни** (школа, група вршњака, политичке партије, масмедији итд.) чиниоци политичке социјализације мораће да активно раде како би се извршио овај прелаз са трибалног на демократски тип друштва у Босни и Херцеговини – од **партикуларних према универзалним нормама**. По ономе шта и како раде (на примјер мас-медији) не би се могло закључити да су на путу остваривања ових задатака. Владајуће три клике у Босни и Херцеговини (тзв. елите) **стварају јавно мнијење какво им треба: имати повлаштен положај (монопол) у медијима, значи исто што и имати уза се политичку јавност! Јавно мњење се више не слуша, оно се ствара: медијска слика стварности замјењује саму стварност!** Онај ко има моћ и власт, ко има приступ информацијама и ко познаје технике убјеђивања, тај може да убиједи било кога, да мисли, вјерује и чини било шта, а самим тим да изазива националну, вјерску мржњу, нетрпељивост и конфликте.

Ако је некада **политика била дефинисана као мудрост управљања људима и стварима у сврху остваривања највиших вриједности (истине, правде, слободе, светости живота, итд.), онда се она данас дефинише као огољела и крволочна борба друштвених група и појединаца за освајање, очување и повећање моћи, власти и користи које иду уз то.** Суштина политике у Босни и Херцеговини је борба око расподеле и контроле друштвене моћи – политика је драма. Филозоф воље за моћ је рекао: дошло је вријеме да се поново промисли шта је политика, јер оваква каква је сада и овдје, она је мјесто где су све душевне болести заказале састанак. Са довољно разлога може се рећи да су на овим просторима Босне и Херцеговине још увијек веома моћне митске и паганске представе и вјеровања, која по правилу оживљавају у тренуцима политичких и друштвених криза. Кад год се понове кризне ситуације увијек се обнове ови митски и пагански обрасци. **У кризним ситуацијама не тражи се учитељ него спаситељ:** харизматски вођа увијек има шансу када није могуће ријешити кризу на рационалан начин, што је случај и у Босни и Херцеговини.

Државе које се темеље на националној култури (као што је то случај у Босни и Херцеговини) **тешко могу да се уклопе у нови свјетски поредак у коме важе универзалне вриједности, норме и правила понашања.** За ове просторе, простор Босне и Херцеговине, може се слободно рећи да људе дијели оно што им је заједничко: заједничко поријекло, заједнички обичаји, заједничке установе, заједнички језик итд. Овдје имамо богато искуство са нелогичном чињеницом да три народа (Срби, Хрвати, Бошњаци – Муслимани) дијели исти језик, јер је преко 90% ријечи исто, а неколико

процената различито. Нетрпељивост и мржњу не изазивају велике разлике, него баш оне мале, па су у праву психолози када говоре о „нарцизму малих народа“ - свако племе хоће да буде нација. Упркос свим социјалним разликама међу појединцима исте нације, нација се доживљава као братска заједница: у националној свијести све неједнакости су избрисане у име јединства нације! То се постиже вјештом манипулацијом политичким симболима (застава, грб, химна, митски јунаци итд.), јер мит нуди лични идентитет и колективну идентификацију са заједницом (националном, вјерском и сл.): он одговара на питање ко сам ја и гдје је моје мјесто у структури друштва. **Заједница која је утемељена на националном миту противи се промјени: идентитет и промјена не иду заједно.** Ови затворени обрасци (*closed patterns*) архајског духа свакако су сметња ширим интегративним процесима и толеранцији међу три народа и њихових култура у Босни и Херцеговини: умјесто демократских преговора и заједничког живота сваки народ истиче своје слободарске традиције и националне хероје. – **Страх од живих регулише право, страх од мртвих регулише мит – мртви као морални полицајци друштва. У Босни и Херцеговини демократија се учи, јер народ нема искуства са демократским облицима мишљења, вјеровања и одлучивања: овдје је на дјелу прелаз са владавине једне воље (самовоље вође) на владавину закона. Другим ријечима, владину страха постепено замјењује владавина права.** А то је веома тежак и дуг процес, јер родовско-племенска свијест и начин живота на овим просторима тешко се могу уздићи на раван универзалних вриједности, норми и правила понашања. Ако хришћанство и ислам као универзалне религије нису успјеле да за толико вијекова искоријене овај пагански начин мишљења и делања, онда се ни ми данас не можемо надати да ћемо у блиској будућности имати више успјеха.

Пред нама је у Босни и Херцеговини веома важан и тежак задатак. Ми се морамо учити дијалогу и толеранцији, јер све наше невоље проистичу из чињенице што ми не умијемо да комуницирамо једни са другима. **Само васпитањем и образовањем за дијалог и толеранцију може се стећи свијест да су други човјек и наша култура наша допуна а не наш пакао.** Ко није трпељив не може бити савремен човјек: још није дорастао до човјекове висине! Да би то постигао, он мора да ослушкује различите гласове времена и различите начине говора, јер само тако има могућности да упоређује, бира и ствара. **Један уистину дијалогски начин мишљења и живљења имао би за последицу да међу мислиоцима не би било догматика, међу вјерницима не би било фанатика, а међу политичарима не би било тирана.**

Историја **сваке религије** показује и доказује да је од самог почетка било различитих начина вјеровања и да су сва ова вјеровања задовољавала индивидуалне и колективне потребе и жеље вјерника. Тек када је један облик вјеровања проглашен за званични систем (нпр. хришћанство у старом римском царству), онда су сви други облици испољавања вјере сматрани одступањем од праве вјере (мистици, монаси, јеретици, шизматици итд.). У друштвима гдје је црква одвојена од државе, закон о вјерским заједницама третира све вјерске групе као равноправне. Међутим, специфичност исламске заједнице (ума) је у томе што су вјерске и правне норме (које прописује држава) у ствари истовјетне (шерифатско право).

Познато је да друштво није исто што и држава. Жеље, потребе и интереси друштва увијек су шири и дубљи од моћи државе да их задовољи кроз своје установе. Због тога не би требало да чуди што се добар дио друштвеног живота одвија изван система државних установа. **Невладине организације** у Босни и Херцеговини требало би да се ангажују на заштити друштва од државе, то јест да стално доказују да се политички живот одвија у

међусобним односима људи а не само у односима установа – ваља штитити овај слободни простор живота од државне контроле и принуде.

Ријечима се могу изрећи највише истине и најподлије лажи. Данас су ријечи постале оружје – језик и говор су поље борбе за моћ и власт. **Односи између три политичке заједнице у Босни и Херцеговини одсликавају се у језику и говору као у неком огледалу.** То су ријечи иза којих остају видљиве последице: има непријатних, отровних и смртних ријечи којима се постиже страشان учинак на људску душу и колективно сјећање. Све болести ових заједница, па и Босне и Херцеговине, прво су видљиве у језику и говору – ако болује језик и говор, онда болује појединац и заједница. **Стари кинески мудрац опомињао је: кад се квари језик, квари се и народ!** Обољели језик и говор увијек претходе обољелим друштвима: прве тамнице, први злочини и прве гробнице припремају се у језику и говору. Прве мине су језичке мине. Ми у Босни и Херцеговини ни данас нисмо свјесни свих болести што их је кратковидна политика унијела у језик и говор. **Говор мржње је присутан у БиХ, а претпоставке су да ће постојати док год постоји мржња.** Мржња се не смије гурати испод тепиха. Она се мора рјешавати у свијести грађана, мора се превазилазити културом дијалога и толеранције. Међутим, **нажалост данас у БиХ ријечи мудраца не могу се чути од вике гомиле. У БиХ на цијени није паметан и mudar, већ моћан и дрзак.** Реторика, говор мржње у БиХ покушава успоставити немогућу БиХ, која руши и ову могућу Босну и Херцеговину. Говор мржње је у суштини антикомуникација. Антипод мржње је толеранција. **На просторима БиХ етнонационализам је доминатна политичка идеологија, а у времену предизборних кампања, не смије се створити клима анти интелектуалног стања.** У политикама и политичким кампањама у БиХ више има проповиједи него реалних политичких програма. Говор мржње, језик напросто употребљава као тољагу. Треба разговарати, а то значи градити мостове, повезујући супротне обале. **Превише се брбља, а премало се мисли. Само као личност ми смо моралне особе, јер одговорност се веже за личну савјест: зато маса, институција, не може бити одговорна. Трајно се треба залагати за разговор као тихи позив на пут до истине и смисла, он је начин на који се сваки проблем може ријешити, говором мржње и насиљем се ништа не рјешава.**

Говор мржње уопште, па тако и у БиХ није могуће емпиријски проучавати, али је могуће емпиријски проучавати друштвене последице мржње. Имајући у виду чињеницу да је у протеклом рату на просторима БиХ било пуно екстремизма, етничког чишћења и серијских убистава, неопходно је више пажње посветити превазилажењу постојеће мржње. БиХ је кризно, постконфликтно, вишенационално и вишерелигијско друштво у коме латентни друштвени сукоб у БиХ проицира се са друштвене на симболичку раван. **Говор мржње у БиХ ствара нове националне и вјерске антагонизме и продубљује постојеће.**

У оквиру одређеног друштва, па и Босне и Херцеговине на теоријској равни, могућа су три доминантна модела реаговања на *другог* и *другачијег*. Ти су модели културно условљени. **Први модел реакције на парадигму различитости је насиље,** које подразумијева напад, повреду или уништење другог због његових разлика. **Насиље као модел понашања мора се одбацити.** Други модел **јесте трпељивост,** што подразумијева уздржавање од осуде и принуде према другом и другачијем. Трпељивост подразумијева трпљење другог и другачијег а не његово прихватање, тако да је то одлагање а не рјешење конфликта. **Трећи начин је дијалог и толеранција.** Овај модел понашања подразумијева разговор и прихватање и уважавање другог и другачијег. Међутим, може се примјетити слабост тог концепта у пракси, јер друштва која се сматрају демократским у озбиљној

мјери се суочавају са проблемима дискриминације, нетолеранције и мржњом мотивисаног насиља. На који је начин онда могуће ријешити парадигму различитости? Словенски филозоф Славој Жижек каже у вези етничке мржње и насиља да треба у потпуности одбацити мултикултуралистичку идеју и насупрот етничкој толеранцији потребно је научити да живимо са другошћу другог, и да развијамо толеранцију за различите стилове живота. Против етничке мржње не треба се борити етничком толеранцијом, већ мржњом како Жижек наводи, али не против другог и другачијег већ против заједничких „политичких непријатеља“ (Жижек, 2001: 159) мислећи под тиме на заједничке проблеме. Мишљења смо да би тај модел био прихватљив за Босну и Херцеговину, која је национално, вјерски, политички поларизована. Са друге стране, без обзира на све постојеће разлике присутни су бројни заједнички проблеми и заједнички интереси, који превазилазе логику групних подјела. Првенствено се то односи на бројне економске и социјалне проблеме, владавину закона, сигурност људи и имовине и друге друштвене проблеме који су уједно примарни проблеми обичног човјека и стварна пријетња друштвеном поретку. **Такав политички и друштвени дискурс у Босни и Херцеговини основа је за стварање стабилног друштва и превазилажења парадигме различитости – концепта друштвених подјела заснованом на некритичком односу према себи и другоме – културно другачијем – и дискриминацији, нетолеранцији и насиљу које је резултат такве перцепције стварности.**

Литература:

1. Вејновић, Д. (2003). *Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини*, Удружење дефендолога Републике Српске и Град Бања Лука.
2. Вејновић, Д. и други. (2011). *Политичка култура и говор мржње у Босни и Херцеговини*, Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука.

проф. др Остоја Ђукић¹
Филозофски факултет
Бања Лука

ТОЛЕРАНЦИЈА, ДИЈАЛОГ И КУЛТУРА ИСПОД ЦИВИЛИЗАЦИЈСКОГ НИВОА

Прегледни рад

УДК 316.77:316.334.3

„Audiatur et altera pars“
(Нека се саслуша и друга страна)

Апстракт: *Принципи културног дијалога, демократије и толеранције су цивилизацијска достигнућа и означавају етичке захтјеве за уздржаност, уважавање свих страна, дужност поштовања договорених правила и идеја да су сви људи једнаки. Основно је да се не нарушавају људска права и слободе и демократија, те да се према другима понашамо онако како желимо да се они понашају према нама. Дијалог, толеранција, култура и демократија у БиХ испод су цивилизацијског нивоа. Да би се остварили дијалог, толеранција и демократија неопходна је равноправност свих страна у договору, међусобно уважавање и поштовање, без оптужби, условљавања и туторства са стране. За толеранцију је потребан висок ниво свијести, поштовања правде, истине, докумената и доказа. Златно правило толеранције гласи: „Живи и пусти друге да живе“! Нема толеранције тамо гдје се оптужује искључиво једна страна и истиче захтјев за укидање њеног ентитета.*

Кључне ријечи: толеранција, дијалог, култура, демократија, цивилизацијски ниво, аргументи, докази, људска права и слободе, равноправност, Дејтон, хуманизам, злоупотребе, међународни фактори, глобализам, неолиберализам.

TOLERANCE, DIALOGUE AND CULTURE BELOW CIVILIZED LEVEL

“Audiatur et altera pars“

Abstract: *The principles of cultural dialogue, democracy and tolerance are civilization accomplishments and they represent ethical demands for restraint, respect of all parties and obeying established rules and ideas that all people are equal. It is important not to violate basic human rights and freedoms and democracy, and treat others in the same way as we would like them to treat us. Dialogue, tolerance, culture and democracy in BiH are below civilized level. For dialogue, tolerance and democracy to be, it is necessary to establish the equality of all parties through conversation, mutual understanding and respect, without accusations, conditioning and sideward tutoring. Tolerance requires a high level of awareness, respect of justice, truth, documents and evidences. The golden rule of tolerance says: “Live and let others*

¹ Контакт тел.: +387 65 900 497

be!” Tolerance cannot thrive where only one side is exclusively accused and where there is a request for the termination of its entity.

Key words: tolerance, dialogue, vulture, democracy, civilized level, arguments, evidences, human rights and freedoms, equality, Dayton, humanism, misuses, international factors, globalism, neoliberalism.

Опште одлике времена у којем живимо

До рушења Берлинског зида 1989. године у свијету је владала равнотежа у војном, политичком, стратегијском па чак и на економском плану. Када се распао Варшавски уговор, дошло је до доминације НАТО пакта у коме су заступљене западне земље на челу са САД. То је омогућило да се у свијету створе велики поремећаји на економској, војној, политичкој, културној и свакој другој сфери. Сада живимо у времену, односно невремену, када су испреплетани глобализацијски токови уништили многа вриједна и раније општеприхваћена цивилизацијска достигнућа. Највише су страдале мале, мултиетничке земље и националне мањине. Творци либералне и неолибералне демократије кренули су у свој пустошни и освајачки поход. Мора се истаћи да се прикривено, са позиција силе и моћи, руше традиционални политички системи, многи доста прихватљиви и устаљени начини привређивања, пословања и размјене на међународном нивоу. Освајачи са империјалним претензијама, оживјеле фашистичке, неофашистичке, реваншистичке идеологије, нарочито на европским просторима, у спрези са агресивном и освајачком политиком САД настоје створити униполаран свијет. Промијенила се тактика колонијалних сила па се оне повезују у чвршће савезе, економски принуђавају мале и мултиетничке земље на зависност, послушност и поступање по диктату и строго утврђеним правилима, гдје се не преже од интервенција, ратне пријетње, уцјена и притисака. Мијешају се у изборе, протежирају појединце и странке и њима прихватљива рјешења. То постижу путем обавјештајних органа, медијским утицајем на невладина, тзв. слободна па чак и владина гласила. Протежирају свој стил живљења, одијевања, пласирају своју музику, филмаску продукцију, примамљиве туристичке понуде, отварају врата за образовање младих кадрова у иностранству, запошљавање у секундарном сектору и терцијалним дјелатностима. Преко телевизије и радија нуде различите емисије у којима се велича западни начин живота, људска права и слободе, егоизам, трка за новцем, некаква демократија која разара све традиционалне вриједности, непослушност, перверзије, употребу опијата, изопачене сексуалне вриједности, суперлуксузна аута, хедонизам, запостављање породице, проводи, одавање сладуњавим и изопаченим облицима живота у којима се ставра интелектуална биједа, некреативност и величање туђих и страних утицаја. При томе, путем разних мрежа невладиних организација Запад директно или индиректно формира своје људе, групе и тимове, који иступају против свог народа. У већини ових организација су сумњиви, склони издаји, кукавичлуку, пљувању на свој народ, његове појединце који су патриоти, искрени и поштени. Оваквих јадова, проданих душа, парољубаца, непоштених појединаца, улизица, слуга туђина и додворица све је више и они одрађују посао за стране обавјештајне службе, њихове тимове, фаворизују пројекте који су осмишљени и израђени у Вашингтону и другим центрима западне моћи. Многи наши људи запостављају свој језик, одричу се традиције, предању косовског

завјета и славних јунака из буна, устанака, ратова и војевања за крст часни и слободу златну. Најочитији примјер оних који су изгубили све компасе, смисао за истину и правду, ставили се у директну службу Запада и наших окорјелих непријатеља из окружења је Чедомир Јовановић. Он и њему слични су превршили сваку мјеру и свом народу приписују измишљотине, са стране пласиране лаж и подвале, подмећу му кукавичија јаја само да би се домогли већих сума долара, марака и евра, а заборављају да се отворено сврставају у табор Вука Бранковића и добровољно пристају на окупацију и ропство. Све издајнице и непријатељи српског народа непоштено и нечасно забијају нож у леђа своје народу, наносе му огромну штету и позивају на одрицање идентитета, и губљења свега по чему смо били чувени и цијењени у свијету. Наш народ добро каже: „Ко неће брата за брата, он ће туђина за господара“. Месић је отворено лансирао паролу: „Србе на Србе“. Све више на Балкан стижу бивши освајачи, империјалисти и они који су кроз историју покоравали и понижавали српски народ, отимали му територије, силом и наметима преводили га на другу вјеру и смањивали и скрнавили његово биолошко биће. Изгледа да је дошло вријеме да је на нашим и ширим просторима заступљено одрицање од вриједности и цивилизацијских домета просвјетитељско-хришћанске цивилизације, хуманистичких и слободарских начела која су била смјер и оријентир кретања човјечанства у досадашњој историји. Поставља се питање: Куда идеш неразумни човјече? Добро рече колега Вејиновић да „данас страда род од изрода...“. Америка је Турској препустила све активнију улогу на Балкану, што представља компензацију за немогућност њеног пријема у Европску унију. Турска полако и систематично, дипломатски, политички и културно настоји да поврати свој углед и улогу на Балкану. Чини то путем телевизијских серија, литературе, разних прослава и обиљежавања догађаја и датума из освајачке историје, уплитањем и арбитражањем на осјетљивим подручјима (КиМ, Санџак, БиХ), нуђењем посредничке мисије, донаторским и туристичким каналима, неодмјереним изјавама неких њених политичара, отварањем сумњивих културних и разних других представништава. Оваква развијена и осмишљена дјелатност доприноси ширењу ислама даље у Европу и покушај успостављања некадашње империјалне моћи на српским просторима. Све се то ради увијено, прикривено и у интересу неке помоћи балканским народима, а у позадини су империјални циљеви, реваншистичке тенденције и полагање неког легитимног права на ове просторе призивањем давне историје, а ми не можемо и не смијемо да заборавимо петовјековно ропство, данак у крви, прву брачну ноћ будућих српских супруга са припадницима исламске вјере, насилну исламизацију и многа зла, нечовјештва и недјела. И сада као да одзвања ехо из давних времена: „Вежи коња гдје ти ага каже“. Не треба дозволити да нас „из исте рупе змија двапут уједе“.

Њемачка је увијек исказивала велико интересовање за Балкан и у многоме кројила његову судбину која се увијек испољавала на штету српског народа. И сада, односно у сукобу у најновије вријеме, дошле су до изражаја њемачке фашистичке, неофашистичке и реваншистичке претензије према српским просторима. Њемачка је војно интервенирала и подржала инвазију НАТО алијансе на Србију и заједно са САД највише допринијела отцјељењу Косова и Метохије од Србије, стварању ове квази државе и сталном инсистирању на њеном признању у међународним односима. То је освета Србији од бивших савезника и непријатеља који нису заборавили пораз у Другом свјетском рату. Ватикан је показао своје Јанусово лице према Србима, подржао је западну алијансу у бомбардовању Србије и распад бивше СФРЈ. Још нису признати злочини усташа бивше НДХ над Србима у Јасеновцу, Глини, Старој Градишци, Јастребарском, Цапрагу код

Сиска и широм злогласне НДХ, гдје је учињен геноцид над српским народом. Хрватска пере руке од геноцида и масовних злочина над Србима, а Католичка црква се ограђује од злочина какве земља није шчекала и то све је чињено под благонаклоношћу и патронатом Ватикана. У најновијем рату на бившим југословенским просторима Хрватска је искористила прилику и умјесто геноцида којег су починили Павелић и усташе, организовала је нечувени етноцид, чиме су опустошили српски простори у Хрватској и створена етнички чиста хрватска држава. Оно што није успио Павелић, довршио је Фрањо Туђман у недавно завршеном рату којег су изазвале, водиле и исход усмјеравале моћне капиталистичке земље Запада, међу којима су главну ријеч водиле САД и Њемачка. Нажалост, свијет је остао слијеп и глув за правду и истину. И даље трају сукоби. Страдају неке арапске земље, Балкан се и даље прекраја, а Кина и Русија су почеле да се организују и уједињују, како би спремније дочекале најезду Запада. Ту је и Индија која мора да размишља како да се супротстави политици Запада. Аргентина већ подузима значајне мјере на плану војне органиације и супротстављања америчком империјалном походу. Узимајући у обзир економску, моралну и њима сродне кризе, свијет се налази на ивици ратног пожара који може сваког тренутка да букне.

Нецивизацијски фактори који угрожавају културу, толеранцију, дијалог и демократију у БиХ и РС

С правом можемо рећи да се у међународним односима све одвија по диктату моћнијег и дрскијег, односно по мјери и империјалним захтјевима глобалног господара – САД. У свијету влада право јачег, диригована истина и правда, а морал и право се потискују и једнострано тумаче и примјењују онако како захтијевају центри војне, економске и политичке моћи у Вашингтону, Берлину, Бриселу, Анкари и ко зна гдје још. Далеко бројнији и сиромашнији дио свијета, поготово мале, неразвијене и сиромашне земље, условљавањем, притисцима, а негдје чак и „добровољно“ пристају на ропство, понижење, уцјене и испуњавање захтјева које поставља Међународна заједница и њене организације и институције. Оно што се дешава у свијету личи на хаос, одсуство система и било какве трајније, праведније и значајније институције која ће да регулише међународне односе. УН су постале немоћне и под патронатом су Запада. Највише се инсистира на ономе што се уништава и злоупотребљава, те звучи као отрцана фраза: демократија и људска права и слободе, а тога уопште нема или су једнобојне, једностране, фризиране и конструисане онако како то одговара циљевима и интересима западних земаља на челу са САД. Дошло је до цивилизацијског суноврата па се свијет усмјерава глобалном сукобу и уништењу цивилизацијских достигнућа и институција који су га оджавали у ранијем миленијумском развоју. Некада су поједини народи и његови представници давали отпор нечовјештву, ропству, угњетавању и нецивизацијским поступцима дрзника, моћника и поробљивача, а данас је утркивање ко ће више да им се додвори, да прими страних утицаја и поступа по диктату, а тиме се гази завјет предака и пљује на своју историју, отаџбину и све оно што је постигнуто у дуговјековном трајању.

Сиромаштво је стални гост планете, поларизација између богатих и сиромашних давно је прешла праг издрживости и опасни Рубикон па се могу очекивати сукоби са несагледивим посљедицама. Све оно што се дешава у свијету на овом плану, мултиплицира се у БиХ и РС. Старе цивилизације су биле нешто напредније и демократичније када је у питању

схватање феномена сиромаштва и праведнијих односа међу људима. У наше вријеме господаре мултинационалне корпорације, а домаће привреде се разарају и доводе у зависност од Запада.

Образовање и васпитање у РС и шире никад горе. Биједи школства зове се Болоња и она не даје ни знање ни звање, већ је једна врста масовног и статистичког образовања. Губи се елитно образовање и васпитање и пролазе сви који упишу студиј, а о квалитету образовања сувишно је и говорити. Болоња се не примјењује ни у Болоњи, а елитни центри школовања у Европи и свијету нису примјењивали, а ни вјеровали у овај начин образовања којим се не стичу знања примјерена времену у којем живимо. Додајмо томе и многе облике приватног образовања и стицања звања па ће нам ситуација бити јаснија, а има и приватних факултета који настоје да одрже ниво и тренд образовања које је прилагођено савременим кретањима и захтјевима науке и технике новог доба.

У РС укидају се и основне школе и тиме нестају српски рурални простори који су нас одржали кроз историју. Умјесто Змајевог позива да се дижу школе, сада се оне укидају и долази до масовних пресељавања становништва из села у градове, чиме се губи рурална култура, здрав начин живљења, виталност нације, одржања простора и традиционалне културе, наталитет, могућност привређивања и производње здраве хране, сијање ораница и гајење шума, губе се услови за безбједност и одбрану, сточни фонд опада, а традиционални сеоски занати изумиру. Становништво се концентрише у Бања Луку и друге урбане центре РС, чиме се губе територије, помјера граница и нестају драгоцјени простори за покољења која долазе. Нужан је даљи развој инфраструктуре и стимулисања развоја села и сеоских подручја. Наши сусједи не чине то што ми радимо, а Словенци за најминималнији број ученика остављају школу. Асфалт воде до сваке куће. Неопходне су подстицајне мјере за рурални развој, гдје би се увело ослобађање од плаћања струје и превоза, увео саобраћај за дјецу која путују у средње школе и на факултете, обезбиједили повољни кредити за развој и слично.

Иначе, наталитет у српском народу стално пада на свим просторима, али је то посебно изражено у РС и стигао је на критичну тачку. Пријети нам опасност изумирања попут Илира, Келта, Трачана и Хазара. Једна од цивилизацијских одлика сваког народа је одржавање његовог наталитета.

Запошљавање и отварање нових радних мјеста су најизраженији проблеми у РС, гдје су сиромаштво, поларизација између богатих и сиромашних ухватили маха. Све је више младих који желе да напусте своју земљу и спас потраже у бијелом свијету. Не отварају се погони, предузећа, а број запослених се стално смањује па се ствара неодрживо стање и све више становништва је на ивици егзистенције.

Нарочито у тешком положају су избјеглице и друга незбринута лица, ратни војни инвалиди, породице погинулих бораца и пензионери.

Требало би да се јаве сатиричари и комедиографи попут Радоја Домановића и Бранислава Нушића да би описали ово злехудо вријеме, напуштање патриотизма, служење туђину и нашим освједоченим непријатељима.

У овом изазовном времену важи и актуелна је Цицеронова мисао: „O tempora, o mores!“ (О времена, о обичаји!), а то значи какво је вријеме да се формира такав морал. Ново доба нам је донијело суноврат традиционалног морала који је пао испод цивилизацијског нивоа. Формира се неки нови морал послушности, превара, подвала, перверзија, инсинуација, манипулација, постављају се морални диктати, врши условљавање путем медија, изјава јавних личности и моћника, лансирање оног што се договори у свјетским

политичким и војним центрима што аминују мултинационалне компаније, врхови НАТО алијансе и Пентагона, разне уније, савези и неформални центри моћи иза затворених врата. Поларизовани свијет се доводи на ивицу издржљивости, гдје страдају и обесмишљавају се многа цивилизацијска достигнућа, а посебно демократија, дијалог, култура, толеранција, људска права и слободе. Све то има неке виртуелне, неухватљиве и нестварне токове.

Култура, дијалог, толеранција и демократија су велике ријечи и цивилизацијски појмови, али се недовољно поштују и примјењују, често се злоупотребљавају и намећу у искривљеном облику и у нецивизацијским формама.

За ове тековине цивилизације морају бити заинтересоване обје или све три стране, а не да се иза њих крију средства доминације и моћи. Треба поћи од тога да што смета мени, смета другом и трећем па се путем уважавања и аргумената налази компромисно рјешење. Ако муслиманска страна остаје у рововској позицији код својих ставова и убјеђења, онда су договор, дијалог, демократија и толеранција немогући. Личи то све на разговор нијемих и глувих.

У свом етичко-филозофском смислу толеранција, толерантност јесу начело подношења, трпеливости, опраштања и опште љубави, али ако тога нема, дијалог и демократија су немогући. Бошњачка страна инсистира на својој истини, не жели компромисе и често је спремна да намеће рјешења. Стално измишља нове оптужбе и настоји да се, по сваку цијену, оспори и укине Република Српска.

О демократији као власти народа сви знају доста, али се она у договору, културном дијалогу и другим облицима цивилизацијског комуницирања занемарује, злоупотребљава и лансира нека нова демократија која не потиче из Грчке и у којој нису заступљени интереси свију страна.

Култура, а посебно дијалог, толеранција и демократија у односима са бошњачким институцијама, органима и тијелима запали су у ћорсокак и рекло би се у безизлазну ситуацију, гдје се скоро ништа не прихвата са српске стране и по сваку цијену жели мајоризација и доминација, подређен положај Срба и наметање свијету једностраних и исконструисаних рјешења.

Српска страна инсистира да се поштују Дејтон, Устав БиХ и ентитета, декларације, кодекси, документа УН и ЕУ и друга цивилизацијска достигнућа, док друга страна жели нешто друго и треће, чиме се нарушавају општеприхваћени цивилизацијски документи и достигнућа, правда и истина.

Српска страна полази од ставова да дијалог и толеранција нису превара, демагогија и манипулација, већ равноправни и освједочени механизми за проналажење праведног и компромисног рјешења, без инсистирања на монополу и надређеном положају, те тражења помоћи са стране. За српску страну неприхватљиви су договори у којима се не уважавају аргументи, докази и цивилизацијске тековине човјечанства, него се стално инсистира на свом и пристрасном ставу и позицији у којој се избјегавају релевантни фактори и сервирају унапријед зацртани закључци и рјешења на штету другог.

Неоправдано је, што муслиманска страна у договорима и дијалогу увијек тражи посреднике, подршку, лобисте већих и моћних са стране, а довољно не уважава преговараче и конкретно стање. Треба имати на уму да је БиХ држава три конститутивна народа и то се мора имати на уму у свим рјешењима и договорима.

Договори, дијалози, демократија не смију бити наметање диктата, монопол на истину једне стране, него у равноправности и сучељавању аргумената, толерантној расправи и

налажењу рјешења и позиције која одговара свим странама у спору и у расправи. Само равноправни и одлучни субјекти, спремни на компромис и уступке могу постићи дијалог и бити културни и толерантни, док свака искључивост води у једностраност, неравноправност и схватање друге стране као непријатељске, што није на нивоу цивилизацијских достигнућа и поштовања демократских форми у савременом свијету.

Неприхватљиво је за дијалог и толеранцију да се увијек и за све оптужује друга страна, и траже проблеми само у другима, а не у сопственим ставовима и мишљењима.

Српска и све друге стране када је у питању дијалог, толерација и демократија треба више да вјерују једна другој и траже прави пут за превазилажење проблема, а да то мање очекују од оних са стране који калкулишу и утврђују своје интересе.

Не може се договорима, културом дијалога и толеранције нешто изнуђивати и чинити то притисцима, уцјенама и пријетњама, јер се онда иде испод цивилизацијских достигнућа и нивоа.

Утицајни шеријатски правник Јусуф ал Кардани сматра да је шери'атом човјечанство добило морални принцип који важи за највећи у међуљудским и међудржавним односима: „толерантност и широкогрудност према својим противницима“.² Међутим, познати амерички исламолог аустријског поријекла Густав фон Груненбаум истиче да је ислам као религија толеранције оправдана по томе „што је и Јеврејима и хришћанима допуштено да исповедају своју веру“, али Запад под толеранцијом „подразумјева једнакост пред законом и равноправно учешће у друштвеном и политичком животу“. У овом другом смислу заштићени припадник друге вјере је „грађанин другог реда“.

Нема толеранције тамо гдје стално пљуште оптужбе само према српској страни, не мјере се једнаким аршинима злочини на свим странама; стално се траже нове осуде за злочине које су починили Срби, а занемарују они у сопственом народу, изричу се драстичне пресуде за припаднике српске националности, а када су у питању исти злочини на другој страни, они се минимизирају или се изричу ослобађајуће пресуде.

Муслимански историчар Смаил Чекић пише неку „нову историју“, гдје Србе проглашава геноцидним народом и фалсификује ранију историју и најновија ратна збивања у Босни и Херцеговини. Нажалост, такав човјек којем је страна објективност и научна истина налази се на челу Института за истраживање злочина Универзитета у Сарајеву. Сувишан је сваки коментар о овом „научнику“, који се дрзнуо да „превреднује“ сву историјску грађу и пронађе правдање за своје неодрживе тезе проткане фалсификатима и измишљотинама.

Поставља се питање да ли може бити толерације тамо гдје се доводе у питање уством регулисан политички систем, гдје се намећу лажи, врше манипулације, прекраја историја, не признају документи, истиче монопол на истину и за све се тражи благослов и подршка са стране.

Са Србима се не разговара, избјегавају се дијалог и толеранција са муслиманске стране и кад на то пристану, отварају процесе суђења и настоје изрећи пресуду Србима и захтјев за укидање Републике Српске. Древни индијски мислиоци су истакли да се мржња не може побједити мржњом, већ само љубављу. То мора бити јасно свима онима који желе да живе у љубави, слози, миру и толеранцији, уважавању и да поштују културна и демократска начела и тековине савременог свијета.

---

² Дарко Танасковић: Ислам, догма и живот, Српска књижевна задруга, Београд, 2010, стр. 298.

ЛИТЕРАТУРА

1. Енциклопедија мира 1 и 2, Удружени издавачи, Београд, 1998.
2. Сусрет култура, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2006.
3. Религија и толеранција, „Чигоја штампа“, Београд, 2011.
4. Култура полиса, Удружења за политичке науке Србије, огранак у Новом Саду, Нови Сад, 2010.
5. Дарко Танасковић: Ислам, догма и живот, „Српска књижевна задруга“, Београд, 2010.
6. Толеранција, идеологија, традиција, уредили Миле Бабић и Русмир Махмутџеџајић, „Међународни Форум Босна“, Сарајево, 1999.
7. Рајко Кузмановић • Драго Бранковић: Основи државног уређења и школско законодавство, Бања Лука, 2003.

проф. др Зоран Милошевић¹
Институт за политичке студије
Београд, Србија

МЕЂУНАРОДНИ АТЕИСТИЧКИ ПОКРЕТ И (НЕ)МОГУЋНОСТ ДИЈАЛОГА СА РЕЛИГИЈАМА²

Прегледни рад

УДК 316.75+316.347:322

Апстракт: *Атеизам, треба рећи, никада у људској историји није успео да створи цивилизацијски образац (како су то умеле религије) који би прихватила одређена заједница, већ је увек животарио у делу интелигенције. Зато, у науци постоји уверљива аргументација да је атеизам неспособан да буде носилац стваралачка идеје и идеологије, јер без доброте, морала и праведности нема друштва и заједнице. Управо на овом пољу атеизам има недостатак. Зато су упозорења неких истраживача религије и атеизма да је данашњи нови атеизам страшнији од оног из времена Совјетског Савеза и треба их са великом пажњом послушати. Данашњи атеизам је стваран и представља стање унутрашњег осећања и срца, које човеку говори да не треба да иде у цркву и да не поштује Божије заповести. Дакле, нови атеизам отвара простор за неморално понашање. Зато је атеизам као политика опасан јер, пре или касније, води ка прогону (верујућих) људи. Другим речима, данашњи међународни атеистички покрет своди атеизам на средство политичке борбе против неких религија, пре свега православља, те тиме затвара могућност дијалога, а поново отвара могућност да индоктринирани атеисти понове злочине из времена комунизма.*

Кључне речи: атеизам, политика, религија, идентитет, дијалог, политика, идеологија

INTERNATIONAL ATHEISTIC MOVEMENT AND (IM)POSSIBILITY OF DIALOGUE WITH RELIGIONS

Abstract: *Atheism, one would say, has never in human history managed to create a civilized pattern (the way religions have done it) approved by a community, but has always resided in intelligence. Therefore, in science there is a plausible argumentation that atheism is not capable of carrying out creative ideas and ideology, because without goodness, morality and justice there is no society and community. This is exactly what atheism lacks. According to some atheism religious and researchers, today's new atheism is more dangerous from the one during the Soviet Union and this is something that we need to be aware of. Today's atheism is real and it represents that state of inner feeling and heart which tells the man no to go to church and not to respect God's commands. Therefore, new atheism leads to immoral behavior. This is why*

¹ Контакт тел.: +381 64 224 3349

² Чланак је настао у оквиру научног пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (179009), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

atheism as politics is dangerous, because, sooner or later, it leads to the execution of (believing) people. In other words, today's international atheistic movement uses atheism as a means of political fight against certain religions, first and foremost Orthodoxy, and thus prevents any possibility of dialogue, and gives again a chance for indoctrinated atheists to repeat their crimes from the time of communism.

Key words: atheism, politics, religions, identity, dialogue, politics, ideology

Иако, дакле, наука по питању да ли постоји Бог нема једнозначан одговор, на пример, квантна физика сматра да постоји, ипак се атеизам као вредност и посебно као идеологија данас поново популаризује. Атеизам (од грч. *eteos* – онај који пориче постојање Бога, безбожник) данас означава сваку доктрину која свесно негира постојање Бога или богова и одбацује религију као веровање у натприродне и човеку надређене силе.³

Атеизам се развијао и неколико етапа. Прва је античка, када је под атеизмом подразумевано свако непоштовање, дискредитовање и порицање признатих државних и народних богова и називало се *асебијом*. Ако апстрахујемо атеистичка схватања неких оријенталних народа изражена у Песми харфисте и Разговору разочараног са својим духом (Египат), и И-Кингу (Кина) или пак у филозофски системима Локајата и Сенкија-Даршане (Индија), можемо рећи да је развој атеистичке мисли започео у Хелади крајем VII и у VI веку п. н. е. побијањем теогонијских схватања, што је временом довело и до неких значајних тенденција у објашњавању настанка и суштине религије.⁴

После средњег века развој атеистичке мисли кретао се линијом све одлучнијег раскида нове науке и филозофије са схоластиком и теологијом (Леонардо да Винчи, Коперник, Ђордано Бруно, Лучилио Ванини, Г. Галилеј, Марко Господетић итд.). Ослањајући се на прогресивна ренесансна кретања⁵ која су најпре дошла до изражаја у непосредном животу и политици, а потом и у књижевности и филозофији, нови век је стекао другачија схватања о религији и о њеној социјалних функцији, што је у коначној линији одговарало основним економским и друштвено-политичким интересима младе и полетне буржоазије. Пошто се, поред осталог, јавила у форми *деизма* (лорд Чербери, Т. Браун, Ч. Блант, Џ. Лок, А. Колинс, Т. Вултон, гроф Шефтсбери, М. Тиндал, Т. Чоб, итд.) и *пантеизма* (Ђ. Бруно, Б. де Спиноза, Џ. Толанд), нова је филозофија стварно изнела неке значајне елементе дискредитовања религије и цркве.

Од деизма и пантеизма развијала се европска филозофија у правцу непосредне негације религије. Енглески филозоф Хобс прогласио је религију озваниченим сујеверјем, док су Џон Толанд и Давид Хјум учинили све да религију лише могућности рационалног заснивања. Њиховом још прикривеном и неодлучном атеизму придружила се и у Француској скептичко-рационалистичка мисао која је (преко Раблеа, Деперјеа, Монтења, Ламонта Левајеа, Сент-Евремона, Пјера Бејла и Ажанса) одвела одлучној негацији

³ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 49; Упор.: *Социолошки речник*, приредили Аљоша Мимица и Марија Богдановић, Завод за Уџбенике, Београд, 2007, стр. 33 – 34.

⁴ *Политичка енциклопедија*, стр. 49 – 50.

⁵ Данас, са значајне историјске дистанце, можемо да видимо које су биле заблуде ренесансе, односно просветитељства. Видети: Александар Савановић, Слијера улица просветитељства, *Политеа*, бр. 1, Бања Лука, 2011, стр. 13 – 44.

религије, а потом и бројним антирелигиозним и атеистичким списима (Волтера, Ламетрија, Хелвецијуса, Дидроа, Холбаха, Нежона, Марешала и других). Француских атеизам XVIII века оживео је, допунио и даље развио готово сва претходна атеистичка схватања и оријентације у објашњавању постанка религије, али је посебно нагласио да је религија штетна илузија, настала због непросвећености народа и злоупотребе свештенства које је из користољубља измислило и изградило веру у Бога како би се преко религије домогло материјалних богатстава радног света и тиме себи обезбедило лак и удобан живот. Овај став је, дакле, очигледно врло сумњива филозофија, а више политичка клевета, јер, како данас знамо, религију је створио човеков страх од смрти.⁶ Но, даљи развој атеизма везује се за размишљања Лудвига Фојербаха, који је религију довео у најтешњу везу с филозофским идеализмом и тако показао њену гносеолошку условљеност.

Потом на сцену ступају марксисти, који су надограђујући се на Фојербаха конструисали тезу да човек ствара Бога, а не Бог човека (Маркс, Енглес, Лењин). Они су заговарали сасецање социјалних корена религије „револуционарном активношћу народних маса“, што је довела до прогона верника и хришћанске цркве.⁷ Марксисти надахнути мржњом према религији су насилно наметали атеизам и извршили злочине против верника и свештеника православне цркве, посебно у Совјетском Савезу и Југославији.⁸

Религиозни мислиоци, попут протојереја Александра Мења, опет мисле да је религија борба против смрти (овоме се данас придружују и квантни физичари). Према овом аутору борба за живот се одвија на два нивоа: биосфери и носфери (борци су наоружани духовним оружјем, тј. вером). Свест о неразоривости духа – вели А. Мењ – увек је била својствена људима. Можемо је сматрати старом колико и човека. Ма какве форме попримало ово уверење оно је, попут религије, универзално. Универзална распрострањеност веровања у то да смрт не повлачи за собом потпуно уништење личности, представља чињеницу која заслужује пажњу. И овде Мењ изриче тврдњу која је важна за наш рад. Негирање ове бесмртности је манифестација духа који је „агресивни инстинкт који вуче назад, ка неживом“. Негирајући религиозна учења о бесмртности душе човек се, према Мењу, осећа „ослобођеним“ и може да се учврсти у мишљењу да је све дозвољено. Ирационалну тежњу према „ничему“ материјализам, по правилу, покушава да поткрепи (квази) логичним аргументима.⁹

После великог пораза падом комунизма и објављивање за какве је злочине одговоран, атеизам се враћа на идеолошку и политичку сцену, рекли би са истим задатком. Једна од важнијих манифестација која је скренула пажњу на нови атеизам је она одржана у Вашингтону, 24. марта 2012. године, када је одржан „Марш разума“, којим су амерички

---

⁶ Видети: Michael Haralambos / Martin Holborn, *Sociologija teme in pogledi*, DZS, Ljubljana, 1999, str. 454.; Јустин Поповић о овоме каже: „Што већа мука, све већег бога тражи. Ситне муке траже ситне богове“. Види: Јустин Поповић, *Филозофске урвине*, Манастир Ћелије, Ваљево-Београд, 1987, стр. 23.

⁷ Видети: Božo Norac–Kljajko, *Marksizam i religija. Kritika marksističkoga poimanja religije*, *Crkva u svijetu*, br. 4, Split, 2011, str. 466 – 488.

⁸ Није познато, али можемо да претпоставимо да је страдње верника и свештенства у комунизму била инспирација Јустину Поповићу да својевремено напише: «У безбожнику – има ли човека уопште? Безбожник је неминовно увек и безчовек, а тиме и – нечовек». Видети: Јустин Поповић, *Филозофске урвине*, Манастир Ћелије, Ваљево-Београд, 1987, стр. 10.

⁹ Александар Мењ, *Смрт и бесмртност*, Бели анђео, Шабац, 1997. стр. 7 и даље; Упор. Зоран Милошевић, *О неразоривости духа*, *Политика*, 21. Фебруар 1998, стр. 24.

атеисти исказали своје незадовољство начином вођења кампање председничких кандидата, тачније политичким ставовима конзервативних кандидата, посебно Рика Санторума. Учесници скупа су желели да искажу став „да идеја Бога не сме да утиче на јавни живот», као и на „опасности религијског мишљења». „Марш разума“ је дефинитивно потврдио да се дуго припремана обнова (идеолошка и организациона) атеизма догодила и да је он спреман за политичку (зло)употребу.¹⁰

Зашто се, дакле, атеизам после компромитације у комунизму поново обнавља?

Према мишљењу социолога и теолога постоје најмање два разлога: први је пораст атеистичких погледа у становништву планете (без обзира на то што су ова схватања продуковали медији, образовање или нешто треће) и, друго, атеизам је погодан за прогон верујућих људи, односно „смену цивилизацијских вредности“. Нови атеизам је настао у САД и од 60-их година XX века до данас је створио разноврсне организације, не без помоћи америчке државе и владајуће елите.

Према социолошким истраживањима: «Атеизам се у светским размерама обнавља, јача организацију и квалитативно расте. Трећина данашњег становништва дели атеистички поглед на свет (тачније 29 одсто)». Иако, присталице новог атеизма ово тумаче у духу своје антицрквене идеологије, треба истаћи и то да је атеизам морално неутралан. Бити атеиста још није услов (ни неопходан, а камоли довољан) за морално понашање. Атеизам, дакле, није критеријум добротe и праведности. И поред тога, присталице атеизма мисле да је он у свим аспектима (посебно идеолошком и организационом) изградио стубове људског прогреса. Да би порекао постојање Бога атеизам се повезао са глобалним покретима током историје попут рационализма, агностицизма, скептицизма и у одређеној мери са различитим токовима хуманизма и антиклерикализма. Другим речима, заједно са другим регионалним и међународним организацијама «атеизма се бори против мрачњаштва, сујеверја, а за социјални и културни прогрес».¹¹ Једно од питања које интересује атеисте јесте: зашто људи равнодушни према религији немају храброст да себе назову атеистима или агностицима?¹²

Легенде и митови савременог атеизма

Атеисти истичу да се данас, после неколико деценија обнове религије, догађа њен светски сумрак. «Катастрофално се умањује број верника, цркава, џамија, синагоге су празне. У животу људи религија прелази на периферију њиховог духовног интереса». Према социолошким истраживањима, у Холандији је за последњих 15 година посећеност литургија смањена, зависности од места, између 60 и 90 одсто. У париској катедрали посвећеној Богородици, на недељним службама присуствује између три и 15 људи. У Енглеској и Немачкој цркве се продају трговцима и претварају у плесне дворане или спортске сале. Или чак другим религијама на простору западне Европе. У последњих 30 година на територији држава које данас чине Европску унију није подигнут ни један знаменит храм. Од овога одступа територија бившег Совјетског савеза, на коме се

---

¹⁰Е. К. Дулуман, Международное атеистическое движение. <http://www.atheism.ru/old/DulAth17.html>

¹¹Артур Приймак, США: легко ли быть атеистом? <http://www.pravda.ru/faith/atheism/25-07-2011/1084796-USA-1/>

¹²Франко Гарелли, Церковь, вызов слабым атеистов, <http://www.inosmi.ru/europe/20120620/193838018.html>

религиозност обнавља. На овом подручју изграђено је на хиљаде цркава и цамија, а из уџбеника су нестали садржаји о атеизму.

Атеистички покрет данас се обнавља уз помоћ САД и има своје легенде и митове које треба да га учине привлачним. Свакако је најважнија легенда о оснивачу данашњег атеистичког покрета Мадалин Мареј О'Хаир (Madalyn Murray O'Hair). Наиме, давних 60-их година XX века одлуком државног Сената и председника САД покушано је да се уведи веронаука у државне школе, молитва, а у учионицама да се поставе религиозни симболи (крст, иконе, цитати из Библије) и одстриани учење дарвинизма и сличних „безбожних наука“.¹³

Против овога наступила је мајка двоје ученика Мадалин Мареј О'Хаир предавши у суд апелацију за заштиту првог члана Устава САД (о слободи савести). Судски процес је имао велики одјек у јавном мњењу САД. Истомишљеници Мадалин Мареј О'Хаир су тада створили снажан покрет који је назван „Амерички атеисти“ (American atheists). Резултат овог покрета је престанак предавања веронауке и уклањање свих религиозних симбила из учионица, а забрањен је и улазак свештеника у државне школе. Први председник «Америчких атеиста» била је управо споменута Мадалин Мареј О'Хаир која је организацију усмерила на пропаганду атеизма и борбу „са религиозним мрачњаштвом“. (Појмове и позиције атеизма створили су окултисти, односно езотеристи Лок, Волтер и други, а није на одмет подсетити да је током XVIII века формирано мишљење, које се касније показало исправним, да је атеизам, заправо, део окултног погледа на свет).

Организација «Америчких атеиста» се изузетно развила и данас има своје филијале у територији свим већим градовима САД, а издаје и новине, књиге, организује предавања, промоције књига.¹⁴ Такође, што је посебно интересно, има и филмску продукцију која је у служби ширења атеистичких погледа на свет. (На споменутом „Маршу разума“, на пример, чији је организатор, између осталих, и друштво „Америчких атеиста“ био је и познати енглески научник Ричард Докинс, који је заједно са, сада већ покојним, Кристофером Хиченсом, Данијелом Денетом и Семом Харисом носио плакат „Четири јахача Новог атеизма“. Ови популаризатори прогреса, како смо већ нагласили, настоје да омасове атеизам кроз научно популарну литературу и јавне дебате у којима се херменеутички посматрана и разматрана религија доводи до распадања.)

Развој атеизма данас

Поред „Америчких атеиста“, у САД делује још неколико атеистичких организација које имају бројно чланство и велику званичну и незваничну подршку. То су: „Кампус Алијансе слободномислећих“ (Campus Freethought Alliance), који организује летње школе атеизма (читају се атеистички чланци, размењују мишљења и штампају нови материјали) у местима где се организују годишњи одмори (посебно за децу). Трећа већа организација је „Комитет научног истраживања паранормалних појава“ (Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal – CSICOP). Комитет организује највеће научнике

¹³ Православно-обозренческии взгляд на воссоздание атеистического движения.
<http://www.atheism.ru/old/WarAth1.html>; Упор: Зоран Милошевић, Европа против Христа, *Печат*, бр. 224, Београд, 2012.

¹⁴ Видети: Итальянские атеисты выступают против колокольного звона,
<http://www.pravda.ru/news/faith/atheism/03-08-2010/1043330-piza-0/>

света који деле атеистички поглед на свет (на пример ту је председник Америчке академије наука Карл Саган, али и људи попут Стефана Хавкина, Ричарда Довкинса, Пол Куртца, хемичара Петера Аткинса и многи други. Ту су и друге јавне личности као што је писац научне фантастике Азимов, као и другим књижевници и уметници. Комитет, дакле, све паранормалне појаве које привуку пажњу јавности разобличава „са научне тачке посматрања“, јер су приметили да овакво деловање изузетно помаже у борби против сујеверја и религије, односно подстиче ширење атеистичких погледа на свет. Комитет има и стално отворен конкурс за оне који су у стању да докажу било какво „чудо“. Награда је 10 0000 долара. Комитет се посебно бавио чудом Туринског покрива (којим је био прекривен Христос) и јавно дао мишљење да ту нема никаквог чуда. Комитет издаје часопис „Скептик“. Ту је, потом, Америчка асоцијација хуманиста (American Humanist Association – АНА). Асоцијација организује филозоф, културологе и највиђеније научнике из света и САД. Издају часопис «Humanist», књиге и имају филијале у свим државама које чине САД. Затим је ту Америчка асоцијација рационалиста (American Rationalist Association – АРА) која се залаже за рационална решења у духовним проблемима и бори се против вере и религије.¹⁵ Као важне, али по значају мање су Атеистичка алијанса (Atheist Alliance – АА), Уједињени атеисти (Atheists United– АУ), Друштво Бертрана Расела (Bertrand Russell Society – BRS), Савет секуларног хуманизма (Council for Secular Humanism – CFH). Ту је и прилично моћна Фондација за ослобођење од религиозног фундаментализма (Freedom From Religion Foundation –FFRF), која је настала после покушаја бившег председника Била Клинтона да уведе молитву и веронауку у школама САД. Ту су и Лига за помоћ затвореним америчким атеистима (Prison Atheist League of America – ПАЛА), Друштво слободномислећих делатника (Society for Activist Freethought – SAF), Бивши хришћани, Постфундаментализам и друге. Ова удружења спроводе огромну пропагандну, научну и културну делатност.¹⁶ Свако удружење, како смо већ нагласили, објављује новине, часописе, књиге, има по неколико интернет страница и стално шири мрежу сарадника, како у САД, тако и по целом свету. Међутим, наспрот овим атеистичким организацијама и даље делују разноврсни и моћни сателитски религијски програми, вођени из центара различитих хришћанских деноминација и емитујући своје програме на разним језицима света, па и на руском и арапском. Америчка атеистичка удружења су посебно заинтересована да шире свој поглед на остатак планете, а посебно у Индији и Русији.¹⁷ Међутим у Русији, овај покрет наилази на велике проблеме због улоге коју је имао у прогону религије за време постојања Совјетског савеза. Ипак, уз помоћ удружења из САД он се формира и већ је покренуто више часописа („Здрави смисао“, „Нови безбожник“, „Атеистички лист“ и „Скепис“,) који би требали да дају кључни допринос формирању новог атеистичког покрета у Русији.

---

¹⁵ Владислав Владимиров, Ярые безбожники: только против РПЦ, <http://www.pravda.ru/faith/atheism/30-03-2011/1071815-atheists-0/>

¹⁶ Видети: Швейцарские атеисты требуют снять кресты с вершин Альп, <http://www.pravda.ru/news/faith/atheism/26-10-2010/1054891-alps-0/>

¹⁷ У Русији су почели да се интезивно боре против новог атеизма као деструктивне и антируске идеологије. Један од начина је и заштита школске деце од атеизма. Види: В Петербурге решили защищать школьников от пропаганды атеизма, <http://www.segodnia.ru/news/110720>

Атеизам, треба рећи, никада у људској историји није успео да створи цивилизацијски образац (како су то умеле религије) који би прихватила одређена заједница, већ је увек животарио у делу интелигенције. Зато у науци постоји уверљива аргументација да је атеизам неспособан да буде носилац стваралачке идеје и идеологије, јер без доброте, морала и праведности нема друштва и заједнице. Управо на овом пољу атеизам има недостатак. Зато је упозорење свештеника Руске православне цркве Владимира Цветкова, изречено преко православне телевизије „Сојуз“ да је данашњи нови атеизам страшнији од оног из времена Совјетског савеза исправно. Стари атеизам, каже Цветков, полагао се у школама и на универзитетима да би се потом предавао забораву. Данашњи атеизам је штваран и представља стање унутрашњег осећања и срца, које човеку говори да не треба да иде у цркву и да поштује Божје заповести. Дакле, нови атеизам отвара простор за неморално понашање.¹⁸ Свештеник Андреј Сидоров сматра да је „атеиста религиозан, али објекат његове вере је нагативан, због тога је опаснији и од вехабија, управо због фундаментализма који (атеизам) садржи“. Слично мисли и познати московски свештеник Димитриј Смирнов, који појаву новог атеизма оценио као „почетак прогона Цркве иза којег стоји антихрист“, јер нови атеистички покрет оживљава старе стереотипе: религија је мрачњаштво, а атеизам напредак! Зато је атеизам као политика опасан јер, пре или касније, води ка прогону (верујућих) људи.¹⁹ Другим речима, данашњи међународни атеистички покрет своди атеизам на средство политичке борбе против неких религија, пре свега православља, те тиме затвара могућност дијалога, а поново отвара могућност да индоктринирани атеисти понове злочине из времена комунизма.

ЛИТЕРАТУРА

- В Петербурге решили защищать школьников от пропаганды атеизма, <http://www.segodnia.ru/news/110720>
- Владимирив, Владислав: Ярые безбожники: только против РПЦ, <http://www.pravda.ru/faith/atheism/30-03-2011/1071815-atheists-0/>
- Гарелли, Франко: Церковь, вызов слабым атеистов, <http://www.inosmi.ru/europe/20120620/193838018.html>
- Гуманова, Ольга: Атеист в роли эксперта церковных услуг, <http://www.pravda.ru/faith/atheism/11-10-2010/1052953-nikonov-0/>
- Дулуман, Е. К.: Международное атеистическое движение. <http://www.atheism.ru/old/DulAth17.html>
- Итальянские атеисты выступают против колокольного звона, <http://www.pravda.ru/news/faith/atheism/03-08-2010/1043330-piza-0/>
- Мень, Александр: *Смрт и бесмртност*, Бели анђео, Шабаци, 1997.
- Милошевић, Зоран: О неразоривости духа, *Политика*, 21. фебруар, Београд, 1998.

¹⁸ Ольга Гуманова, Атеист в роли эксперта церковных услуг, <http://www.pravda.ru/faith/atheism/11-10-2010/1052953-nikonov-0/>

¹⁹ Сергей Худиев, Атеизм глазами христианина. <http://www.atheism.ru/old/HudAth1.html>

- Милошевић, Зоран: Религија и национални идентитет – од прозелитизма до модерних социјалних технологија, *Српска политичка мисао*, бр. 4, Београд, 2011.
- Милошевић, Зоран: Европа против Христа, *Печат*, бр. 224, Београд, 2012.
- Ногас – Кљажо, Вожо: Marksizam i religija. Kritika marksističkoga poimanja religije, *Crkva u svijetu*, br. 4, Split, 2011.
- Приймак, Артур: США: легко ли быть атеистом? <http://www.pravda.ru/faith/atheism/25-07-2011/1084796-USA-1/>
- *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
- Поповић, Јустин: *Филозофске урвине*, Манастир Ћелије, Ваљево-Београд, 1987.
- Православно-обозренческиј поглед на воссоздание атеистического движения. <http://www.atheism.ru/old/WarAth1.html>;
- Савановић, Александар: Слијепа улица просвјетитељства, *Политеа*, бр. 1, Бања Лука, 2011.
- *Sociološki rečnik*, priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović, Zavod za Udžbenike, Beograd, 2007.
- Naralambos, Michael / Holborn, Martin: *Sociologija teme in pogledi*, DZS, Ljubljana, 1999.
- Худиев, Сергей: Атеизм глазами христианина. <http://www.atheism.ru/old/HudAth1.html>
- Швейцарские атеисты требуют снять кресты с вершин Альп, <http://www.pravda.ru/news/faith/atheism/26-10-2010/1054891-alps-0/>

доц. др Миодраг Ромић¹
проф. др Боро Трамошљанин²
Факултет политичких наука
Бања Лука

ЛИМИТИРАЈУЋИ ЧИНИОЦИ ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 316.42:323.173(497.6)

Апстракт: У уводу рада говори се о појмовном одређењу толеранције, дијалога и њиховом теоријском утемељењу од стране бројних филозофа и социолога. Потом, експлицирају се разлози нетолеранције и недостатка дијалога у Босни и Херцеговини. У закључном дијелу рада смо констатовали да уколико Босна и Херцеговина не отклони чиниоце недостатка дијалога и толеранције, она ће доживјети самодеструкцију.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, толеранција, дијалог, друштво, демократија, политичка елита, политичка култура, сукоб, мржња, медији.

LIMITING FACTORS OF DIALOGUE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary: In the introduction of this work we talk about the notions of tolerance, dialogue, as well as their theoretical foundations laid out by numerous philosophers and sociologists. Then, the attention is given to intolerance and disability of dialogue in BiH. The authors also suggest premises which should be accomplished for the purpose of exceeding the mentioned situation in BiH. In the conclusion we elaborate that unless Bosnia and Herzegovina does not remove the factors of insufficient dialogue and tolerance, it will self-destruct.

Key words: Bosnia and Herzegovina (BiH), tolerance, dialogue, society, democracy, political elite, political culture, conflict, hatred, media.

Појмовно одређење толеранције и дијалога и њихов значај у друштву

Назив толеранција у етимолошком значењу долази од латинске ријечи *tolerantia*, што у дословном преводу значи попустљивост, трпељивост према туђим схватањима у вјерским, моралним, политичким, идеолошким и другим питањима. Иако су феномени толеранције и дијалога у нашем времену стекли фреквентну конотацију и убиквитет, то не значи да се о њима није раније говорило. Још је, Волтер, у Филозофском рјечнику, у доба просвјетитељства, пледирао за толеранцијом. Она имплицира потребу да се појединци међусобно подносе, будући да су слаби, недоследни, подложни грешкама и заблудама. И Џон Лок је дао допринос

¹ Контакт тел.: +387 65 535 927.

² Контакт тел.: +387 66 127 918.

теоријском утемељењу толеранције, залажући се за, прије свега, вјерску толеранцију. Џон Стјуарт Мил, један од родоначелника либералистичке идеологије је толеранцију и слободу личности поставио на пиједестал неприкосновене вриједности. У спису, О слободи, залагао се за демократију, слободу мишљења, удруживања, начина и стила живота. У том погледу заузима екстреман индивидуалистички став. Нека цјелокупно човјечанство има једно мишљење, а само један човјек друкчије мишљење, оно нема легитимно право одузимати слободу мишљења оном појединцу чије је мишљење у колизији са мишљењем човјечанства. Према томе, човјечанство у тоталитету мора имати толерантан однос према оном човјеку који слободно мисли, и његово мишљење се не може деградирати већинским мишљењем које се, по правилу, транспонује у тиранију већине над мањином. Карл Попер, у духу критичког рационализма, наглашава да, толеранција претпоставља идеју непристрасности, што ће рећи, да нико не може бити свој сопствени судија. Дакле, свака јединка има легитимно право да буде саслушана и да линијом аргументације брани своје ставове. То се постиже кроз механизам толеранције, која сама по себи постаје вреднота друштва и императив нашег времена. Она нам је потребна као насушни хљеб, имајући у виду нашу склоност, да спорове радије рјешавамо силом, него стрпљивим разговором у циљу да дођемо до оптималног рјешења које је прихватљиво за обе супростављене стране. Другим ријечима, толеранција је један цивилизацијски начин трансцендирања разлика у погледима и интересима различитих група, које морају наћи *modus vivendi*. Бити толетантан, значи имати своје снажно убјеђење и принципе, али истовремено допустити другима да имају своје. Никад не смијемо полазити од догматског става, да је наше мишљење једино исправно, већ морамо бити стрпљиви и чути и другу страну (*audijatur et altera pars*). У том погледу, ваља се присјетити наше мудре пословице:

«Лијепо је кад звони једно звоно, али је љепше кад звоне оба». Дакле, дисонантни тонови и разлике у мишљењима су нешто природно, а свака униформност, у ставовима и погледима, доводи до детронизације људске индивидуалности. Тиме се људима одузима идентитет и зато није никакво изменађење што данас настају масовна друштва проткана деперсонализацијом, јер је човјек асимилиран од друштва и његових институција. У вези с тим, Ерих Фром, с правом констатује (позивајући се на Пирандела) «Ја нисам ја, ја сам аутомат који је сличан милионима других аутомата». Стога, не треба да нас чуди што данас настају недемократски тоталитарни системи којима се појединци, са изгубљеним идентитетом не могу да супроставе. Попут Џона Стјуатра Мила, Џон Ролс, протагониста политичког либерализма, полази од става да грађанима, у једном сложеном друштву, треба препустити да отворена питања и дилеме рјешавају сходно својим увјерењима и погледима на свијет. При томе, правда и непристрасност морају бити поштовани, с обзиром да су база социјалног консензуса.

На трагу, претходно изнијетих размишљања о феномену толеранције, (која се постиже кроз културу дијалога) и њеном значају за друштво и наши социолози су их високо позиционирали. Тако, на примјер, Ратко Божовић, у вези културе дијалога и толеранције констатује: «Култура дијалога не захтијева само културу саговорника, већ претпоставља и демократску свијест, развијену и еманциповану средину и, коначно, навику да се провјери све релевантно, све што се наслуђује... У дијалогу

би, поред непрекидне страсти и тражења и «упитности», била неопходна креативна гипкост, имагинарни подстицаји и способност распознавања суштине. Када се дијалогом жели супроставити превазиђеним менталитетима, конзервативној стварности и инерцији норме, онда и сви који учествују у дијалогу морају одбацити своје «змијске кошуљице», јер с њима тешко могу напустити своје таштине и своје охолости... Без аутокритичности, без наклоности према истини, без толеранције према различитости мишљења - немогуће је «путовање» до другог и другости».¹ Иван Шијаковић постулира потребу за толеранцијом без које се не могу рјешавати конфликтне ситуације у друштву. «Толеранција је неопходна као кохезивни елемент у изградњи минимума заједничких интереса и одговорности за развој глобалног друштва. Без сталног развоја толеранције, ширења њених облика и метода, свет би све више западао у противречности и кризе, мир би се теже одржавао и бранио, сукоби тешко решавали и контролисали. Зато је толеранција један од најважнијих елемената у изградњи културе модерне људске заједнице, односно савременог друштва и његових глобалних карактеристика и манифестација».² Душко Вејновић, сматра да је толеранција *condicio sine qua non* егзистенције и перспективности Босне и Херцеговине. «Толеранција је нужан услов за могућност суживота са другима. Пошто изван заједнице нису могуће, индивидуалности су упућене на међусобну коегзистенцију... Да би толеранција у Босни и Херцеговини била могућа потребно је остварити свијест о разликама, право на разлике, отвореност за дијалог, спремност на удруживање. Само на овај начин живот уз другог и са другима неће бити пакао».³

Не смијемо апстраховати и чињеницу да је данас, у вријеме глобализације свијета, у планннетарним размјерама наступила ескалација насиља, ратова, етничких сукоба, религиозне нетрпељивости подстакнуте вјерским фундаментализмом. Можемо, слободно рећи, да се човјечанство налази у беспућу, на ивици амбиса, која би могла довести до апокалипсе, односно дефинитивног краја егзистенције човјечанства и наше планете на којој живимо. Сазнавши ту пријетњу, Међународна заједница је поставила, као примордијалан задатак, постизање свеопште толеранције. На иницијативу УНЕСК-а, ОУН је прогласила 1995-у годину међународном годином толеранције. Као резултат те активности, исте године донијета је Декларација о принципима толеранције, гдје се она операционализује као « уважавање, усвајање и исправно схватање богатства у разноликости културе нашег света, разноврсних форми изражавања и способности испољавања човекове индивидуалности ». Ово одређење имплицира потребу толерантног односа према другим националностима, расама, боји коже, полу, сексуалној оријентацији, религији, језику, политичким, идеолошким и другим схватањима.

Идеја толеранције се темељи на филозофским претпоставкама:

1. Онтолошка претпоставка о недовршености људског бића (а њему су потребна друга бића да би себе развијо).

¹ Ратко Божовић, Доминација и отпор, Чигоја, Београд, 2002, стр. 125-126.

² Иван Шијаковић, Социологија, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет Бања Лука, 2003, стр. 189.

³ Душко Вејновић, Развој демократије, дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини, Зборник радова, Република Српска – петнаест година постојања и развоја, Академија наука и умјетности Републике Српске, књига осамнаест, Бања Лука, 2007, стр. 728-729.

2. Гносеолошка претпоставка о ограничености властите спознаје (зато су потребни други људи да би је обогатили и продубили)

3. Аксиолошка претпоставка о релативизму групних вриједности због чега је нужна размјена вриједности у правцу стварања универзалног система вриједности да би се трансцендирао пренаглашени релативизам вриједности.

Дакако да се толеранција остварује кроз дијалог. Есенцијална одлика човјека је да није само индивидуално, него и комунално биће.

«Заједница и заједнички живот намећу потребу договарања, разјашњавања, заједничког преиспитивања... Ово нас упућује на чињеницу да је дијалог форма оптималне комуникације, али и сазнајна форма у којој раздвајамо (преиспитујемо) оно што нам се чини нејасно и вишезначно. Ствар, мишљена као проблем, постаје кроз дијалог заједничка ствар».⁴

Лимитирајући чиниоци дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини

Постоји већи број лимитирајућих чиниоца дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини. За ову прилику сматрамо релевантним апострофирати слиједеће чиниоце:

Економска криза и социјалне неједнакости у Босни и Херцеговини. Оне су у њој до пароксизма доведене у вријеме транзиције. Све је то имало негативан ефекат по друштвену стабилност и атмосферу дијалога и толеранције између различитих друштвених слојева, група на хијерархијској лествици друштвене структуре. Томе је допринијела инаугурација процеса приватизације интенционално усмјерена бестијалном пљачком друштвене својине. Она се одиграла уз познату «шок терапију» чији је главни покровитељ амерички економиста Џефри Сакс. Политичка елита Босне и Херцеговине, која му је дала подршку, је сматрала да је то чаробна формула која ће «преко ноћи» довести до трансцендирања велике дисанце између развијених капиталистичких земаља и неразвијених социјалистичких земаља. Но, наличје тако пројектоване експресне приватизације је имало трагичне посљедице. Вриједност друштвених предузећа је тотално девалвирана и процес приватизације је значајно њихову насилну експропријацију од стране елите ратних профитера и новокомпонованих тајкуна. Цјелокупно становништво је доведено у материјалну и духовну биједу. Велика привредна предузећа која су запошљавала више хиљада радника су пропала. Радници су се силом прилика нашли на улици, лишени права на рад и права на радно мјесто којим се то право операционализује. Тиме им је негирано елементарно природно право на живот. Лишени су личног дохотка и у том случају њихова биолошка егзистенција се не може осигурати. Тако се друштво диференцирало на два дијаметрално супротна пола, мањинску елиту екстремно богатих и гиганску масу сиромашних. У тој дијаболичној ситуацији, у којој се налазе обесправљени друштвени слојеви (радници, сељаци, омладина, интелигенција, борци), настаје социјални, психолошки и емотивни јаз између њих и владајуће економске и политичке елите. Оне, по сваку цијену, настоје извршити петрификацију постојећег економског и политичког система, а поменути маргинализовани друштвени слојеви то не могу спријечити. Разумије се да то еманира нетолеранцију и немогућност дијалога с обзиром да је међу њима успостављен непријатељски однос и непремостива дистанца.

⁴ Фатима Карарић, Значења број 56, Добој 2006, стр. 65-66.

Нарцизам малих разлика о којем говори, Сигмунд Фројд. Сви конститутивни народи Босне и Херцеговине Срби, Хрвати и Бошњаци имају исти етнички коријен, јер воде поријекло од старих Словена. Дакле, у оном Јунговом колективно несвјесном у његовим архетиповима један смо род (*gens una sumus*). Но, мале разлике у религиозном, политичком, културном и идеолошком смислу су довеле у нетолерантну позицију и отворене анимозитете народе Босне и Херцеговине. То ће сигурно бити један од генератора протеклог грађанског рата имплементираног у оној познатој народној пословици да нема рата док не удари брат на брата.

Егоцентризам политичких елита

Између њих постоји тотална дискординација. На једној страни је бошњачка елита, која инсистира на унитаризацији Босне и Херцеговине, а на другој српска и хрватска политичка елита се залажу за децентрализовану Босну и Херцеговину. У теквим околностима је немогуће постићи консензус и та њихова дискординација се трансферира на њихове народе. Отуда се може објаснити ширење нетолеранције и међунационалне нетрпељивости у Босни и Херцеговини. То само по себи може лако да доведе до њене деструкције, односно дисоцијације.

Ауторитарна политичка култура, која је иманенција Босне и Херцеговине. Она никад током своје историје није имала демократску културу, с обзиром да је била под доминацијом страних империја Турске и Аустроугарске. И у новијој историји Босне и Херцеговине егзистирао је континуитет ауторитарне културе, будући да је тоталитаризам, из комунистичког периода, с политичким предзнаком, био супституисан тоталитаризмом, с националним предзнаком, у вријеме инаугурације вишестраначког политичког система. Дакле, у доба транзиције промовисан је политички плурализам на етничком принципу формирањем националних странака у сва три национална корпуса. Њихова искључивост и неспремност за толеранцију и компромисна рјешења о будућем статусу Босне и Херцеговине (да ли остати у Југославији или не) ће имати за посљедицу да ће оне своје народе увести у отворени национални сукоб, са катастрофалним посљедицама, уз огромне људске и материјалне губитке.

Религиозна хетерогеност

Спецификум Босне и Херцеговине је у томе што у њој постоји феномен «теологије нације». То значи да је религија детерминирајући чинилац нације. Дакле, ислам је конституенс бошњачке нације, православље српске нације, а католицизам хрватске нације. Из овога произилази закључак да постоји кореспонденција религиозног и националног и да се етничке заједнице могу диференцирати према религиозној припадности. Када говоримо о вјерским конфесијама, у Босни и Херцеговини, оне се разликују по својој природи. Православље је беневољентна религија, утемељена на идеји екуменизма, односно разумијевању и толеранцији према другим религијама. Насупрот православљу, исламска религија је агресивна, ратоборна, заснована на идеји цихада. Ова конотација ислама у Босни и Херцеговини је артикулисана у исламском фундаментализму. Он је рељефно приказан у Исламској декларацији, Алије Изетбеговића. У њој се говори о неспојивости «ислама и неисламских система» или како се на једном другом мјесту каже «нема мира између исламске вјере и немуслиманских друштвених и политичких институција». Зато он позива све муслимане у свијету на акцију ширења исламског покрета и културе. То је позив за стварање јединствене исламске заједнице (исламске федерације) у планетарним размјерама од «Марока до Индонезије, од тропске Африке до централне Азије». При

томе, позива 700 милиона муслимана у свијету да реализују тај програм. Аналогно исламском фундаментализму, као његов пандан, стоји католички прозелитизам усмјерен на масовно покатоличењу људи по традиционалном начелу *coge intrare* (гдје невјерницима остаје избор између преобраћања или истребљења). Ова религиозна различитост се транспоновала и на народе Босне и Херцеговине, имајући у виду чињеницу да постоји конгруенција између вјерског и националног који се налазе у симбиотичком односу. Према томе, вјерска нетолеранција и недостатак искреног вјерског дијалога између српске, хрватске и бошњачке вјерске заједнице су увијек изазивале вјерске сукобе, а ови националне. Између њих нема суштинске разлике иако се у формалном погледу може повући дистинкција у том смислу што су вјерски сукоби латентни, прикривени а национални више манифестни и отворени.

Медији који протежирају мржњу у Босни и Херцеговини, доводе до нетолеранције у међунационалним односима. Главни кривац, за све невоље у друштву, и растуће незадовољство изазвано падом животног стандарда и наглим сиромаштвом, се не тражи у својој средини, него у другој. Овдје је примијењена, добро позната схема пројектовања објекта агресије из унутрашњости на вањске групе, коју су развили Адорно, Брунвик, Фром, Раих, Олпорт. Према овом моделу, дуготрајно акумулирана агресија се не упућује према стварном извору незадовољства, инсталираном у постојећем бирократизованом економском и политичком систему, већ према онима који су из других народа. Они се сатанизују за све недаће и проблеме са којима се друштво сусреће (механизмом пројекције тражи се «жртвени јарац» у другим народима). У овој демонизацији другости су највише отишли медији из Федерације Босне и Херцеговине- Федерална телевизија и штампани медији, који се напросто такмиче у осуди српског народа и Републике Српске, као геноцидне творевине настале етничким чишћењем несрпског становништва у Босни и Херцеговини. Дакако, да су све ове инсинуације неприхватљиве, јер је Република Српска настала као артикулација кардиналне потребе српског народа да заштити своје достојанство и национални идентитет, тим прије, што су они негирани «непринципијелном коалицијом» националних странака СДА-е и ХДЗ-е у Скупштини Босне и Херцеговине, непрекидним прегласавањем српских посланика, не само кад се радило о националном питању, него и о оним питањима која нису имала националну конотацију.

Трајно неповјерење између три различита етноса у Босни и Херцеговини Срба, Хрвата и Бошњака. Оно је потенцирано у току протеклог грађанског рата и наставило се и у постратном периоду. Да је ова наша констатација оправдана верификује се и у чињеници да нема на виду међунационалног помирења. Срби су се, са својим државним и политичким руководством, у више прилика, извинили за ратне злочине према Бошњацима и Хрватима. Дакле, ми смо испунили своју моралну дужност да осудимо наше злочине према припадницима других етноса. Међутим, друге двије стране, Бошњаци и Хрвати, то нису учинили према Србима. Они и даље вјерују у «догматску оркестрацију» (Ж. Дерида) која је и данас у оптицају у свијету. Према њој Срби су хегемонисти, милитаристи и фашисти. То инплицира закључак, да су они ту штафетну палицу преузели од Нијемаца, Италијана, Мађара и Хрвата да би се они тако денацификовали и ослободили нацистичке прошлости. Управо, наведени идеолошки разлози и интереси различитих етничких заједница нам и објашњавају зашто нема успостављања толеранције и дијалога у Босни и херцеговини који су *conditio sine qua non* (услов без којег нема њеног опстанка).

Непостојање симпатије међу народима

Она је, по ријечима Џона Стјуарта Мила, кардинална претпоставка егзистенције државне и друштвене заједнице. У том погледу, он истиче, да једна вишенационална држава има будућност ако различите нације у њој уједињује узајамна симпатија те зато више међусобно сарађују него са другим скупинама и појединцима. С обзиром да у Босни и Херцеговини нема међу Србима, Бошњацима и Хрватима међусобне симпатије онда би био најрационалнији приступ разлаз три националне заједнице. Свака од њих мора имати слободу да тражи за себе она рјешења која су за њу најприхватљивија са становишта њених дугорочних интереса. Након свега до сада реченог, тешко је не сложити се с тезом да је појава симпатије између три нације у Босни и Херцеговини- фатаморгана, будући да је она блокирана мржњом. Spiritus agens те мржње су предрасуде које егзистирају између три етничке заједнице. За Бошњаке и Хрвате Срби су Србо-четници, агресивни, зли и нетолерантни и они нису низашто друго него «за сјекиру и њих треба уништити као балкански талог и балканско смеће» (А. Старчевић). С друге стране, за Србе, Бошњаци су садисти и протагонисти светог рата цихада, а Хрвати ортодоксне усташе, препредени и лукави Латини. Ове предрасуде једних према другима указују да су постојали и психолошки корјени националних сукоба у Босни и Херцеговини као Југославији у маломе. Оне ће еманирати рат, јер су постављене у функцију мобилизације борбеног националног духа, тим прије што се «организованим јавним лагањем» (Х. Арент) настојале, по сваку цијену, извршити сакрализација наше стране која је праћена бруталном демонизацијом противничке стране. Ове предрасуде, између наведених етничких заједница, нису нестале, већ су постале трајна и непромјенљива категорија, што ће рећи да су догматске природе. У њих се без поговора вјерује независно од чињеница којима се могу демантовати. Тако окоштале оне ће, по својој инерцији ирадијацијом, непрекидно подстицати нетолеранцију и немогућност дијалога у Босни и Херцеговини.

Сукоб цивилизација

Босна и Херцеговина је специфична и по томе што представља полигон на којем се прелама сукоб између исламске и хришћанске цивилизације. Потенцијал тих сукоба је, по мишљењу Хантингтона, одређен у религији. Она психолошки пружа рационализацију и потпору за борбу против невјерника који се сматрају непријатељем за остваривање хегемонистичких амбиција које су често инкорпорирани у религиј (исламу и катокицизму). Ако се његово гледиште интерпретира у случају грађанског рата у Босни и Херцеговини онда се фактички, добрим дијелом, потврђује. Сродне земље, у цивилизацијском погледу, су биле солидарне са својим странама и пружале су им војну, финансијску и моралну подршку. Православни Срби су подржани од православних земаља Русије, Грчке, католички Хрвати од Германског блока земаља Немачке, Аустрије, а потом Пољске, Мађарске, Шпаније и Ватикана. Такође и Бошњаци су протежирани од својих и то првенствено од Турске, Саудијске Арабије, Ирана и Пакистана. Из овога можемо да закључимо да су међунационални анимозитети, нетолеранција и недостатак дијалога детерминисани и цивилизацијским супстратом импрегнираним различитим религијама и културама.

Међународна заједница је својом ирационалном и неправедном политиком подстицала међунационалну нетрпељивост и недостатак дијалога међу политичким елитама у БиХ које су у рату видјеле шансу за богаћење и остваривање вертикалне друштвене покретљивости. Она је имала селективан приступ према народима Југославије, јер је свим другим народима дозволила право на самоопредјељење до отцјељења, а једино је то

право било ускраћено Србима. Према томе, право Срба на самоопредјељење до отцјељења се није уклапало у геополитичке и стратегијске интересе западних сила и оно је остало у домену «конкретне утопије». Не смијемо апстраховати чињеницу да је тим чином Запад погазио Повељу Уједињених нација, негирајући право народа на самоопредјељење, а прокламујући право цјеловитих територијалних република да се отцијепе од дотадашње заједничке државе. Сасвим је јасно да је ујдурма Међународне заједнице била на линији међунационалне нетолеранције, чије ће експандирање довести до рата на цјелокупном географском и политичком простору бивше Југославије, што није мимоишло Босну и Херцеговину.

Дефицитарност културе дијалога је исто тако довело до тога да се не успостави међунационални консенсус о виталним питањима од којих зависи егзистенција заједничке државе. Умјесто културе дијалога, ми смо индоктринирани ауторитарном политичком културом из временског периода бирократскоетатистичког модела социјализма, његовали културу монолога. Зато монолошка култура одговара једноумљу, догматизму и ставовима у које се априори вјерује без њиховог преиспитивања. Стога, ако хоћемо да градимо демократију, морамо се заложити да дође до реинкарнације културе дијалога и да се навикавамо на дијалог. У том погледу, образовање и васпитање, имају примордијални задатак да нас оспособе за дијалог и толеранцију који су императив нашег времена. Спорове у друштву је немогуће рјешавати силом него стрпљивим дијалогом, који подразумијева уважавање другчијег мишљења. Дијалог предпоставља равноправност учесника у дијалогу, јер ако се у њему саговорник посматра као непријатељ онда је дијалог поништен. Тиме се отвара простор за ринг гдје побјеђује онај који има моћ силе а не моћ аргумената. Разумије се да се дијалашка култура не може усвојити декретима, већ је потребно да прође релативно дуги историјски период да би се она развила и тако трансцендирала монолошка култура.

И на крају да резимирамо. Постоји једанаест кардиналних чиниоца који инхибицијски дјелују на оваплоћење дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини. Ради тога се ургентно поставља задатак да се, у релативно кратком, временском раздобљу лимитирајући чиниоци дешифрирају и отклоне јер, у противном, она ће имати апокалиптични завршетак.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Андрић, И.: Писмо из 1920, Приповијетке, Просветс, Београд, 1963.
2. Андрић, И.: Травничка хроника, Удружени издавачи, сарајево, 1986.
3. Божовић, Р.: Доминација и отпор, Чигоја штампа, Београд, 2002.
4. Вејновић, Д.: развој демократије, дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини, Зборник радова, Академија науке и умјетности Републике Српске, књига XVIII, 2006.
5. Карарић, Ф.: О различитим аспектима дијалога, Значења број 56, Добој, 2006.
6. Ковачевић, Б. : Медијски рат и геноцид, Глас Српске, Бања Лука, 1996.
7. Коковић, Д.: Социологија образовања, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет у Новом Саду, 2000.
8. Мићуновић, Д.: Моја политика, Филип Вишњић, Београд, 2005.
9. Социолошки лексикон, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
10. Сузић, Н.: Социологија образовања, Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, Српско Сарајево, 2001.
11. Супек, Р. : Друштвене предрасуде, Радничка штампа, Београд, 1973.
12. Фројд, С. : Будућност једне илузије, Напријед, Загреб, 1986.
13. Шијаковић, И.: Социологија, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2003.
14. Шушњић, Ђ.: Дијалог и толеранција, Чигоја штампа, Београд, 1997.
15. Шушњић, Ђ.: Драма разумевања, Чигоја штампа, Београд, 2004.

проф. др Жарко Ристић, Универзитет за пословне студије Бања Лука¹
доц. др Кристијан Ристић, Универзитет Унион Београд

КРИЗА ГЛОБАЛИЗМА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА У УСЛОВИМА ПОЛИТИЧКЕ НЕКУЛТУРЕ, НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕДЕМОКРАТИЈЕ

Прегледни рад

УДК 316.32:338.124.4

Апстракт: *Глобални јастребови трагају за успостављањем свеобухватне контроле над грађанима, природним богатствима и капиталом у форми демократске регулације планетарних токова и транснационалних послова (интереса). Такав мондијалистички тренд прати опасан јаз између исфорсираног „краја националне државе“ и грандоманских тежњи ка „пролиферацији слабих држава“ уз одсуство ефективних глобалних демократских институција. Да ли је то „глобализација са људским ликом“ и шта остаје од теорије „одрживог развоја“, која пропагира еколошки подношљиву, социјално праведну и ефикасну привреду?*

Кључне речи: глобализам, одрживи развој, транзициона рецесија, економска рецесија, еврозона, реганомика.

GLOBALISM CRISIS AND TRANSITIONAL RECESSION IN POLITICAL NON- CULTURE, INTOLERANCE AND NON-DEMOCRACY

Abstract: *Global hawks seek the establishment of universal control over citizens, natural resources and capital in form of democratic regulation of planetary currencies and transnational affairs (interests). Such global approach is followed by a dangerous gap between forced “end of national state” and giant tendencies towards “proliferation of weak countries” with the absence of effective global democratic institutions. Is this globalization in the form of “human face” and what remains from the theory of “sustainable development”, which promotes environmentally tolerable, socially righteous and efficient economy?*

Key words: globalism, sustainable development, transitional recession, economic recession, the eurozone, Reaganomics.

1. Криза глобализма

Глобалистички (номиналистички) поглед на свет логичан је наставак либерализације, која је повезана са приватизацијом државних (јавних) предузећа, повећањем улоге приватног

¹ Контакт тел.: +381 63 233 090

сектора и предузетничке иницијативе смањењем уплитања државе у привредне токове (дерегулација), повећање слободе протока финансија и страних улагања. Глобализација је, самим тим, ново исходиште понашања транснационалних корпорација, промене у технологији производње и дистрибуције, економије обима, понашања потрошача, либералисање спољне трговине и протока капитала, проширења гераница за лоцирање предузећа и игнорисања важности близине сировина, производње и тржишта, и нарочито, економске улоге националних граница². Ту нема ни културе ни дијалога. Символ глобализације јесу транснационалне корпорације којима се и домаће владе удварају због страних улагања у „глобалном тренду“ ширења псеудо-вредности. Глобализација, као таква, руши катедрале националних вредности и националне припадности, и уништава локалне заједнице да би поплочала стазу ка глобалном капитализму. Глобализација, додуше, може да повеже националне привреде, прошири тржиште, омогући приступ новим технологијама у производњи и дистрибуцији, осигура прилив страног капитала. Али, глобализација доноси и несреће: повећава рањивост економски слабијих, убрзава захтеве за прилагођавањем и модернизацијом привреде, уноси непредвидива кретања у токовима капитала, придонosi шпекулативним нападима на домаћу валуту, изазива финансијске кризе, брза пребацивања производње и запослености из земље у земљу, и повећава економску и социјалну рањивост малих, земља у развоју.

Глобализација нуди перфидно освајање власти и контролу над капиталом. Зато је инвазија богатих на економској унифицираности у тренду са стихијом нагомилавања капитала. Нагон за богаћењем води у тоталитаризам, пошто богатство постаје нова агресија. А ради се о томе да се економија ипак мора спиритуализавати, јер сиромашне ваља ставити под заштиту. Етичко је питање равноправнија и равномернија расподела богатства, а не само економско или социјално (иако је новац већ постао религија). Глобалитаризам не сме да буде доктринама разбарушен само у економском смеру, јер би на сцену могла да наступи политика „употреба човека“. Тада би, заиста, етику и природу заменили политика и профит, што би гурнуло људе у ропство пластичне мисли. По први пут мондијалистички интелектуалци не могу да препознају власнике власти капитала, а њихова реч губи битку у односу на економску моћ.

2. Транзициона релесија

ММФ не треба слушати него само саслушати, а радити све супротно од његовог превазиђеног неокласичног модела равнотеже на принципима неолиберализма и глобализације, приватизације и дерегулације, који продужује економску агонију и социјалну трагедију. Куцање на врата ММФ јесте доказ потпуног пораза домаће економске политике и спремности на савијање пред канцама вечног кредитног ропства. Живот на вересију од преко 30 милијарди евра спољних дугова јесте стављање способности владе Србије на међународни стуб срама штетног ММФ, као највишег стадијума финансијског империјализма економског глобализма. Али, погрешно је куцати и улазити наглавачке и у ЕУ, на крилима тзв. Б. декларације која кретенизује млади нараштај по логици „ни знање, ни звање“³.

² др Жарко Ристић, Фисклани менаџмент и економија јавног сектора, Етностил, Београд, 2011. стр. 111-115.

³ др Ж. Ристић и др К. Ристић, Фисклана економија, Етностил Београд, 2012, стр 815.

За ЕУ Србија је бесплатна капија према Истоку, кроз коју треба да пролази интерконтинентална размена робе, услуга, капитала, људи, информација, култур и идеја. У крајној инстанци, то је пут кретања глобалне мреже новог светског поретка са новим технологијама, новим улагањима, новом конкуренцијом, јефтином радном снагом, сировинским бесцењем и егзотичним пореским и царинским олакшицама. Све је у складу са логиком петооктобарских стубова макроекономске политике: „распродај“, „потроши“ и „задужи се“ по рецептури „емемефског“ глоба, који и народне донације третира као дугове.

У институционалном транзиционом хаосу, режимски предузетници (и нови и стари), ангажовани су за „користан“ рад на путевима првобитне акумулације капитала за прескакање транзиције инструментима административног препорода, на крилима евроинтеграција и организованог криминала препродаје виталних органа привреде. На операционом столу болесне државе цех је платила примитивна приватизација, злогласна незапосленост, бећарско задуживање, сумануто инфлаторно цепање и помахнители безвредни динар.

Корупција је дете транзиције, симбол кварења економске власти и амблем поткупљивања политичке елите, што се манифестује максимирањем профита, кршењем закона и узурпирањем јавних ресурса. Базични коруптивни механизам јесте деструктивна трансформација друштвеног у приватни капитал. У економском животу загосподарила је системска корупција, чији је генератор лош политички систем, који је продуковао трансмисионе тајкуне у министарске станове од пет ари. Демократски опијене владе проћердале су већ 15 милијарди евра од приватизације и још 10 милијарди од брзог задуживања током последњих десет година. Тако је склепан нови модел нултог инвестирања у рак економију, која иде уназад на похабаним точковима надевропске потрошње у форми транзиције кроз транзицију. Неизлечиви буџетски дефицити и наркомански јавни дугови јесу амблем усидрене фискалне кризе интегрисане са дугорочном економском депресијом. У том амбијенту, и „реформа тзв. реформе“ промовише трајну финансијску рецесију, коју не „разбија“ ни нови модел тзв. паметног рукава дате“ критеријуме ЕУ⁴. Пао је, дакле, и Мастрихт; наша транзиција оборила је и ЕУ, јер су сви критеријуми дати из поцепаних рукава подкупљене науке. Ако је брак пензија за пропале љубавнике, онда је и транзиција мрак за пропале државе.

„Ради више да би зарадио мање“ јесте ново гесло да би радник данас у транзицији и капиталистичком свету, од Њујорка до Токија, сачувао свој какав-такав посао, јер је за обесправљене и понижене раднике „боља смрт него отказ“. Новац је тај који приморава људе да се продају. Радник тако постаје јефтина роба: све је јефтинији уколико дуже ради и више ствара. И Платон је принуђен да буди Маркса, јер је „фридманоманија“ либералног фундаментализма и ММФ-овског дириџизма данас у свакој држави транзиције створила две државе: државу богатих и државу сиромашних. Транзициони глобализам и јесте акумулација богатства чија је последица акумулација беде.“⁵

Реганомија је предуго пумпала Фридманове идеје са ласкавим обећањима: мање бирократије, мање пореза, мање интервенционизма, више пара, веће богатство. Тако је каубој започео своју кобну економску перестројку – фридманлију тријумфалног капитализма. Економији држава није потребна. Свет је економија државе. Само тржиште

⁴ др К. Ристић и др Ж. Ристић, Јавне финансије Европске уније, Етностил, Београд, 2012, стр. 289.

⁵ др Ж. Ристић и др С. Комазец, Глобални финансијски менаџмент, Етностил, Београд, 2011, стр. 94.

има право да регулише економију. Тај мондијализам зове се религија профита, који мора да приватизује економију; између тржишта и капитала нема посредника. Прорадио је тако мотор либерализма.

Данас, у глобалној транзицији, нису само банкротирале банке, берзе, предузећа и институције. Банкротирале су и државе и, још горе, банкротирао је народ. Банкротирао је цео светски неолиберални капиталистички поредак, урушила се пракса, теорија и филозофија турбо-либерализма. Економске науке затрпане су лажним истинама и лакировкама незнања. Распао се мит о „хомо економикусу“. Све универзитете, институте и факултете, стога, треба угурати у лабораторију за хемијско чишћење изнутра, а професоре и нобеловце отерати у незаслужену пензију; темељно реконструисати зграду економских знања јесте императив историјског тренутка. Дошао је крај ере либералног тржишног модела, јер иза ризико казина варијанте капитализма више не стоји ни ортодоксни чувар либералних погледа ММФ-а.⁶ Једино Србија усред Европе незна где ће, јер је на сред пута којим се ређе иде. Новац је ипак криво огледало савременог човечанства у откривању, сваког сата и сваког дана, начин на који вреднујемо себе и ресурсе света око нас, а у првом реду сопствене мане и похлепост. Једино се мане у транзицији поклапају са манама капитализма.

Резиме

У финансијском вртлогу, глобални капиталзам без држава и граница унео је анархију корпорацијских диктатура са убрзаном економском пропашћу читавог света. Перверзна веза демократије и дужничког ропства јесте директна последица тзв. „олош економије“ (наполитани), која у целом свету господари и животом и смрћу. Нобеловско скретање научне пажње да економија треба да иде у правцу услуга и да је власничка структура фундаментална детерминанта профитабилности произвела је лошу праксу да неинвестирање у државу склизне у криминал, што је и циљна функција тзв. корпорацијских директних инвестиција у пилуле структурног прилагођавања, конкурентности, либерализације, приватизације и дерегулације, али и у рушилачку експлоатацију јефтених сировина и бескрупулозно повећање незапослености. Капитализам, дакле, производи незапослене, а глобализам производи гладне по формули глобалистичког империјализма. Тако се долази до глобалне некултуре, глобалне недемократије, глобалне нетолеранције и глобалног антидијалога.

---

⁶ др Д. Ж. Марковић, др Б. Илић и др Ж. Ристић, Глобална економија и геофинансије, Етностил, Београд, 2011. стр. 322.

ЛИТЕРАТУРА:

1. др Ж. Ристић и др С. Комазец, Глобални финансијски менаџмент, Етностил, Београд, 2011.
2. др Жарко Ристић, Фисклани менаџмент и економија јавног сектора, Етностил, Београд, 2011.
3. др Д. Ж. Марковић, др Б. Илић и др Ж. Ристић, Глобална економија и геофинансије, Етностил, Београд, 2011.
4. др К. Ристић и др Ж. Ристић, Јавне финансије Европске уније, Етностил, Београд, 2012.
5. др Ж. Ристић и др К. Ристић, Фисклана економија, Етностил Београд, 2012.

доц. др Остоја Барашин¹
Независни универзитет Бања Лука

ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ИЗГРАДЊЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ У РС И БиХ

Прегледни рад

УДК 316.334.3:316.77(497.6)

Апстракт: У постдејтонској БиХ континуирано се одржавају политички конфликти који се, између осталог, односе на дефиницију карактера рата у БиХ и процесуирање ратних злочина, узроке распада СФРЈ, као и положај етничких група у бившем систему. Штавише, БиХ политичке елите одржавају и повећавају неподударност и раскорак између нормативног и стварног. С обзиром да је етнополитика увијек политика мишљења у категоријама пријатељ-непријатељ, а лидери јавног мњења реторички и уз помоћ инструментализованог дијела јавности (етнојавности) увијек изнова, најчешће од избора до избора, продубљују ове конфликти на штету БХ грађана.

Етнички идентитет постао је примарни политички идентитет, а будући да је такав редуцирајући (јер грађанин своју политичку релеванцију стиче само као припадник ове или оне конститутивне групе), он је истовремено и аполитички идентитет. У јавној сфери егзистирају псеудополитичке расправе и полемике; оне су пожељне, а њихово изражавање се фаворизује. Овај рад бави се тестирањем ефеката демократске транзиције у БиХ, посебно оног дијела транзиције који се одвија у аренама цивилног и политичког друштва и њиховим раскораком у односу на теоријски оквир.

Кључне ријечи: транзиција, демократија, политичка култура, национализам.

SOCIAL IMPLICATIONS OF ESTABLISHING POLITICAL CULTURE IN RS AND BiH

Abstract: In post Dayton BiH there are continuous political conflicts which, among other, concern the definition of the character of war in BiH and prosecuting war crimes, the causes of SFRY breakdown, as well as the position of ethnic groups in the former system. Moreover, BiH political parties represent and increase incongruity and discrepancy between the normative and real. Ethno politics always portrays itself in the form of friend-enemy category, and the public leaders rhetorically and with the help of instrumental part of the public (ethno public) always anew, mostly from one election to another, deepen these conflicts at the expense of BiH citizens. Ethnic identity has become a primary political identity, and given the fact that such identity is reducing (because the citizen realizes his political importance only as a member of one or another constitutive group), it is simultaneously apolitical identity as well. In the public domain

¹ Кореспондент: доц. др Остоја Барашин, Независни универзитет Бања Лука, e-mail: barasin.ostoja@teol.net

there are pseudo political debates and disputes; they are desirable, and their expression is favored. This paper tests the effects of democratic transition in BiH, especially that part of transition which takes place in the arenas of civil and political society and their discrepancy in relation to their theoretical frame.

Key words: transition, democracy, political culture, nationalism.

Увод

Босна и Херцеговина је земља коју је тешко разумјети. Чини се да је свијет тешко разумије, али тешко је разумију и они који у њој живе. Она се често посматра као тројство политика, култура и религија, а геополитика и ко зна шта још додатно чине босански чвор још замршенијим. Балканска и глобална геополитика се у много чему укрштају у Босни и Херцеговини. Многи интереси на овом малом троугластом простору се преплићу, сукобљавају или подударају. Вјековима се овдје дешавају сукоби. Сукобљавају се народи, културе, религије. Водиле су се овдје и борбе против окупатора, агресора или неистомишљеника, али често нисмо били сагласни око тога ко је заиста окупатор, односно агресор. Распад отоманске империје и њен нестанак са ових простора покренуо је друге борбе. Почела је борба за наследника отоманске империје на Балкану. Ванбалканске силе, претенденти на контролу балканског простора, обликовали су геополитички крст на овом простору. Са сјеверозапада дјеловање су усмјерили Њемачка и Аустрија, а са сјевероистика Русија и Мађарска. Са југоистока дјеловање је наставила Турска у новом издању, а са југозапада Ватикан, Млетачка република и Италија. Са средоземља дјеловање су испољавали велике поморске силе Британија и Француска, а у двадесетом вијеку и САД, док је Аустрија истрајавала на захтјеву да се прогласи за "природног" насљедника Турске на Балкану. Поменути геополитички крст на Балкану створио је неподношљив геополитички чвор који егзистира и данас. То је наша слика. Сви се питају, али мало ко зна одговор гдје је крај мржњи, сукобима, нетолеранцији и свему другом што поткопава стабилност ове мултикултурне, мултинационалне, мултирелигијске Босне и Херцеговине. Четворогодишњи крвави сукоб у БиХ деведесетих година двадесетог вијека окончан је Дејтонском споразумом који су потпиасли тројица националних вођа. Двојица од њих ће неколико година касније постати хашки оптуженици, а трећи је маштао како да направи исламску државу у БиХ јер „нема коегзистенције између муслимана и немуслимана“ (Изетбеговић, 1991: 22). „Дејтонски споразум је ставио три народа у Прокрустову постељу *de jure* једне државе са два ентитета и десет кантона. *De facto*, ријеч је о три њена релативно етнички чиста територијална дијела: Република Српска, „Хрватска република Херцег Босна“ и „Бошњачка република Босна“ (Кецмановић, 2005: 239.). Одмах након пада комунизма, већ на првим вишестраначким изборима народи у БиХ су дали апсолутну предност својим националним вођама и програмима над било којим другим социјалним, регионалним или идеолошким моделом лојалности. Убрзо након тога уследиће крвави сукоб „свију против сви“ (*bellum omnium contra omnes*), који ће након окончања рата довести до дуготрајног етничког антагонизма који траје и данас. Такво стање ће утемељити модел политичке културе која ће бити лишена сваког облика рационалности и основа за изградњу процеса дијалога и толеранције, као једине претпоставке за изградњу

међусобног повјерења и уважавања. Консоцијална² демократија на БХ начин је октроисана из вана *ad hoc* рјешењем за сва три народа који већином нису жељели да живе заједно, што је још више ојачало међусобне анимозитете и готово парализало могућност доласка до компромисног рјешења које би функционисало. У циљу спречавања потпуне и трајне блокаде консоцијативне демократије у БиХ инсталиран је Високи представник УН који, кад год то домаћи политички актери не могу да се договоре, доноси вансистемске ауторитарне декрете којима намеће рјешења, односно привремено или трајно врши суспензију политичара „зато што не слиједе дух и слово Дејтона“. „Случај Босне много тога открива. Седамнаест година након закључења Деутонског споразума који је довео до краја рата у Босни, земљом и даље влада Канцеларија високог представника УН (ОХР). Унаточ одржаним изборима, у БиХ није било садржајне демократије; ОХР користи своју моћ да смијени председника, премијере, суце, градоначелнике и друге изабране функционере. Може доносити законе и креирати нове институције не осврћући се на жеље босанског народа. Велики дио административних способности босанске владе налази се прије у рукама међународних стручњака него домаћих државних службеника.“ (Фукујама, 2005: 123)

1. Домети транзиције у БиХ

1.1. Транзиција и њене арене

Савремена стварност је обиљежена чињеницом да велики број земаља није довршио процес демократске транзиције, а многе земље покушавају учврстити демократију и разумјети са концепцијског и политичког становишта који су то кључни задаци у процесу консолидације демократије. Процес демократизације чине три фазе: либерализација, транзиција и консолидација. Консолидација се односи на процес, често дуг и у извјесном смислу трајан, стабилизовања и институционализовања демократских институција и пракси, као и прихватање, тј. интернализацију демократских норми од стране елита и маса.

„Нажалост, највећим дијелом популарних и идеолошких расправа доминира електорализам *per se*, као и наводни демократизујући потенцијал тржишног механизма као таквог“ (Линц Х. & Степен, 1998: 20). Међутим, пракса успјешне транзиције земаља које су прошле то искуству указује да демократска консолидације тражи много више од избора и тржишта. „Демократска транзиција је завршена када је постигнута довољна сагласност о политичким поступцима за долажење до једне изабране владе, када влада долази на власт на основу слободних и свеопшних избора, када таква влада има фактичку власт да ствара нову политику и када извршна, законодавна и судска власт коју је створила нова демократија не мора де јуре да дијели власт са другим органима.“ (Линц & Степен, 1998:15)

Ова дефиниција захтијева и разумијевање суштинске разлике појмова либерализација и демократизација. Либерализација је могућа и у недемократским режимима и огледа се кроз мјешавину политичких и друштвених промјена као што су мања цензура медија, већи простор за организовање и дјеловање радничких асоцијација, нешто већи степен личних

² Лат. Cnsociatio - здруживање, придруживање, спајање; удруживање; удружење.

слобода, ослобађање већине политичких затвореника, толерисање опозиције. Демократизација подразумијева све оно што је либерализација, али је то у општем смислу ријечи шири политички појам. Демократизација подразумијева отворено такмичење у борби за власт, а то значи постојање слободних и поштених избора чији исход одређује ко треба да влада. То значи да је либерализација могућа и без демократизације. Треба имати на уму да транзиције могу почети а да се никада не заврше иако на власт није дошао нови ауторитарни режим. Неслагање међу актерима демократизације око питања начина уређења државе (унитарна или федерална држава, монархија или републикански облик владавине, или тип изборног система), могу довести у питање легитимност демократске владе која настаје, као и процес одлучивања о будућности политичког система уопште.

„У бихевиористичком смислу, један демократски режим је консолидован на одређеној територији ако ниједан важнији национални, друштвени, економски, политички или институционални актер не улаже значајнија средства у настојању да постигне своје циљеве, тако што ће створити недемократски режим или прибјећи насиљу или страном интервенцији да би се одцијепио од државе. У уставном смислу, пак, један демократски режим је консолидован уколико се и државне и недржавне снаге на цијелој територији државе из чврсто устаљене навике потчињавају методу рјешавања сукоба у оквиру конкретних закона, поступака и институција установљеним новим демократским процесом.“ (Линц & Степен, 1998:19) Линц и Степен вјерују да нема модерног система владавине који би се могао демократски учврстити уколико, прије свега, нема државе, јер суштину демократије чини облик управљања државом. Непостојање државе или постојање интензивног неидентификовања са њом тако да велике групе људи на одређеној територији желе да се придруже другој држави или створе независну државу, узрокују велике и често нерјешиве проблеме. Ако постоји дјелотворна држава, мора постојати и пет кључних интерактивних арена које једна на другу утичу позитивно и заједно омогућавају да се демократија коначно консолидује. Прва арена је слободно и активно грађанско друштво, друга је цијењено и аутономно политичко друштво, трећа је владавина права, чиме се гарантују грађанске слободе и слобода удруживања, четврта арена је постојање државног административног апарата којег нова демократска влада може ваљано употријебити, пета арена је институционализовано економско друштво.

1.2. Транзиција у арени политичког друштва-теоријски оквир

У теоријском смислу, појам политичко друштво представља ону транзициону арену у којој се оформљена друштвена заједница на специфичан начин ангажује у циљу оспоравања легитимитета постојеће јавне власти. „У најбољем случају грађанско друштво је у стању да разори недемократски режим. Међутим, пуна демократска транзиција, нарочито демократска консолидација, могуће су само у политичком друштву. Састав и консолидација демократске политичке заједнице не могу се замислити без озбиљног размишљања и акције који се односе на стварање оних развијених институција које су од кључног значаја за демократско политичко друштво: политичке странке, избори, одговарајућа изборна правила, политичка вођства, међустранички савези и законодавство. То су све елементи који омогућавају да се одабере демократска влада и да се над њом врши одговарајући надзор.“ (Линц & Степен, 1998: 22.) Транзицијска пракса је потврдила да се често дешава да демократски лидери, када се заврши демократска транзиција,

позивају да се цивилно друштво демобилише јер је „одиграло своју историјску улогу и треба да допусти развој нормалне демократске политике“. Таква пракса, али и аргументација се тешко могу оправдати, јер истински развијено цивилно друштво са својим могућностима да ствара алтернативе и да остварује демократску контролу власти, може помоћи процес транзиције, помоћи у пружању отпора повратку на старо, касо и у учвршћивању демократије. „Демократској консолидацији потребне су странке, а један од њихових првенствених задатака састоји се баш у комбиновању и представљању разлика између демократа. Процес учвршћивања демократије, наиме, захтијева да се развије навика на нормирање и процедуре регулисања демократског конфликта. Висок степен институционалне рутинизације кључни је дио тог процеса. Однос посредовања између државе и грађанског друштва и структурирање компромиса такође су легитимни и неопходни елементи политичког друштва.“ (Линц & Степен, 1998: 224-25)

Када је у питању јачање процеса управљања државом и унапређење њеног демократског легитимитета и самоодрживости институција представљају централно питање савремене међународне политике. То се посебно односи на друштва оптерећена сукобима и ратним разарањима. У САД се дуго водила теоријска расправа о изградњи нације, при чему су се неки конзервативци, па и либерални десничари успротивили уопште тој идеји, јер мисле да је то неизводиво и скупо, а није могуће ни утврдити рокове реализације истих. „Постоје три различите стране или фазе изградње нације. Прва се односи на оно што се почело називати пост-конфликтном обновом и односи се на земље које су изашле из жестоких сукоба, као Афганистан, Сомалија и Косово, гдје су државне власти посве пропале и треба их из темеља поново изградити. За вањске силе то значи да треба на кратки рок осигурати стабилност путем довођења војних снага, полиције, хуманитарне помоћи и техничке подршке за обнову електро и водоводне мреже, банкарског и платног система итд. Ако је пропала држава довољно срећна да уз међународну помоћ (као у случају Босне) оствари бар нешто од стабилности, тада започиње друга фаза. Ту је главни циљ креирање самоодрживих државних институција које могу преживјети повлачење стране помоћи. Ту је фазу много теже остварити од прве, али је од критичног значаја ако ће се стране снаге икада складно повући из те земље. Трећа димензија се у знатној мјери преклапа са другом. Ријеч је о јачању слабих држава у којима су државне власти релативно стабилне, али ипак не могу обављати неке неопходне државне функције, као што је заштита власништва или обезбјеђење основног образовања.“ (Фукујама, 2005:119)

1.3. Демократска транзиција на БХ начин

У току је 17. година транзиције Босне и Херцеговине, а краја ни на видуку. Тензије расту из године у годину, међународно присуство се и даље одржава и у суштини се чека да неко наметне рјешење силом. Земља је у транзицијском ћорсокаку јер се овај процес проводи некритично и свака групација форсира она транзициона рјешења која најбоље одговарају тој политичкој, економској или друштвеној групацији.

Транзиција у послеријатном периоду и међународна помоћ за транзицију су двије карактеристике БиХ. Нажалост, БиХ није добро искористила ову другу. Чак и данас, процес транзиције је на самом почетку. Недостају адекватни закони и тржишне институције, а „права“ приватизација нити је почела нити се може претпоставити како ће се окончати. Транзицијски период је, као и у осталим у земљама Средње и Источне

Еуропе, донио озбиљне проблеме многим заједницама и њиховим грађанима. Висок степен незапослености, комуналној инфраструктури су потребна побољшања, пружање јавних услуга је све мање квалитетно, еколошки проблеми су све присутнији, људи су незадовољни квалитетом свог живота, потребан им је посао, бољи изгледи за њихову дјецу итд. У таквим условима, грађански ангажмани у свим облицима падају у други план. Мир је постигнут, мада је рат још увијек веома присутан у менталитету, прије свега, политичких вођа који се и даље понашају као да је ратно стање, али и становништва које ријетко кад примјењује критички приступ информацијама и пропаганди којом је обасуто. На сцени су организоване групе и организовани медији који обликују неорганизовану јавност која представља колективност простог збира појединаца. Политички фактори доминирају социо-економском сценом и озбиљни напори ће бити потребни како би се приоритети у БиХ исправно поставили.

Оно око чега се сви у БиХ слажу, јесте да мржња подрива демократске процесе, онемогућава дијалог и толеранцију и одржава континуитет сукоба. Насупрот сагласности о последицама мржње, потпуна несагласност је око тога шта је узрок садашњег стања. Босанско-херцеговачка стварност³ је велики изазов за историју, социологију, право и друге друштвене науке. Без обзира на универзалност науке и њених принципа проблем је да све поменуте науке различито тумаче карактер и последице ратних сукоба у БиХ. Социолози у Сарајеву у оцјени карактера сукоба деведесетих година у БиХ полазе од тога да је то била српска агресија, а у Бања Луци да је то био трагичан грађански сукоб, а таква оцјена је прихваћена и при потписивању Дејтонског мировног споразума. Једностраност у оцјени догађаја у БиХ је присутна и у другим наукама као што су историја и право. Заробљеност науке у националним оквирима трајно учвршћује темеље мржње међу народима у БиХ.

„Након почетка агресије, пресудан корак у укидању сваке могућности грађанске Босне и Херцеговине представљала је Платформа за дјеловање Предсједништва БиХ у ратним условима, из јуна 1992. Овај документ по први пут легализује фантомски концепт „конститутивних народа“, гурајући нападнуту државу још дубље у политички авантуризам.“ (Хаверић, 2006: 67.) У широкој расправи Хаверић, на првом мјесту, релативизује национализам и на апстрактан начин тумачи проблем национализма и једнострано тумачи карактер и последице ратног сукоба у БиХ, тумачећи га као великосрпску агресију. Ако је и било потребе и могућности да се БиХ уреди као грађанска држава након распада СФРЈ, то након оружаног сукоба дефинитивно није могуће. Није могуће, јер је рат и почео због става Муслимана и Хрвата да је немогуће живјети у СФРЈ са Србима. Ако то није било могуће у СФРЈ, логично је питање како је то могуће у БиХ? Свакодневно је продукована антисрпска хистерија, сецесија је селективно подржавана, а

---

³ „Европска унија је кроз разне институције послје рата па до краја 2010. године у Федерацију БиХ уложила више од милијарду КМ, док је у исто вријеме у Републику Српску уложено свега 57 милиона марака. У документацији парламентарне Комисије за истрагу о донацијама послје рата, која је до сада успјела да уђе у траг милијардама марака уложених у БиХ, видљива су бројна улагања у све кантоне. Тако се улагало у институције, обнову стамбеног фонда, али и за набавку недостајућих рачунара појединим школама или судовима. Европским новцем реконструисане су амбуланте, успостављен систем гријања, набављани камиони и стока. У РС финансијску помоћ су добили Завод за статистику, Министарство унутрашњих послова, општине Котор Варош и Шипво, као и основни судови у Добоју, Теслићу, Сокоцу и Приједору.“ Извјештај комисије објављен у дневном листу Еуроблиц 13.маја 2012. године.

заставе Муслимана и Хрвата су повезане у заједничкој намјери да се обрачунају са Србима. Оживјеле су старе ране из Другог свјетског рата и крваво памћење је довело до новог крвопролића.

„Након здружене агресије великосрпског и великохрватског национализма и заокружења међународно посредованог мировног плана етнотериторијалне подјеле БиХ кога су предложили Овен и Столтенберг 1993. године, 27. септембра одржан је такозвани Бошњачки сабор с намјером да се изврше додатне политичке припреме за изјашњавање Бошњака-Муслимана у БиХ о предложеном мировном споразум. Будући да су се грађани БиХ на Референдуму за независност БиХ већ годину и по прије јасно определијели о будућности своје политичке заједнице, тражење партикуларног изјашњавања Босанских муслимана о том истом питању може се тумачити једино као окретање леђа грађанском републиканизму и довршењу етничке мобилизације међу Бошњацима,“ истиче Асим Мујкић⁴.

„Међународни медијатори предложили су план за стварање уније три етнички засноване републике, у ствари три мини националне државе које би, временом, највјероватније довеле до дисолуције такве уније. Чини се невјероватним да је некемо уопште могло пасти на памет да се створи унија три међусобно крајње ексклузивистичка национализма, јер „ексклузивистички национализам не осигурава смислену основу за стварање стабилног, народног, демократског режима који може стећи и очувати легитимитет, нарочито у модерним национално хетерогеним друштвима.“ (Денић, 1996: 172.) Ниједан други „мировни план“ за БиХ, наставља Богдан Денић, није тако експлицитно призивао етнотериторијално нациотворство у БиХ, у потпуности уважавајући резултате кампање геноцида и етничког чишћења која је у току рата узроковала невиђене патње и разарања за милионе босанскохерцеговачких грађана.

„Овај невиђени, од међународне заједнице спонзорирани покушај делегитимације и коначне разградње босанскохерцеговачке власти и њезиних институција уз опсежне војно-политичке притиске, ван сваке сумње утицао је и на сужавање дискурзивних идентитетских образаца код Бошњака и то у толикој мјери да по први пут (срећом и једини пут до сада) бошњачки политички представници замјењују скупштинске клупе столицама у хотелу Холидеј Ин, исто онако, како су годину-двје прије њих, српски политички представници, јасно вођени жељом да разграде институције СР БиХ конституисали Скупштину Српске Републике БиХ. У том свјетлу, Бошњачки сабор је представљао још једно етнополитичко паратијело, нека врста етнонационалног конвента, конституисано на трагу сличних паратијела српских и хрватских националиста у БиХ“, закључује своју „грађанску“ жалопојку Асим Мујкић.

С друге стране, Харис Силајџић, Златко Лагумџија и други такозвани грађански концептуалисти заступају супстанцијалистичку концепцију грађанске Босне, која је промашена и почива на претпоставци да постоји један језгрени, супстанцијални народ од кога су се други одродили и сада им само треба отворити очи да се врате. Да је идеја грађанске демократије коју форсирају бошњачки интелектуални кругови обмана која је смишљена да се омогући примат већинској нацији-Бошњацима, потврђује инсистирање на „народној суверености“, гдје се народ схвата као етнија, а не укупност грађана. Тако ће се у 6. тачки Резолуције муслиманских интелектуалаца БиХ, објављеној у јануару 1991, изричито тврдити да су „Муслимани... суверен народ“. Међу потписницима налази и

⁴ Аутор је професор на Факултету политичких наука Универзитета у Сарајеву.

Сафет Халиловић, још један од првака Странке за БиХ која данас осуђује сувереност етничких група?

„Европска комисија је 6. новембра 2007. године извјестила Европски парламент и Европско вијеће да Босна и Херцеговина још није спремна формално закључити преговоре о Споразуму о стабилизацији и придруживању (ССП) са ЕУ, услјед «недостатка напретка у provedби потребних реформи». У Извјештају се конкретно наводи да су реформски програм подривала «комплексна институционална рјешења, чести напади на Даутонски/Паришки мировни споразум те националистичка реторика». Мјесец дана касније, 4. децембра 2007. године, ЕЦ је упркос оваквој оцјени и ставу парафирала ССП са БиХ. Том приликом је речено да је Босна и Херцеговина постигла потребни напредак у реформама, иако је у суштини цијели реформски процес замијењен пакетом одлука донесеним у једном дану и то под снажним међународним притиском. Џефриј Чекл тврди да је «најбољи начин да се постигне испуњавање основних норми што скорији пријем у институцију земаља које аплицирају за чланство, гдје их се онда може 'убјеђивати' и 'социјализовати'», што дијелом објашњава логику која стоји иза овакве одлуке ЕЦ.“ (Сарајлић-Маглић, 1)

Демократију у БиХ карактеришу страначке политике које се вежу за етнички принцип, конфронтацијски дискурс, политички притисак на медије, застоји у реформама, запаљива политичка реторика и перпетуирање политичке кризе. Демократија није консолидована, што потврђује и низак рејтинг земље у бројним компаративним табелама демократског развоја. На примјер, Бертелсманов Индекс трансформације (2007) рангира БиХ као 48. од 125 држава у погледу демократског статуса (државности, политичке партиципације, владавине права и стабилности демократских институција), а као 81. земљу на индексу политичког управљања (традиције цивилног друштва, интензитет сукоба, ниво образовања, економски учинак и институционални капацитет).

„Босна и Херцеговина ће бити модерна држава онда када ефикасно организује реалне људске интересе и култивише интересни хаос и ирационално сукобљавање интереса преведе у хармонију. Основу модерне, правне, цивилизоване и демократске Босне и Херцеговине треба да чине стриктна правила понашања и свијест грађана да се она морају поштовати.“ (Вејновић, 2003: 3)

2. Политичка сцена и политичка (не)култура у РС и БиХ

"Ако вас срамоти средство, не може вас прославити циљ"
Ђуро Шушњић

2.1. Појмовно одређење политичке културе

Синтагма *политичка култура* се појавила тек средином двадесетог вијека и на неки начин је заменила низ других који су мање више имали исто значење. Већ при самој појави овог термина намјера је била да се овај сегмент политичког дјеловања прецизније одреди и боље разумије. „Одређење 'политичка' уз термин култура неупућене често асоцира на потребу да се култивише понашање актера у јавном животу, јер непристојним, грубим, простачким и увредљивим иступима у парламенту, медијима, на јавним трибинама и сл.

вријеђају добар укус. Напокон, многи мијешају политичку културу са културном политиком, која се, заправо, односи на вођенеје одређене политике у области културе.“ (Кецмановић, 2011: 268-269). Чињеница је да је овај феномен врло сложен и вишедимензионалан и да га је тешко одредити сажетим и прецизним одређењем, али у основи политичка култура се може разумјети и као скуп вриједности, увјерења и ставова у оквиру кога функционише неки политички систем. „Политичка култура је, као дио опште културе, уношење реда у политички живот, односно у јавно поље. Политичку културу чине вриједности, увјерења, убјеђења, ставови, симболи, стилови и обрасци политичког дјеловања и понашања појединца и друштва. Она пресудно утиче на избор циљева и праваца по којима се појединци, друштво и држава крећу и развијају. Од нивоа развијености политичке културе зависи уређеност политичког поретка. Што је неразвијенија политичка култура појединаца, то су веће могућности узурпација и манипулација. И обрнуто: што је она развијенија, политичка заједница је уређенија. У формирању политичке културе друштва највећу одговорност имају политичке и духовне елите и елите знања. Оне помоћу образовања и социјализације, али и посредног утицаја на васпитање, имају пресудну улогу.“ (Чупић, 2009: 340)

Политика и политичко дјеловање представљају значајну друштвену активност и као таква неминовно тражи ред. Уношење реда у политички живот елиминише неред који у сваком погледу паралише напредак.⁵ „Ако не са етичког, а оно са естетског становишта, сваки ред је надмоћан нереду, јер је сваки облик у предности над збрком. Ништа/вило – то је нешто без облика. Имати облик значи имати идентитет. Бити без облика значи немати идентитет. Немати идентитет значи бити мртав. Јер шта друго значи смрт него нестајање сваког облика. Безоблична грађа је начело нерета и таме, облик је начело реда и свјетлости: то није поглед уперен према предмету него посматрачу! Дијељење времена на дане, недјеље, мјесеце, године, столећа и миленијуме јесте културна нагодба која је временом постала природна као што је дисање природно. То је својеврсно уношење реда у неред, могућност да се утиче на обликовање живота, утискивање у ствари свога људског постојања“ (Шушњић, 2004: 168).

2.2. Стање и перспективе политичке културе у БиХ

„Чим се окупи десетак наших људи, одмах почињу спорови, свађе и туче због вјерских, националних и политичких подјела и разлика у мишљењу: непристрасно око, које посматра са стране, одмах примјећује јаку борбу интереса и слабу бригу о истини“
Ђуро Шушњић

У основи, унутар саме БиХ, као државне структуре и друштва, не постоји консензус о жељеном правцу кретања, нема вођства ни реалне, материјалне основе за интегративне процесе. Више енергије се улаже у опструкцију рјешења него у грађење претпоставки за

⁵ Тло политичке културе или „политичко поднебље“ је простор на коме неки системи могу успјевати и развијати се брже или спорије, подржавани посебним политичким менталитетом људи који на том простору живе. Разумљиво, ову констатацију не треба узети фаталистички, као апсолутни детерминизам политичких облика (Вебер), већ као скуп чинилаца који су значајни за формације политичког организовања и политичког живота, које су чест предмет заблуда, непознавања или непризнавања, чак и у владајућим групама, са последицама које могу бити поразне за друштва и његов историјски развитак“ (Енциклопедија политичке културе, 1993: 832).

разрješene broljnih unutarnjih konflikata. „Jedno od upadljivih obilježja politicko-kulturnih procesa na tlu BiH (posmatrano u širem istorijskom periodu) jeste nerazvijenost duze i stabilnije demokratske tradicije, odnosno dvojstvo i protivrječnost između autoritarne i slobodarske (više narodne nego građansko-demokratske) komponente u politicko-kulturnim tokovima na tlu BiH.“ (Vejnović, 2003: 10) Politicka scena u BiH na sve личи само не на озбиљну политичку сцену. Прије би се могло рећи да се BiH налази у претполитичком добу.

И у наредним деценијама ће се повећавати значај религијског идентитета као важног фактора у начину на који људи идентификују сами себе. Глобални тренд повећаног значаја религијских покрета, представљаћ ће још једно искушење и за мултирелигијско друштво у BiH. Крајем осамдесетих година у BiH је успостављен политички модел дјеловања у коме су ставови већине становништва истовјетни културном, религијском и националном увјерењу. Непостојање консензуса око основног принципа организовања политичке заједнице, између осталих, најважнији је политички конфликт у BiH. У демократском процесу тежити општем, заједничком или јавном добру не значи да сви буду слични једни другима, нити да сви имају исте интересе, односно да се одричу сопствених интереса. Међутим, како Дал каже, „наше разлике не смију никада бити толико велике да се не можемо сложити о томе шта је најбоље за све, а не само за неке.“ (Дал, 1999: 71) Теоријска истраживања показују да су питања националног и етничког заправо императив конфликтног у Босни и Херцеговини, те да је вишестраначки плурализам заправо етностранички плурализам који није ништа друго него лажни политички плуралитет. Признајући „непријатеља“, уводећи га у преговоре о будућности BiH, етнополитичке форме постају конституција BiH.

Един Шарчевић појашњава како су национални/националистички и етнички идеолошки елементи транспортовани на шири друштвени план, те како су нам опште или заједничко добро или јавни интерес редуцирани на етничку/страначку припадност. Из његових анализа може се претпоставити да је дејтонски Устав заправо и нагодба политичких странака у BiH и као такав буди старе/нове политичке конфликте. У БХ политичкој заједници, „легитимациону снагу нема више демос него етнос, односно етничка припадност, етничка воља која не може бити изједначена са вољом и снагом апстрактног грађанина.“ Такву заједницу могуће је назвати етнополисом. То је дакле ”заједница коју карактерише политички приоритет етничке групности над индивидуумом, приоритет који је проведен кроз процес демократске самолегислације, заједница коју карактерише политички приоритет етнички групног права на самоодређење над правом грађанина на самоодређење, при чему је чланство грађанина у политичкој заједници предодређено њеним или његовим чланством у етничкој заједници. Политичка нарација и пракса која оправдава овај етнички утемељен друштвени конструкт назива се етнополитиком.” (Шарчевић, 1997: 98) У јавној сфери постдејтонске Босне и Херцеговине и даље се води главни политички сукоб око територијално-административног и правно-политичког устројства BiH потписаног у Дејтону. Ово је питање на које етничке јавности реагују тако што Бошњачка политичка јавност егзистира на тези да је међународна заједница присилила грађане BiH да прихвате ентитетску подјелу, те да таква структура BiH нема историјског, економског, нити географског оправдања, и да су једино упориште за настајање такве Босне, агресија и геноцид.

Српска политичка јавност сматра да је РС стекла и одржала територијални и легални континуитет од 1992. до данас, те да иста није, као што Бошњаци и Хрвати сматрају,

настала Дејтонским мировним споразумом, него је истим потврђена и због тога постојање РС не може бити доведено у питање.

Хрватска политичка јавност сматра да је Дејтонски споразум „отворио“ хрватско национално питање тако што је „међунационалне односе уредио на штету хрватског народа“. Незадовољство се покушава ријешити захтјевима за формирање трећег ентитета који би требало „посматрати као логичан, оправдан и праведан програмски циљ хрватског народа у БиХ све докле док је она ентитетски уређена и док у њој постоји РС. Тако се у постдејтонској БиХ одржавају политички конфликти који се односе на дефиницију карактера рата у БиХ, узроке распада СФРЈ, као и положај етничких група у бившем систему. Штавише, БХ политичке елите одржавају и повећавају неподударност и раскорак између нормативног и стварног. С обзиром да је етнополитика увијек политика мишљења у категоријама пријатељ-непријатељ, лидери јавног мњења, реторички, и уз помоћ инструментализованог дијела јавности (етнојавности) увијек изнова, најчешће од избора до избора, продубљују ове конфликти на штету грађана.

Етнички идентитет је постао примарни политички идентитет, а будући да је такав редуцирајући (јер грађанин своју политичку релеванцију стиче само као припадник ове или оне конституитивне групе), он је истовремено и аполитички идентитет. У јавној сфери егзистирају псеудополитичке расправе, полемике; оне су пожељне, њихово изражавање се фаворизује. „Бошњаци“ се вербално супротстављају политици „Хрвата“ и „Срба“ и обратно, „Хрвати“ – „Бошњацима“ и „Србима“, као и „Срби“ – „Бошњацима“ и „Хрватима“, тако да три псеудополитичка субјекта етничке једногласности постају инструменти различитости.

3. Дијалог и толеранција-без алтернативе

Дијалог је захтјеван, тежак и одговоран ангажман који тражи пуну посвећеност и свестрану оспособљеност. Тражи истрајну тежњу за спознавање истине о себи, о другоме и о свијету. Дијалог захтијева вјеру у себе, али и вјеру у другог, у човјека. Политичког дијалога нема тамо где је мјерило истине моћ; где се политичке одлуке доносе у уским круговима политичких елита; где се грађани претварају у масу; где не постоји сарадња између грађана и где их не повезују универзалне вриједности: слобода, равноправност, солидарност, пријатељство, љубав; гдје се подстичу вјерски, национални, расни, класни и други сукоби; гдје политичари користе право на грешку (право на грешку у политици не постоји – онај ко гријешу, мора да одговара); гдје политичари манипулишу грађанима; гдје политичари пропагандом шире лоша осјећања (завист, мржњу, пакост) и лоша стања (страх, стрепњу, панику, лукавство); где се у политичком животу девалвирају ријечи и језик (када иза изговорених ријечи нема дјела и значења, већ обмане и лажи); гдје се у политици обећава, а обећања се не остварују; гдје сви говоре, а нико никога не чује (то је брбљаоница, а не политичка заједница) и гдје влада политика тлачитеља и тлачених, моћника и немоћних (и када се разговара, у таквој политици се не води дијалог, већ се најчешће одмјеравају лукавства, преваре, довитљивости и лажи – то је „разговор“ обмањивача и обманутих). „Ма колико се појединци међусобно разликовали, они увијек имају нешто заједничко: баш то је добра основа за разумијевање и сарадњу. Заједничке и битне особине (мисли, вјеровања, вриједности итд.) припадају нади свих људи, као и сама нада: зато у једном човјеку можемо разумјети све људе.“ (Шушњић, 1997: 197)

Преговорима се најчешће избјегава крајња последица искључивости – употреба силе и насиља. Психолошке намјере преговарача су најчешће невидљиве, а само су поступци видљиви. О људским слободама и правима се не може преговарати, оне важе за све људе или их нема. „Можда би одмјерен и поступан начин омекшавања и лабвљења напетости у расним, националним и вјерским односима требало подијелити на извјесне фазе, слично ономе како је Гордон Олперт изложио степене у развоју саме предрасуде. Он разликује пет степени у односу на друге и другачије. 1) оговарање или оцрњивање, 2) избјегавање сусрета, 3) изолација или дискриминација, 4) физичко злостављање, 5) истребљење. Први степен у одстрањивању предрасуде је престанак оговарања и оцрњивања другог и другачијег, што значи чишћење језика од отровних ријечи. Други степен би могао да буде: уприличити сусрете са њима („сусрете разлика“) да би се боље упознао. Трећи степен би био извлачење из изолације и престанак дискриминације онога ко се разликује, то јест признавање разлике (која је дубоко антрополошки, социолошки и психолошки укоријењена). Четврти степен би се састојао у његовом прихватању за држављанина, сусједу, познаника, пријатеља и, зашто да не, брачног друга. Пети степен био би његово уважавање као себи равног и суживот са њим. Према томе, умјесто става „или се приклони или се уклони“ ваљало би почети прво, са упознавањем разлика, друго, са признавањем разлика, треће, са уважавањем разлика, четврто, са обожавањем разлика и пето, живјети са разликама.“ (Шушњић, 2004: 98)

Зато су разговори о потреби и нужности толеранције у расно, етнички и вјерски мјешовитим заједницама веома корисни и дјелотворни када је ријеч о уклањању заблуда које појединци или групе имају једни о другима, јер се заблуда може одстранити рационалним разлозима.

За истински и самоодрживи мир (без присуства и посредовања међународне заједнице), неопходно је стварно помирење „страна у сукобу“. Историја и историчари морају на себе преузети непријатан задатак непристрасног и постепеног откривања истине о минулим догађајима. С друге стране, цивилно друштво мора истрајно радити на помирењу као кључном фактору самоодрживог мира – најважнијег јавног интереса грађана и друштва као цјелине. Психолошки, помирење, предпоставља узајамно повјерење којег неће бити у ситуацији инерцијом обавезног улирања прстом „преко плота“. Свака једнострана критика једне, изазива отпор, подозривост и неповјерење друге стране. Узајамном повјерењу пут води не преко критике, него преко самокритике, тј. само преко узајамне спремности на – самокритику. Објективно, нико није непогрешив, и свака од страна (упркос властитој повријеђености) има довољно разлога и за самокритички искорак. Самокритика је уједно логички позив другој страни да поступи на исти начин, тј. да се и сама огласи – самокритички. Кад се то догоди, кад крене обострани процес јавне самокритичке валоризације заједничке лоше прошлости, јаз узајамног неповјерења се смањује, а врата помирљивом дијалогу се постепено, али сигурно – отварају.

Закључак

Раст значаја културе у глобалном поретку је доказивао и С. Хатингтон, тврдећи да се свијет креће ка периоду „сукоба цивилизација“, у којем кључна легитимација народа неће бити идеолошка, већ културна. Проблем с којим се суочавамо у Босни јесте да је од краја осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог вијека дошло до наглашавања

посебних националних, вјерских и културних идентитета. То је био процес либерализације након пада социјализма и тај процес је био оправдан као вид освајања слобода у друштву. Међутим, да бисмо имали Босну и Херцеговину као заједницу, постоји граница на којој можемо имати одвојене културне и националне идентитете, а на другој страни треба и имати неку врсту „културног хибрида“ између различитих националних и културних група уколико желимо да та заједница опстане.

Људи могу бити равноправни тек када науче да међусобно разговарају. Балканска друштва, њихове државе и народи дуго времена изучавају ту тешку школу. У Босни и Херцеговини се та школа и данас слабо савладава, и предстији нам још доста лекција које морамо научити. У БиХ је данас најзвучнија ријечи „толеранција“. Несумњиво, то је реакција на вишевјековну нетолерантност у овој земљи и вјероватно, јачег разлога нема. Босна и Херцеговина је страдала под плаштом двоструке вишевјековне вјерске и националне нетолеранције, а то више нема смисла ни доказивати, па ако је то тако онда је јасно шта је антипод овом стању. Дијалог и толеранција су одреднице прворазредног значаја и немају алтернативу. На жалост, ова тема ће још дуго, да не кажем вјечно, заузимати топ позицију у БиХ, јер је она насушна потреба наше заједнице. „Данас су дијалог и толеранција захтјеви времена, јер је свијет подијељен на све могуће начине. Нема јединственог погледа на свијет, а ипак се мора заједно живјети и трагати за оним што нас спаја. Ниједна друштвена група, баш зато што је група, не може рачунати са цјеловитим погледом на свијет, из чега слиједи да је приморана да свој поглед на свијет стално исправља, употпуњује и проширује, такорећи у ходу. Свако једнострано људско мишљење јесте увреда за божанску многостраност људског духа. Дијалог и толеранција јесу моћне бране владавине једностраности.“ (Шушњић, 1997: 205)

Ова конференција је на озбиљан начин показала да смо отворени за различите идеје, предлоге, ставове и вриједносне оријентације. Имамо капацитет да успјешно савладамо лекције, само је питање када ћемо схватити да је крајње вријеме да школа дијалога и толеранције почне са радом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Чупић, Ч. (2009), *Политичка култура и медији*, Годишњак ФПН, Електронска верзија, [хттп://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/20-Проф.-др-%D4%8Dедомир-%D4%8DЧупи%D4%87-Полити%D4%8Дка-култура-и-медији.pdf](http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/20-Проф.-др-%D4%8Dедомир-%D4%8DЧупи%D4%87-Полити%D4%8Дка-култура-и-медији.pdf)
2. Денитцх, Б. (2006), *Етнички национализам-Трагична смрт Југославије*, Лондон 1994, Б-92 Београд,
3. Дал, Р. (1999), *Демократија и њени критичари*, ЦИД, Подгорица,
4. Енциклопедија политичке културе, (1993.), Савремена администрација Београд,
5. Фукујама Ф. (2005), *Изградња државе*, ИЗВОРИ Загреб
6. Хаверић Т. (2006), *Етнос и демократија*, Рабиц, Сарајево
7. Изетбеговић, А. (1990), *Исламска декларација*, Босна, Сарајево,
8. Кецмановић, Н. (2005), *Домети демократије*, ФПН Београд, Чигоја штампа,

9. Кецмановић, Н. (2011), *Елементи владавине*, ФПН Београд, Чигоја штампа, 2011.
10. Маглић-Сарајлић, Д. *ЕУ политика демократизације у БиХ, исправни принципи, погрешне политике*
http://www.civilnodrustvo.ba/files/docs/EU_politika_demokratizacije_u_BiH.pdf
11. Шарчевић, Е. *Устав и политика: критика етничких устава и пострепубличких уставотворстава у Босни и Херцеговини*, 1997, ВКБИ, Сарајево
12. Шушњић, Ђ. (2004), *Драма разумевања*, Чигоја штампа, Београд,
13. Шушњић, Ђ. (1997), *Дијалог и толеранција*, Чигоја штампа, Београд,
14. Вејновић, Д. (2003), *Политичка култура*, Удружење дефендолога РС.

др Драган Радишић¹
Министарство одбране БиХ
Сарајево

УЗРОЦИ И ПОСЛЕДИЦЕ НЕДОВОЉНЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА,
ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ДЕМОКРАТИЈЕ У РС И БиХ УОЧИ ЛОКАЛНИХ ИЗБОРА 2012.
ГОДИНЕ

Кратко саопштење

УДК 321.7+324:]316.334.3(497.6)

„Мој политички идеал је демократија. Поштујмо сваког човека као биће и не правимо ни од кога идола.“

Алберт Ајнштајн

Апстракт: *Неспорна је чињеница да у Босни и Херцеговини мањка политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у целини. Стога, за ову прилику одлучио сам маркирати узроке таквог стања и истаћи последице и штетност спорих промена на боље.*

Кључне речи: политичка култура, дијалог, толеранција, демократија, консензус.

Summary:

Political culture, dialogue, tolerance and democracy in Bosnia and Herzegovina is still in development as a result of past heritage and lack of political dialogue.

Political dialogue in Bosnia and Herzegovina burdened by the conflict of political elites, which are not always so irreconcilable interests in how they achieve those interests corresponds to communicate conflict and exclusion.

No community can survive without discussion and agreement on basic values and common interests. Conversation (dialogue) is what every human community alive. Without dialogue fruitfully it is not moving, and without any dialogue she disappears.

Чини ми велико задовољство и част да узмем учешће на овом реномираном научном скупу, на увек актуелну тему: „Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и Босни и Херцеговини – стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012. године“.

Неспорна је чињеница да у Босни и Херцеговини мањка политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у целини. Стога, за ову прилику одлучио сам маркирати узроке таквог стања и истаћи последице и штетност спорих промена на боље.

Но прво ћемо појаснити (дефинисати) сваки од ових појмова.

Демократија је настала од грчких речи *demos* – народ и *kratein* – владати, владавина народа је било њено буквално значење. То је, дакле, владавина народа, а не монарха, олигархије или аристократије. Демократија спада у ред великих политичких идеја. Појам демократија означава облик власти у коме се све битне одлуке доносе директно или индиректно у интересу и у име већине њезиних грађана, при чему се та власт конституише кроз поштене изборе.

¹ Контакт тел.: +387 65 443 068

То значи директно учествовање свих грађана и интересних група у доношењу одлука од општег друштвеног интереса. Кад су ти услови испуњени, власт се може означити као демократска.

Појам **толеранција** у етимолошком значењу потиче од латинске речи *tolerantia*, што у преводу значи попуштање, трпљење према туђим схватањима и мишљењима у погледу верских, моралних, политичких, идеолошких и других питања. Толеранција означава потребу да се појединци и групе међусобно подносе, будући да су склони, односно склоне међусобним конфликтима и грешкама. Шта у ствари значи бити толерантан? Одговор се намеће сам по себи – значи имати своје снажно убеђење и принципе, али истовремено допустити и другима да имају своје. Никад не смемо полазити од ставова да је наше мишљење једино исправно, већ морамо бити стрпљиви и чути и другу страну. Подељена мишљења о различитим питањима која људе заокупљају су нешто природно, нормално, а свака униформисаност, у ставовима и погледима, доводи до поништавања људске индивидуалности.

Толеранција се постиже кроз културу дијалога, а култура дијалога не захтева само културу саговорника, већ претпоставља и постојање демократске свести, као и развијену и образовану средину, односно, навикну да се провери све што је обострано речено. Толеранција је неопходна и у Републици Српској а нарочито у БиХ као кохезивни елемент у изградњи минимума заједничких интереса и одговорности за развој друштва.

Толеранција је један од најважнијих елемената у изградњи модерног друштва, и она је нужан услов за могућност суживота са другима. Да би толеранција у БиХ била схваћена и могућа, нужно је постићи свест о разликама, право на разлике, отвореност за дијалог, спремност за удруживање и суживот.

Политичка култура, у најширем смислу подразумева онај дио опште културе једног друштва (или његових делова) који обухвата систем вредности, уверења, ставова, стилова, симбола, склоности и обрасце понашања у односу на политику и политичка питања односно она питања која се односе на опште услове заједничког живота у једном друштву (за наше прилике у БиХ) и на избор праваца и циљева укупног друштвеног развоја.

Политичка култура се, за разлику од идеологије, не може споља уносити у политички живот, јер се она развија у дужим периодима учења и усвајања искустава о политичкој средини и питањима која се у њој разрешавају. Стога политичка култура, као интегрални део структуре друштва у БиХ и као једна од његових димензија, преко система вредности, ставова и образаца понашања посредно делује на токове политичког живота².

У Босни и Херцеговини неопходно је преовладати укорењени дух паланке, а у интересу напретка друштва. Многа обележја паланачког духа не кореспондирају са вредностима плуралне културе партиципативне (па ни парламентарне) демократије. Основни разлог је у чињеници да дух паланке тежи једнообразности која мора све да прожме. У таквом колективном духу паланке нема места појединцу, индивидуалном грађанину, односно његовом праву на сопствено у погледима, потребама, духу, жељама. Дух непомирљиве искључивости паланке не пише шта онај други свет, који није према њеном обрасцу, хоће и шта може, већ да ли је с њом. Она не жели да чује а камоли да прихвати, оно што преиначава њену слику стварности, што задире у њено мотриште. Определивши се за

---

² Група аутора: Неки погледи Дефендологија центра на политичку културу, дијалог, толеранцију и демократију у БиХ; http://defendologija.com/latinica/politicka_kultura

леност, инерцију и апатију, паланачки дух остаје оптерећен рутином и представама које заклањају живо осећање стварности³.

Политичка култура се заснива на општој политичкој култури коју карактерише: висок ниво друштвеног поверења, стабилан систем вредности, квалитетан модел образовања и васпитања, доминантна тенденција да се делује кооперативно и конструктивно...

Политичка култура утемељена је на развијеном облику друштвеног повезивања или асоцијација грађанског, односно цивилног друштва.

Да би се неки систем могао звати демократским, сваки грађанин мора имати иста права и слободе (све док туђа права и слободе не прекрши). Те слободе подразумевају слободу вероисповести, националног и етничког опредељења, употребе језика, слободу медија и штампе, слободу грађана да се окупљају и размењују мишљења или износе јавно свој став. Сваки пунолетни грађанин мора имати право да бира свога представника у парламенту или влади. Он то ради на изборима који морају бити редовни (сваке четири године), тајни и коректни, то се искрено надамо да ће такви бити и предстојећи, локални избори у БиХ.

Одржива демократија тражи одговарајућу политичку и општу културу, а то захтева друштвену структуру која одговара таквој култури. Одговарајући услови могу се наћи у подручју културе, али и економског развоја, јер се типичне демократије мало разликују од других уређења у односу на друштвену структуру. Брзина којом се друштво демократизује зависи од демократске традиције и претходне културе друштва.

Дијалог, толеранција, компромис и консензус

Дијалог је средство у политичком комуницирању а и један од важних елемената демократске политичке културе. Нема демократске политичке културе без дијалога. Добро уређен демократски поредак не може се ни изградити, нити функционисати без дијалога. Дијалог у политици захтева: да се други саслуша, да се према другом покаже учтивост и да се други равноправно прихвати. Дијалога у политици нема без различитости, искрености, поштовања себе и других. Зато су вишенационалне политичке заједнице као БиХ велика шанса за политички дијалог, а потом и добро смишљене и одмерене заједничке одлуке. Да би се уистину формирала дијалогска политичка култура, потребно је: поштовати личности, поштовати индивидуална права изведена из природних права, поштовати религијска и национална права, поверење и искреност међу грађанима.

Толеранција је друго велико средство демократске политичке културе. Два су значења толеранције: прво, трпељивост према другом мишљењу, уверењу, деловању и понашању; друго, прихватање и поштовање разлика.

Нажалост, тога у БиХ и те како недостаје. Сусрет разлика требало би да оплемењује живот, да га продубљује и проширује, једном речју да га богати. Субјекти толеранције су појединци, групе и заједнице. Држава не може бити толерантна, јер легитимно и легално располаже силом и употребљава силу али зато може бити гарант толеранције.

И дијалог и толеранција у политици у себе укључују веру и наду да се може у миру и на миран начин живети. Компромис (сарадња) у политичком животу једног друштва и државе значајно је средство. Да би били избегнути или умањени сукоби, демократска владавина користи компромис. Наравно, компромис, односно сарадња, има и границу: нема компромиса између истине и лажи, правде и неправде, добра и зла. Компромис је, с

---

³ исто

друге стране, попуштање и уступање у име виших друштвених и државних циљева, а с друге стране, у понуђеним решењима прихватање бољег. Компромис се постиже између две правде или два добра. Без консензуса (сагласности) демократска политичка култура је незамислива.

У Босни и Херцеговини на политичкој сцени већ одавно не постоји култура дијалога. Политичари уместо отвореног разговора користе аргумент снаге без слушања саговорника. Уз то, политичари за говорницама у политичким аренама свакодневно руше дијалог и својим говорима потичу на нетолеранцију и неуважавање према другом и другачијем. На политичкој сцени у БиХ све чешће испливава најнижи ниво културе дијалога. Политичке комуникације у којима се користе увреде и спомињу приватни сукоби, честа су појава на сједницама, чак и државног парламента.

Култура дијалога у БиХ која се може чути у општинским, кантоналним, ентитетским или државном парламенту, показује несхваћање кључних појмова демократије, толеранције, разумевања и уважавања.

Према оцени политичких аналитичара, последица је то целокупног стања у БиХ друштву у којем је урушен систем вредности.

Узроци и последице нетолеранције и недостатка дијалога у Босни и Херцеговини

- Релативно кратак период од завршетка трагичних сукоба и грађанског рата на простору бивше БиХ;
- Економска криза и велике социјалне неједнакости, у чему је значајну улогу одиграла приватизација уз огромну пљачку друштвене имовине. То је све довело до раслојавања становништва и губљења средњег слоја друштва и истицање мање богате елите друштва а на другој страни обесправљени радници, сељаци, омладина, борци, пензионери. Све је то довело до појаве супарништва нетолеранције и немогућности дијалога између њих.
- Нарцизам малих разлика, које спомиње и сам Сигмунд Фројд. Конститутивни народи БиХ, Срби, Хрвати и Бошњаци имају исти етнички корен, јер воде порекло од старих Славена. Међутим, разлика у религиозном, културном, идеолошком смислу су довеле у нетолерантну позицију и отворену супротстављеност народа БиХ што је несумњиво био један од покретача протеклог грађанског рата 1992-1995. год.
- Друштвене предрасуде су биле узрок нетолеранције и сукоба између српске, хрватске и бошњачке етничке заједнице у БиХ, затим хрватске и бошњачке етничке заједнице и бошњачке унутар себе, односно са аутономном регијом Западна Босна Фикрета Абдића. Дакле, био је то грађански рат по моделу „сви против свих“. Свака од зарађених страна сматрала је да је потребна сатанизација друге стране, јер се једино на тај начин може постићи напредак и успешна будућност друге стране. То је погодовало политичким, односно националним елитама у сва три конститутивна народа, да ту ситуацију искористе и изврше крајњу инструментализацију друштвених предрасуда, с циљем да се што боље учврсте властите позиције. То се најјасније манифестовало у отвореном етикетирању припадника друге нације, с циљем њихове сатанизације и убеђења о постојању колективне кривице која има се приписује. Национални ентузијазам убрзо се

претворио у ратнички, и сваки појединац се, без резерве, целокупним бићем у Бих подређивао позиву своје нације и светој дужности да се физичком силом уништи противник.

- Ауторитарна политичка култура БиХ током своје историје није имала демократску културу, с обзиром да је била пода окупацијом страних империја Турске и Аустро-Угарске. И у новијој историји БиХ постојао је континуитет ауторитарне културе, будући да је тоталитаризам из комунистичког периода замењен тоталитаризмом с националним предзнаком. У доба транзиције промовисан је политички плурализам на етничком принципу формирањем националних странака у све три националне заједнице. Њихова искључивост и неспремност за толеранцију и компромисна решења о будућем статусу БиХ (да ли остати у Југославији или не) имало је за последицу трагични сукоб који се претворио у грађански рат уз огромне људске и материјалне губитке.

- Масовна мржња, која је у сваком случају специфична за БиХ. На то нас је својевремено упозоравао нобеловац Иво Андрић. Андрић у Писму из 1920. каже да је „Босна земља мржње и страха“. Он је посебно нагласио верску мржњу, јер нетолеранција између православне, католичке и исламске верске заједнице, употпуности поништавају идеју екуменизма. Иво Андрић је хтео нагласити да је верска нетолеранција у БиХ увек изазивала верске сукобе, а ови националне. Између њих нема суштинске разлике, иако се у формалном погледу може повући линија раздвајања, у том смислу што су верски сукоби више прикривени, а национални отворени.

- Говор мржње, којег пре свега медији употребљавају у БиХ доводи до нетолеранције у међунационалним односима. Главни кривац, за све невоље у друштву, и растуће незадовољство изазвано падом животног стандарда и наглим сиромаштвом, се не тражи у својој средини, него у другој, у „туђем дворишту“. У овој ружној демонизацији других највише су отишли медији у Федерацији БиХ и то Федерална телевизија са својим ТВ дневником и раније емисијом 60 минута, а од штампаних медија Дневни аваз. Тако је у свом издању од 04.07.2012. пренио тзв. опроштајни говор Пеиса Мустафе еф. Церића, препун запаљиве ратно-хушкачке реторике „мобилизацијски говор“ како су га назвали неки новинари а који је изговорио на 502. Ајватовици 24.06.2012. год.

Да би заокружили ову тематску целину, неопходно је истаћи и претпоставке за развој толеранције и унапређење дијалога у БиХ. Од посебне су важности следеће претпоставке:

- Побољшати економску ситуацију у земљи (искоренити сиромаштво и незапосленост);
- Развој демократије, пре свега решавање конфликта компромисима;
- Васпитање за дијалог и толеранцију – изградити демократски осећај за стрпљиво и континуирано решавање конфликтних ситуација;
- Деполитизација медија – медији уместо да се руководе принципом објективности и начелом истине у свом раду, они су послушници политичких елита;
- Хармонизација ставова националних политичких елита – тренутно гледано политичке елите су „заражене“ егоцентризмом својих појединачних интереса јер свака од њих полази од: (бошњачка национална елита жели централизовану БиХ а

српска и хрватска децентрализовану). У таквим околностима тешко је постићи договор, и та њихова подељеност се преноси на њихове народе, јер свака од њих представља свој народ. На тај начин се може објаснити ширење нетолеранције и сукоба међу народима БиХ;

▪ Политичка култура са учешћем грађана. Дијалог је крунска претпоставка напретка друштва и народа.

За предстојеће локалне изборе у Републици Српској и БиХ, политичке странке су одлучиле учинити позитиван помак (бар неке од њих), свесне своје одговорности пред грађанима одлучиле су донети кодексе понашања, потписују изјаве части или кандидате уче лепом говору и понашању. У већини странака правила понашања утврђена су Статутом и Програму странке (партије), који обично важи и за изборе, док друге додатним кодексима и програмима настоје да своје чланове припреме за изборе.

Услови демократије:

1. Владавина закона за разлику од владавине самовоље.
2. Једнакост и равноправност грађана пред законом (селективни закони су рђави и опасни јер нарушавају једнаке услове и омогућавају онима који их спроводе да почине неправду, али и да положај искористе за личну добит, односно могућност корупције). Нажалост правосудни систем у БиХ је у врло лошем стању и са бројним негативностима па све до тешких облика корупције због чега је тренутно под лупом домаће јавности али и међународне заједнице.
3. Страначки плурализам који омогућава конкуренцију у политичком животу.
4. Подела власти на законодавну, извршно-управну и судску (доследно изведене, посебно велики степен самосталности судске власти).
5. Дисперзија или деконцентрација власти по хоризонталним и вертикалним линијама политичког организовања.
6. Слободни и тајни избори уз разрађене контролне механизме.
7. Постојање и деловање слободних и отворених медија који подлежу само професионалним стандардима.
8. Слободно тржиште робе и идеја.
9. Грађанска права (индивидуална и колективна) изведена из природних права, односно људских права (право на живот, право на слободу и право на својину).

Правила која обезбеђују демократску процедуру

1. Изборни прописи (правила за избор предстваника у разна предстваничка тела);
2. Изборни спискови (правила о томе ко може бирати и бити биран);
3. Правила о конституисању изабраних органа и утврђивање ко је стварно изабран;
4. Правила за утврђивање дневног реда, начин вођења седница;
5. Правила за утврђивање тачног садржаја донете одлуке;
6. Правила о закључивању расправе о неким питањима, закључивању седнице итд.

Закључна разматрања

Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини још је у разоју, што је резултат наслеђа прошлости и недостатка развијеног политичког дијалога.

Политички дијалог у БиХ је оптерећен сукобом политичких елита, које немају увек толико непомирљиве интересе колико им у остваривању тих интереса одговара да комуницирају сукоб и искључивост.

Ниједна друштвена заједница не може опстати без разговора и договора о основним вредностима и заједничким интересима. Разговор (дијалог) је оно што сваку људску заједницу одржава у животу. Без плодотворног дијалога она не напредује, а без било каквог дијалога она нестаје.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Козић Фарук, Демократија и људска права и Босанскохрцеговачки друштвени амбијент; Милиграфпринт доо, Зеница, Зеница, 2011. г.
2. Вејновић Душко; Политичка култура, дијалог, толеранција, и демократија у Босни и Херцеговини, „Завод дистрофичара Бања Лука“, Бања Лука, 2004. г.
3. Чомски Ноам, Контрола демократије, ЦИД, Подгорица, 1999. г.
4. Група аутора: Неки погледи Дефендологија центра на политичку културу, дијалог, толеранцију и демократију у БиХ, Дефендологија центар 2008.г. Бања Лука.
5. Појам демократије [http:// sociologija demokratije – rojam](http://sociologija-demokratije-rojam)
6. Узроци нетолеранције и недостатка дијалога у Босни и Херцеговини, и претпоставке за њихово превазилажење [http:// www. Vestnet.rs/blog/uzroci netolerancije](http://www.Vestnet.rs/blog/uzroci-netolerancije)
7. Културу страхопоштовања заменио културом разговора. Политика 21.06.2012. Београд
8. Политичка култура дијалога [http:// wwwduhovnodrustvoljubovi.org/index2.php](http://www.duhovnodrustvoljubovi.org/index2.php)
9. Некултура дијалога: Увредe уместо разговора <http://www.tip.ba/2011/07/20/ne>

др Миле Ракић¹
Институт за политичке студије
Београд

ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И ИЗГРАДЊА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
- (не)приближавање ЕУ-

Прегледни рад

УДК 316.344.42:321.7(497.6РС)

Апстракт: *С обзиром на квантитет и квалитет елита, њихово место и улогу за привредни и демократски развој, евидентно је да у Босни и Херцеговини, па тако и у Републици Српској, постоји значајан капацитет, нарочито политичке елите, који има одлучујући утицај на будућност државе и њене интегративне токове. Овај утицај „елите“ се сагледава у неколико области значајних за евроинтеграције БиХ и Републике Српске. Значајно је истаћи да је садашња елита, добрим делом, резултат демократских промена догађања током протеклих двадесетак година. Нарочито је индикативан положај и утицај политичке елите у областима од значаја не само за политичко, већ за целокупно стање у, пре свега, Републици Српској данас.*

Кључне речи: политичке елите, Република Српска, БиХ, интеграција, Европска унија, капацитети

POLITICAL ELITE AND ESTABLISHING OF REPUBLIKA SRPSKA

-(non)approaching to the EU-

Abstract: *Considering the quantity and the quality of elites, their place and role in economic and democratic development, it is evident that in BiH, and thus in Republika Srpska, there is a significant capacity, especially of political elites, that has a decisive role on the future of the state and its integrative flows. This impact of “elites” is portrayed in several areas important for the BiH and Republika Srpska European integration. It is important to mention that the present elite, in good part, is the result of democratic changes caused by events during the last two decades. The influence and the importance of political elite are especially indicative in areas of interest not only for the political status, but for the entire status in, primarily, Republika Srpska today.*

Key words: political elites, Republika Srpska, BiH, integration, European Union, capacities

---

¹ Виши научни сарадник на Институту за политичке студије у Београду, контакт, моб: 00387641286904.

Уводна разматрања

Политичке партије данас несумњиво представљају најутицајнији и најодговорнији фактор развоја БиХ и Републике Српске у оквиру ње. Овај утицај је нарочито индикативан када се ради о приближавању и евентуалном интегрисању у ЕУ. За настанак политичких партија може се казати да представљају најзначајнији догађај у целокупној друштвеној структури и достигнућа класне свести напетости и супротности у држави и међудржавним односима. Дакле, „где год је бирачко право дато народној маси, јавиле су се политичке странке“.² Овај феномен се најсажетије може објаснити хипотезом да „уколико се обилније и слободније развија политички живот, утолико се одсутније јављају политичке партије“.³ Пролазећи трновит пут у својој борби за власт и опстанак на власти политичке партије су постале флексибилне и на савремене изазове унутар државе као и ван ње. Дакле, политичке партије прате сва преструктурирања и прилагођавају се новонасталим условима тј. „оне су врло флексибилан елемент друштвене надградње“.⁴

За политичке партије се данас може казати да су оне постале нужне појаве. Политичке партије данас делују у свим савременим друштвима, економски развијеним и неразвијеним, а посебно у друштвима са дугом демократском традицијом и модерном политичком традицијом. Интересантан је у том смислу податак да широм света данас постоји око 1700 партија, не рачунајући мале и патуљасте са близу 170 милиона чланова и свакако знатно већим бројем симпатизера и гласача. Мада има и оних који сматрају да су политичке партије настале још у робовласничком друштву и да су речи политичке партије само нови термини за стару појаву, као и да су Римљани развили сасвим модерну идеју партија те да су у средњем веку удружења немачких сељака представљали партије. Сам назив партија (странка) настала је од латинске именице „парс“ (део) или глагола „партире“ (изделити); енглеске полицај партиес, немаке политисхе партициен, француске партис политикиес. Политичка партија представља део политички активног народа, односно становништва или држављана. То намеће мисао да тзв. „једнопартијски“ системи представљају *contradictio in adiecto*, пошто постојање једне партије представља барем још једну партију или остали део становништва чини неку другу, ако не супротну, онда свакако различиту партију.

Улога политичких партија

Први класични облици политичких партија формиран су у Енглеској, виговци и торијевци, као групе унутар енглеског парламента у другој половини деветнаестог века, а у источноевропским државама су настале углавном у другој половини 19. века. У Србији, зачеци политичких партија се уочавају почетком 40-тих година 19. века.⁵ Међутим, чини се да је настанак политичких партија и њихов развој исправније везати за период

² Слободан Јовановић, О држави, Београд, 1922. година, стр. 10.

³ Ј. Блунчли, Карактер и дух политичких партија, Чупићева задужбина, Београд, 1980. година, стр. 2.

⁴ Рајко Кузмановић, Упоредни политички системи, Нови глас, Бања Лука, 1991. година, стр. 77.

⁵ Енциклопедија политике и културе „Савремена администрација“, Београд 1993. година, стр. 849–858 и Лексикон темељних појмова политичке културе, Школска књига, Загреб, 1990. година, стр. 150–155.

раслојавања феудалног друштва као и за појаву парламентарне демократије у условима дефинитивног конституисања институција капитализма.⁶ Важност политичких партија је значајна што оне своју улогу у представничким телима остварују преко својих чланова који су истовремено и чланови представничких тела у чијем избору они имају пресудну улогу. Политичке партије су углавном настале:

- груписањем и повезивањем посланика у представничком телу с циљем заједничког и организованог деловања,
- образовањем развијених политичких група, удружења, клубова ради лакшег остваривања утицаја на вршење власти

Недвосмислено се може закључити да је „основни смисао егзистенције и деловања политичких партија усмерен на реализацију њихових политичких тежњи, идеја, програма. Њих може у највећем обиму провести у живот она политичка странка која освоји државну власт. Дакле, борба за освајање државне власти постаје задатак коме се сви остали подређују. По тој усмерености на освајање и одржавање државне власти пошто је освојена, одређује се суштина политичких партија“.⁷ Међутим, неопходно је уважити реалност да су политичке партије, нарочито данас, снажан центар моћи у систему, организације које неретко манипулишу политику. Дакле, уместо владе народа успоставља се влада партија, практично страначких форума и уских група и поједенаца – лидера. Ово у суштини доводи до слабљења демократије као и до настанка (квази)лидера у областима од значаја за живот државе.

Недвосмислено се може закључити да и данас политичке елите имају најзначајнији улогу у вођењу Републике Српске и БиХ ка интеграцији у Европску унију. С друге стране, остале елите, чини се да никад мању улогу нису имале на укупна дешавања у Републици Српској и БиХ. Отуда се намеће питање шта уствари представља капацитет, односно ко чини структуру елита у Републици Српској и БиХ данас?

Интересантно је да у најширем спектру тих елита, наши грађани углавном немају поверења у резултате рада нарочито политичких елита⁸, а нарочито када се ради о политичким елитама Федерације. Сходно томе чињеница је да грађани данас све мање имају поверења и у институције које такве политичке елите воде не само у Федерацији. Дакле све мање имају респекта према резултатима њиховог рада а нарочито када је реч о животном стандарду. Чињеница је да ово није проблем само у БиХ и РС. Једна од значајних и лако уочљивих лоших особина, пре свега, политичких елита је да су оне елите које искључују, које неинтегришу и неумрежавају друге учеснике у земљи. Уз наведено свакако стоји и чињеница да су то елите које су углавном израсле под капом бивших (квази)елита и да су се у таквим оквирима редовно (по правилу) развили различити клијентелистички односи. Реч је о политичким елитама које, у суштини, нису водиле, али

⁶ Рајко Кузмановић, исто, стр. 78.

⁷ Стјепан Пулешелић, Хрестоматија политичке знаности, Напријед, Загреб 1946-1971, стр. 14.

⁸ Корен речи *елита* налази се у латинском и француском језику са значењем изабрани, оно што је најодабраније - цвет нечега (нарочито друштва), језгро (нарочито војске). У раној фази развоја капитализма појмом елита означавала се роба изванредног квалитета, којој нису могле конкурисати друге робе, без обзира на цену. Данас, појам *елита* употребљава се у ширем значењу и заузима једно од централних места у савременим теоријама о структури и динамици друштва, па су се развиле и тзв. елитистичке теорије о друштву (Рајт Милс, Елита власти). Овде се појам елита употребљава да се њиме означи врхушка друштва - група људи која доноси значајне одлуке, или пропушта да их донесе, што задире у интересе свих припадника тог друштва...

и данас воде мало рачуна о важним питањима, интересима и проблемима својих грађана. Себе сматрају лидерима региона итд. али суштина је да се веома брзо претварају у послушнике моћника из иностранства. Изузели бисмо овом приликом улогу актуелног председника Републике Српске који се недвосмислено и доказано највише залаже за реализацију интереса грађана РС као и за опстанак исте. У суштини, ради се не ретко о политичким елитама, пре свега, о неким њиховим лидерима, које су углавном учествовале у подели финансијског и другог плена након смене власти у земљи уназад двадесетак година.

Међутим „историјски посматрано, за разлику од класичне политичке теорије према којој је постојала тесна веза између етике и политике и где је темељни појам политике била правда као средишња етичка категорија, нововековна политичка мисао уноси битну промену по којој темељни појмови политике постају власт и моћ“⁹. Осим тога „данас, политичке партије често препознајемо по имену лидера. Такође, „већина вођа по Михелсу делује и наступа у духу пароле „партија то сам ја“¹⁰. Политичке партије на челу са својим лидерима имају изузетно значајну улогу у вођењу државе и чине најзначајнији део политичког капацитета државе.

Партијски лидери имају велику моћ унутар партије. Они већ према послушности и подобности напредују вертикално – „ка горе“, или ређе „ка доле“.

Од лидера политичких партија се очекује решење за сваки проблем на свим нивоима. Ништа мање се не очекује ни од људи у академској заједници. Сматра се (очекује се) од њих нека врста помоћи у смислу подршке оних људи који имају свој идентитет, поштење, допринос итд. Дакле, очекује се конкретна помоћ са циљем превазилажења (игнорисања) утицаја и улоге локлних политичких моћника. У том смислу много је практичних примера широм Србије. Тако на пример на локалном нивоу неретко се може приметити да у различитим управним одборима, социјалних, здравствених установа итд. седе људи који су „политичари опште праксе“, уместо стручњака, визионара, предузимљивих лица итд. Чини се да ову жељу останка на власти тј. на „позицији сталног делегата“ најбоље објашњава Михелс јер се ради о тежњи да се моћ и власт осигура и учврсти и јер је она „демократски леп гест који само лоше покрива ауторитарни дух из којег је настала“¹¹. Међутим уз жељу за стварним променама у Србији и уз жељу за њеним бржим и бољим развојем ову садашњу објективну ситуацију бисмо могли оценити (назвати) као предмодерност наших политичких елита.

Особености наше политичке елите

Академска елита у Србији је данас, чини се, духовно и интелектуално успавана и то више него икада у односу на потребу и могућност њеног доприноса развоју Србије. У БиХ и РС данас постоји релативно задовољавајући број универзитета и високошколских установа али и велики број универзитетских наставника. Међутим, очигледно се не примећује тако јасно и значајно њихов утицај у јавности. Данас се у Републици Српској продукују стручњаци који се баве својим уским научним областима, а што потврђује и успешност одређених факултета. Међутим, чини се ипак да постоји већи број факултета, универзитета, научних института..., чији се рад (допринос) не уочава у задовољавајућој

⁹ Орловић Славиша, Политичке партије и моћ, Библиотека АГОРА, Београд, 2002. година, стр.11-12.

¹⁰ исто, стр. 14.

¹¹ Ц. С. Мил, Изабрани политички списи, Расправа о представничкој владавини, стр. 13.

мери. Ово пре свега у смислу критике постојећег стања и предлагања алтернатива за решење актуелне проблематике. Ако се упореде наши универзитети са универзитетима у свету онда се може казати да је ранг наших универзитета испод средине. Академска заједница није на задовољавајући начин присутна ни у политичком животу.. Дакле, и не суделује у креирању политике земље у довољној мери, али ни на адекватан начин. Иста само школује кадрове па се може поставити питање да ли она школује кадрове који ће чинити будућу политичку елиту која треба у будућности да мења реалности и која ће бити способна аналитички проценити где смо данас као и дати конкретне смернице за будућност. Ипак академске елите је немогуће, а то је данас и крајње неталентовано радити, амнестирати од јавности. Ово и поред сазнања да многи научници и када изађу у јавност са неком идејом или конкретним предлогом итд. не ретко буду извргнути најчешће неаргументованим критикама управо када износе научне ставове.

Јасно се уочава да данас више него икада постоји велика спрега медија и политичких партија јер се запажа да су одређени академски грађани добро плаћени од стране истих за изношење „наручених“ стручних ставова која одговарају једнима или другима, из ових или оних разлога итд. Истине ради, данас се јављају и тзв. независни, бескомпромисни млади академски грађани од струке и науке који често износе одређене ставове који не одговарају неким политичарима или политичким елитама.Због тога се исти игноришу тј, њихов рад код нас нема подршку. БиХ и Република Српска је суочена са чињеницом да људи из политике не желе да шаљу људе на докторске студије и не само на њих него и на друга усавршавања и едукацију што представља значајну разлику у односу на неке од суседних држава, нпр. Словенију, Хрватску и др државе из нашег ширег окружења. Ово из разлога што наша политичка елита у извесном смислу презире знање, образовање, своје запослене који су спремни сопственим средствима да се школују.¹² Такође, неки због своје високо-стручне образованости на својим радним местима трпе различите притиске у виду њиховог представљања као неспособних, незналица до непотребних са том струком итд. управо од стране лидера чији однос према њима се може означити као презир.Ништа боља ситуација није и када је реч о политичким партијама јер се и у њима, у мањој или већој мери, осећа доминантност улоге самог лидера.Уосталом како је организација основ друштвеног вођења масе, она нужно сваку партију раздваја на водећу мањину и вођену већину односно „слободе, повластице, као и партиципирање у целини уживају најпре само неки.“¹³ Код нас очигледно треба мењати менталитет код грађана. Чини се да је код нас у великој мери још увек антиинтелектуално, антипрофесионално расположење у становништву. Ми се дивимо способнима, сналажљивима због чега се многи нарочито из кругова политичке елите настоје домоћи диплома, знања итд. (не ретко на недозвољен начин) па онда ти исти не дају младим школованим особама да се пробијају на поштен

---

¹² Недавно су масмедији објавили да је један доктор економских наука из Крагујевца нашао посао као таксиста.Такође, код нас је пракса да када се говори о незапосленима мисли се на оне који уопште немају посао, а занемарују се (из сасвим неоправданих разлога) и они који не раде у својој струци или они који раде на пословимаса неадекватном стручном спремом. С друге стране, велики је број запослених пензионера (углавном војних лица, полицајаца, возача...оних који су имали бенефициран радни стаж, који примају пензије и плату и без којих се очигледно „не може“, а којих према неким подацима има између 30000 и 150000. Најчешће исти не плаћају доприносе, порезе... На појединим факултетима има више запослених пензионера него младих научника а ти факултети се претварају у пензионерске рекреационе центре.

¹³ Михелс, Р. Социологија партија у савременој демократији, „Информатор“ ФПН, Загреб, 1990. година, стр. 21

начин својим радом. Тако долази до нагомилавања „школованих политичких елита“ у различитим областима и секторима јавног деловања.

Верске елите код нас данас заузимају значајно место у животу друштва и државе. Међутим, сасвим је очигледно да су се верске елите помало, чини се, изгубиле у овом времену. После периода социјализма где је њихова улога била готово маргинализована данас се исте настоје изборити за своје место у хијерархији при чему и даље наилазе на извесне проблеме од стране политичке власти у Србији, а свакако највише због утицаја других вера и религија. Рекли бисмо да и црква губи на свом угледу. Вероватно је да је и ту дошло до одређене селекције под дејством политичких елита. С друге стране црква је морална инстанца и као таква треба да буде у извесном смислу етички коректор. Чешће би требало да се укључује у свакодневни живот, по узору на њену улогу у другим развијеним демократским државама. Ово веће или мање уважавање цркве код нас од стране политичких елита у великој мери зависи од тзв. мешања цркве у државне послове.

У сфери науке и образовања - нема сумње да у Србији капацитете елита чине и оне елите које остварују запажене резултате, али које нису довољно препознате јер се често више цени рад странаца који су актуелној политичкој власти више од интереса. Нема сумње да се ради о перцепцији демократског развоја БиХ и РС и њених институционалних капацитета на „нов“ начин и у „новим“ условима. Уопштено говорећи школовање до стицања доктората је веома скупо за нас тј. нашу државу.¹⁴ Због тога, не ретко наше младе и често најталентованије особе одлазе у иностранство на школовање па се тек тамо уочи да међу њима има изузетно талентованих особа. Нема сумње да ће у иностранству настојати да задрже такве особе кроз понуду услова за рад и даље усавршавање, какве у Србији не могу да имају. Због тога недвосмислено долази до духовне и интелектуалне девастације. Уопштено говорећи о односу демократски изабраних политичара према научним капацитетима у РС, може се закључити да је природа политичара да они буду површни и да се боре само за гласове па и оне које им дају научници. У том смислу према нпр. Карлу Проперу демократија је отворено и плуралистичко друштво у коме је могуће изражавати супротне погледе и борити се за постизање конфликтних циљева. „Овде је свако слободан да истражује проблемску ситуацију и предлаже своја решења. Свако је слободан да критикује предлоге других. Политика владе се мења под утицајем критике.“¹⁵ Међутим, наше Министарство за просвету и науку и поред очигледне потребе, молби и жеља тешко издваја средства да се на страни језик преведу нпр. књиге наших научника, а научници сами немају средства за то. Очигледно је да интереси иступају као нови квалитет у понашању човека и људи, односно као механизам подстицаја да се човек упозна са новим чињеницама, идејама, погледима, теоријама, и могућности преображаја а све у сагласности са својим представама, потребама, циљевима итд. Другим речима, интереси подстичу да човек прихвати или не прихвати одређене политичке идеологије. Рекли бисмо да многи релеванти показатељи указују да БиХ па тако и РС полако „тону“, а глас универзитета, али и других значајних (релевантних) демократских институција се чује слабо. Пре 10-так година наш систем образовања је давао изузетне резултате у сфери едукације, али који је модификован тзв. болоњским моделом који има много мањкавости. Неке државе траже начин како да избаце тај модел школовања и да се успостави сопствени (продуктивнији) модел школовања. Овом проблематиком се

¹⁴ У зависности од факултета докторат на Универзитету у Београду кошта око 5000 евра док нпр. у Француској на Универзитету у Нанту исти кошта 150 евра по години студија тј. око 300 евра.

¹⁵ Милошевић З., Политичка модернизација, Институт за политичке студије, Београд, 2010. година, стр. 44.

политичари тј. актуелна власт уопште не бави. Осим тога актуелна власт и не ствара простор за дијалог на ову тему. Од елита се очекује да се сви потруде да својим радом допринесу развоју државе и друштва, развоју поверења у Републику Српску међу земљама Европске уније.

Елите – иницијатори промена (избора)

Питање поверења елитама, а нарочито политичким, код нас је веома актуелно. Ово, пре свега, јер се јасно примећује велики уплив корупције. У том смислу индикативна су сазнања да се веома тешко долази до одређених резултата истраживања у областима у којима се корупција највише испољава (привреда, здравство, правосудје....) јер се резултати истраживања о размерама корупције искривљују или фингирају итд. Ипак, и поред овог сазнања, на том пољу рада се не одустаје из више разлога међу којима је и „притисак“ који по том питању врши ЕУ. По питању сузбијања корупције, од стране актуелне власти и уз подршку политичара спроводе се реформе у одређеним областима државе. Резултати су тешко уочљиви или их уопште нема. У том смислу веома је тешко претпоставити да ће обични грађанин веровати и неким лидерима, или њиховим партијама који добро живе, а немају значајне резултате и обрнуто. Због тога лидери и политичке партије имају озбиљне проблеме пред сваке изборе. Можда и зато што имамо искуства са демократијом у „њеној колонијалној варијанти“.¹⁶ Дакле, мало је вероватно да ће се у РС променити став грађана о оваквим питањима док велики део грађана не постане завидан због свог инфериорног положаја (готово потчињеног) у односу на политичке партије и њихове лидере и вође, и док не схвате да се ове политичке елите понашају тако јер су им управо грађани то дозволили. У суштини, познато је да појавама лидерских партија погодују „друштвене кризе, ратни сукоби и сви велики социјални потреси, односно стања социјалног, политичког и идеолошког вакуума, која их прате.“¹⁷ Тек када грађани схвате да ће се опраштање садашњој елити неминовно одразити на живот њихове деце, онда ће се тек они окренути против те елите. Они ће морати изабрати и другачије лидере.

Отуда се и намеће питање како пробудити свест, како грађанима помоћи да се не мире са судбином и да схвате да они који њима владају уствари треба њима да служе. Између грађана и државе јављају се политичке партије и њихови лидери који у демократији немају легитимитета да владају ако аутентично не служе народу.¹⁸ Сада је очигледно да политичка елита служи себи и за остварење сопствених привилегија – олигарси у политичким партијама. Идентификовање индикатора олигархијске моћи у политичким партијама могуће је кроз неколико питања.¹⁹ 1. Како се врши и редистрибуира моћ и ко је врши у партијама? 2. Ко води кадровску политику? 3. Ко је овлашћени тумач партијског програма и ставова? 4. Да ли неуспех партије на изборима подразумева и одговорност лидера? 5. Са каквим процедуралним покрићима одлука органа своје партије се улази у коалиције и доносе одлуке о тим питањима? 6. Да ли „због потреба политичке борбе“ лидери партија имају бланко мандат да одлучују о свему? 7. Како се врше унутар партијски избори и како се попуњавају упражњена места? 8. Да ли постоји могућност

¹⁶ Зиновјев А., Запад, Феномен западњаштва, Наш дом, Београд, 2002. година, стр. 310.

¹⁷ Стоиљковић Зоран, Речник демократије, Београд, 1998. година стр. 92.

¹⁸ Од 167 земаља Србија је на 64-ом месту скале демократичности.

¹⁹ Орловић С., Политичке партије и моћ, Југословенско удружење за политичке науке, Београд, 2002. година стр. 326–327.

изношења другачијих ставова и мишљења или не? 9. У којој мери постоји осмоза државних и партијских интереса? 10. Каква је структура непосредног окружења (првих сарадника) партијског лидера?

Елита и интеграција у Европску унију

Наше елите углавном су се образовале (едуковале) изворно код нас па се у извесном смислу може говорити да код нас постоје аутохтоне елите. Међутим, ако желимо у Европску унију, аутохтоне елите су неадекватне, односно неопходно је имати елите које ће нас заступати у иностранству а нарочито у ЕУ. Очигледно је да је у последњих 20-так година елита чији је рад суштински био знатно утицајнији на заступању и промовисању државе у међународној заједници постепено маргинализован. Међутим, без адекватне и јаке промоције државе се данас једноставно не може замислити њено приближавање Европској унији и уопште другим међународним интеграцијама. Данас, код нас постоји добар део младе елите образоване у иностранству која постиже запажене резултате на свим пољима и која у доброј мери може допринети промоцији БиХ и РС и њеним интеграцијама. При томе се не сме заборавити и онај део елита који се школовао код нас и који такође има изузетних резултата познатих целокупној међународној заједници, али који такође имају доста добрих аргумената против интеграције у Европску унију или на пример у НАТО. Због тога су предстојећи избори веома значајни јер би требали довести до смене генерације па тако у извесном смислу и саме елите. При томе се очекује, по логици ствари, да та смена генерације у РС подстакне нове капацитете који постоје међу нашим грађанима и који треба да отворе нове видике, ново светло, трасирају пут за још бржи прогрес, интеграције на свим нивоима, а нарочито према ЕУ. Наша је будућност и нада у младим и образованим кадровима како оних у РС тако и оних изван њених граница јер без стручности и моралног интегритета ми сасвим сигурно немамо будућности. Нашим младима треба омогућити да се школују и у иностранству, али да се врате и овде код нас осигурају квалитетна радна места тј. квалитет живота те да код нас наставе усавршавање. Међутим, код нас постоји „системска кочница“ која напросто не дозвољава знатнији уплив академске заједнице у послове државе, али и развој те академске заједнице. Научници се сналазе сами за себе због чега често рад настављају у иностранству. Међутим, да би се дошло до тих етичких научних и др. интеграција неопходно је променити и наше друштво, а што се најједноставније може остварити путем демократских избора. Поставља се питање, ко то може урадити, јер је очигледно да је наше друштво веома корумпирано, друштво без визије, готово опседнуто лажним вредностима. Чини нам се да су те промене једино у могућности млади и образовани људи да спроведу (остваре) који теже променама и који очигледно много тога успешно раде на том повезивању (интеграцији) и који остварују промене (напредак) као нпр. у спорту, култури, науци итд. Дакле, пажњу треба усмерити на углед наше земље у Европи и свету уопште преко младих људи који познају дешавања на светској сцени, али и који имају угледа у свету. Очигледно је да садашњи наши представници државе немају ту моћ и знање, бар већина њих. Пре свега немају увид у ситуацију и расположење наших грађана односно шта они очекују од светских интеграција итд. Чињеница је да је БиХ па тако и Република Српска бременита многобројним проблемима, али ти проблеми свакако нису нерешиви и захтевају системске промене, али и знатно учешће младих неискомпромитованих људе на челу. Слична ситуација код нас је била и деведесетих година када је Републици Српској нането много

штете од стране појединаца - тадашње елите из Федерације, али и оне домаће, а коју је требало сменити. Међутим, ни данашња елита, осим малог броја часних појединаца, није довела до значајних промена у Републици Српској, а свакако ни у БиХ. Ово указује на потребу наставка смене елите јер само под тим условима може доћи до напретка Републике Српске, и што је значајније БиХ. Неоспорно је да су млади флексибилнији и мање искомпромитовани. Но, чињеница је да смо ми ипак један мање образован народ. Поређења ради у Мађарској је 2001. године било 27 %, Пољској 18 %, Великој Британији 36 %, Шпанији 26 %, Ирској 25 % високообразованих итд. У БиХ постоји око десетак хиљада научних радника, убрајајући и оне из Републике Српске. Међутим, релативно мали број их је присутно у најселективнијим базама података. Од око 0,10 % међународне научне заједнице колико ми представљамо у светски релевантној науци ми дајемо допринос свега око 0,10 %. Значи да је продуктивност научника у БиХ и у Републици Српској много нижа у односу на свестки просек. Израелски научници су 10-так пута продуктивнији од наших, уосталом као и Норвешки, Дански... У Републици Српској има само око 8 % научника који раде у привреди, а ништа боља ситуација није ни у Федерацији. У САД је 70 – 80 % научника директно повезано (њихов рад и истраживања) са привредом државе итд. Несумњиво је да нама треба значајнији привредни развој, међутим, сасвим сигурно њега не може бити без стручних и образованих кадрова, без помоћи науке и елите у тим областима. Капацитета елите, а нарочито оне у сфери науке код нас има. Међутим, један велики контингент наше младе генерације је данас у невољи јер не завршава средњу школу тј. „испадају“ из средњошколског образовања. Ово данас представља веома озбиљан политички, социјални и привредни проблем у земљи. Имамо релативно велики број младих, али не и организација младих које, између осталог и не нуде никаква решења по питању нпр. њиховог школовања и уопште решавања проблема младих код нас. Могли бисмо закључити да се млади често гурају на маргине друштва због чега они постају социјално искључени што производи многобројне социјалне ризике па и проблеме. Многи показатељи указују на чињеницу да је све већи број младих особа учесника тј. извршилаца кривичних дела, а која се односе на крађу. Ово највероватније због немаштине основних средстава за живот – голу егзистенцију. Проблем Републике Српске је и у чињеници да млади након завршетка високог образовања - факултета најчешће престају са даљим образовањем и усавршавањем, а управо се ту налази највећи потенцијал и капацитети за умрежавање, за креирање нових идеја за промену у нашем друштву и држави. Данас највећи проблем представља отуђена „новчана елита“ (ловаторска елита...) веома блиска политичкој власти или су део ње. Ова елита се упркос постојања научног и другог потенцијала младих особа, убацује у државне институције, комисије итд. углавном по партијској линији²⁰ са циљем да буду не само активни учесници у раду истих већ и да постану вође.²¹ На тај начин у доброј мери и управљају земљом (привредом). Такав случај је био и у Мађарској, Македонији, Хрватској, још увек се ово дешава у БиХ, Црној Гори, Румунији... За преко потребне промене у Републици Српској неопходни су свежи кадрови, неискромпромитовани, неповезани са криминалом итд. Због тога подједнако треба образовати и развијати све слојеве друштва односно, развијати критичку свест код становништва. Притисак тј. промене морају почети „одоздо“

²⁰ У интерним обрачунима са унутарпартијским неистомишљеницима, лидери углавном успевају да наметну своју вољу и изађу као победници.

²¹ Између вођства и чланства постоје значајне разлике. Оне нису само разлике у положају у партијској хијерархији већ и у нивоу образовања, социјалном статусу, а често и генерацијске и друге разлике.

против тих елита(чињеница је да се не може купити углед али могу привилегије, па се ради о квази елитама код нас). У том послу велику улогу имају медији који су углавном у приватном власништву и у којима власници „кроје“ програм, односно „кроје“ програм своје ТВ. С друге стране, на место директора појединих медија постављају се људи који нису школовани тј. немају везе са медијима и који само слушају шта политичка партија (лидер) тражи од њих. Чињеница је да се ради о јавним добрима Републике Српске који имају огроман утицај на ставове становништва, па тако и младих, према Републици Српској, БиХ и њеној унутрашњој и спољној политици, уређењу итд., али и на стварању политичке елите. Такође, у приватним медијским кућама се преко разних одбора може утицати на популарисање одређене политичке партије и стварање политичких елита, а ово се најчешће дешава уочи избора.

РЕЗИМЕ

Модерна демократска држава се не може замислити без ових организација које стварно стављају државу у покрет и одређују јој политику коју ће водити, њен „дух“ и правац делатности. Политичке партије чине окосницу организовања представничке демократије, а пре свега изборне борбе и пропаганде. Дакле, политичке партије су у тесној вези са влашћу и без њих се данас не може замислити живот и деловање државе. Када је реч о капацитету, пре свега политичке елите, може се уочити да је он импозантан, да је одувек имао своје место и улогу у Републици Српској, али и БиХ, а нарочито је та улога изражена данас, али је код ње присутно веома мало моралности. Може се казати да је у Републици Српској, а пре свега у БиХ, у доброј мери на сцени тзв. „квази елита“ у многим областима од значаја за бржи и бољи развој државе. Ово се види кроз недостатак или постојање релативно мало добрих идеја за излазак из кризе и сиромаштва у којој се, пре свега БиХ, налази данас. Ово је нарочито индикативно у поређењу, по многим питањима, са другим државама региона или нпр. државама бивше Југославије. Појединац (привредник, научник, лекар, уметник...) не може ништа ако није у некој од политичких партија или ако с њом није у блиским односима. Несумњиво је да политичке партије у многоме утичу на ставове па и статус својих чланова. Међутим, несумњиво је да главни утицај у политичким странкама имају њихови лидери који опет директно или индиректно, мање или више сам одлучује о даљим активностима и на тај начин индиректно пројектују укупан развој државе, њене интеграције итд. Данас се сличне ствари дешавају и када је реч о многим другим институцијама – научним, образовним, културним итд. Осим тога, у последњих 15-так година грађанима Републике Српске се све чешће и јаче намећу унитарне идеје као нпр. идеје о неопходности европских интеграција републике Српске или чланство БиХ у НАТО. С друге стране намећу се идеје о самосталности Републике Српске итд. Међутим, већина грађана која не припада тој елити мора да се уклопи у такве стандарде што је допринело да се изгуби осећај за општи друштвени интерес. Због тога се парламентарним и другим демократским изборима мора дати велики значај јер се једино преко њих (најдемократичнији начин, под условом да се на грађане не врши утицај преко масмедија и др.) може доћи до излаза из стања сиромашења тј. до бољег свеукупног стања, пре свега, у Републици Српској. У том смислу, неопходно је на свим нивоима имати непосредне изборе и уважавати мишљења грађана добијена на референдумима о важним питањима (нпр. о уласку у Европску унију, чланству у НАТО итд.). Народ данас добро уочава разне лобије, повезаност капитала и политике и политичара и тешко је поверовати да ће он

донети одлуке против себе упркос постојања значајних капацитета „елите спасилаца“. Оптимизам и нада дају могућности да уместо капацитета „квази елите“ земљу воде доказано најспособнији појединци који и не морају бити чланови неке политичке партије.

КОРИШТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Аврамовић Зоран, Родомрсци, Институт за политичке студије, Београд, 2009. година,
- Ален Турен, Нова парадигма за боље разумевање савременог друштва, Службени гласник, Београд, 2011. година,
- Вејновић Душко, Култура полиса – дијалог толеранција и демократија у БиХ, Бања Лука, 2003. година,
- Вукомановић Дијана, Идеологија политичких партија у Србији и Црној Гори крајем 20. века, ИПС, Београд, 2012. година,
- Ђурић Ж., Јовашевић Д., Ракић М., Корупција изазов демократији, ИПС, Београд, 2007. година,
- Енциклопедија политике и културе „Савремена администрација“, Београд 1993. година,
- Зиновјев А., Запад, Феномен западњаштва, Наш дом, Београд, 2002. година
- Јовановић Милан, Политичке институције у политичком систему Србије, Институт за политичке студије, Београд, 2008. година,
- Кузмановић Рајко, Упоредни политички системи, Нови глас, Бања Лука, 1991. година,
- Лексикон темељних појмова политичке културе, Школска књига, Загреб, 1990. година,
- Лукић Д. Радомир, Политичка теорија државе, Савез удружења правника Југославије, Београд 1962. година,
- Марковић Драган, Демократија и партократија, Институт за политичке студије, Београд, 2009. година,
- Милошевић Зоран, Политичка модернизација, Институт за политичке студије, Београд, 2010. година,
- Михелс Р., Социологија партија у савременој демократији, „Информатор“ ФПН, Загреб, 1990. година,
- Москоуици Серж, Доба гомила, 1 и 2, Београд, 1997. година,
- Наградић Слободан, Опструкција демократије, Чигоја, Београд, 1998. година,
- Орловић Славиша, Политичке партије и моћ, Библиотека АГОРА, Београд 2002. година,
- Павловић Вукашин, Савремено друштво и политика, Радничка штампа, Београд, 1984. година,
- Пулешелић Стјепан, Хрестоматија политичке знаности, Напријед, Загреб 1946-1971.
- Ракић Миле Јовашевић Драган, Изазови демократије безбедносно-политички и правни аспекти, ИПС, Београд, 2011. година,

- Ракић Миле Јовашевић Драган, Насиље и демократија, Институт за политичке студије, Београд, 2009. година,
- Роберт Дал, Демократија и њени критичари, Подгорица, 1999. година,
- Стајић Дубравка, Заблуде о социјалној држави, ИПС, Београд, 2010. година,
- Стоиљковић Зоран, Речник демократије, Београд, 1998. година,
- Џон Стјуарт Мил, Изабрани политички списи, Расправа о представничкој владавини, Загреб, Информатор, ФПН, 1989. година,
- Дамјановић Мијат, Демократија епизодна мистерија, Мегатренд, Београд, 2011. година.

др Синиша Марчић¹
Универзитет Нови Јужни Велс
Аустралија

РИБА СМРДИ ОД ГЛАВЕ: ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НЕПОВЈЕРЕЊА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни рад

УДК 316.48:316.647.5(497.6)

Апстракт: За политичку легитимацију је нужно повјерење грађана у институције. Државе са високим нивоом институционалног повјерења су у просјеку стабилније, успјешније и просперитетније. У овом раду расправљам о важности реципроцитета и повјерења за одговарајуће разумијевање начина на који функционишу балканска друштва, са освртом на Босну и Херцеговину (БиХ). У раду тврдим да грађани сматрају да институције у БиХ не раде непристрасно и правично, већ фаворизују одређене групе што утиче на јако низак ниво институционалног повјерења. Грађани знају да „риба смрди од главе“ па институцијама дају само „условни пристанак“ да ће поштовати „правила игре“ под условом да их и институције поштују. Уколико институције не поштују правила игре, грађани реципроцитетно не осјећају потребу да поштују постојећа правила што доводи до хаотичности у друштвеним односима и доприноси нестабилности државе. У БиХ је доминантна политичка култура неповјерења која такође утиче на веома малу политичку партиципацију без које није могућа консолидација демократије.

Кључне ријечи: институције, повјерење, политичка култура, социјални капитал

THE FISH ROTTS FROM THE HEAD DOWN: THE POLITICAL CULTURE OF DISTRUST IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: Political legitimacy requires citizens' trust in institutions. States with high levels of institutional trust are generally more stable, successful, and prosperous. I discuss in this paper about the importance of reciprocity and trust for a proper understanding of the way the Balkans' societies function, with a special focus on Bosnia and Herzegovina. I argue in this paper that Bosnia's citizens believe that institutions in Bosnia fail to work in an unbiased and fair manner, but rather favour certain groups which affects very low levels of institutional trust. Citizens know that "the fish rots from the head down" and give institutions only a "contingent consent" that they will follow the "rules of the game" under the condition that institutions follow the rules too. Reciprocally, if institutions fail to follow the rules of the game citizens feel no obligation to follow the existing rules which leads to chaotic social affairs and adds to the instability of the state. The dominant political culture of distrust in Bosnia contributes to extremely low political participation which is a necessary precondition for democratic consolidation.

Key words: institutions, political culture, social capital, trust

¹ Кореспондент: Синиша Марчић, e-mail: sinisamarcic@gmail.com.

1. Увод

Основни предуслов за подстицање друштвених промјена у земљама Балкана је исправно разумијевање начина на који друштва функционишу јер „[п]остоје разлози због којих су неке земље слабе и функционишу уз своја друштва, умјесто са њима.“² Један од разлога је неспособност институција да спроводе законе, а други је колективистичка политичка култура народа Балкана коју одликује тзв. „партикуларизам“, односно стандарди који одређују како се особа треба третирати у зависности од групе којој припада. Ово је у супротности са „универсализмом“, тј. праксом која се среће у индивидуалистичким друштвима гдје се особе третирају једнако без обзира којој групи припадају. У универсалистичким друштвима правила игре су свуда иста, за разлику од партикуларистичких друштава у којима су правила растезљива категорија.³ Дјелотворност демократских институција у директној је корелацији са активном партиципацијом грађана у политичким процесима који на тај начин утичу да њихови политички представници доносе исправне одлуке. Иако не постоји земља у којој су сви грађани потпуно освијешћени и спремни да активно учествују у политичким процесима, нити је реално да ће се то икад десити, за консолидацију демократије је нужна грађанска политичка култура.⁴ Овдје се под политичком културом подразумевају политички ставови грађана према политичком систему и његовим различитим дијеловима, односно ставови према улози појединца у систему.⁵ Из литературе о политичкој култури проистекао је концепт заснован на нормама и вриједностима без којих демократија не може опстати, познат као социјални капитал. Истраживања Роберта Патнама на примјеру сјеверне и јужне Италије показују да су грађани са израженијим социјалним капиталом много склонији активној политичкој партиципацији, што стварањем јавног притиска на институције утиче и на њихову дјелотворност. Социјални капитал је суштински однос грађана према друштву у којем живе и може се схватити као сплет (1) норми и вриједности, (2) мрежа увезаности и (3) последица – добровољно створених колективних могућности и ресурса,⁶ односно очекивања појединца да ће бити третиран једнако и поштено, без обзира на особу или организацију с којом долази у контакт.⁷ Социјални капитал је сувише широк појам да би се могао операционализовати у раду са просторним ограничењима, па ћу се овдје фокусирати на норме и вриједности, међу којима су за

² Mungiu-Pippidi, A. (2005). “Deconstructing Balkan Particularism: The Ambiguous Social Capital of Southeastern Europe”, *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 1, p.49.

³ *ibid*, стр. 50.

⁴ Грађанска политичка култура је комбинација партиципативне, парохилалне и поданичке политичке културе. Almond, G-A. & Verba, S. (1963) *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.

⁵ *ibid*, стр. 13.; Политичка култура се може схватити и као „производ колективне историје политичког система и појединачних историја чланова тог система“. Види: Pye, L.W. (1968). “Political Culture,” У: Sills, D.L. (yp.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 12, New York: Macmillan and Free Press. стр. 218.

⁶ Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press. Види још: Newton, K. (1997). “Social capital and democracy”, *The American Behavioral Scientist*, Vol. 40, No. 5, стр: 575-586.

⁷ Mungiu-Pippidi, A. (2005). “Deconstructing Balkan Particularism”, *Southeast European and Black Sea Studies*, стр. 52.

политичку стабилност и сарадњу кључни реципроцитет и повјерење. Реципроцитет се односи на увјерење да ће моје добро дјело бити на сличан начин награђено добрим дјелом неке друге особе из мог окружења, некад у неодређеном тренутку у будућности. Очигледно је да за реципроцитет у свакодневном животу потребно свјесно ризиковати, што није могуће без повјерења међу грађанима,⁸ односно без социјалног повјерења. За разлику од социјалног повјерења, политичко или институционално повјерење је вертикално и односи се на друштвене и политичке институције. Имајући у виду да људи чине институције, занима ме однос грађана према политичким институцијама без којих демократски систем не може функционисати.

У овом раду тврдим да је у БиХ преовлађујућа политичка култура неповјерења која практично инхибира све модернизацијске процесе, укључујући стварање ефикасних и дјелотворних институција. Као последицу, између осталог, имамо веома низак ниво партиципације грађана у политичким процесима,⁹ што је такође карактеристика свих земаља региона.¹⁰ Рад је структурисан на сљедећи начин. У првом поглављу говорим о природи функционисања институција на Балкану, а у другом о погубној симбиози између богате елите и јавне администрације. Трећи дио говори о важности повјерења за стабилност институција уз представљање различитих емпиријских података о нивоу повјерења у БиХ. Рад завршавам дискусијом и закључком.

2. Природа институција на балкану

Легитимитет демократских институција почива на уставном оквиру који обезбјеђује једнака политичка права свим грађанима без обзира на њихову припадност одређеним групама, при чему се закони морају једнако примијењивати на све актере у друштву. У том смислу је пресудна способност институција – оvdје дефинисаних као прихваћена „правила игре у друштву“¹¹ од стране свих грађана – да утврђена правила и спроводе у пракси. И не само то. Да би грађани масовно потврдили легитимитет демократских институција, оне морају показати *непристрасност* у свакодневном спровођењу правила.¹² Као систем који је у идеалном облику утемељен на једнакости за све грађане, демократија мора створити непристрасне институције у регулисању приступа политичкој моћи. Из овога произилази да „непристрасност имплицира владавину права“.¹³ Грађани чије институције произвољно доносе одлуке које привилегују појединце због њихове припадности одређеним групама, знају да такве институције стварају друштвену

⁸ Newton, K. (1997). “Social capital and democracy“, *The American Behavioral Scientist*, Vol. 40, No. 5, стр. 575.

⁹ За поређење између етничких заједница у БиХ види: Šalaj, B. (2009). *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.

¹⁰ Партиципација у политичким процесима, поред изласка на изборе подразумијева, између осталог, и чланство у организацијама цивилног друштва, волонтерски рад у невладиним удружењима и учешће на политичким протестима. За преглед политичке партиципације у региону види: Mungiu-Pippidi, A. (2005). “Deconstructing Balkan Particularism”.

¹¹ North, Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

¹² Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). “What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions”, *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 21, No. 2, стр. 165–190.

¹³ *ibid*, стр. 181.

неизвјесност и не могу их доживљавати као заштитнике својих интереса. Институције морају истовремено бити ефективне и ефикасне у спровођењу политика, што је нарочито важно у недовољно развијеним земљама.¹⁴ Као што видимо, поред правног оквира повјерење грађана у институције власти засновано је на њиховој *перцепцији* да власт штити интересе свих грађана подједнако, везује се за њихову политичку припадност, односно на увјерењу да власт постојеће ресурсе правично распоређује. Тамо гдје постоји институционално неповјерење, развијаће се и међуљудско неповјерење.¹⁵

Политичке институције на простору Балкана су још увијек далеко од ових идеалних критеријума демократије. Иако разочаравајуће, то заправо није чудно ако знамо да су демократске институције просто увезене из западног свијета па се не може очекивати да буду подједнако функционалне у другачијем културном контексту. Модернизацијски процеси на Балкану су сувише често, истиче румунска научница Алина Мунгиу-Пипиди (Alina Mungiu-Pippidi), завршавали у виду „симулираних промјена“ испод којих све и даље функционише као и прије:

Владе се претварају да владају, грађани се претварају да слушају, док, у пракси, неформална економија цвјета, порези се прикупљају само дјелимично, политике, без обзира да ли су добре или лоше, се ријетко спроводе, а неформални поредак уравнотежује формални, чинећи статистике slabим инструментом за описивање друштва. Чини се да такве земље [...] не развијају модерне бирократије. Њихови сељаци се не претварају у грађане већ остају зависни од локалних моћника. Њихове политике остају ограничене на мреже клијената и не отварају се ка цијелом друштву. Грабљивци контролишу њихове економије, не само узимањем лавовског дијела ресурса већ и, у процесу личног богаћења, стварају огромно сиромаштво за остатак друштва. Постоје привиди демократије и тржишта, али су они варљиви, остајући, већим дијелом, форма без садржаја.¹⁶

Кроз историју су традиционално највећи губитници „форме без садржаја“ били обични грађани, што се још једном показало током увођења економских реформи у периоду демократске транзиције.¹⁷ Разлози који доводе до оваквог односа између институција и грађана можемо, макар дјелимично, пронаћи у дубоко укоријењеној култури која је посљедица историјског искуства.

---

¹⁴ Helliwell & Huang (2005), p. 7. Цитирано у: Holmberg, S, Rothstein, B. & Nasiritousi, N. (2009). “Quality of Government: What You Get”, *Annual Review of Political Science*, Vol. 12, стр.155.

¹⁵ Rothstein, B. & Eek, D. (2009). “Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach”, *Rationality and Society*, Vol. 21. No. 1, стр. 81–112.

¹⁶ Mungiu-Pippidi, A. (2005). “Deconstructing Balkan Particularism”, стр. 49-50.

¹⁷ Хелман истиче да транзицијски добитници – обично некадашњи чланови комунистичке партије – нису били против реформских процеса, нити су инсистирали на потпуном обустављању реформи. Умјесто тога, они су често покушавали да блокирају одређене помаке у реформском процесу који су пријетили да елиминишу одређене предности и тржишне аномалије на којима је била заснована њихова добит у раној фази реформи. Умјесто да стварају услове за напредак реформи, краткорочни транзициони добитници су често заустављали развој привреде подстичући само дјелимичне реформе које су им омогућавале извлачење концентрисаних ренти чију скупу цијену је платио остатак друштва. Видјети: Hellman, J.S. (1998). “Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions”, *World Politics*, Vol. 50, No. 2, стр. 204-205.

3. Погубна симбиоза између власти и бирократије

У једној од најутицајнијих студија Ачемоглу, Џонсон и Робинсон (Acemoglu, Johnson & Robinson)¹⁸ су утврдили да се у регионима који су у прошлости имали деспотске владаре или су моћне елите експлоатисали робове или необразоване сељаке, још увијек срећу нефункционалне институције. Такве институције одређују тренутни економски развој и подстичу институционалну културу фаворизовања одређених група и срозавања институционалног повјерења.¹⁹ До сличног закључка је дошао Гвидо Табелини (Guido Tabellini) који је у истраживању различитих европских региона у посљедњих 150 година утврдио да далека прошлост утиче на функционисање данашњих институција, а на тај начин и на економске перформансе различитих европских региона. Он је идентификовао два сета културних карактеристика које су погодне за економски развој: међуљудско повјерење и поштовање према другима, те осјећај контроле над сопственим животом у позитивном смислу, и подаништво у негативном смислу.²⁰ Овај закључак, међутим, није карактеристичан само за Европу. Истраживања показују да постоје битне разлике у ставовима друге генерације америчких уселеника: веће социјално повјерење је измјерено код грађана пристиглих из земаља у којима су институције биле стабилне прије више од једног вијека.²¹ Ако је тачно да је данашња нефункционалност институција у неким земљама посљедица трауматичне прошлости, како се данас одржава њихова нефункционалност? Дио одговора се може наћи у колоплету богатих елита и привилеговане јавне администрације.

У теорији о појави и опстајању неефикасних држава, Дарон Ачемоглу и сарадници²² тврде да богата елита манипулише организацијом јавне службе како би утицала на политику редистрибуције ресурса. Њихово истраживање усмјерено је преваходно на недовољно демократизоване земље, што је случај са БиХ у којој још увијек није стасала ефективна демократија.²³ Под „неефикасном државом“ се подразумева систем у којем је тешко надгледати квалитет рада јавних службеника, који би требали да буду плаћени за квалитетно прикупљање пореза и обављање инспекцијских послова. Теорија каже да ће успостављањем неефикасне државне структуре, елита бити у позицији да користи финансијске полуге за придобијање административног апарата и блокирање (заробљавање) процеса демократског доношења одлука. Оваква клијентелистичка политика им омогућава да ограниче обим редистрибуције и да створе бројне аномалије у систему као што су неефикасна државна структура, недовољно јавних привилегија за

¹⁸ Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J. (2001). “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation.” *American Economic Review*, Vol. 91, стр. 1369–1401.

¹⁹ Види нпр.: Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work*; Guiso, L., Sapienza, P. & Zingales, L. (2008). “Alfred Marshall Lecture: Social Capital as Good Culture”, *Journal of the European Economic Association*, Vol. 6, No. 2-3, стр. 295-320.

²⁰ Tabellini, G. (2005). “Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe”, Cesifo working paper No. 1492.

²¹ Tabellini, G. (2008). “The Scope of Cooperation: Values and Incentives”, Cesifo working paper No. 2236. стр. 5.

²² Acemoglu, D., Ticchi, D & Vindigni, A. (2011). „Emergence and Persistence of Inefficient States“, *Journal of the European Economic Association*, Vol. 9, No. 2, стр. 177–208.

²³ О стању ефективне демократије у региону види: Марчић, С. (2012). „Ефективна демократија: (Још увијек) неискоришћене могућности за ублажавање сукоба у Босни и Херцеговини“, *Конфликти: Зборник радова*, Бања Лука: Клуб интелектуалаца123 и Европски дефендологија центар.

сиромашне слојеве и да утичу на запошљавање превеликог броја јавних службеника. Последица оваквог управљања државом је опште сиромашење становништва и капиларна корупција, односно два основна проблема које грађани у континуитету идентификују као препреку развоју и стабилности БиХ.

Опстајање неефикасне државе, по мишљењу поменутих аутора, омогућава стварање 'државе у држави' и њено перпетуирање. Овакви односи одговарају само богатим и моћним члановима друштва те с њима повезаној бирократији, због чега сиромашнији слојеви захтијевају уравнотежену и поштenu дистрибуцију друштвених ресурса. Страхујући да у будућности може доћи до промјене тренутног стања, јавни службеници подржавају политичке моћнике који повећавају намете сиромашнијим слојевима друштва, како би могли исплаћивати издашне плате бирократама. Овако се, наизглед, затвара круг. Међутим, како би опстали на власти у демократском систему, богати у спрези са јавним службеницима не само да одржавају неефикасан систем, већ додатно повећавају број радника у постојећем бирократском апарату – али и стварају непотребне агенције и установе²⁴ – како би добили додатну подршку на изборима. Управо то се дешава у БиХ, али и другим земљама региона. На тај начин се повећава неједнакост међу грађанима што је један од важних фактора који доприноси заробљавању државе (state capture).²⁵ Последица је масовна корупција која омогућава екстремно богаћење малом броју појединаца и сиромашење остатка становништва. У таквим околностима ствара се атмосфера неповјерења у којој грађани не осјећају потребу да својим дјеловањем допринесу стварању стабилног политичког система. Напротив, грађани схватају да поштовањем правила само могу изгубити па и сами почињу реципроцитетно кршити правила.

4. Неповјерење - последица неефикасних институција

О важности повјерења расправљао је још Џон Лок сматрајући га везивним ткивом друштва (*vinculum societatis*).²⁶ Повјерење је предуслов за успех сваког односа, међу супружницима, пословним партнерима, између грађана и институција система, све до односа међу државама.²⁷ За опстанак савремених цивилизованих друштава нужен је висок ниво повјерења, што је посебно важно у недовољно демократизованим земљама за изградњу цивилног друштва, без којег није могућа консолидација демократије.²⁸ Бројна

²⁴ Ово се односи и на важне агенције као што су оне за борбу против корупције које остају нефункционалне јер нису утемељене на постојећој култури, већ је њихов рад углавном пресликан из напреднијих земаља. Видјети: Mungiu-Pippidi, A. (2006). "Corruption: Diagnosis and Treatment", *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, стр. 86-97.

²⁵ Заробљена земља је ситуација у којој богати појединци, обично власници великих предузећа у спрези са јавним службеницима које плаћају да мијењају правила игре, тј. законодавства, и правила на којима почива непристрасан рад институција, стварају друштвене околности за стицање личне користи. Видјети нпр.: Bruszt, L. (2002). "Market making as state making: Constitutions and economic development in post-communist Eastern Europe," *Constitutional Political Economy*, Vol. 13, стр. 53– 72; Hellman, J.S., Jones, G. & Kaufmann, D. (2003) "Seize the state, seize the day: state capture and influence in transition economies," *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31, No. 4, стр. 751-773.

²⁶ Lovell, D.W. (2001). „Trust and the politics of postcommunism“, *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 34, стр. 30.

²⁷ Nannestad, Peter. "What Have We Learned About Generalized Trust, If Anything", *Annual Review of Political Sciences*. Vol. 11, 2008, стр. 413-436.; Видјети такође: Putnam, R.D. & Kristin A.G. (2002). "Introduction." Y: Putnam, R.D. (yp.). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.

²⁸ Rose, R. (1994). "Postcommunism and the Problem of Trust", *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 3, стр. 18-30. Mishler, W. & Rose, R. (2001). "What are the Origins of Political Trust: Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Comunist Societies", *Comparative Political Studies*, Vol. 34, No. 1, стр. 30-62.

истраживања показују да земље са високим нивоом социјалног повјерења имају мање раширену корупцију. За разлику од развијених и богатих земаља у којима је социјално повјерење прилично високо, у посткомунистичким земљама то није случај.²⁹ Аналогно социјалном повјерењу, током демократске транзиције институционално повјерење је осцилирало од постепеног повећања до пада подршке политичким режимима.³⁰ Међу некадашњим комунистичким земљама институционално повјерење је много мање на истоку и југоистоку Европе.³¹

Повјерење грађана у демократске институције у БиХ је у константном паду. Према једном истраживању, свега 29 посто испитаника сматра да је демократија најбоља врста политичког система, што је најмања подршка демократији од свих европских земаља.³² Ово је веома опасно јер демократски легитимитет мора почивати на масовној, натполовичној или двотрећинској подршци грађана. Уколико се садашње стање не промијени није искључена могућност да нека политичка снага ускоро почне артикулисати антидемократске ставове, као што је случај у неким европским земљама. За преглед стања институционалног повјерења нам може послужити Табела 1. у којој су представљени резултати истраживања Gallup Balkan Monitor-а за 2010. годину. Као што видимо, мање од половине грађана у цијелој БиХ, односно ентитетима, има повјерење у судску власт, док више од двије трећине испитаника практично нема повјерење у извршну власт и политичке партије. Уколико посматрамо издвојено ентетете Федерацију БиХ (ФБиХ) и Републику Српску (РС) срећемо веома сличне резултате, иако је ниво институционалног повјерења у РС за нијансу виши што је вјероватно последица њене централизоване администрације и хомогенијег становништва. Увидом у стратификовани узорак у односу на пол, узраст, образовни ниво и мјесто становања (рурално-урбано) видљиво је да је за нијансу мање повјерљива млада, образованија и урбана популација, иако је помунута популација у већини земаља генерално склонија већем повјерењу. Сличан ниво неповјерења срећемо у Србији, док нешто веће повјерење у институције биљеже Црна Гора и Хрватска. Једна од последица овако ниског институционалног повјерења је и изражено ниска политичка партиципација грађана БиХ. Наиме, мање од једне петине грађана су чланови удружења цивилног сектора, док мање од једне десетине укупног становништва активно учествује у њиховом раду, најчешће у религијским, спортско-рекреативним и синдикалним удружењима.³³

---

²⁹ Badescu, G. & Uslander, E.M. (2003). (yp.) *Social Capital and the Transition to Democracy*. London: Routledge.; Mungiu-Pippidi, A. (2005). "Deconstructing Balkan Particularism"; Dimitrova-Grajzl, V. & Simon, E. (2010). "Political Trust of Emerging Elites and Initial Conditions: The Effect of Varieties of Socialism", *East European Politics and Societies*, Vol. 24, No. стр. 206-228.

³⁰ Inglehart, R. & Catterberg, G. (2003). "Trends in political action: The developmental trend and the post-honeymoon decline." *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 43, 2003, стр. 46-76.

³¹ Mungiu-Pippidi, A. (2005). "Deconstructing Balkan Particularism"

³² Šalaj, B. (2009). *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. стр. 47.

³³ За поређење видјети: Šalaj, B. (2009). *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.

Табела 1. – Повјерење у судску и извршну власт и политичке партије

	Босна и Херцеговина (%)			Федерација БиХ (%)			Република Српска (%)		
	Судска власт	Извршна власт	Политичке партије	Судска власт	Извршна власт	Политичке партије	Судска власт	Извршна власт	Политичке партије
Веома много	2.8	1.0	1.7	3.1	0.5	0.7	2.6	1.9	1.9
Донекле	41.9	27.5	19.5	38.7	24.5	18.9	42.7	34.4	22.6
Само мало	33.2	33.5	39.8	34.7	34.7	39.1	33.0	35.4	44.3
Нимало	21.0	36.8	37.2	22.9	39.6	40.6	20.0	26.7	30.0
Не зна/одбија	1.9	1.2	1.8	0.6	2.3	0.7	1.7	1.6	1.2

Табелу приредио аутор. Извор података: Gallup Balkan Monitor 2011

О димензијама неповјерења у БиХ илустративно говори извјештај Развојног програма Уједињених нација (Табела 2) у којем се тврди да грађани имају повјерење само у своје рођаке и блиске пријатеље, док опште повјерење међу грађанима БиХ практично не постоји. Када се стави у међународни контекст БиХ „заузима посљедње мјесто, што значи да су по једном од кључних показатеља друштвене кохезије боље пласиране све земље у транзицији“.³⁴ Занимљив је податак да се ниво повјерења донекле повећао након завршетка грађанског рата у БиХ (1992-1995), да би од 1998. године постепено почело смањивање које је кулминирало у посљедњих неколико година. Узроци су скоро извјесно непрекидна политичка криза која је заробила земљу у перманентну социо-економску кризу и код грађана створила осјећај несигурности.

Табела 2 – Ниво друштвеног повјерења у БиХ

Постотак особа које вјерују свима или већини у групи	Породица	Блиски пријатељи	Сусједи	Моја етничка заједница	Друга етничка заједница	Људи са другачијим животним стилем
Укупно БиХ	82.7	61.1	33.5	21.3	11.0	8.7

Извор: УНДП

Није стога изненађујуће да грађани имају амбивалентан став према институцијама, односно етаблираним правилима друштвених односа. У истраживању које је 2010. године спровео аутор овог рада на узорку од 284 испитаника утврђено је да свега једна четвртина

³⁴ UNDP & Oxford Research International, (2007). „The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future in BiH“. <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=7&RID=413>. Приступљено 18.07.2012.

испитаника сматра да држави треба вјеровати (Табела 3), док више од половине испитаника сматра да држави не треба вјеровати. Аналогно томе, на питање да ли наш човјек поштује правила добијамо веома сличне одговоре. Наиме, једна трећина испитаника сматра да грађани поштују правила, док више од половине испитаника не дијели овај став.

Табела 3 – Однос грађана БиХ према држави

	Држави вјеровати?	треба	Наш човјек поштује правила?
			%
Потпуно се слажем	1		1
Слажем се	4		5
Дјелимично се слажем	23		30
Не знам	20		6
Дјелимично се не слажем	16		17
Не слажем се	30		35
Потпуно се не слажем	6		6

Извор: истраживање аутора

Из овога се може закључити да грађани однос према институцијама система граде реципрочитетно. Другим ријечима, грађани институцијама дају само 'условни пристанак'³⁵ да ће поштовати утврђена правила. Поред егоцентричних и социотропних, грађани процјењују да ли вриједи поштовати правила према перцепцији о поштењу институција.³⁶ Уколико вјерују да институције своје дужности испуњавају на поштен и непристрасан начин, грађани ће такође масовно испуњавати своје дужности према држави. Такве случајеве срећемо у уређеним земљама са дугогодишњом традицијом владавине права, у којима грађани активно раде на очувању институција и спречавању њиховог урушавања. С друге стране, уколико грађани сматрају да институције не санкционишу или охрабрују етички сумњиве активности које угрожавају њихове интересе, они неће осјећати обавезу да се придржавају правила.³⁷ Умјесто да подржавају рад формалних институција и изграђују владавину права, грађани их подривају ослањањем на неформалне институције и партикуларистичко понашање.³⁸ Резултат је хаотичност у друштвеним односима која се среће у широком спектру понашања; од тривијалних случајева као што су нестрпљење приликом чекања у редовима или непоштовање саобраћајних прописа, до много комплекснијих и по државу нежељених случајева као што су неплаћање пореза. Илустрације ради, према истраживању из 2010. године о раширености неплаћања пореза у БиХ, скоро половина грађана (47.9 %) сматра да је неплаћање пореза веома раширено.³⁹

³⁵ Levy, M. (1997). *Consent, Dissent and Patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁶ Егоцентрична перцепција је доживљај сопственог економског стања, а социотропна перцепција се односи на стање економије у цјелини. Види: Kluegel, J.R. & Mason, D.S. (2004) "Fairness matters: Social justice and political legitimacy in post-communist Europe", *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 6, стр. 813-834.

³⁷ Видјети такође: Rothstein, B. & Eek, D. (2009). "Political Corruption and Social Trust".

³⁸ Mungiu-Pippidi, A. (2005). "Deconstructing Balkan Particularism: The Ambiguous Social Capital of Southeastern Europe", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 1, стр. 51.

³⁹ Додуше, слична ситуација се среће и у другим земљама региона, при чему је БиХ иза Црне Горе (48.6 %) и Албаније (45.4 %).

Како се може објаснити оволико међуљудско и институционално неповјерење у БиХ? Недостатак повјерења је превасходно посљедица опште политичке нестабилности у БиХ друштву те посљедичног пада животног стандарда, повећања незапослености и све израженијег сиромаштва. То се веома јасно види у Табели 4. која представља ставове грађана БиХ о развоју ситуације у земљи. На питање: „Уопштено говорећи, шта мислите да ли се ситуација одвија у добром или лошем правцу у овој земљи?“ чак четири петине испитаника (78.9 %) сматра да се ситуација одвија у лошем правцу, док је оптимиста мање од једне петине (15.4 %). Аналогно нивоу институционалног повјерења у ентитетима грађани Федерације БиХ мање су оптимистични од грађана Републике Српске.

Табела 4 – Развој ситуације у Босни и Херцеговини

Питање	Босна и Херцеговина (%)	Федерација Босне и Херцеговине (%)	Република Српска (%)
Добар правац	15.4	10.6	24.8
Лош правац	78.9	84.7	66.7
Не знам	5.3	4.5	8.3
Није доступно	0.4	0.2	0.2

Извор: Gallup Balkan Monitor 2011

Наравно, постоје и други разлози који утичу на висок ниво неповјерења. Економска заосталост БиХ у обе бивше Југославије је свакако утицала на ниско повјерење у институције. Такође, неки дијелови БиХ су неједнако економски развијени што је предуслов различите перцепције институционалног повјерења. Истраживања показују да су мање образовани и становници руралних средина традиционално неповјерљиви, за разлику од грађана са високим школама и настањених у урбаним срединама. На концу, посљедице ратних дешавања још увијек се осјећају што утиче на смањење повјерења и израженију етничку идентификацију. Ипак, као што неке студије показују, етничка дистанца у БиХ није универзално присутна код свих етничких група, нити је кључни разлог високог неповјерења. Кључни разлог је лоше функционисање институција.⁴⁰ Уколико погледамо просјечан омјер грађана који немају повјерење у извршну власт и политичке партије, који не вјерују у добру будућност земље и број грађана који не партиципирају у политичким процесима увиђамо занимљиву подудараност. Наиме, у све три групе срећемо сличне постотке (око 80 %) што указује на закључак да дисфункционалност институција утиче на стање опште летаргичности.

5. Дискусија и закључак

У овом раду сам говорио о важности реципроцитета и повјерења за разумијевање начина на који функционишу балканска друштва, са освртом на БиХ. Грађани који дијеле увјерење да ће њихови поступци бити узајамно вредновани су склонији већем међуљудском и институционалном повјерењу, односно политичкој партиципацији без које није могућа ефективна демократија заснована на широкој дистрибуцији постојећих ресурса. Кроз неколико примјера сам показао да у БиХ доминира политичка култура неповјерења, која је посљедица партикуларистичког, односно пристрасног и непоштеног

⁴⁰ Whitt, S. (2010). "Institutions and Ethnic Trust: Evidence from Bosnia", *Europe-Asia Studies*, Vol. 62, No. 2, стр. 271–292.

рада институција. Јалов рад институција, односно јавне администрације, које својим дјеловањем фаворизују богате чланове друштва на штету остатка становништва доводи до ниског институционалног повјерења. Грађани нису глупи и знају да риба смрди од главе, па већина просто одустаје од било каквог политичког ангажмана јер предосјећају да ионако ништа неће промијенити.

Уколико знамо да је институционално повјерење тренутно веома ниско у БиХ, смислено је упитати каква ће ситуација бити у будућности? Прво, историјска искуства недвосмислено играју важну улогу у изградњи повјерења. Нека истраживања спроведена у Италији с циљем утврђивања поузданости Патнамове тезе о утицају социјалног капитала – који је суштински заснован на међусобном повјерењу – указују да историјска искуства, чак и када сежу чак пола миленијума уназад, и данас играју важну улогу. Гуизо (Guiso) и сарадници⁴¹ су утврдили да чак 47 посто разлика у социјалном капиталу између напреднијег сјевера и сиромашнијег југа Италије може да се објасни искуством сјевера Италије са слободним градовима-државама. Уколико ово откриће применимо на контекст Балкана, односно БиХ, очигледно је да *већина* грађана на овим просторима немају слободарска искуства слична грађанима са сјевера Италије. Поред тога, ово истраживање показује да искуство у успостављању сарадње на локалном нивоу има утицај на људе чак и када су саме институције кроз које се таква сарадња дешавала, увелико нестале. Слично истраживање истих аутора показује да родитељи преносе на дјецу конзервативне ставове који се активирају у ситуацијама с којима дјеца немају претходна искуства, како би их заштитили од скувих животних грешака, укључујући однос према институцијама. То значи да данашњи родитељи у БиХ своју дјецу већ припремају да буду обазриви према институцијама, што је погубно – иако у овом контексту рационално и мудро – за друштвене везе. Поменута студија показује да ће друштво, уколико не постоји довољно јак разлог да грађани међусобно сарађују остати заробљено у равнотежи неповјерења,⁴² у којем је сада БиХ. Друго, треба имати на уму да је задобијање повјерења дуготрајан и често мукотрпан процес: кад се једном повјерење у особу или институцију изгуби, веома тешко га је поново изградити. Стога, није реално очекивати да ће се повјерење у институције система тек тако вратити. Кључни услов за смањење институционалног неповјерења је отворен, поштен и непристрасан рад институција, чији приоритет мора бити заштита интереса грађана. Све док институције привилегују пробране групе и појединце, грађани их неће доживљавати као поуздане партнере, већ ће прибјежавати рјешавању својих проблема кроз неформалне канале.

---

⁴¹ Guiso, L., Sapienza, P. & Zingales, L. (2007). "Long-Term Persistence." Working paper, University of Chicago.

⁴² Guiso *et al.* (2008). "Alfred Marshall Lecture: Social Capital as Good Culture".

ЛИТЕРАТУРА

1. Acemoglu, D., Johnson, S. & Robinson, J. (2001). "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation." *American Economic Review*, Vol. 91, стр. 1369–1401.
2. Acemoglu, D., Ticchi, D & Vindigni, A. (2011). "Emergence and Persistence of Inefficient States", *Journal of the European Economic Association*, Vol. 9, No. 2, стр. 177–208.
3. Almond, G-A. & Verba, S. (1963) *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press.
4. Badescu, G. & Uslaner, E.M. (2003). (yp.) *Social Capital and the Transition to Democracy*, London: Routledge.
5. Bruszt, L. (2002). "Market making as state making: Constitutions and economic development in post-communist Eastern Europe," *Constitutional Political Economy*, Vol. 13, стр. 53–72.
6. Dimitrova-Grajzl, V. & Simon, E. (2010). "Political Trust of Emerging Elites and Initial Conditions: The Effect of Varieties of Socialism", *East European Politics and Societies*, Vol. 24, No. стр. 206-228.
7. Guiso, L., Sapienza, P. & Zingales, L. (2007). "Long-Term Persistence." Working paper, University of Chicago.
8. Guiso, L., Sapienza, P. & Zingales, L. (2008). "Alfred Marshall Lecture: Social Capital as Good Culture", *Journal of the European Economic Association*, Vol. 6, No. 2-3, стр. 295-320.
9. Hellman, J.S. (1998). "Winners Take All: The Politics of Partial Reform in Postcommunist Transitions", *World Politics*, Vol. 50, No. 2, стр. 204-205.
10. Hellman, J.S., Jones, G. & Kaufmann, D. (2003) "Seize the state, seize the day: state capture and influence in transition economies," *Journal of Comparative Economics*, Vol. 31, No. 4, стр. 751-773.
11. Holmberg, S, Rothstein, B. & Nasiritousi, N. (2009). "Quality of Government: What You Get", *Annual Review of Political Science*, Vol. 12, стр. 135–61.
12. Inglehart, R. & Catterberg, G. (2003). "Trends in political action: The developmental trend and the post-honeymoon decline." *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 43, 2003, стр. 46–76.
13. Kluegel, J.R. & Mason, D.S. (2004) "Fairness matters: Social justice and political legitimacy in post-communist Europe", *Europe-Asia Studies*, Vol. 56, No. 6, стр.813-834.
14. Levy, M. (1997). *Consent, Dissent and Patriotism*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Lovell, D.W. (2001). "Trust and the politics of postcommunism", *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 34. стр. 27-38.
16. Марчић, С. (2012). „Ефективна демократија: (Још увијек) неискоришћене могућности за ублажавање сукоба у Босни и Херцеговини“, *Конфликти: Зборник радова*, Бања Лука: Клуб интелектуалаца 123 и Европски дефендологија центар.

17. Mishler, W. & Rose, R. (2001). "What are the Origins of Political Trust: Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Comunist Societies", *Comparative Political Studies*, Vol. 34, No. 1, crp. 30-62.
18. Mungiu-Pippidi, A. (2005). "Deconstructing Balkan Particularism: The Ambiguous Social Capital of Southeastern Europe", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 5, No. 1, crp. 49-68.
19. Mungiu-Pippidi, A. (2006). "Corruption: Diagnosis and Treatment", *Journal of Democracy*, Vol. 17, No. 3, crp. 86-97.
20. Nannestad, Peter. "What Have We Learned About Generalized Trust, If Anything", *Annual Review of Political Sciences*. Vol. 11, 2008, crp. 413-436.
21. Newton, K. (1997). „Social capital and democracy“, *The American Behavioral Scientist*, Vol. 40, No. 5, crp. 575-586.
22. North, Douglass C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
23. Putnam, R.D. & Kristin A.G. (2002). "Introduction." Y: Putnam, R.D. (yp.). *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
24. Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University.
25. Pye, L.W. (1968). "Political Culture," Y: Sills, D.L. (yp.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 12, New York: Macmillan and Free Press.
26. Rose, R. (1994). "Postcommunism and the Problem of Trust", *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 3, crp. 18-30.
27. Rose-Ackerman, S. (2001). "Trust and Honesty in Post-Socialist Societies", *Kyklos*, Vol. 54, crp. 415-444.
28. Rothstein, B. & Eek, D. (2009). "Political Corruption and Social Trust: An Experimental Approach", *Rationality and Society*, Vol. 21. No. 1, crp. 81-112.
29. Rothstein, B. & Teorell, J. (2008). "What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions", *Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions*, Vol. 21, No. 2, crp.165-190.
30. Šalaj, B. (2009). *Socijalno povjerenje u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung.
31. Tabellini, G. (2005). "Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe", Cesifo working paper No. 1492.
32. Tabellini, G. (2008). "The Scope of Cooperation: Values and Incentives", Cesifo working paper No. 2236.
33. UNDP & Oxford Research International, (2007). "The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future in BiH". <http://www.undp.ba/index.aspx?PID=7&RID=413>. Приступљено 18.07.2012.
34. Whitt, S. (2010). "Institutions and Ethnic Trust: Evidence from Bosnia", *Europe-Asia Studies*, Vol. 62, No. 2, crp. 271-292.

доц. др Невенко Врањеш

Министарство одбране Босне и Херцеговине

Миланка Шопин, дипл. правник

Министарство управе и локалне самоуправе Републике Српске

ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ СА ОСВРТОМ НА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ

Кратко саопштење

УДК 316.72:342.25(497.6РС)

Апстракт: Локална самоуправа представља израз законом прописане децентрализације власти. Данашње тенденције у схватању демократије виде локалну самоуправу као израз демократичности државе и друштва те јој посвећују значајну пажњу. У том смислу, Европска повеља о локалној самоуправи налаже јачање локалне самоуправе уз пресумпцију надлежности у корист локалних органа власти. Правни положај локалне самоуправе обухвата њен уставноправни и законски положај. Закон о локалној самоуправи представља основни закон који генерално уређује ову област друштвених односа. Поред овог закона, донесени су и други закони који регулишу послове, надлежност, права, обавезе као и контролу органа локалне самоуправе. Посебан значај за демократски избор и конституисање органа јединица локалне самоуправе имају Изборни закон Босне и Херцеговине и Изборни закон Републике Српске који, између осталог, уређују избор представничких и извршних органа јединица локалне самоуправе.

Кључне ријечи: локална самоуправа, локални избори, Закон о локалној самоуправи и Изборни закон.

LEGAL STATUS OF LOCAL GOVERNMENT IN REPUBLIKA SRPSKA WITH VIEW ON LOCAL ELECTIONS

Abstract: Local government is a statutory term of decentralization. Present tendencies in modern democracies see local government as an expression of democratic government and society, and they devote a considerable attention to it. In this regard, the European Charter of Local Self-government requires strengthening of local governments with the presumption of authority in favor of the local authorities. The legal position of local government includes its constitutional and legal position. The Law on Local Self-government is a basic law that generally governs this area of social relations. In addition to this law, other laws were enacted which regulate the operations, jurisdiction, rights, and control of local authorities. Special meaning for democratic elections and the constitution of bodies of local self-governments has the Election Law of Bosnia and Herzegovina and the Election Law of Republika Srpska which, among other things, regulate the choice of representative and executive bodies of local self-government.

Keywords: local government, local elections, the Law on Local Self-Government and the Election Law.

Појам локалне самоуправе и локалних избора

Термин локална самоуправа по систему деконцентрације одговара нашем језичком кругу, али је он истовјетан са руским називом *местное самоуправление* или врло близак швајцарском термину *autonomie locale*. У Француској се користи термин *administration locale* (што је нешто уже од појма локалне управе како се означава у многим другим државама и теорији). Енглези користе термин *local government*, у Шпанији *administracioni comunal*, у Италији *amministrazione locale* итд. Многи ови и други термини, у ствари, означавају систем локалне владавине, с тим што се то негдје схвата као потпуна аутономност локалних од централних органа, а негдје само као облик деконцентрације (Кузмановић, 2006: 540). Иако неки научници попут Маха Webera и Jean-Jacques **Rousseau** **настанак локалне самоуправе везују за доба античке Грчке ипак преовладавају стајалишта да самоуправа датира из средњег вијека, конкретније из периода XII и XIII вијека.** У том периоду у појединим земљама, првенствено Италији, Француској, Енглеској и Турској, одређена подручја са развијеном мануфактуром, пољопривредом и трговином добијају статус „слободних градова“. Из тог доба, као такви познати су Венеција, Фиренца, Дубровник и други.

Посебан развој локалне самоуправе биљежи се у доба буржоаске државе када самоуправа поприма облик комуналне и локалне слободне власти грађана која се врши у градовима, селима, општинама, окрузима и покрајинама. Ствара се одређен облик или модел управљања грађана не дирајући и не преузимајући државну власт. Локална самоуправа израста у институцију политичке организације сваке државе посебно. На тај начин се постепено диференцирају облици локалне самоуправе (Кузмановић, 2006: 539).

Структуру појма локалне самоуправе чини много елемената: тип друштвеног уређења, облик унутрашњег уређења државе, достигнути ниво демократизације власти, расподела надлежности између органа државне и локалне власти и др. Отуда и слиједе различита теоријска и позитивноправна виђења локалне самоуправе.

Локална самоуправа је облик одлучивања и управљања у локалним заједницама, конституисаним на ужим дијеловима државне територије, и то непосредно од стране њених становника или путем њихових представника, које они непосредно бирају, као и других локалних органа. То је локална власт коју врше локални органи, самовлада грађана у локалним заједницама. Локална самоуправа је оригинална, својствена, па и основна организација власти (Марковић, 2008: 403).

Темељни принцип који одређују садржину локалне самоуправе је принцип да је развој локалне самоуправе везан за демократију, и да без демократије нема локалне самоуправе (Побрић, 2000: 356). Наиме, локална самоуправа и локална демократија су међусобној интеракција. У том смислу, локална самоуправа је само потребан али не и довољан услов за локалну демократију (Pratchett, 2004: 358).

Локална аутономија је могућност локалних власти да одлучују по свом нахођењу, ослобођени контроле виших нивоа власти (Goldsmith, 1990).

Локално управљање је самоуправљање које подразумијева управљање једним пословима у локалној заједници преко тијела које чине изабрани представници те заједнице (Burne, 1990).

Основни циљ локалне самоуправе је да задовољи потребе становника локалне средине (заједнице). Локална самоуправа је систем управљања на подручју ужем од подручја државе (Димитријевић, 2008: 158).

Локална самоуправа подразумева право и оспособљеност локалних власти да, у границама закона, регулишу и руководе знатним дијелом јавних послова, на основу сопствене одговорности и у интересу локалног становништва.

Уобзирјујући наведено, можемо констатовати, да локална самоуправа обухвата у односу на централне органе, аутономију одлучивања демократски изабраних локалних органа у одређеним уставом и законом уређеним и прописаним областима друштвеног, економског, правног и политичког живота.

Народна сувереност као темељни принцип либералне демократије сматра народ изворним носиоцем цјелокупне власти у политичкој заједници. Непосредно учествовање цјелокупног народа одређене политичке заједнице у власти је немогуће још од античке Атине када су слободни грађани директно вршили власт доносећи одлуке на трговима. Либерална демократија налаже постојање народног представништва (парламента, скупштине, сабора, собрања, конгреса, думе или ма како се оно звало) у коме грађани посредством својих изабраних представника врше власт. Да би парламент био израз народне суверености постоји институт избора.

Избори су облик политичког процеса посредством кога грађани формирају најважније институције политичке власти, односно врше селекционирање личности за најважније политичке функције (Јовановић и Димитријевић, 1991: 122). На изборима грађани бирају своје представнике и повјеравају им право да владају због чега избори у демократском друштву представљају основ легитимитета политичке власти. У том смислу, избори су једино средство којим се може обезбједити пристанак народа као оригинерног суверена да власт у његово име и под његовом контролом врши неко други.

Локални избори представљају поступак селекције народних представника у органе власти (законодавне и извршне) на нивоу локалне заједнице. Уобичајено се регулишу оквирним изборним законом, а не ријетко и посебним изборним законом који се односи на само на избор представника у органе локалне власти.

Модел локалне самоуправе

Зависно од структуре и територијалне организације локалне самоуправе односно броја субјеката у поредку успостављеном између централних и нецентралних органа, најчешће разликујемо три модела јединица локалне самоуправе: једноступени, двоступени и троступени.

Једноступени модел локалне самоуправе је централистички и подразумева постојање само једног типа јединице локалне самоуправе, а то је најчешће општина. Суштински, општина је основна и незаобилазна јединица локалне самоуправе и као таква јавља се у свим земљама гдје год постоји локална самоуправа, па била она једноступена, двоступена или троступена. У неким случајевима, једноступена локална самоуправа може имати два модела (типа, варијанте), и то: чиста једноступеност, гдје између општине и централне власти нема више никаквих јединица (нпр. Швајцарска), и друго, да је општина један и јединствен тип локалне самоуправе, али између општине и централне власти постоји неки орган који није други степен локалне самоуправе, већ има улогу посредника између

централе власти и општине. То је нпр. округ као административна организација, а не јединица власти локалне самоуправе (овакав модел на снази је у Републици Србији).

Двостепени модел локалне самоуправе налазимо у државама у којима поред општине као основне јединице локалне самоуправе постоји још једна јединица која је изнад општине и повезује се са централном државном влашћу. Овдје се намеће питање подјеле надлежности између субјеката двостепене локалне самоуправе. У земљама гдје постоји двостепена самоуправа општине су, у принципу, мале и слабе. Зато је у двостепеном систему подјела послова ријешена тако „што се општине баве извјесним основним функцијама локалне самоуправе, док су све остале препуштене јединицама другог степена“. Двостепена локална самоуправа постоји у СР Њемачкој (*gemeinde i kreis*), Италија (*comuna i provincia*), Француској (*comune i department*) Белгији (*comune i province*), Шведској (*comun i lan*), Бугарској (*обштина и окрг*) итд. (Кузмановић, 2006: 543).

Тростепени модел локалне самоуправе постоји онда кад се између општине и централне власти налазе још два степена локалне самоуправе. Оваквих типова локалне самоуправе је релативно мало. Тростепена локална самоуправа је у Енглеској (*parish, district i country*), у Пољској (*gromada, powiat i wojwodstwa*). Сличну ситуацију сусрећемо у Албанији, Мађарској и Кини. Суштински ради се о веома компликованом моделу локалне самоуправе који због своје композитности има практичне тешкоће у обављању административних и других послова, мада грађанима даје извјесну „комоцију“ у остваривању демократије.

Уставни положај локалне самоуправе у Републици српској

Устав Босне и Херцеговине не садржи ни једну експлицитну одредбу о локалној самоуправи. Истина, на једном мјесту у члану III.3(б) говори се о територијалној организацији Босне и Херцеговине, у одредби у којој се утврђује обавеза ентитета и области на које они евентуално буду подјељени (означио Н. В.), да су дужни у потпуности поштовати устав, који има приоритет над неконзистентним законским одредбама Босне и Херцеговине и уставима и законима ентитета, као и одлуке институција Босне и Херцеговине, као први став уставне норме и: „Општи принципи међународног права биће саставни дио закона Босне и Херцеговине и ентитета“, као други дио уставне норме.¹ Сходно пресумпцији надлежности у корист ентитета, остаје да се локална самоуправа уреди уставим и законским прописима ентитета.

Локална самоуправа је један од темеља уставног уређења Републике Српске, иако Устав Републике Српске не садржи ни једну одредбу којом би се гарантовало право на локалну самоуправу, насупрот чињеници, да таква одредба представља садржај већине савремених устава.

Устав Републике Српске² у чл. 5 уређује локалну самоуправу у склопу дефинисања уставног уређења Републике Српске на начин да се „уставно уређење Републике Српске темељи на: гарантовању и заштити људских слобода и права у складу са међународним

¹ Без обзира на овако штуром одредницом која се само *prima facie* може повезати са локалном самоуправом, наведено је ипак послужило неким теоретичарима да на бази заштите људских права и основних слобода прокламованих у међународном праву, а само поменути у Уставу БиХ, направе најшире могуће конектитете овог института са локалном самоуправом. Видјети шире: Милићевић, Н. и др. 2001: 61–63).

² За потребе овог рада аутор је користио Устав Републике Српске– неслужбени пречишћени текст (укључени амандмани XXVI–CXXII) са сајта Уставног суда Републике Српске, <http://www.ustavisud.org/Doc.aspx?subcat=40&cat=11&id=14&lang=cir>, 07.07. 2012. године.

стандардима, обезбјеђивању националних равноправности и заштити виталних интереса конститутивних народа, социјалној правди, владавини права, тржишној привреди, вишестраначком систему, парламентарној демократији и подјели власти, слободним изборима, *локалној самоуправи* (означио Н. В.), заштити права етничких група и других мањина.“

Надаље, чл. 66 Устава Републике Српске у ставу 2 наводи: „Људска права и слободе, једнакост пред законом, самосталност и једнак положај предузећа и других организација, уставни положај и права јединица *локалне самоуправе* (означио Н. В.) основа су и мјера овлашћења и одговорности републичких органа“.

У погледу територијалне организације Републике Српске, Устав Републике Српске у Чл. 100 предвиђа њено уређење законом да би већ у чл. 102 извршио прецизну еnumerацију надлежности општине, на основу чега, као и на основу наредног чл. 103 („Граду и општини припадају приходи утврђени законом и средства за обављање поверених послова“), налазимо, да су основне територијалне јединице локалне самоуправе општина и град.

Оваквим конституционалним решењем долазимо до закључка, да је локална самоуправа у Републици Српској уставна категорија, да је она једностепено уређена са општинама и градовима као основним и јединим јединицама локалне самоуправе те да јединице локалне самоуправе обављају двије врсте послова и то: послове изворног (оригинерног) и послове пренесеног дјелокруга (Кунић, 2010: 302).

Европска повеља о локалној самоуправи

Европска повеља о локалној самоуправи је усвојена у јуну 1985. године од стране Одбора министара Савјета Европе у форми конвенције.

Циљ Европске повеље о локалној самоуправи је стандардизација успостављања и очувања права локалних заједница да учествују у одлучивању на локалном нивоу власти.

Повељом се стране потписнице обавезују на примјену основних правила која ће гарантовати политичку, управну и финансијску независност локалним властима с циљем јачања демократије у локалним срединама.

Европска повеља о локалној самоуправи је први мултилатерални инструмент који дефинише и чува принципе локалне самоуправе као једног од стубова демократије.

Повеља се састоји од три дијела: (1) принципи на којима се базира локална самоуправа; (2) обавезе страна потписница и (3) завршне одредбе.

Суштински, Повеља инсистира на правном основу концепта локалне самоуправе (принцип легалитета) који мора бити дефинисан законским актом, а тамо гдје је то могуће и самим уставом, при чему Повеља не скрива намјере да локалне власти треба да имају широко поље надлежности за које постоје могућности провођења на локалном нивоу.

Повеља дефинише опште принципе на којима се заснивају дјелокруг и природа локалне власти и то: (1) права и дужности локалних власти треба да буду утврђени уставом или статутом; (2) локалне власти, у складу са законом, имају дискреционо право да проводе своје иницијативе у вези са свим питањима која нису у искључивој надлежности нити стављена у надлежност неке друге власти; (3) јавни послови се врше (по правилу) од оних власти које су најближе грађанима; (4) права повјерена локалним властима морају бити пуна и искључива; (5) правовремено и одговарајуће консултовање локалних власти у процесу планирања и доношења одлука о свим стварима којих се тичу њих самих; (6)

промјене граница локалне власти неће бити извршене без претходне консултације са њима уз примјену референдума или других облика консултација грађана.

Босна и Херцеговина као чланица Савјета Европе ратификовала је Европску повељу о локалној самоуправи 2002. године, те је самим чином ратификације исказала одређење за успостављање система децентрализације власти који ће почивати на демократским начелима. Европска повеља о локалној самоуправи гарантује основе локалне демократије, а од држава које су је слободном вољом прихватиле тражи да у правном систему те земље има карактер јачег правног акта те да као међународни споразум буде извор права за домаће законодавство.

Закон о локалној самоуправи

Законом о локалној самоуправи уређују се јединице локалне самоуправе, начин и услови њиховог образовања, послови локалне самоуправе, органи, имовина и финансирање, акти органа јединица локалне самоуправе, јавност рада органа јединице локалне самоуправе, административни надзор над радом јединица локалне самоуправе, сарадња јединица локалне самоуправе, заштита права локалне самоуправе, облици учешћа грађана као и права, обавезе и одговорности запослених у административној служби јединице локалне самоуправе. (чл. 1 Закона о локалној самоуправи, Службени гласник Републике Српске, бр.101/04, 42/05 и 118/06).

У оваквом садржају закон је предимензионисан јер је регулисао обимну законску материју која обухвата неколико области друштвених односа. Посебна оптерећеност овог закона произилази из чињенице да је истим регулисан готово у цјелини и радно–правни статус запослених у јединицама локалне самоуправе.

Усљед наведеног приступило се изради Закона о измјенама и допунама закона о локалној самоуправи које је у скупштинској процедури. Сходно разматраним измјенама и допунама које су изузетно обимне, мишљења смо да би много исправније било донијети *lex ferenda* који би на један нов и конзистентан начин регулисао ову веома значајну материју.

У прилог оваквом ставу су и стратешка одређења Републике Српске када су у питању правци развоја локалне самоуправе у Републици Српској у наредном периоду. Визија развоја локалне самоуправе из које произилази да је локална самоуправа најдјелотворнија полуга локалног развоја, демократије и унапређења квалитета живота, подразумијева реформске захвате у законима којима се уређује систем локалне самоуправе. Интервенције у законодавству подразумијевају стварање услова за фискалну и функционалну децентрализацију, одговорно управљање јавним пословима и локалним развојем, подизање квалитета јавних услуга, јачање непосредног учешћа грађана у пословима локалне самоуправе те подстицање и развијање међуопштинске сарадње.

Локални избори у републици српској

Локални избори у Републици Српској дјеломично се спроводе према Изборном закону Републике Српске, који је у домену избора за локалну самоуправу регулисао избор одборника градске скупштине, одборника скупштине општине, градоначелника града, начелника општине и чланова савјета мјесне заједнице.

Избор одборника у скупштини општина врши се према одредбама Изборног закона Босне и Херцеговине. Број одборника у скупштинама општина утврђен је Изборним законом

Републике Српске и везује се за број регистрованих бирача. Број одборника креће се од 11 до 31, с тим да скупштина града има 31 одборника.

Начелника општине бирају грађани на општим непосредним изборима за период од четири године. За начелника општине изабран је онај кандидат који добије највећи број гласова од броја бирача који су изашли на изборе.

Изборни закон Републике Српске уређује разлоге за престанак мандата начелника општине опозивом, као и поступак изјашњавања грађана о опозиву начелника општине опозивом, дајући кроз задње измјене и допуне закона, значајне надлежности Републичкој изборној комисији.

У градовима које у свом саставу немају општине избор одборника у градске скупштине, као и избор и опозив градоначелника врши се на начин и по поступку који је прописан за избор одборника у скупштину општине, односно за избор и опозив начелника општине.

У градовима који у свом саставу имају више општина, скупштине општина бирају одборнике градске скупштине у складу са Изборним законом Босне и Херцеговине, док градоначелника бирају одборници у скупштини града већином гласова укупног броја одборника. Изборни закон Републике Српске прописује ситуацију када кандидат не добије већину гласова на начин да се спроводи други, односно трећи круг избора.

Сљедом наведеног, закључујемо, да се локални избори одвијају према одредбама два закона и то: Изборног закона Републике Српске и Изборног закона Босне и Херцеговине. Оваква некодификованост ствара конфузију у самој организацији избора, усложњава их и поскуљује. Стога смо мишљења, да локалне изборе у потпуности треба препустити ентитетима те да треба поново размислити о посредном избору начелника општина, будући да је досадашња пракса показала чест опозив и потребу за новим изборима. Наравно, да је директан избор најупечатљивији одраз демократије али веома често се дешава да тако изабран начелник нема скупштинску већину и да често без ње остане током мандата, што прозрокује велике проблеме политичке и финансијске природе.

Закључак

Све више се сматра да се локалном становништву, његовим органима власти и њима припадајућим ресурсима не може управљати централистички. У том смислу, наилазимо на антагонизам који се може описати по сљедећем: С једне стране, јавља се држава са својом сувереношћу, влашћу, унутрашњим и међународним субјективитетом те иманентно државним пословима чије обављање треба провести на цијелој територији, а с друге стране налази се локална средина далеко од централне власти са потребама организовања цјелокупног друштвено–економског живота и не ријетко антицентралистички расположена (понекад и са аутономашким аспирацијама). Проблем се усложњава уколико се ради о економски развијеним локалитетима који у поређењу са оним неразвијеним, у оквиру исте државе, имају значајне издатке и финансијске (буџетске) обавезе према централним органима власти. Демократске државе, оваква питања уређују јасном и прецизном уставном и законском регулативом дајући локалним заједницама широку аутономију уз механизме контроле и очувања државне улоге. Рјешење је лакше пронаћи уколико се ради о монолитним националним државама док се локална самоуправа доста отежано уређује у вишенационалним и сложеним државама.

Када је у питању појам локална самоуправа, помињање тог термина код нас обично асоцира на два значења. Први познати и интензивно коришћен модел социјалистичког

самоуправљања који је дуго година доминирао у политичкој идеологији у држави у којој смо живјели и други, на неко аутономно одлучивање које опет води ка самосталности, сецесији, разградњи и дисолуцији одређене средине. Јер чим нешто има могућност да самостално одлучује то може и постати самостално. Ово, тим више, ако се ради о самоуправи у чврстом федералном систему државнополитичког уређења.

Сваки облик државног уређења мање или више на одређен начин подразумева постојање локалне самоуправе јер немогуће је систем изградити толико кохезивно и централистички да се њиме управља, одлучује и влада на цијелој територији из једног центра, а да се при томе постигне потпуна ефикасност његовог функционисања. Стога и крути хијерархијски устројени федералистички системи познају децентрализацију власти кроз локалну самоуправу.

Локална самоуправа у Републици Српској је позитивноправно уређена Уставом и органским законом, те низом других супсидијарних закона, како у организационом (формалном) тако и у функционалном (материјалном) смислу. Изузев изостанка експлицитне уставне гаранције на право локалне самоуправе и преоптерећености Закона о локалној самоуправи, те узимајући у обзир саму имплементацију Европске повеље о локалној самоуправи, легислатива у области локалне самоуправе задовољава постављене стандарде у смислу функционисања јавне управе и захтјева европских интеграција.

Избрано законодавство у области локалне самоуправе није кодификовано што отежава изборни процес али не задире у његове демократске принципе. Сходно структури и политичком уређењу Босне и Херцеговине, сматрамо да је потребно ентитетима дати потпуну надлежност над локалним изборима те посредно бирати начелнике општина односно градоначелнике градова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Byrne, T. (1990). *Local Government in Britain, fifth edition*. London: Penguin Books.
2. Goldsmith, M. (1990). *Local Autonomy, Challenge to Local Government*. London: SAGE Publications.
3. Pratchett, L. (2004). *Local Autonomy, Local Democracy and the "New Localism"*, The Montfort University, Political Studies, Vol. 52.
4. Јовановић, П. и Димитријевић, Н. (1991). *Савремени политички системи, I део*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Правни факултет.
5. Кузмановић, Р. (2006). *Уставно право, четврто измијењено и допуњено издање*. Бања Лука: Факултет пословне економије.
6. Кунић, П. (2006). *Управно право*. Бања Лука: Правни факултет у Бањалуци и Висока школа унутрашњих послова у Бањалуци.
7. Марковић, Р. (2008). *Уставно право и политичке институције, дванаесто осовременењено издање*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“.
8. Милићевић, Н. и др. (2001). *Локална и регионална самоуправа у БиХ*, Сарајево: Центар за промоцију цивилног друштва.
9. Побрић, Н. (2000). *Уставно право*, Мостар: Слово.
10. Пусић, Е. (2002). *Наука о управи, XII измијењено и допуњено издање*, Загреб: Школска књига.

мр Милић Славко¹

Центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања Црне Горе
„Дефендологија“
Никшић

ЗЛОУПОТРЕБА ПРОТОКОЛАРНИХ ЦЕРЕМОНИЈА У ВРИЈЕМЕ ИЗБОРА

Прегледни рад

УДК 32.019.5:324

Апстракт: У вријеме државних или локалних избора, посебно када су избори важни за опстанак политичке елите на власти, злоупотреба протокарних променада је видљива у свим државама региона. Политичке елите у периоду политичке кампање и непосредно прије њеног почетка иницирају посјете међународних и домаћих дипломата како би општој јавности ставили на знање успјешност вођења спољне политике. Иницирање и других елемената променаде државног протокола видљива је и у БиХ, Србији, Црној Гори, Хрватској... У вријеме државних избора повећава се број посјета политичара и експерата међународне заједнице, војних изасланика, дипломатских и конзуларних представника итд., чиме се реално искривљује слика о стварном активном учешћу домаћих политичара у рјешавању важних међународних питања, успјешности и напретку земље.

Кључне ријечи: протокол, политичке елите, избори, злоупотреба

MISUSE OF PROTOCOL CEREMONIES DURING ELECTIONS

Abstract: During state or local elections, especially when the elections are important for maintaining the ruling elite in power, the misuse of protocol promenades is present in all state regions. Political elites during political campaigns and before its beginning require the international and domestic diplomatic visits in order to acquaint the public with the accomplishments of foreign policy. Initiating other elements of the promenade of state protocol is present in BiH, Serbia, Montenegro, Croatia... During state elections there is an increase in the number of political visits of experts from the international community, military emissaries, diplomatic and consular representatives, etc., which distort the image of real active participation of domestic politicians in solving important international issues, success and state progress.

Key words: protocol, political elites, elections, misuse

¹ мр Славко Милић, докторанд Правног факултета Универзитета у Нишу, email: slavko@milic.me, службеник Управе полиције Црне Горе – ПЈ Никшић и Предсједник Дефендологија центра Црне Горе.

Уводне напомене:

Протокол (грчки protos – први, kolla – лјепак) потиче од грчке ријечи protokollon – врца, печат, наљепница. Историјски протоколна правила сријећемо на сликама египатских гробница који указују на важност таквог поступка и хијерархију у различитим животним ситуацијама људи тог времена. Како је и тада било јасно, не постоји ниједно друштво, без у периоду дивљаштва, које нема утврђену хијерархију а бројне цивилизације без церемонијала. У 4. вијеку п.н.е постоје сачувани записи о понашању приликом протоколарних ствари. У Француској је Хенрик трећи крајем XVI вијека први установио службу мајстора церемонијала, док нешто касније усвојен је и правни акт који је прецизирао и надлежности и овлашћења овог службеника. Теорију протокола дефинисао је италијански дипломата Baldasare Castiglione на двору Урбин. Темељи данашњег протокола постављени су на Бечком конгресу 1815. године са принципом правила једнакости свих држава, без обзира на њихову територију, величину, број становника или војну моћ. Иако данас у савременим међународним односима постоје различита схватања о важности протокола, гдје га једни сматрају застарјелим, старомодним поступком, други нужно важним поступком у државној политици, једно је сигурно да постоје озбиљне одређене празнине у међународним документима, које нијесу предмет овог рада, али и бројне злоупотребе које ћемо сходно потреби анализирати у даљем дијелу текста. Злоупотреба протокола је веома моћно оружје у рукама политичких елита у савременом политичком свијету.

Како многа питања још увијек нијесу општеприхваћена у свијету протокола и представљају општеприхваћене праксе обичајног права ипак, незамислив је озбиљан државнички посао без протокола. Протокол је ред, дисциплина и хијерархија. Право је скоро све облике друштвеног живота уредило на начин што правном нормом регулише бројне односе, тако се и на основу норми комунитарног права, који у већини случајева имају примат над националним законодавством, регулишу и питање протокола. Најопасније оружје за злоупотребу протокола јесу политичке елите. Носиоци власти злоупотребом протокола, посебно у вријеме избора, омогућавају себи публицитет, медијску популарност, непосредан утицај на бираче и пасивну моћ.

Нормативну основу протоколарних начела чине својеврсне збирке међународног права: Бечка конвенција о дипломатским односима из 1961. године и Бечка конвенција о конзуларним односима из 1963. године којима је неопходно додати и обичајне норме о међународном понашању држава.

Протоколарне церемонијалне норме унутрашњег права прописује председник државе или владе.

Злоупотреба државних симбола у вријеме избора

Државним симболима у већини Устава у Западној Европи и шире, одређују се облици друштвеног уређења и прописују основне одредбе о грбу, застави и химни. Веома је честа пракса да се посебним законским актима као што је случај на примјер са Црном Гором - Законом о државним симболима и Дану државности Црне Горе прописује употреба ових симбола па чак и прописују казнене одредбе. Такође, Закон о застави, грбу и химни Републике Словеније и словенској народној застави² на сличан начин прописује употребу

² Урадни лист РС, Шт. 67-2392/94, стр. 3715.

ових симбола. У Чешкој је такође посебним законским рјешењем дефинисана употреба државних симбола³, такође и у Србији, Босни и Херцеговини. Иако многа законска рјешења прописују санкцију за непоштовање ових симбола међу најважнијим прекршиоцима су Владе земаља и политичке партије на власти у вријеме избора. Државне симболе земаља у транзицији не поштују ни највећи државни званичници. Није никакво изненађење када се виде изблијејеле и поцијепане заставе како тужно висе на неким од државних или општинских институција и јавних предузећа, јер се вјероватно руководиоци тих органа или организација политички конфронтирају са извршним органима државе. Не изненађује ни шаренило грбова, постављених и гдје треба и гдје не треба, као и чињеница да је државни грб дио заштитног знака или робног жига привилеговане компаније у власништву људи из власти. Није изненађење ни када трећина, у неким случајевима и већина, државног или локалног парламента не устаје или чак напушта салу у вријеме интонирања државне химне. Такође, не изненађује и када у државама у транзицији какве су нпр. Босна и Херцеговина и Црна Гора на градилиштима истичу државне заставе - тај објекат се сигурно гради без грађевинске дозволе. Веома често се без обзира на мултиетничност народа који живе на овим просторима, не води довољна брига како би се на прави начин и у складу са тим државним обиљежјима испоштвала њихова традиција и вјековно постојање на овим просторима. Химна не може и не смије бити само химна једног дијела народа или етничке групе становништва, већ израз тежње спајања а не раздвајања. Државна обиљежја у овим земљама, истакнута су и на стубовима за уличну расвјету, грађевинским крановима, сателитским антенама, а сточари државним грбом обележавају домаће животиње. Није риједак случај да се на службеним и дресираним псима службеника полиције, на тијелу паса, виде јасно видљиви државни симболи. Како се државни симболи, химна која се може оспоравати како је то сада случај у Црној Гори или изворно сматрати исправнијом како је то у Србији (Изворни текст пјесме „Боже правде“)⁴ представљају дневно политичка изборна питања која желе скренути пажњу очију јавности у другом смјеру. Очима јавности жели се скренути пажња и оних људи којима је доста подјела и мржње, па је тако у Хрватској током августа мјесеца 2011. године, заплијењен материјал у Сисачко-мославачкој жупанији, учесници Хрвати и Срби заједнички су креирали „заставу пријатељства“.

Злоупотреба протокола код свечаног почетка и завршетка радова

Међу разним предизборним злоупотребама за политичаре и највеће државне званичнике могу се сматрати свечани завршеци и почеци радова на неким значајним инфраструктурним пројектима, производним, саобраћајним, енергетским, просвјетним или културним објектима. Предсједници влада земаља у транзицији веома често злоупотребљавају свој положај у дневностраничке рекламе и предизборна обећања. Посебно се протоколарно злоупотребљавају објекти израђени или започети од страног инвестиционог улагача, по пројекту или суфинансирању од стране неке међународне организације.

³ Законом бр. 3/1993 Sb

⁴ Стихови химне „Боже спаси, Боже храни, српског краља, српски род“ уместо „Боже спаси српске земље, српски род“, како гласи званична верзија, заорило су се на сабору Српског покрета обнове и изненадили присутне званице, међу којима је био и председник Борис Тадић. (<http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=14085>) од 14.07.2012 године.

Ово су прилике да се обично почетак или завршетак радова прослави у духу билатералне сарадње и пријатељства. У том смислу нијесу ријетке прилике када се општој јавности жели истаћи дух добре сарадње између тих држава и промовисање добрих спољних послова државе. Злоупотребљавају се и дипломатско–конзуларни представници а број њихових учешћа у тим активностима је највећи у вријеме избора. Веома је примјетно да се зависно од тога ко организује свечаности (влада, локална самоуправа или нека организација блиска власти) утврђује посебан протокол који обично садржи дирљиве свечане реторичке говоре или свечано давање изјава, пресијецање врпце, полагање камена темељца итд.

Органи локалне самоуправе посебно у периоду о коме говоримо журе да реализују што више пројеката којима се на неки начин величају партијско учешће, лични допринос локалне власти или појединца и слично.

Посјета локалним самоуправама, предузећима и установама

Право на локалну самоуправу је зајамчено право свих грђана да непосредно преко својих изабраних представника учествују у вођењу јавних послова, прије свега оних послова који се тичу заједничких интереса становништва у јединицама локалне самоуправе. Од централизације локалне самоуправе као комплексног односа између дјелова и репрезентата цјелине система зависи и сам однос локалне самоуправе са централним државним властима. Универзално питање које се тиче питања злоупотребе локалне самоуправе или њених поједних сегмената је питање да ли већи значај у вријеме избора и за утицај на изборне резултате, посједују цјелина или дјелови система. Од времена интегрисања државе као система постоји једна таква недоумица. Веома важан сегмент државне власти је и власт на локалном нивоу. Локални ниво макар ако због чега другог ближи су самим грађанима јер се некада централни ситеми чине тако далеко обичним грађанима а њихова недостижност и недодирљивост тако далеки.

Познато је да посјете локалним органима могу бити радне и протоколарне, ове друге најчешће се организују код неких јубилеја. У припреми редовне радне посјете, кабинети предсједника или начелника општина утврђују програме посјете и достављају их учесницима. У вријеме избора то се посебно чини на најсвечанији начин. Политичке елите тада под покровитељством радних посјета веома често и баш у вријеме изборних кампањи нађу за сходно да говоре о буџетима општина, инфраструктурним пројектима, обећавају веома често и медијски најављају значајне објекте за ту локалну заједницу, изградњу мостова, тунела, саобраћајних чворишта, културних центара, биоскопа и слично. Догађајима присуствују представници значајних предузећа и најодговорнији представници установа (школа, вртића, војске па чак и полиције, али и други). Лојални медији веома често са домаћинима протокола договарају и организују медијско праћење посјете. На крају посјете уприличава се и сусрет са новинарима ради давања изјаве о посјети или неким актуелним другим питањима.

Утицај представника предузећа и установа блиских власти на формирање представничких тијела код локалних избора, врши се и кроз различите форме (не)посредног утицаја, чија је реализација једноставнија и чешћа на локалном нивоу. Што је веома интересантно, потврда представника центарлних органа се веома често добија на оваквим свечаностима.

Такође, веома често догађају се и негодовања грађана локалне заједнице, борачких удружења и непријатеља рата да се значајни датуми у одређеним срединама злоупотребљавају за дневне политичке циљеве и врши њихова политизација. Ово се најчешће чини ради омасовљења скупова које воде политичке партије у локалним срединама. Овакви датуми имају и централистички карактер.

Значајно је напоменути да ово право најчешће треба да припада борачким удружењима и удружењима инвалида шехида и палих бораца грађанског рата, а никако као начин да политичке партије врбују потенцијалне гласаче.

Званичне почести и церемоније

Страним шефовима држава одају се војне и грађанске почести. Овим почастима исказује се поштовање и уважавање страних шефова држава, предсједницима влада, министрима и другим високим званичницима и њиховим државама приликом званичних посјета некој држави. Некада се непоштовање ових правила у међународном свијету протокола може третирати као лична и државна неспособност, намјерно изазивање инцидента. Право на почести и церемоније заиста припадају њиховом положају и достојанству. Озбиљност у самој организацији је неопходна и веома комплексна. Војне почести се дају и домаћим носиоцима највећих државних функција. Церемонијали дочека се прописују од државе до државе али ипак задржавају сличну садржину.

Поморске почести свака држава регулише својим прописима. Почести се у земљама које имају излаз на море односе на доласке страних бродова или групе бродова у службену или неслужбену посјету. У вријеме изборне кампање или предизборним периодима (и по пола године прије избора) веома су уочљиве церемоније и то: почасне палбе уз рубне поздраве шефу државе или шефовима страних држава са усидрених бродова.

Протоколарна активност или посјета треба да се састоји када је у питању посјета највећих државних функционера из иностранства од низа обједињених и доро испланираних и координираних радњи које се одвијају приликом доласка стране делегације или путовања домаће делегације у иностранство. Веома честа злоупотреба су ванредне протоколарне посјете у вријеме избора. Ради успјешнијег и благовременог одвијања свих протоколарних радњи по правилу сви државни органи Државном протоколу и Министарствима вањских послова достављају предлоге међународних посјета и других протоколарних посјета, док се с обзиром код већине држава у већ раније познато вријеме одржавања избора, прије почетка њиховог одржавања овај број посјета или повећава или се плановима унапријед предвиђа. Уобичајени начин посјета врши се и дипломатским путем посредством амбасада или надлежног Министарства иностраних – вањских послова. Овакви позиви у већини се унапријед предвиђају и објављују најчешће помпезно у медијима.

Колико су у вријеме избора или референдума неки елементи протокола, јако оружје у рукама политичких елита најбоље показују бројни елементи програма као на примјер:

- церемоније са војним почастима,
- полагање вијенаца на споменике од националних важности,
- приватни разговори са домаћинима (супружницима),
- размјене поклона,
- састанци са највећим државницима,
- сусрети са новинарима,

- посјете културној историјским или природним знаменитостима,
- друге могућностима по предлогу госта и друго.

Веома често се припремају и „дамски програми“ и изненађујућа хуманост приликом посјета дјечјим болницама, домовима за незбринуту дјецу, хуманитарним организацијама и слично.

У „ванредним“ околностима тј. околностима прије избора веома значајну психолошку пропаганду код гласача изазивају и програми пуне безбједности гостију. Овдје се првенствено мисли на беспрекорна и скупочјена возила, возила која користи полиција приликом чишћења трасе кретања тих возила али и мотоцикала, медицинске екипе, возила са пртљазима и слично. Веома често се биљеже посјете реномираним хотелима, високе класе, са лукс или јуниор апартманима. Нијесу ријетке злоупотребе када се у салама посебно значајна мјеста за столом у сали за разговоре, по пресеансу, или у салону када сједе двојица званичника посебно мјесто даје привилегованим новинарима или новинским кућама.

У случајевима када домаћи шефови држава посјећују неко дипломатско представништво друге државе, што опет није риједак случај у овим временским периодима, детаљи пријема који су регулисани домаћим протоколом су веома слично медијски пропраћени. Из свега наведеног јасно се уочава улога и положај медија као полуге за остваривање и одржавање елите на власти.

Закључак

Државе, као апстракције, ступају у међународне односе и одржавају их кроз активност физичких лица која наступају у својству државних органа. Државни органи двојачко одржавају међународне односе (унутрашњи и спољашњи органи за одржавање међународних односа) и на тај исти начин их и злоупотребљавају. Међутим, у потпуности је јасно да се веома мало аутора бави проблемом злоупотребе протокола у периоду избора. Дјелимично овакав став је и разумљив јер се државним протоколом сматрају оне радње које врши „држава“ и који на изглед одају утисак да су то бирократски и чиновнички послови, који се не могу злоупотребити. Значај органа било да су то унутрашњи органи који у највећем степену злоупотребљавају протокол су шеф државе, Министар иностраних послова, релативно и остала министарства.

Веома је значајно напоменути да се прије почетка избора у нашим системима форсира мултилатерална дипломатија тј. представљање државе у њеним односима са међународним организацијама.

Политичка елита у циљу обезбјеђивања опстанка или добијања власти користи све моделе и полуге које имају у својим рукама како би општој јавности истакли успјешност вођења своје политике. Механизми су бројни, међутим и протоколарне церемоније могу се сматрати додатним механизмом у „политичком убјеђивању“ својих потенцијалних гласача на квалитет вођења своје политике.

Иако у свијету протокола постоје бројни и други елементи, а ми смо се одлучили да у раду изабаремо само одређене за које сматрамо да за те политичке елите имају посебан значај у одређеним политичким моментима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Блажић Ђорђевић, Локална самоуправа, ФДЕС Подгорица, 2007
2. Брајевић Милан, Променада кроз свијет протокола, Обод, 2009
3. Бечка конвенција о дипломатским односима
4. Бечка конвенција о конзуларним односима.
5. ДСИП – Дипломатски протокол (приручник о протоколу), Београд, 1968
6. Ницк Станко, Дипломација, Барбат, Загреб, 1997.
7. Ницк Станко, Дипломатски лексикон, Барбат, Загреб, 1999
8. <http://www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=14085> od 25.07.2012. godine.

Огњен Тадић¹

Парламентарна скупштина Босне и Херцеговине
Сарајево

ПОЛИТИЧКИ ЈЕЗИК И КОНФЛИКТИ ОБРАЗАЦА ПОЛИТИЧКИХ КУЛТУРА

Кратко саопштење

УДК 316.334.3:316.77

Апстракт: Овај рад говори о потреби да се у постојеће обрасце политичких култура уведу измјене које се тичу важећег политичког језика, а ради функционализације домаћих друштвених и политичких конфликта. У првом дијелу говори се о обрасцима политичких култура кроз одређење појма образац политичке културе и кроз издвајање и опис основних образаца политичких култура код нас и њихових конфликта. За политички језик каже се да је могући извор и/или катализатор конфликта. У циљу доказивања ове тезе дају се аргументи везани за одређење појма политичког језика и описа функције политичког језика у конфликтима. Функционалност промјене политичког језика је обрађена као централна тема овог рада. Полази се од потребе да се функционализују постојећи политички конфликти. При томе се као база промјена политичког језика истичу реални интереси и истинске вриједности. Умјесто закључка, нуди се модел понашања који могуће води ка промјенама које доприносе демократизацији односа у Републици Српској, односно у Босни и Херцеговини, подизању нивоа културе дијалога и толеранције и отклањању проблема говора мржње и језичких манипулација у свјетлу политичких и изборних кампања, а у виду политичке акције која је одређена као коректан дијалог о конкретним темама.

Кључне ријечи: политичка култура, политички језик, конфликти, избори.

Abstract: This paper discusses the need for introducing changes into existing forms of political cultures regarding current political language, in order to make the local social and political conflicts functional. In the first part we discuss the forms of political cultures by defining the notion of political culture form and by extracting and describing the fundamental forms of political cultures with us and their conflicts. The political language is said to be a possible cause and/or catalyst of conflicts. In order to prove this thesis, the arguments are given relating the determination of the notion of political language and description of political language function in conflicts. The functionality of change of political language has been elaborated as the core topic in the paper. We start from the need to make the existing political conflicts functional, at which, as the basis of political language, we emphasize real interests and true values. Instead of conclusion we offer the model of behavior which is likely to lead towards the changes contributing to the democratization of the relationships in Republika Srpska and Bosnia and Herzegovina, increase of the level of culture dialogue and tolerance and removal of hate speech and language manipulations in the light of political and election campaigns, all in the form of a political action, determined as a correct dialogue on concrete topics.

Key words: political culture, political language, conflicts, elections.

¹ Контакт тел.: +387 65 525 460

Уводна разматрања

Сваки нови изазов у који улазе политичке структуре у Републици Српској, односно у Босни и Херцеговини, а што укључује не само политичке субјекте и институције, него и мање или веће облике удруживања грађана, односно представника народа, па чак и појединце, обиљежен је потребом да се одржи континуитет образаца посебних политичких култура. Некада је то изражено уз потребу да се на другачији начин каже исто оно што се говорило и на претходним изборима или у току неке протекле политичке акције, а некада, једноставно, потребом да се каже једно те исто уз понављање сваке већ изговорене ријечи. У складу са тим, питање политичке досљедности, односно питање континуитета политичког идентитета појављује се као питање односа према постојећим обрасцима посебних политичких култура. Чинити промјене на овом пољу значи „распакивати“ политички идентитет и одступати од политичког континуитета. Из судбина тзв. реформских политичких субјеката показало се да тражење политичког простора изван постојећих образаца политичких култура представља озбиљан ризик у односу на жељене резултате, било да се ради о изборном резултату или о резултату неког политичког пројекта. Насупрот томе, чак и када је препознатљиво да не постоји лични позитиван однос код неког политичког субјекта, показало се да јавност већински поздравља, па чак и награђује својом подршком, макар и формално прилагођавање одређеном обрасцу политичке културе. „Моћ речи тако је велика да је довољно да се добро пробраним речима означи најомрзнутије ствари, па да их масе усвоје.“²

Квалификовање затворености постојећих образаца политичке културе је једно од најважнијих питања везаних за демократизацију односа у Републици Српској, односно Босни и Херцеговини. На једној страни се искључиво тврди да је та затвореност негативна појава јер утврђује непомирљиве односе између политичких актера, без обзира о ком облику актерства се ради, па самим тим узрокује конфликте који одржавају стање дуготрајне кризе. На другој страни се искључиво тврди да без поштовања образаца политичких култура нема истинског представљања демократске воље јер је политичка култура суштински само производ опште културе која је задата посебностима које свој извор имају у историјским, географским, антрополошким, вјерским и другим изворима културе.

Проблем којим се овај рад бави излази из лавиринта описаних односа и посвећује се потреби да се измјеном политичког језика као прворазредног облика комуникације затворених образаца политичких култура, омогући функционализација друштвених и политичких конфликта.

---

² Ле Бон, Г. (2005), Психологија гомиле, Београд: Алгоритам, стр. 106.

1. Обрасци политичких култура у Босни и Херцеговини

1.1. Образац политичке културе

Ако би се најширем смислу тог појма културни образац могао одредити као начин живота једне заједнице и појединаца унутар ње, онда би се образац политичке културе могао схватити као сегмент културног обрасца који се односи на начин политичког живота. Образац политичке културе мора бити препознатљив. Примјери политичке акције који се издвајају из њега не могу се сматрати производом политичког живота одређене заједнице, већ само изузетком који потрђује правило. Дакле, препознатљивост подразумјева понављање понашања под истим или сличним друштвеним и политичким условима. Овај опис би ваљало допунити елементима који се тичу карактеристика одређеног друштва и односа појединаца и група унутар тог друштва према њему самом. То се тиче друштвених вриједности. Образац политичке културе је нужно утемељен на вриједностима заједнице и резултат је досљедности, односно одступања чланова заједнице од тих вриједности. Тиме долазимо до закључка да културни образац одређује “постојана особеност значења у економији, друштву, моралу, религији и праву, која преко носећих идеја и вредности изражава једну слику света.”³ Културни образац посједује свој оквир који је посљедица потребе да се заједница интегрише ради живота у вриједносном систему који разумије и подржава, односно оријентише се унутар њега, тумачи свијет помоћу спознаја које тако стекне и определијељује се за модел друштвене акције у циљу остваривања својих интереса и избора жељеног начина живота. У интеракцији различити културни обрасци воде ка различитим сукобима. Ово је посљедица неминовне чињенице да не постоје двије идентичне културе. Њихове различитости су узрок сукобљавања. У том смислу обликовање обрасца политичке културе врши се искључиво у емпиријским условима, тј. у условима њеног политичког искуства стеченог при остваривању њених интереса, а евентуално сублимира под утицајем политичких идеологија. Поље политичке културе је стално поље сукоба два или више културних образаца. За одређење појма образац политичке културе изузетно је значајно о каквим различитостима се ради. При томе, полазимо од оцјене да се у већој мјери не разликује интеракција унутар једног обрасца политичке културе од манифестације једног обрасца политичке културе према другом, био он сличан или не. Због тога је једна од основних карактеристика сваког обрасца политичке културе његова прихваћеност од стране већине чланова неке заједнице. Сем тога, заједница посједије ефикасне санкције којима обезбјеђује лојалност појединца. „Стога, када неки људи бивају опоменути да се придруже туђем мишљењу, није довољно, како би их се убедило, подсећати их на оно опште место баналне реторике које гласи да друштво није могуће без узајамних жртава и извесног духа потчињавања; потребно је још, доказујући им да су некомпетентни, на том посебном случају оправдати послушност која се од њих захтева.”⁴ Могуће је да би и без тога одређени образац био жив и производио посљедице, али само као специфичан за одређену групу унутар заједнице или идеолошки. То значи и да је образац политичке културе једне заједнице према некој другој заједници

³ Видјети: Тенбрук, Фридрих, Х. (1980): „Задаци социологије културе”, у: Култура, Београд, број 50, стр. 16-43.

⁴ Диркем, Е. (2007), Друштво је човеку Бог, Београд: Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања, стр. 47.

онакав какав је и између чланова (појединци или групе) унутар саме заједнице. Било какве промјене спољних манифестација, без обзира да ли се ради о побољшању или погоршању понашања неке заједнице, зависиле би од претходних промјена понашања унутар саме заједнице, тј. њених чланова.

На основу свега наведеног закључујемо да је образац политичке културе препознатљив начин политичког живота одређене заједнице који је утемељен на вриједностима заједнице, обликован у условима њеног политичког искуства стеченог при остваривању њених интереса и прихваћен од већине њених чланова.

1.2. Основни образци политичких култура у Босни и Херцеговини

Говорити о образцима политичких култура у Босни и Херцеговини заправо значи говорити о односу обраца политичких култура на различитим нивоима институционалног и територијалног организовања на једној страни и на другој страни организовања по начелу идентитета (у ширем смислу осјећаја припадности одређеној заједници). Послије рата у БиХ, а након довршене „територијализације“ сваки се сегмент организовао у посебну и сразмјерно затворену политичку и друштвену заједницу⁵.

У Босни и Херцеговини, односно у Републици Српској и Федерацији БиХ, препознајемо два основна обрасца политичке културе која живе упоредо и углавном се подударају. То су етнички образац политичке културе и грађански образац политичке културе. И један и други, са одређеним искључивостима, уважавају, или боље рећи заступају, исте вриједности. У јавном говору највећи број политичких актера заступа став о помирљивости ова два обрасца. Тек мањи број говори о њиховој непомирљивости. Ипак, ради друштвеног мира у већини случајева прихваћена је теза о помирљивости ових образаца. Унутар оба обрасца постоје субобразци обиљежени карактеристикама везаним за одређени заједницу. Тако унутар етничког обрасца постоје два основна обрасца. То су образац политичке културе конститутивних народа и образац политичке културе чланова заједница тзв. мањинских (осталих) народа. И они се даље дијеле до саме базе својих идентитета и то образац конститутивних народа на српски, хрватски и муслимански (бошњачки) образац политичке културе, а образац мањинских (осталих) народа на образац политичке културе сродних (блиских по поријеклу и религији) неком од конститутивних народа и несродних неком од конститутивних народа. Унутар грађанског обрасца политичке културе постоји више различитих субобразаца који се формирају зависно од односа према вриједностима европског културног обрасца, демократским вриједностима, вриједностима људских и грађанских права, односу према вриједностима постојећег уређења Босне и Херцеговине, односу према структури друштва и друштвеном статусу грађана, односу према вриједностима социјалне правде и права која из тог начела произилазе, односима према секуларизацији итд.

1.3. Основни опис конфликта у БиХ

Политички конфликти нису специфичност овог простора. Ипак, интезитет и нефункционалност конфликта представљају друштвени проблем који јесте специфичност кризних подручја којима свакако припада и простор бивших југословенских република.

⁵ Касаповић, М. (2005), Босна и Херцеговина: Подијељено друштво и нестабилна држава, Загреб: Политичка култура, стр. 133.

Конфликти имају своју дугу традицију. Кратка хронологија говори о конфликтима који настали још у вријеме средњевјековног доба, а допуњавали су се конфликтима из период турске, аустро-угарске и нацистичко-фашистичке окупације (постојање тзв. Независне државе Хрватске), односно из периода постојања обје Југославије. Посебно су значајни конфликти настали у периоду разарања СФРЈ, односно периоду грађанског рата у БиХ. Након рата наступају конфликти везани за прилагођавање унутрашњем уређењу БиХ, демократизацији друштва и политичких односа и промјени власничке структуре истицањем приватне својине као основног облика својинских односа. Издвајају се и конфликти између политичких партија и конфликти унутар политичких партија. Посебан вид конфликта је конфликт са тзв. међународном заједницом која свој политички легалитет и легитимитет црпи из мировних мисија и процеса имплементације мировног споразума. Као посебан вид конфликта присутни су и конфликти настали усљед ратног расељавања становништва, различити социјални конфликти, регионалистички конфликти и сл. Конфликти своју базу имају у националним (етничким и вјерским) односима, економски односима и различитој културној перцепцији, а воде се углавном ради утврђивања права на управљање територијом БиХ, ради утврђивања идентитета и ради утврђивања елемената који одређују будућност односа.

2. Политички језик као извор и/или катализатор конфликта

2.1. Политички језик

Постоје бројне дефиниције политике. У свакој од њих политика је нераскидово повезана са сукобима и сарадњом⁶. Неке од њих теже научној истини, а неке просто желе истаћи добре или лоше стране политике. За потребе овог рада политика се може описати као вјештина која се односи на: вођење јавних послова; креирање, одржавање или реализацију правила друштвене организације; одвијање процеса којима се управља друштвеним односима и природним богатствима.

„Језик је систем знакова који је (говорно и писано) средство општења, споразумевања међу људима. Језиком човек саопштава своје мисли и осећања другим људима. А то значи да је језик друштвена појава, да је његов постанак везан за постанак и развој људског друштва. Као најсавршеније средство споразумевања он је везан за мисао, па су мишљење, свест и језик у сталном јединству. Са усавршавањем мисли, усавршава се и језик и, природно, са усавршавањем језика развија се и мишљење.”⁷

Сходно наведеном политички језик се може описати као средство општења којим се саопштавају мишљења и изражава свијест о политичким темама. У друштвеном смислу политички језик је језик заједнице који се користи ради изражавања о политици и комуникације у политичким односима.

2.2. Функције политичког језика у конфликтима

Језик може бити извор и/или катализатор друштвених конфликта. Када се описује као извор конфликта онда се обично мисли на неразумјевање које се политичким језиком може произвести код конфликтних страна. Сем тога, мисли се и на сиромашност

⁶ Хејвуд, Е. (2004), Политика, Београд: СЛЮ, стр 11.

⁷ Станојчић, Ж., Поповић, Ј. (1999), Граматика српског језика, Београд: ЗУНС, стр. 4.

политичког језика која ускраћује његовом кориснику могућност да садржајно квалитетно изрази своје мишљење и ставове о неком питању. Језик је извор конфликта и онда када његове фразе и поруке добијају статус политичких фраза и порука које са собом носе контрдикторну информацију. Честе су прилике када се каже оно што се не мисли јер се робује наученим фразама. Сем тога, много зависи и од угла из кога се посматра политичка стварност. „Угао гледања може доиста преобратити куб у пирамиду или квадрат, круг у елипсу или у праву линију; и ти уображени облици много су важнији за посматрање од облика стварних, пошто су они и једини које ми видимо...”⁸

Када се каже да је језик катализатор друштвених конфликта онда се пажња обраћа на актуелни политички језик који је преознатљив по веома негативној улози у политичким конфликтима. Већина сматра да у политичком језику преовладавају конструкције, ријечи и појмови који нетачно или недовољно јасно описују политичке односе, односно доприносе стварању амбијента насиља. У првој групи налазе се оцјене о језику пуном задатих дефиниција које не изражавају стварност, пропагандном или маркетиншком језику, језику превазиђених и анахроних симбола који не учествују у реалној симболичкој интеракцији, односно језику чији садржај одређују рецидиви превазиђених идеолошких позиција. У другој групи налазе се оцјене да је језик пун порука мржње, увреда, манипулација, лажи и аргумената *ad hominem*.

У Босни и Херцеговини, односно Републици Српској и Федерацији БиХ, постоје традиционалне језичке конструкције којима се говори о политици, а које су извор и/или катализатор конфликта. Оне почивају на унапријед одређеном ставу о свим потенцијалним политичким актерима било да се у први план стављају карактеристике националне, социјалне, вјерске, економске, ентитетске, мјесне, сполне или друге природе. *De facto* политички језик који се користи, у сукобу је са темељним уставним одредбама о забрани дискриминације било које врсте. Овакав политички језик се користи свакодневно у политичке сврхе. Не само политичари, већ, прије других, новинари, а често и научни јавни радници, користе овакав политички језик да би обојили пренесену информацију или изразили став и мишљење о нечему. Дилема коју овакво понашање отвара тиче се тога да ли је немогуће одупријети се оваквој употреби језика или актери политичког живота желе и имају интерес да управо оваквим политичким језиком говоре? Постоје аргументи за оба понуђена одговора. Чињеница је да је образованост или бар приученост актера политичког живота веома ниска. Непрегледан је број апсурдних, па чак и комичних примјера о потпуно погрешном коришћењу политичких термина, а посебно страних. Такође је чињеница да се од потписивања мира (мада су коријени веома стари) па до данас створио образац пребацивања кривице са једног на други ентитет, са једног на други народ, са једне на другу страну за све сопствене грешке или неспособности („Ми бисмо то урадили, али друга страна је крива што се то није десило“). Код постојећих образаца политичке културе потпуно је логично и очекивано сматрати да је друга заједница гора по свему од сопствене. Она друга заједница је „некултурна“, „неваспитана“, „мање вриједна“, „нечиста“/„прљава“, „злочиначка“, „злонамјерна“, „преварантска“, „неискрена“, „издајничка“, „конвертитска“, „страна“. За илустрацију, сва три конститутивна народа имају изреку којом описује могућност повјерења у односу на друга два, а која гласи: „Стави једног за сто и нахрани га, а стави другог за сто и туци га, исто ти мисле.“ Из кориштеног политичког језика јасно се види да је политички језик подређен опису по коме су односи конститутивних народа непоправљиви, јер они једни другима једноставно

⁸ Ле Бон, Г. (2005), Психологија гомиле, Београд: Алгоритам, стр 11.

сметају. У корист оваквог става свакодневно се прилажу аргументи, било да се ради о дневним политичким питањима, нешто важнијим питањима или оцјенама карактера и улоге актера протеклог грађанског рата у БиХ.

Због свега наведеног може се закључити да је важећи политички језик заправо језик политичких конфликта који обрасце политичких култура ставља у конфликтан однос без обзира да ли то одговара интересима и/ли вриједностима конфликтних страна. При томе *„постоји једна врло велика доза несамокритичности, тако да се виде и препознају говор мржње, напади и све оно ружно што долази из тог тзв. непријатељског табора, док је наша страна потпуно безгрешна, нападнута и приморана је да се брани.“*⁹

3. Функционалност промјене политичког језика

3.1. Потреба за функционализацијом политичких конфликта

Потреба за превазилажењем конфликта није спорна за било ког објективног посматрача или актера друштвеног и политичког живота у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској и Федерацији БиХ.

Због изразитих конфликта и покушаја да се увијек и изнова оспори, неутралише, надвлада или уништи друга конфликтна страна и њени аргументи, у блокади је скоро цијели политички, економски и социјални систем. Штета која се због тога трпи није изражена само временом, тј. годинама проживљених конфликта, већ и назадовањем заједница и огромним износима новца којима је потребно надокнадити оно што је уништено у рату или девастирано после рата.

Друштво се стално налази пред дилемом о начину на који ће се завршити постојећи унутрашњи конфликти. Поставља се и питање у којој мјери данас супростављене стране дијеле основне вриједности на којима је утемељена легитимност друштвеног система, јер ако их не дијеле онда је и систем пред разарањем сопствене структуре¹⁰.

Питања промјена у политичком језику и промјена садржаја образаца политичких култура нису на маргини жељеног процеса изградње фер политичких односа. Од изградње новог начина политичке комуникације дијелом зависи и могућност реализације било ког политичког пројекта који би водио функционализацији друштвених, односно политичких конфликта.

3.2. Назнаке о новом политичком језику

Предуслов за прилагођавање политичког језика потреби да се функционализују политички конфликти јесте његово усклађивање са начелом заступања и поштовања реалних интереса и истинских вриједности конфликтних страна. Главнина свих конфликтних страна дијели вриједности мира и стабилности. Примјена ових начела ослободила би политички језик псеудополитичких подручја и ставила га у функцију политике као вјештине управљања. То би значило напуштање употребе језика мржње и језика којим се на било који начин подстиче насиље или друга конфликта страна описује као

⁹ Видјети: Топић, Т. „БиХ медијска зараза: некултура дијалога и говор мржње“ на http://www.slobodnaevropa.org/content/nekultura_dijaloga_i_govor_mrznje_svakodnevnica_bh_medija/24453600.html (преузето 03. 07. 2012. г.).

¹⁰ Козер, Л. (2007): Функције друштвеног сукоба, Нови Сад: Медитеран, стр. 199.

потенцијално или стално оправдана мета, односно нападач. Језик политичких оптужби, а посебно колективних, морао би бити напуштен као непримјерен језику мира и стабилности. Посебну улогу у овом послу морали би имати јавни радници и научна заједница од којих би се могло очекивати да креирају нове политичке поруке које више одговарају потребама мира и стабилности.

Посебно важно мјесто има и стил политичког језика. Без обзира да ли се ради о политичком језику који се користи у књижевности, умјетности, разговору, науци, новинарству или администрацији, он би морао имати форму и садржај који функционализују конфликти. Такав језик би се заснивао на једном броју начела чије поштовање би створило претпоставку за остваривање функционалног разговора о политичким питањима, односно за функционалну размјену ставова и мишљења заснованих на реалним интересима и истинским вриједностима. То су: начело корисности (корисна је она употреба политичког језика која води ка остваривању интереса и вриједности конфликтне стране); начело коректности (коректна је она употреба политичког језика која интересе и вриједности приказује истинито); начело компетентности (компетентна је она употреба политичког језика која је у функцији способност и да се испуне захтјеви политичког и/или стручног посла који је предмет односа конфликтних страна, односно која се односи на способност конфликтне стране да разумије интересе и вриједности како своје тако и друге стране); начело конкретности (конкретна је она употреба политичког језика која ријечи, односно оно што оне означавају, изражава у виду јединствене мјере која обухвата сва чула, и са што мање апстрактних појмова).

Умјесто закључка: Коректан и користан разговор компетентних представника о конкретним питањима

У правилу, сваке двије године у Босни и Херцеговини, односно Републици Српској и Федерацији БиХ, одржавају се наизмјенично општи и локални демократски избори. Уочи сваког изборног циклуса констатује се нарастање политичких тензија које у први план ставља интересе политичких партија поистовјећене, по потреби, са интересима БиХ, Републике Српске или Федерације БиХ, кантона, локалних самоуправа, неког од народа, неком од вјера, неком од друштвених класа, са било којим обрасцем политичке културе који има удио у демократском одлучивању.

Политичке партије, у правилу, мало пажње посвећују политичким програмима и идејама за које би могле добити подршку бирача, а да се при томе оне односе на конкретна животна питања и рјешавања одређених проблема. У правилу не постоји нити политичка култура да претходно изабрани представници поднесу извјештај људима који су их бирали. Насупрот томе, политичка тактика подразумјева да се претходним истраживањем јавног мњења прво утврди који политички субјект унутар сопственог бирачког тијела има најнеповољнији статус, те да се на тој чињеници гради кампања напада на тај субјект ради доказивања правовјерности унутар сопственог бирачког тијела. Постоје чак и традиционална мјеста и поводи за изражавање оваквих ставова. Обично се у том смислу још увијек интезивно користе обиљежавања догађаја из протеклог грађанског рата. У таквој клими политичких односа једноставно и није могуће посветити се промоцији политичког програма јер наметнути политички језик то не дозвољава.

По досадашњем искуству, последице изборног циклуса, са интезитетом спласнућа једнаким жару са којим се ушло у предизборне политичке свађе, побједнички и поражени политички актери наслањају се једни на друге тражећи инспирацију за наставак живота својих политичких партија.

Када је све то већ познато, када је јасно да се ради о зачараном кругу политичких конфликта, било би одговорно тражити начин којим би политички језик био инструмент функционализације политичких конфликта. Модел примјене наведених начела, само у том смислу, може представљати назнаке за креирање новог политичког језика.

ЛИТЕРАТУРА

1. Диркем, Емил (2007), *Друштво је човеку Бог*, Београд: Филозофски факултет, Институт за социолошка истраживања.
2. Касаповић, Мирјана (2005), *Босна и Херцеговина: Подијељено друштво и нестабилна држава*, Загреб: Политичка култура.
3. Козер, Луис (2007), *Функције друштвеног сукоба*, Нови Сад: Mediteran Publishing.
4. Ле Бон, Густав (2005), *Психологија гомиле*, Београд: Алгоритам.
5. Станојчић, Живојин и Поповић, Љубомир (1999): *Грамматика српског језика*. Београд: ЗУНС.
6. Тенбрук, Фридрих, Х. (1980), “Задаци социологије културе”, у: *Култура*, Београд, број 50, стр. 16-43.
7. Хејвуд, Ендру (2004), *Политика*, Београд: СЛИО.

мр Горан Максимовић¹
Европски дефендологија центар
Бања Лука

КОРЕЛАЦИЈА ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ И БЕЗБЈЕДНОСТИ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Кратко саопштење

УДК 316.334.3:351.74/.75(497.6РС)

Апстракт: Политичка култура има посебан значај и утицај на безбједност у национално и вјерски хетерогеним, политички поларизованим, економски неразвијеним и постконфликтним друштвима. Историјско наслеђе нетолеранције и бројни политички, економски и социјални проблеми чине ову корелацију врло актуелном у друштвеном и политичком миљеу Републике Српске и БиХ. Иако је оружани сукоб на тлу БиХ завршен, латентан сукоб на политичком пољу је и даље присутан, ефекат је политичке културе и као такав се рефлектује на стање безбједности. Интеракција грађана са политичким системом кроз политичку културу значајно доприноси одређивању носилаца те културе. Као повратна спрега носиоци политичке културе креирају одређене ставове и подржавају одређене типове стратешке културе, која посматрана као дио политичке културе, у овом контексту, има рефлексију на безбједност грађана који су у интеракцији са политичким системом. Посебно мјесто у овој корелацији заузима национални идентитет као све јасније одређен референтан објекат безбједности.

Кључне ријечи: култура, политичка култура, национални идентитет, безбједност

Abstract: Political culture has a particular significance and impact on the security of ethnically and religiously heterogeneous, politically polarized, economically under-developed and post-conflict societies. The historical legacy of intolerance and a number of political, economic and social problems make this topic current in the social and political milieu of Republika Srpska and B&H. Although the armed conflict on the territory of B&H ended, latent conflict in the political field is still present, it is influenced by political culture and as such it reflects on security. The interaction of citizens with the political system, through the concept of political culture, contributes significantly to the determination of holders of that culture. As a feedback, the holders of political culture create an attitudes and support a specific types of strategic culture, which, seen as part of political culture in this context, has an important impact on the security of citizens who interact with the political system. A special place in this correlation holds a national identity defined more clearly as a reference object of security.

Keywords: culture, political culture, national identity, security

---

¹ Бања Лука, email: gomax5575@yahoo.com

Увод

Политички појам културе или политичка култура је нова парадигма објашњавања и херменеутике политике, која политичке актере доводи у центар политичких догађања. Као субјективна страна политичког система, поглед на политику и начин политичког живота, политичка култура је стабилизујући фактор флуидне политичке збиље. У типологији политичке културе најважније је разликовање демократске и недемократске политичке културе. Демократска, плуралистичка политичка култура је основни услов опстанка и рационалног дјеловања демократских политичких институција, правила и процедура. Она је тековина цивилног друштва и њен одбрамбени механизам од етатизма и дневне политике. У неразвијеним земљама, политичка култура је услов брже модернизације и цивилизацијског развоја. Филозофија и наука, као субјекти формирања демократске политичке свијести, одређују путоказе за развој демократске политичке културе кроз дијалектичку синтезу традиционалног демократског потенцијала са адекватним демократским иновацијама и модернизацијским процесима.

Осим што је значајна детерминанта живота људи, култура је и важан фактор безбједности. Уколико се култура одређује као скуп вриједности друштва а безбједност као заштита тих истих вриједности, корелација између ових појмова је експлицитна. Утицај културе на безбједност може да буде конструктиван и деструктиван а питање националног идентитета долази у први план. У дискусијама које се тичу потребе за новим концептом безбједности, заборавља се елемент од којег успјех тог концепта зависи независно од правног оквира и обима ресурса а то је усвајање стратегије развоја националне политичке културе. Питања која играју битну улогу односе се на: улогу одржавања безбједности, повјерења становника у институције и њихове спремности да учествују у политичким процесима као и питање како политичка култура и осјећање националног идентитета у Републици Српској утичу на стање безбједности? Посматрано из политичке перспективе, питање националног идентитета често одзвања у безбједносним дискурсима доносилаца одлука а да би нешто било обезбјеђено, неопходно је да прво буде издвојено и идентификовано.

Дјеловање политичке културе на безбједност се огледа кроз моделе стратешке културе, који одређују политичко понашање у домену безбједности. У раду су приказана два модела стратешке културе и идентитета у Републици Српској: *патриотски* и *демократски*. Док политичка култура утиче на политичко понашање, стратешка дјелује у домену безбједносне политике те се тако политичка култура рефлектује на безбједност.

1. Појмовно одређење и детерминисање веза између типова културе

Култура се, као сложена, мултидимензионална категорија, може посматрати са различитих становишта. У основи, она представља скуп свих материјалних и друштвених вриједности ствараних физичким и духовним радом човјека које имају за циљ опстанак људског друштва и појединца у њему. Култура представља генерацијама акумулирану друштвену свијест засновану на одређеном систему вриједности (Тадић, 1996:182). Битно је споменути постојање и контракултура као видова поткултура својствених друштвеним

групама које се непријатељски односе према општеприхваћеним нормама и вриједностима друштва, гдје су посебно опасне оне које одликује насиље и примјена насиља. У савременим разматрањима, култура се посматра као један од кључних елемената моћи државе.² Разумијевање везе између различитих облика и типова културе, а посебно политичке, безбједносне и стратешке, захтијева њихово претходно појмовно одређење. Са социолошког становишта, Илић дефинише културу као „скуп свих оних процеса, промјена и творевина које су настале као посљедица материјалне и духовне интервенције људског друштва. Основни смисао културе састоји се у томе да олакша одржавање, продужење и напредак људског друштва“ (Илић, 1987:13). Политички аспект културе огледа се како кроз политичку културу, у смислу политичких односа, тако и кроз утицај и одређење стратешке културе једне друштвене заједнице. Политичка култура се посматра истовремено као производ и као интерпретација историје и она нам обезбјеђује аксиоматска убјеђења о нама, нашем поријеклу и нашим вриједностима. Ова убјеђења, која су иначе преузета без провјере, обликују политичко разумијевање политичке заједнице. Елементи који су најрелевантнији за формирање оваквог погледа на политику су: постојање херојске историје, оснивање државе, колонизацијска искуства те остали елементи и преломне тачке историје и политичке заједнице (Ејдус, 2008: 41-42, Hudson, 1997). Политичка култура се представља као преовлађујући начин размишљања о политици и као стил политичког понашања грађана у неком друштву. Она је скуп вриједности, увјерења и ставова које имају грађани о политичким објектима и политичким процесима у свом друштву. Политички објекти у једном друштву су представљени кроз институције система и грађане као појединце. С друге стране, политички процеси унутар друштвеног система су представљени кроз функционисање политичког система, политичке односе и политичко понашање. Кад се говори о политичкој култури друштва мисли се на политички систем усвојен у сазнањима, осјећајима и процјенама његове популације. Однос између политичких објеката и оријентације према њима представља однос између објективног (стварног) и субјективног (психолошког) у политици. Политичка култура одређује политичко понашање и политичке односе међу друштвеним групама и појединцима. Тако се разликује субјективна страна политичке културе (вриједности, вјеровања и ставови) и њена објективна страна (политичко понашање и политичко дјеловање група и појединаца). Политичка култура се изграђује на субјективном односу према објектима политике те тако политичка култура представља и објашњава субјективну страну политике. Она се обликује на основу друштвених вриједности, увјерења и ставова као својим основним елементима, кроз процес политичке социјализације – интеграције појединца у политичку сферу живота, историје и историјског наслијеђа – као резултата заједничке политичке историје и личних животних искустава, политичких процеса и дјеловања политичких актера те на основу интереса (појединаца и група).

У пракси се диференцира неколико типова политичке културе: парохијални, поданички и партиципативни тип. Они умногоме детерминишу облик стратешке или безбједносне културе појединаца услед блиске повезаности стратешке и безбједносне културе. Парохијални тип карактерише изостанак или неразвијеност оријентације према политичким објектима и карактеристичан је за неразвијена друштва. Поданички тип карактерише постојање оријентације према политичким објектима али претежно према ефектима система. Појединац је у улози поданика и свјестан је посебног ауторитета власти

² Дипломатија (политика), информације, оружане снаге, економија и култура.

према којој се он афективно оријентише и његов однос према систему је пасиван. Партиципативни тип политичке културе карактерише развијена оријентација према свим објектима политике. У овом случају, постоји развијена оријентација не само према ефектима система већ и према дијелу система гдје се одлучује и према улози појединца као актера политичког процеса. Појединац се оријентише према систему активно и због тог се овај тип често назива грађанском политичком културом. Грађанска култура је облик мјешовите политичке културе, настале као производ грађанске политичке културе и постиндустријског друштва. Она је баланс између културе индивидуализма, егалитаризма и хијерархије и одликује је равнотежа моћи политичке власти и одговорности и сензитивитета према компетентној јавности. Традиционализам и колективизам су у супротности са политичком позицијом грађанина као самосталног појединца. Због наведеног се политичка култура у Републици Српској описује као конфликт између грађанског и традиционалног. Док се формално-институционална структура система у Републици Српској базира на демократским вриједностима, пракса владања (политички стил владања) и јавно-политички дискурс политичке власти обиљежени су вриједностима традиционалног комплекса. У основи егзистира тип доминантне политичке културе који не кореспондира са основним вриједностима демократије. Да би се то постигло, потребно је учинити демократску политичку ресоцијализацију, чиме се стварају предуслови функционисања савременог демократског друштва.

Са безбједносног аспекта, култура се посматра као усвојен и општеприхваћен начин заштите свих процеса, промјена и творевина насталих као резултат друштвеног и материјалног стваралаштва човјека а с циљем напретка, развоја и опстанка друштва. Безбједност је једна од основних људских потреба и вриједности, непобитан гарант опстанка, напретка, благостања и слободног живота. Она је универзално добро и супстрат културе савременог човјечанства. Безбједност постоји док постоји слобода испољавања вриједности и док је то стање слободе предвидљиво тј. кад пружа могућност заштите. У фокусу безбједности су разне вриједности, од вриједности појединца до глобалних вриједности. Безбједносна култура је генерално понашање којим се истовремено ствара и доприноси безбједности односно понашање којим се не угрожава безбједност. Према Стајићу, она представља скуп усвојених вриједности, норми, знања и вјештина које се испољавају кроз понашање и процес о потреби, начинима и средствима заштите виталних вриједности (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2005: 29-30). Култура безбједности подразумијева активно учешће грађана у вршењу безбједности односно вршење безбједности изнутра. Као таква, она треба да се развија и успоставља одређене општеприхваћене норме понашања које пружају основ за опстанак и просперитет друштва. Вриједности друштвеног система су тачка гдје се остварује веза безбједности и културе. Ова веза може да се сагледа кроз призму националног идентитета.

Слика 1. Мултидисциплинарност културе

Поред наведених постоји и појам стратешке културе којеј Питер Фут одређује као скуп традиције, вриједности, ставова, образаца понашања, навика, симбола, достигнућа и појединих начина привикавања на окружење и рјешавање проблема са становишта пријетње и употребе силе (Foot, 2006). Стратешка култура је укоријењена у историју, географију, политичку културу али и ставове политичких и војних елита. Базирана је на више елемената од којих су најбитнији: утицај више политике, рефлексија цивилне и војне традиције, обликовање националног приступа одбрани и спорост промјене. Водећи амерички стратег 20. вијека, контраадмирал Хенри Еклес, сматра да крајњи извор стратегије лежи у вриједностима друштва па су стратегије, које су у супротности са вриједностима друштва, осуђене на пропаст (Foot, 2006).

Стратешка култура је онај дио политичке културе који креира аксиоматска увјерења о користи и пожељности употребе силе (превасходно војне) у међународним односима. Она је интегрисани систем симбола који утјемељују дуготрајне стратешке преференце путем формулисања концепата о улози и ефикасности силе и моћи у међународним политичким односима (Johnson, 1995). Стратешка култура је производ дискурзивне конструкције геополитичке позиције, историје, међународних односа, стратешког идентитета, војне технологије и природе цивилно-војних односа једне земље. Састоји се од двије основне претпоставке: претпоставке о уређености стратешког окружења, односно о природи пријетњи које се у окружењу налазе те претпоставке о условима ефикасне и продуктивне употребе силе и могућностима контролисања њених посљедица. Лонгхурст сматра да је стратешка култура временски постојана и да тежи томе да надживи еру у којој је настала, иако није ријеч о непромјенљивој или статичној појави (Longhurst, 2000: 200). Она представља збир доминантних ставова и облика понашања и указује на могуће алтернативе и правце дјеловања. Култура је контекст који, искоординисан и интегрисан, може послужити актерима да првазиђу озбиљне препреке у сарадњи али и да буде извор стратешких неусаглашености. Према Вајталу, важан критеријум за мјерење снаге актера је капацитет да, с једне стране, издржи притисак, а с друге стране, његова способност да слиједи сопствену политику (Vital, 1967). Стратешка култура и поред тог не постоји одвојено од реалних могућности.

И поред свега, Република Српска нема ни јасно дефинисан идентитет нити независан систем одлучивања а тиме и практичне могућности да спроведе политику независно од

глобалних геополитичких актера. Ефективна политика ослања се на заједничко осјећање националног идентитета, перцепцију вриједности, положај у свијету као и јасно дефинисаних интереса и тежњи. Ово се мијења у складу са тумачењем политичких лидера и дјеловањем екстерних и интерних фактора. Реализација безбједносних политика и ослањање на сопствене снаге не оставља превише простора малим земљама те се оне одлучују на неке од опција заштите виталних вриједности. Овдје се јасно указује на везу стратешке, политичке и безбједносне културе јер се питања безбједности и политике дефинишу кроз вриједности. Постојање слабе везе између јавности и стратегија утиче да су преовлађујућа увјерења политичке елите од кључног значаја. Појава апстрактних појмова као што су европеизам, мултикултурализам, интернационализам и мировни покрети, спорни са својом дефиницијом, неизвјесним ефектима и нејасним смјерницама, утицали су да интелектуалне елите одбаце националне интересе и национални идентитет. Ове контракултурне категорије дијелиле су идеје да се свијет може преобликовати и фундаментално промијенити новим идејама и претпоставкама (Тоје, 2009: 17–18).

2. Национални идентитет и безбједност

Национални идентитет је једна од традиционалних крунских друштвених вриједности и може се дефинисати као конструкција „другог“ путем артикулације разлика. Његов опстанак је угрожен ефектима глобализације па се стога питање националног идентитета почело све чешће посматрати из угла озбиљне невојне пријетње безбједности нације. Импулс заштите националног идентитета (политичког, културног, економског) од урушавања и угрожавања са стране је изузетно јак јер је у природи људи да теже изолационизму и изградњи колективног живота који неће бити контаминиран контактима с „другим“. Национална држава је и даље јак фактор националног идентитета и културне диференцијације. У одређењу идентитета мора се кренути од појма етничитета. Етничитет (етничка група) је дио друштва који се од његове већине разликује по земљи поријекла и култури те језику, раси и вјери. Етнички идентитет је осјећај и ознака припадности етничкој групи и представља истовремено свјесни и несвјесни доживљај суштинске самоистовјетности и континуитета властитог „ја“ током дужег времена, без обзира на његове промјене током историје (Требјешанин, 2001: 226-227). На основу наведеног, национални идентитет се одређује као скуп свих обиљежја националног бића и друштва које живи унутар и ван њега и по којем се разликује од других друштава. У корелацији културе, идентитета и безбједности настао је појам социјеталне безбједности. Ова безбједност је везана за безбједност идентитета јер, кад држава изгуби суверенитет престаје постојати као држава док нација опстаје али кад друштво или нација изгуби идентитет престаје да постоји као нација. Због тог су у данашњим условима питања културе и националног идентитета оправдано постала безбједносна питања.

Процеси интеграције и фрагментације по економским, регионалним, етно-националним и религиозним основама упућују на потребу фокусирања на концепт безбједности идентитета, посебно на националном плану. Мале нације и друштва су подложније дјеловањима на национални идентитет те оне морају да обрате посебну пажњу на његову заштиту. Најбољи примјер за то је дјеловање на национални идентитет српске нације на простору Републике Српске. Дјеловања су испољена на разним пољима, наметањем апстрактних појмова, а све с циљем губљења националног идентитета. Критеријум

идентитета не мора да буде искључиво национална припадност већ извјесна поткултура: вјерска, етничка, расна, припадност одређеним друштвеним групама, политичка оријентација итд. јер је идентитет социјална конструкција и није инхерентан на промјене и адаптације. Један од проблема безбједности идентитета је пренаглашавање питања национализма који ствара раздор између етничких, вјерских и културних група. Уколико резултује насиљем, долази до појаве тзв. „социјеталне безбједносне дилеме“ у оквиру које се безбједност једне националне групе претвара у угрожавање безбједности друге групе. Ово може да постане извором и узроком много озбиљнијих облика угрожавања безбједности, посебно у ситуацијама појаве тзв. „ефекта бабушке“, гдје фрагментација изазива тежњу за додатном фрагментацијом, чак и до политичко-правних ентитета који нису самоодрживи. Као детерминаната идентитета, религија може да буде угрожавајући фактор јер је религиозни идентитет старији од националног. Чињеница је да се култура може бранити само културом а уколико европеизација или интернационализација угрожава национални идентитет, он се мора појачати на националном нивоу јер је култура постала безбједносна политика. Стварање неке форме *супраидентитета* довело би несумњиво до одумирања националног идентитета мада је постојање одређених форми хибридних регионалних идентитета присутан.

Битно је разликовати три начина конструисања идентитета: *просторни*, *временски* и *етички* (Ејдус, 2008: 68). *Просторни* идентитет артикулише различитост пратећи географске границе и потврђујући подијељеност простора на категорије „унутра“ и „споља“. *Временски*, односно *темпорални* идентитет конструисе се артикулацијом различитости током времена а *етички* као дискурзивно конструисано осјећање одговорности „себе“ према „другоме“. У концепту социјеталне безбједности, идентитет заузима позицију централног референтног штићеног објекта. Уколико се нације посматрају као „замишљене заједнице“, национални идентитет зависи управо од постојања стабилних и угрожавајућих „других“.

3. Рефлексија политичке културе на безбједност

Политичка култура обликује друштвене односе у свјетлу поимања државе, демократије, држављанства и безбједности (Schulze, van den Brink, 2006: 53–54). У фокусу безбједности, са становишта политичке културе, постоји неколико питања од којих су доминантна идеја безбједности грађана и компетенција субјекта који треба бити носилац одговорности за безбједност само нека од њих. Важну улогу игра и питање историјске позадине, које обликује колективна сјећања која се рефлектују на културу кроз историју. Прихватање ставова, понашања и обичаја, манифестовано кроз институционалне структуре, утиче на претходно споменута питања. Политичка култура снажно дјелује на политички систем на који се односи. Под овим околностима, политички систем обликује политичку културу, манифестујући институционално ставове, норме и понашање. Политичка култура је релативна константа политичког система у мјери у којој је предмет историјских промјена и одређене временског динамике.

Рефлексија политичке културе на безбједност, кроз стратешку културу, огледа се кроз креирање типова културе који умногоме детерминишу политичко понашање у домену безбједности. Концепти културе и идентитета такође могу бити од користи у тумачењу појединих политичких одлука и стратегија, као и њихових посљедица. Стратешка култура

регулише интересе дефинишући и одређујући правилност поступака док с друге стране, креирајући и обнављајући колективне идентитете, политичка и стратешка култура конституишу интересе. У сваком тренутку може постојати неколико алтернативних дискурса у односу на које доминантна политичка и стратешка култура мора да се брани. Политичка и стратешка култура у Републици Српској се може описати као тензија између двије групе принципа, једне утемељене у модерном добу и друге, утемељене у традицији. На одређен начин, српски народ у Републици Српској остаје разапет између различитих, понекад и неспојивих образаца националне и државне идентификације. Први образац представља модел демократске стратешке културе док је други образац патриотска стратешка култура. Постоји и трећи модел демократско-саборне стратешке културе, који комбинује елементе два претходно подијељена и супротстављена модела. Ова култура је јединствена, али и амбивалентна, јер у себи садржи контрадикторне особине као што су колективизам и индивидуализам, слободарство и подаништво, херојство и инертност, задружност и подијељеност, гостољубље и неповјерење.

Демократски модел стратешке културе. Производ је релативно кратког периода у историји српског народа, у коме је српска нација била оријентисана ка унутрашњој еманципацији и била мање-више демократски устројена. Аксиоматско увјерење заговорника овог модела стратешке културе је да Европа и Запад недвосмислено представљају културно, политичко и цивилизацијско упориште или дестинацију Републике Српске. Ова стратешка култура пројектује грађански и временски дефинисан национални идентитет. Због турбулентне историје простора на којем се налази Републике Српска, скромне величине и немогућности да, из компликоване геополитичке позиције, наступа самостално, овај културни модел подстиче Републику Српску на остваривање унутрашње друштвене еманципације и међународне економске, политичке и безбједносне интеграције. Будући да почива преваходно на модерном процесу унутрашње индивидуалне и социјалне еманципације, снага овог дискурса је директно пропорционална јачини унутрашњих притисака, а негативно пропорционална јачини притисака који долазе споља (слика 2).

Слика 2: Исходи дискурзивне борбе два модела стратешке културе у односу на интензитет притисака

Други модел стратешке културе је *патриотски модел стратешке културе*. Патриотски модел стратешке културе има у Републици Српској много дубље историјско, симболичко, па чак и психолошко упориште. Он је, прије свега, производ вишевијековне борбе и настојања српског народа да се еманципује у односу на стране освајаче и велике империје. Спољашња еманципација је главни покретач патриотске стратешке културе. Концепција националног идентитета, сагледаног кроз ову културну призму, је етничка и просторна, прије него грађанска и временски дефинисана. Психолошке одлике патриотске културе су пркос и инат насупрот сарадње и митско схватање насупрот рационалног прагматичног схватања. Патриотска стратешка култура је изграђена на три аксиоматска увјерења (Матић, 2000: 27-30). Прво је *независност и инат*, које се састоји у идеји да свјетски моћници желе да угуше слободу српског народа, јер он стоји на путу остварењу циљева свјетских моћника. Друго се може означити као *самобитност*. Идеја самобитности, формулисана као *бити и остати свој на своме*, представља квинтесенцију српске политичке традиције. Захваљујући константним пријетњама, њиховим колективним јединственостима, динамика социјеталне секјуритизације у Републици Српској, као и остатку Западног Балкана, нарочито је јака. Треће убјеђење, *цивилизацијска амбивалентност*, претпоставља да Исток и Запад представљају два фундаментално различита свијета која су у сталној колизији и да српски народ и Република Српска требају да у том сукобу остану неутрални. Код овог модела стратешке културе, јачина спољних притисака директно је пропорционална јачини патриотских аргумената и симбола. Супротно томе, што је унутрашњи притисак на појединце и друштво већи то су слабије шансе да ће патриотски дискурс добити максималан замајац, што је у супротности са првим разматраним типом (слика 2).

Патриотски блок се углавном задржава на просторној конструкцији „другог“ и секјуритизовао је читав низ питања, од којих су главна везана за сусједне земље и сусједне народе, као што су Хрвати или Бошњаци. И поред свега, патриотски блок има модерну и у значајној мјери непомирљиву визију националног идентитета, изложеног читавом низу пријетњи које, углавном, долазе изван Републике Српске. Његова модерност се огледа у чињеници да је територијално дефинисан а непомирљив је, јер је однос према „другоме“ више базиран на искључивости и максималној сарадњи са „другим“, него на интеграцији и потенцијалном сједињавању. Нестанак спољашњих пријетњи генерише потребу конструкције нових, спољашњих или унутрашњих пријетњи, односно радикалног „другог“, како би колективни идентитет политичке заједнице био сачуван а њене замишљене границе одржане. С друге стране, демократски блок се укључио у постмодерну дискурзивну конструкцију „другог“, артикулишући као своју главну пријетњу „себе“ из прошлости.

Закључак

Синтагма *политичко-безбједносна ситуација* најбоље осликава повезаност појмова политичког система и безбједности у свакодневном животу. Политичка култура је израз субјективне димензије друштвене основе политичког система и обухвата политички релевантне карактеристике индивидуалности, стања политичке свијести и менталитета као и предиспозиција политичког понашања, које је укоријењено у ставовима и нормама као и актуелном политичком дјеловању. Однос политичке културе и безбједности се

манифестује кроз призму заштите националног идентитета. Национални идентитет умногоме детерминише култура у функцији низа вриједности правног, политичког и економског поретка. Губљење идентитета води нестанку друштва, чиме он постаје објекат заштите од угрожавања и безбједносно питање.

Политизована култура односно контракултура подстиче угрожавање националног идентитета а тиме и безбједности. Обим опасности по безбједност друштва је директно пропорционалан степену насилности политике и њених носилаца. Насилно политичко понашање генерише конфликте и терор, чиме се угрожава безбједност свих, од појединца до државе. Степен развијености политичке културе одређује и репрезентује укупни културни и демократски ниво појединца и друштва. У односу на безбједност, политичка култура треба својом суштином да развија политичку свијест о неопходности супростављања појавама угрожавања и креирања политике која уклања етиолошке факторе угрожавања, предузимање акције против носилаца угрожавања, превентивним предузимањем мјера као и онемогућавање развоја ситуације која може довести до угрожавања референтних друштвених вриједности.

Политичка култура и идентитет евидентно имају значајан утицај на безбједност Републике Српске као и на организацију система безбједности. Политичка и стратешка култура у Републици Српској представљени су тензијом између два супротстављена дискурса, патриотског и демократског, који посљедично, конструишу двије различите визије националног идентитета. И док патриотски дискурс обликује национални идентитет углавном у геополитичким смислу (просторни идентитет), демократски дискурс у великој мјери користи дефиниције временског идентитета. Ово указује да ће проналажење правог баланса између ова два идентитета и модела стратешке културе, детерминисати политички дискурс и политичку културу у Републици Српској што може имати опредјељујући ефекат и дјеловање на систем безбједности. Интензитет ове рефлексije зависио је и зависиће од интензитета дјеловања унутрашњих и спољашњих притисака на национални идентитет.

ЛИТЕРАТУРА

1. Vital, D. (1967). *The inequality of states: A Study of Small power in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
2. Ејдус, Филип. (2007-2008). *Security, Culture and Identity in Serbia*, Belgrade: Western Balkan Security Observer.
3. Илић, М. (1987). *Социологија културе и умјетности*. Београд: Научна књига.
4. Johnston, Alastair Iain. (1995). *Thinking about Strategic Culture*, International Security, 19:4, стр. 33-64.
5. Longhurst, K. (2000). *The Concept of strategic culture*. Military Sociology, ed. Kummel G. and Andreas D. P. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
6. Мати, Милан. (2000). *О српском политичком обрасцу*. Београд: Службени лист.
7. Савић, А., Делић, М., Илић, П. (1998). *Основи државне безбједности*. Београд: Образовно истраживачки центар РДБ МУП РС.
8. Стајић, Љ., Мијалковић, С., Станаревић, С. (2005). *Безбедносна култура*. Београд: Драганић.

9. Schulze, Verena and van den Brink, Henning. (2006). *Political culture as a basis for concepts of local security and crime prevention*. German Policy Studies, Volume 3, No 1, Munster.
  10. Тадић, Љ. (1996). *Политиколошки лексикон*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
  11. Требјешанин, Ж. (2001). *Речник психологије*. Београд: Стубови културе.
  12. Тоје, А. (2009). *Стратешка култура као аналитички алат Историја, могућности, геополитика и вредности: примјер ЕУ*. Безбедност западног Балкана, број 14. Београд: Центар за безбедносне студије.
  13. Foot Peter. (2006). *Strategic culture*, Baltic Defense College, предавање.
- Hudson, Valerie. (1997). *Culture and Foreign Policy*. London: Lynne Rien

мр Предраг Обреновић¹
Европски дефендологија центар
Билећа

ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КАО АЛТЕРНАТИВА ГОВОРУ МРЖЊЕ У РС-БИХ

Прегледни рад

УДК 316.334.3(497.6)

Апстракт: У првом дијелу рада обрађене су основне теоријске поставке о цивилном друштву и политичкој култури, док је у другом дијелу рада тежиште било да се укаже на ком нивоу развоја цивилног друштва и политичке културе се налази РС-БиХ.

Док у развијеним цивилним друштвима са развијеном политичком културом имамо непрестано истицање различитости као позитивног, у РС-БиХ имамо само једну искључивост која се огледа у припадности само једној етничкој скупини. Управо та искључивост и истицање само једне етничке групе и неуважавање других још ће догледно вријеме битно утицати на развој цивилног друштва и политичке културе у БиХ-РС.

Кључне ријечи: цивилно друштво, политичка култура, говор мржње

CIVIL SOCIETY AND POLITICAL CULTURE AS AN ALTERNATIVE TO HATE SPEECH IN RS-BiH

Abstract: *The first part of the paper deals with theoretical notions of civil society in a political culture, while the second part of the paper deals with the level of development of civil society and political culture in RS-BiH. While in developed civil societies with developed political culture we have a constant emphasizing of difference as something positive, in RS-BiH we have only one distinction which is portrayed as being a member of only one ethnical group. Precisely this emphasizing of one ethnical group and not respecting other groups will still for some time influence the civil society and political cultures in BiH-RS.*

Key words: civil society, political culture, hate speech

---

¹ Контакт тел.: +387 65 241 157

Цивилно друштво појам и развој

Појам „грађанског“ или „цивилног друштва“ појављује се у либералној и либерално-демократској теорији од 17. вијека (кроз 18. и прву половину 19. вијека), у контексту дискурса о раздвојености државе и друштва, те с различитим акцентима, везано уз различити проблемски склоп, код Паина, Лоцкеа, Хегела, Тоцкуевиллеа, Милла.

Теорија цивилног друштва обнавља се и посебно развија на Западу од 70-их година 20. вијека – кроз биполарну парадигму „цивилно друштво – правна држава“, у смислу да конституционална демократија и владавина права захтијевају за своје очување и унапређење – осим уставно гарантоване универзалне једнакости и институционалних механизма подјеле и контроле власти – и контролну /партнерску/ критичку улогу цивилног друштва.

Теорија цивилног друштва обнавља се на Западу примарно у оквирима либерално-демократске традиције (лијеве либералне мисли, либералног егалитаризма, социјалног либерализма); неолиберализам, додуше, прихвата редуковани дискурс цивилног друштва, гдје се оно схвата као продужена рука државе у обављању послова тзв. „трећег сектора“ сервиса према грађанству, и уз то као хуманитарни рад на добровољној бази (хуманитарна помоћ, донације). Спомињани процес обнављања теорије цивилног друштва праћен је или узрокован буђењем праксе цивилног друштва, а под утицајем кризе легитимности „државе благостања“ и кризе легитимности, уопше узевши, либералних поредака у развијеним земљама Запада (нафтна и економска криза, рат у Вијетнаму, криза вриједности са последичном појавом нових друштвених покрета – еколошких, анти-ратних, анти-нуклеарних, феминистичких, као и покрета за једнака људска права).

Основа за промишљање свих варијанти концепта и праксе цивилног друштва јест идеално-типска парадигма „цивилно друштво-правна држава“. У овој западно-центричној биполарној парадигми „цивилно друштво-правна држава“, у случају идеално-типског концепта цивилног друштва ради се о самоорганизовању грађана, аутономних појединаца у добровољне, спонтане, ненасилне, неетничке, некласне асоцијације на основи законом гарантованих људских и политичких права, а у борби за унапријеђење квалитета живота на принципима слободе, једнакости, солидарности, правде; за остваривање принципа конституционалне демократије, за одбрану социјалних, политичких, економских права од злоупотреба власти.

Други пол ове идеално-типске парадигме јест правна држава, владавина права (подјела и узајамна контрола власти, контролни механизми институционалне политике). Односно, у комплекснијем смислу конституционална демократија оквир је и за дјеловање правне државе и за дјеловање цивилног друштва: она подразумева владавину права, а у њој сви држављани имају уставом гарантована једнака индивидуална права, уз која постоје и одређени елементи позитивне дискриминације за угрожене социјалне групације, али је прије свега цивилно друштво поље легитимне бриге за партикуларне идентитете.

Цивилно се друштво заснива на принципима аутономије, асоцијативности и јавности. Принцип аутономије тиче се аутономног, добровољног, спонтаног истицања идентитета грађанина; принцип асоцијативности везан је уз самоорганизовање грађана и асоцијативно дјеловање на основама спонтаног удруживања у виду грађанских иницијатива, друштвених покрета, невладиних организација око заједничких проблема и с циљем да се они ријешавају притиском на власт, развијањем критичке јавности, конкретним доприносима самоорганизованих група; принцип јавности тиче се јавног и медијског

објављивања проблема и циљева активности и конкретних акција самоорганизованих актера цивилног друштва с циљем да се проблеми решавају самостално, притиском на власт, као и уз помоћ власти. Цивилно друштво представља активизам грађана у ван-институционалној политици. Другим ријечима, дискурс и пракса цивилног друштва тичу се поља политике у ширем смислу. Цивилно друштво као поље политике у ширем смислу представља комплемент, супротан пол, контролни механизам у односу на поље политике у ужем смислу – дјеловање државних органа, носилаца политичке власти, политичких странака и на власти и у опозицији. У оквирима идеално-типске биполарне парадигме цивилно друштво одређује се на вриједносно дефинисан, нормативан начин везано уз анимирање грађана и активно дјеловање самоорганизованих група у циљу унапређења либерално-демократског поретка, обране уставне демократије, ако треба и методама грађанске непослушности, унапредјена развоја критичке демократске јавности у сврхе контроле власти и спречавања да се власт отргне контроли и дјелује мимо закона, на антидемократским, коруптивним или криминогеним основама. Наравно, вриједносно дефинисан концепт цивилног друштва садржи у себи осим нормативно и дескриптивну димензију везану за констатовање емпиријског стања ствари у смислу дјеловања невладиног сектора, друштвених покрета и грађанских иницијатива с циљем унапређења демократског поретка. Наведени вриједносно дефинисани појам и пракса цивилног друштва представљају социјалну основу и социјално-политичког промотера демократског поретка. Постоје, међутим, дилеме и дискусије поводом критеријума за дефинисање онога што припада појму и пракси цивилног друштва. Неутрално дефинисани појам цивилног друштва у себе укључије и екстремно десничарске друштвене покрете, грађанске иницијативе и невладине организације. Веома јаким аргументима брани се позиција ширег, неутралног тумачења, по коме сва добровољна удружења грађана независно о својим политичким оријентацијама и вриједносним одређењима спадају у цивилно друштво. Међутим, у том случају се губи нормативна димензија цивилног друштва, која је у функцији унапријеђења, контроле, комплемента конституционалне демократије.

Узимајући у обзир већину савремених студија, вриједносни критеријуми одређења за демократију и њен развој, као дескриптивно и нормативно фокусирање на еманципацијски активизам грађана, доминантно је при разматрању шта је цивилно друштво, а екстремно десничарски феномени третирају се као злоупотреба демократије за анти-демократске циљеве, с тим што је у неким државама говор мржње, расизам законом забрањен, али у многим није. Притом се, наравно, зналачки не занемарује ни тај велики простор испољавања и дјеловања нецивилизованог цивилног друштва.

Цивилно друштво има функцију анимирања грађана за одбрану личних, политичких и социјалних права, руководећи се притом вриједностима слободе, једнакости, правде, уз подршку и са развојем демократске политичке културе солидарности, космополитизма, плурализма, толеранције, ненасиља, хуманитаризма.

Најважније претпоставке за постојање цивилног друштва јесу: 1. правна држава; 2. гарантована основна грађанска, политичка и социоекономска права и слободе; 3. процедурална демократска правила и институције; 4. тржишна економија и приватно власништво; 5. демократска политичка култура; 6. партиципација грађана, активизам у креирању критичке јавности и самоорганизовање за одбрану угрожених права (а угрожавање се увијек изнова догоди и у најдемократскијем поретку). Однос државе и цивилног друштва подразумијева да без добро уређене државе нема гаранција права која омогућавају функционирање цивилног друштва. С друге стране, цивилно је друштво

стална потенцијална критика сваког евентуалног покушаја државе да се (у складу с логиком експанзије, која је инхерентна свакој власти) претвори у доминантну силу.

На просторима бивше Југославије били су присутни елементи аутентичног развоја цивилног друштва од 70-их година, кроз дисидентско дјеловање и развој друштвених покрета по угледу на западне „нове друштвене покрете“, а под утицајем одређеног отварања земље према Западу и присуства елемената развоја „државе благостања“. То је био случај нарочито у развијенијим републикама – у мањој мјери у Србији и Хрватској, а нарочито у Словенији; оно је значајно доприносило урушавању титовског и пост-титовског ауторитарног комунистичког поретка. Током преласка у вишепартијски систем, који је био праћен ратовима и распадом у крви заједничке државе СФРЈ, као и стварањем независних држава, цивилно се друштво артикулисало; дијелови су се преточили у националистичке покрете, дијелови су безнадлежно настојали сачувати заједнички југословенским политички, друштвени и културни простор (рецимо: УЈДИ – Удружење за југословенску демократску иницијативу), као и да се кроз анти-ратно дјеловање супротставе надлазећим ратним покличима у јавном говору и врло брзом и лако надлазећем „извлачењу ратних сјекира“.

Појам демократске политичке културе утемељен је у општем одређењу политичке културе и, наравно, културе уопће. Активистичке дефиниције политичке културе усмјерене су ка питању у којој се мјери постојећа политичка култура одређена као мрежа субјективних оријентација припадника друштва у односу на базичне елементе политичког система, политичке институције, процесе и вриједности јавља се као фактор политичког преображаја, а у којој мјери, насупротив томе, дјелује као инструмент резистенције. У том смислу, успоставља се суштинска веза између развоја демократске политичке културе и демократског политичког преображаја.

Појам политичке културе

Појам политичке културе у себи укључује елементе свих релевантних дискурзивних стратегија у савременој политичкој теорији као и различитих традиционалних поља (повезивања традиционално схваћених идеја политичке филозофије и емпиријски утемељеног поља политичке социологије). Овај тип синтезе присутан је код Равлса у *Политичком либерализму*, гдје се појмовни низ креће од расправе о принципима правде, а довршава се идејама консензуса и политичке културе, с тим што у овој новој синтези централно мјесто припада политичкој култури.

Постоје различите дефиниције политичке културе. Једну од комплексних дефиниција даје и Загорка Голубовић, која поред облика партиципације индивидуа у друштвеној пракси или „културе понашања“, укључује норме и услове њихове партиципације, а то значи и типове друштвених односно политичких акција, као и процесе у којима се индивидуе припремају за друштвену партиципацију (социјализација, а посебно политичка социјализација, формирање „друштвеног карактера“, процеси симболизације, прихваћени типови вјеровања и идеологије, доминантни менталитет, такозвани национални карактер. У оквиру овог приступа политичка култура одређује се као субјективна димензија политичког система, а централно поље истраживања означено је истраживањем знања, вриједности, осјећања и мишљења у тумачењу политичког понашања и политичких процеса у оквиру једне заједнице. Теоријски статус политичке културе изводи се на

слједећим премисама: 1. политичка култура односи се на модел субјективних политичких оријентација у оквиру читаве нације или њених појединих дијелова; 2. саставне дијелове политичке културе чине когнитивни, афективни и вриједносни елементи; она укључује сазнање и мнијење о политичкој стварности, осјећања везана за политику и политичке вриједносне ставове; 3. садржај политичке културе резултат је социјализације у дјетињству, одгоја, утјецаја медија, доживљаја из живота одраслих особа и оних учинака које стварају власт и политике и на њихове резултате; она их ограничава али их, у сваком случају, не одређује потпуно.

Узрочне стрелице између политичке културе, структуре и учинака власти иду у оба правца. Релевантна је, и концепција политичке културе која долази из граничног поља социјалне и културне антропологије. Она као предност у односу на „civil culture approach“ има то што наглашава облик владавине као самостални дио политичке културе.

Посебни квалитет је то што у овом тумачењу политичка култура „смисаона цјелина“, релативно стабилни и етаблирани склоп персоналног, приватног и колективног јавног искуства, производ је историјског наслеђа одређеног друштва.

Политичка култура даје структуру и значење политичкој сфери. Тек тако схваћена политичка култура као „смисаона цјелина“, што политици даје значење укључује централне теме у поретку политике: питање лојалности и легитимности, проблем унификације заједнице, однос политичког повјерења и неповјерења, питања једнакости и хијархије, слободе и принуде, ауторитета и поретка.

У наведеном контексту битно је и тумачење политичке културе као форме саморазумијевања поретка, које је од конститутивног значаја за једну заједницу. Дакле, у овом значењу политичка култура има централну улогу за разумијевање и анализу политичког идентитета. Подразумијева се као скуп ставова, гледишта и сентимената који дају смисао и значење политичким процесима и чине основне претпоставке и правила која детерминишу понашање у политичком систему. Политичка култура обухвата истовремено и политичке идеале и оперативне норме политике. Тако дефинисана има шире значење у односу на класично схватање по коме представља субјективну и психолошку димензију политичког система.

У овом тумачењу политичке културе наглашен је, прво, њен наиндивидуални карактер. Друго, за разлику од тумачења ње као субјективне и психолошке димензије политике, нагласак је на темељним принципима за просуђивање датог поретка и политике. Политичка култура састоји од скупа начелнијих ставова о политици и поретку, од принципа из којих се процјењује поредак. Овим се полазиштем знатно чвршће него у оквиру класичног схваћања успоставља веза између политичке културе, политичких идентитета и легитимности политичке власти. На крају треће, нагласак је на снази нормативног набоја политичке културе.

Политичка је култура идеална конструкција политичког живота одређене заједнице, она је испуњена одређеним смислом. Тај се смисао артикулира кроз доминантне политичке традиције мишљења, кроз политички дискурс у јавном простору, кроз утицаје насљеђених културних образаца, али и кроз утицаје индивидуалних вриједносних и политичких опредјељења и мотивација. Поље модерне, демократске политичке културе обједињава и слободни и отворени комуникацијски простор промјена и модернизације у којем се преплићу утицаји из спољњег окружења, јавни догађаји и оперативне норме, дух јавних установа и приватно искуство актера.

Вриједности и вриједносне оријентације саставни су дио политичке културе, при чему се у узајамном односу вриједности и политичке културе уктају на дијалектички начин узајамни утицаји појединца и заједнице, усвојених културних образаца и захтјева за промјенама, прошлости и будућности, социјализације и аутономне акције.

Драгомир Пантић говори о утицају вриједности на политичку културу у смислу вриједности као диспозиција особности и елемената друштвене свијести становништва, на једној страни, и интегративног карактера и мотивацијске снаге вриједности, на другој страни. Он такођер говори о томе да су за политичку културу посебно важне вриједности које потичу од институција, али да су важне и оне које потичу од индивидуа. Вриједности имају различите функције у животу појединца, од којих су за политичку културу посебно важне функције прилагођавања јединке социјалној средини и протективна функција (его-обрана): политичка култура појединцу осигурава одређене препоруке, захтјева, водиче, згуснута искуства предака и сувременика. Међутим, с друге стране, партиципативна и грађанска политичка култура у модерним демократским земљама остављају појединцу простор за самостално стицање политичких знања и искустава из чега произилази аутономно креирање властитих одређења, иницијатива и одлука.

Постоје различите подјеле политичке културе на основама критеријума вриједносних оријентација, типова друштвених односа и типова социјализације особности које их генеришу. Постоје различите подјеле политичке културе, а најчешћа је подјела на демократске насупротив аутократских или ауторитарних политичких култура. Подјела политичких култура на основу вриједносне оријентације за модерност, будућност, развој и напредак насупротив оријентације ка очувању традиције, наслеђа прошлости, етаблираног стања ствари у држави и друштву, а у комбинацији са типом односа демократских (егалитарних) или хијерархијских (ауторитарних), као таква може се сматрати као аналитички продуктивна линија разграничења типова политичких култура.

Треба истаћи и то да је поље политичке културе, као и свих модерних друштвених процеса и појава, да увијек представља поље сукоба тенденција традиционализма и модернизацијских процеса, сукоба традиционалне и демократске политичке културе; да је комплексан простор укрштања плурализма културних, нормативних и политичких образаца, квантитативних и квалитативних промјена унутар сваког испољавања политичке културе, као и у међуодносном односу превага, доминације, борбе за превласт различитих модалитета и цивилизацијских достигнућа.

Стање политичке културе и цивилног друштва у БиХ-РС

Све што је до сада наведено у овом раду може се слободно рећи да се односи на друштва која су прије много година прошла кроз период транзиције и сада се налазе на већем степену укупног како економског, политичког, тако и културног развоја уопште. На ком нивоу развоја цивилног друштва и политичке културе налазе друштва у транзицији најбоље својим примјером потврђује РС-БиХ која је само прије неколико година изашла из етно-вјерског рата. Простор РС-БиХ после рата постао је поприште сукоба традиционалног и модерног, гдје су традиционални облик поимања културе налази на један нови низ „нових правила“ плуралистичког режима у постдејтонској БиХ, његову стварну или бар декларативну наклоњеност демократским начелима политике на које су се снаге које су учествовале у креирању новог поретка позивале, и још увијек позивају, сламајући политичке форме комунизма. Савремена литература која се бави овом

проблемом често потенцира да су друштва у транзицији увијек конфликтоносна и да интензитет те конфликтности углавном зависи о спремности и компетентности политичких субјеката у ријешавању или акомодирању онога што је конфликтно. Отуда се могу формулисати следећа питања: да ли је Дејтонски мировни споразум жариште старих или нових политичких конфликта у БиХ?; да ли су политички конфликти посљедица вриједносних оријентација кључних протагониста политичких субјеката?; да ли такви конфликти у БиХ могу да подстичу ангажованост у рјешавању проблема у политичкој пракси ако се на њих гледа само кроз визуру национално-вјерског? Ова питања се чине оправданим јер када се говори о акомодирању /превазилажењу/ рјешавању политичких конфликта. Међутим, у теорији политичких конфликта постоје различите контроверзе. У литератури се говори о више модела за рјешавање политичких конфликта, али највећа диференцијација је између модела „или-или“ (који је карактеристичан за метод „бирокарске елиминације непожељне стране у друштвеном сукобу“) и модела „и-и“ који може да одговара демократском поретку и логици рационалног компромиса. Модел „и-и“ је плодоносан и прихватљив под условом да се друштвене науке, посебно политологија и њена примарна знања не претворе у једну врсту „политичког инжињеринга“ која је у служби владајуће или невладајуће групе моћи. За овај модел карактеристичне су „технике споразумијевања“ које су овисне о политичкој култури, култури толеранције и грађанској јавности. За развој ових феномена неопходан је „неауторитаран политички систем“ да би спријечио патологизацију и варваризацију политичких сукоба. Имајући у виду чињеницу да су многобројни политички конфликти у БиХ (од првих вишестраначких избора па до данас) углавном завршавали деструкцијом и насиљем бх. друштва, користит ћемо тзв. традиционалистички приступ који на конфликт гледа као на врсту „патологије“ која је наметнута. Након првих вишестраначких избора у БиХ, на којима су побиједиле националне странке, увиђамо да „принцип већине“, односно „принцип вишестраначке демократије“ не мора нужно да функционише. Наиме, недуго након конституисања власти Скупштина СР БиХ постаће мјесто етнополитичког конфликта са чије говорнице су се производили мржња и страх од Другога, у током чега говор мржње је представљао главни аргумент у рукама актера поменутог времена.

Политичко-историјска егзистенција Босне и Херцеговине постаће кључни идеолошко-политички сукоб, око којег се и данас воде расправе или дискусије опет уз употебу говора мржње и криво тумачење релевантних историјских чињеница. До делегитимизације „старог режима“, са једне стране, дошло је због обнове нормативних принципа грађанства и цивилног друштва, а са друге стране због ескалације негативних политичких традиција и предмодерних политичких сентимената (етницизма). То је у политику унијело „колективистичке, органске и антииндивидуалистичке идеје и оријентације, а улазак националних и етничких идентитета у политичко поље учинио је сложенијим обликовање базичног консензуса и политике као мирног и рационалног разрјешавања конфликта. Непостојање базичног консензуса око основног принципа организирања политичке заједнице БиХ-РС између осталих најважнији је политички конфликт у БиХ. У демократском процесу тежити општем, заједничком или јавном добру не значи да сви буду слични једни другима, нити да сви имају исте интересе, односно да се одричу сопствених интереса. Међутим, наше разлике не смију никада бити толико велике да се не можемо сложити о томе шта је најбоље за град-друштво уопште, тј. шта је најбоље за све, а не само за неке. Полазећи од претпоставке да се политичко у БиХ-РС јасно не спознаје,

те Смитовим језиком речено, да грађани БиХ-РС нису довољно политички слободни, главна хипотеза гласи: Политичка јавност резонује о политичким конфликтима из визије сужене свијест односно припадности етнонационалном и у тежњи да се с њим идентификује. Таква јавност је у служби режима и као таква не може бити носилац грађанских вриједности, првенствено слободе и једнакости феномена уско везаних за конституцију јавног мнијења и демократије. Теоријска истраживања показују да су питања националног и етничког заправо императив конфликтног у Босни и Херцеговини, те да је вишестраначки плурализам заправо етностранички плурализам који није ништа друго него лажни политички плуралитет. У јавној сфери постдејтонске Босне и Херцеговине и даље се води политички сукоб у БиХ око територијално-административног и правно-политичког устројства БиХ потписаног у Дејтону. Ово је питање на које етничке јавности реагирају овако: Бошњачка политичка јавност постдејтонске Босне егзистира на тези да је међународна заједница присилила грађане БиХ да прихвате ентитетску подјелу, те да таква структура БиХ нема ни историјског, ни економског, нити економско-географског оправдања, и да су једино упориште за настајање такве Босне агресије и геноцид. Српска политичка јавност у постдејтонској БиХ сматра да је РС стекла и одржала територијални и легални континуитет од 1992. до данас, те да иста није, као што Бошњаци и Хрвати сматрају, настала Дејтонским мировним споразумом, него је истим потвђена и због тога постојање РС не може бити доведено у питање. Хрватска политичка јавност сматра да је Дејтонски споразум „отворио“ хрватско национално питање тако што је „међунационалне односе уредио на штету хрватског народа“. Незадовољство се покушава ријешити захтјевима за формирање трећег ентитета који би требало „посматрати као логичан, оправдан и праведан програмски циљ хрватског народа у БиХ све дотле док је она ентитетски уређена и док у њој постоји РС.“ У политички дезоријентисаном систему вриједности овакве центрифугалне, дивергентне, редуковане јавности дјелују разарајуће на БиХ-РС политику уопште и на политичке слободе. Анализа указује и на чињеницу да су БиХ-РС политичка јавност и политичка култура „изложени“ политичким организацијама и политичким институцијама које конструирају простор перцепције актуалне личне и друштвене ситуације и простор интерпретације тих ситуација. Политичке елите одржавају и повећавају неподударност и раскорак између нормативног и стварног с обзиром да је етнополитика увијек политика мишљења у категоријама пријатељ-непријатељ лидери јавног мнијења, реторичким језиком, и уз помоћ инструментализираног дијела јавности (етнојавности) увијек наново, најчешће од избора до избора, продубљују ове конфликте на штету бх. грађана. Етнички идентитет је постао примарним политичким идентитетом, а као такав он је редукован јер грађанин своју политичку релеванцију стиче само као припадник ове или оне конститутивне групе, он је истовремено и аполитички идентитет. Наиме, свеукупно политичко сведено је на политиканство које онемогућава конструктивне аранжмане и превазилажење игара у којима један добија само кад други губи. Због тога су економски, културни и најшири друштвени проблеми, као на примјер сиромаштво, у Босни и Херцеговини потпуно безначајни. Другачије у етнополитичком окружењу и не може бити јер је етнополитика производња перманентне етничке кризе и стања угрожености и то модерним средствима пропаганда потпомогнутим језиком мржње. Због непостојања демократске политичке културе, те компетентне грађанске јавности, етнојавности је данас најалост жариште искључиво политичких принципа као што су етноцентризам, национализам и национални шовинизам.

Ријеч је о ауторитарном систему којем је теже доскочити јер се грађанин не јавља као политички субјект.

Етнополитика производи привид расправа, полемике, дискусија замјеном теза тако да се неполитичко представља као политичко. Међутим све то утиче на , континуирану производњу етнополитичке демагогије, посебно помоћ етнополитичарима пружају наклоњени медији. Етнополитички сукоби се воде против демократских институција, са циљем њиховог етницизирања. Однос етничког према индивидуалитету говори да је за етнојавност отвореност заслијепљеност, спремност на споразумијевање капитулација, сукобљавање издаја, а компромис губљење части. Имајући у виду интензитет и усложњеност бх. конфликата, те степен њихове деструктивности, данас је важније пажњу фокусирати на политичку комуникацију, него исте ријешити. Сличности у етничким групама данас леже у негацијама друге стране, а не у заједничкој основи за успостављањем новог односа. То су негативни идентитети, њихов садржај је испуњен само мржњом према другом.

политички сукоби у постратној БиХ нису сукоби који су настали због недостатка толеранције укоријењене у нашим етничким културама, већ због увјерљиве моћи елита и институционализирању етничких разлика. Етницизирану сферу политичке комуникацију у БиХ треба деетницизирати јер комуникацијски односи одређују судбину демократије, а тиме и цијелог друштва. Без минимума симетрије у комуникацијским односима између политичких врхова и друштва, без информацијске и аргументацијске јавности, без потребе и настојања за споразумијевањем у озрачју јавне комуникације нема демократије која заслужује своје име.

Закључак

Политички сукоби у постратној БиХ нису сукоби који су настали због недостатка толеранције укоријењене у нашим етничким културама, већ због увјерљиве моћи елита и институционализирању етничких разлика. Етницизирану сферу политичке комуникацију у БиХ-РС треба деетницизирати јер комуникацијски односи одређују судбину демократије, а тиме и цијелог друштва. Без минимума симетрије у комуникацијским односима између политичких врхова и друштва, без информацијске и аргументацијске јавности, без потребе и настојања за споразумијевањем у озрачју јавне комуникације нема демократије која заслужује своје име.

мр сц. Нусрет Хамидовић¹, помоћник општинског начелника
Општина Сапна

ЕНТРОПИЈА ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА И ИЗБОРНОГ ПРОЦЕСА У ОПШТИНИ САПНА И МОГУЋЕ КОРИСТИ ТАКВОГ СТАЊА ЗА ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012. ГОДИНЕ

Кратко саопштење

УДК 342.8:321.6/.8,,2012“

Апстракт: *Изборни процеси на простору Босне и Херцеговине су врло чести тако да се и комплетна дешевања везана за изборе не могу стандардизирати. Локални избори, иако на нашим просторима се не схвата баш тако, су најважнији избори за грађане, обзиром да они највише својих права остварују у општини. Општина Сапна је новоформирана општина на простору Ф БиХ, руралног је карактера и привредно неразвијена. Веома важно је пратити изборе у овој и оваквим општинама из разлога што се оне веома често сматрају баластом кантона и Федерације БиХ, те постоји реална опасност да дође до укидања истих и припајања њихове територије некој од већих, сусједних општина. Стога, веома је важно имати јаку стабилну политичку ситуацију, јаке политичке субјекте и утицајне појединце који могу утицати на јачање локалне заједнице и њено привредно, политичко, институционално и културно оспособљавање за самоопстанак. Овим радом се покушало указати на слабости политичког система и неуређености у политичком и изборном процесу те страначком слабљењу и ентропији свих сегмента везаних за изборе па и за функционисање општине као државне заједнице.*

Кључне ријечи: општина, избори, ентропија, изборни поступак, изборни процес и политичка култура.

ENTROPY OF THE POLITICAL SYSTEM AND ELECTION PROCESS IN SAPNA MUNICIPALITY AND ITS POSSIBLE BENEFITS FOR LOCAL ELECTIONS IN 2012

Summary: *Elections in Bosnia take place quite often, so most of the things related to the elections cannot be standardized. Local elections, although not perceived as such, are the most important ones for citizens, because most of their rights are realized in their municipalities. Sapna Municipality is a new-formed municipality in the BiH Federation, rural in its character, and not too economically developed. It is very important to monitor elections in these sort of small municipalities, because more than often they're considered a ballast of the Canton and BiH Federation, and also because there is a real danger for these municipalities to be terminated and for their territory to be added to a larger, neighboring municipality. For that reason, it is extremely important to have a strong and stable political environment, strong political subjects and influential individuals that can act on their community's improvement, its economical, political, institutional and cultural ability for self-preservation. This paper tries to point out the weaknesses in our political system, errors in political and election processes, weakening of our political parties, and entropy of all segments concerning elections, and municipality's functioning within our state.*

Key words: municipality, elections, entropy, election process, political culture

¹ Контакт адреса: nusko_42otmail.com

1. Дефинисање појма Ентропија и политичка ентропија

Ентропија као појам се први пут везује за област термодинамике и она означава стање које се може посматрати као мјера за везану енергију неког затвореног система. Ентропија је тежња система да спонтано пређе у стање веће неуређености, дакле, ентропија је мјерило неуређености система. Ријеч *ентропија* потиче од грчке ријечи *ентрепо* (окрећем, обраћам) која значи обрт ка унутра, а увео ју је Рудолф Јулијус Емануел Клаузијус 1865. године. (Википедија) *Ентропија* као термодинамичка величина везана је уз топлину и температуру. Она носи информацију о количини неуредности у систему и његовој могућности да обавља користан рад - што је неред већи то је систем мање способан обављати користан рад. Појам *ентропија* може се везати и за политичке системе. Сви спонтани процеси се одигравају у смјеру пораста ентропије па тако и политички систем који има веома изражен степен неуређености. Када би политичку ентропију дефинисали као степен неуређености могли би констатовати да сваки систем, па тако и политички, тежи неуређеном, а да би га држали колико толико уређеним морамо трошити енергију, што политичари, као и свака људска индивидуа, наравно избјегавају. Под појмом политичког система подразумијева се вишестраначје као уставна категорија изборног процеса на простору локалне самоуправе, у овом случају општине Сапна. Политички систем сачињавају политички субјекти који су дефинисани изборним законом Босне и Херцеговине. „Политички субјект подразумијева политичку странку, независног кандидата, коалицију или листу независних кандидата, овјерену за учешће на изборима у складу са Законом.“ (Изборни закон БиХ, 2004)

1.1. Изборни процес и изборни поступак

Избор представља формални процес доношења одлуке по којој бирачи који имају право гласа у изборној јединици, на изборима, а у локалној заједници - локалним изборима, бирачи који имају право гласа у тој локалној заједници, бирају своје представнике у систем власти (општинског вијећа или начелника). Изборни системи су дефинисани уставима у којима је прецизно уређен систем гласања, а тај систем се провођењем, односно гласањем претвара у политичку одлуку. Изборни процес представља укупан редослијед радњи и поступака политичких субјеката и независних кандидата од момента припреме за једне изборе до поступка регистрације и пријаве поједница или политичке партије па све до окончања изборног поступка који резултира саопштењем Централне изборне комисије БиХ о резултатима постигнутим на изборима, односно чина верификације изборних резултата чиме се изборни поступак завршава, уколико се изузме жалбени поступак. Политички субјекти и независни кандидати, који желе да учествују на изборима, законским рјешењима за локалне изборе 2012. године су обавезни:

- a) Пријавити се за изборе,
- b) Уплатити одређени износ средстава,
- c) Прикупити потребан број потписа подршке и
- d) Доставити кандидатске листе.

Поступак пријаве за изборе зависи од тога да ли се ради о независним кандидатима као појединцима, политичким странкама, гарантованим мандатима националних мањина, листама групе грађана или листи националних мањина. За сваки поступак, било појединца као независног кандидата, формалне групе – политичке партије или неформалне групе коју подржавају групе грађана или удружења, јасно је прописана процедура и поступак са

временским rokovima за које се тај поступак мора спровести. У зависности од сложености процедуре пријаве и потребних материјалних и не материјалних средстава за пријаву кандидата или листе кандидата зависи и број политичких субјеката и појединаца који се пријављују за изборе. Такође, изборним законом предвиђен је и број општинских вијећника у зависности од броја бирача. У Федерацији БиХ, законом је предвиђено да општине могу имати најмање 17 (седамнаест) вијећника а највише 31 (тридесет и једног) вијећника. Тако је прије избора 2012. године у многим општинама дошло до усклађивања општинских статута и повећања или смањења броја вијећника у законом предвиђеним оквирима. До избора 2012. општинско вијеће Сапна бројало је петнаест вијећника, а новим измјенама статута број вијећника је повећан на 21 (двадесет и један), обзиром да је за број бирача који су регистровани за изборе за ову општину, неопходно да општинско вијеће броји минимално 17 а максимално 21 вијећника.

2. Општина Сапна

Општина Сапна је конституисана 18. марта 1998. године на основу Одлуке општинског Вијећа, која је проистекла из Закона о конституисњу општина подијељених међуентитетском и међукантоналном цртом, који је усвојен у оба дома Федералног парламента фебруара 1998. године. Општина Сапна је настала од дијела територије Општине Зворник који је, потписивањем Дејтонског мировног споразума, припао Федерацији Босне и Херцеговине, док је други дио пријератне територије општине Зворник остао у другом ентитету.

Општина Сапна се налази на сјевероистоку Босне и Херцеговине. Административно припада Тузланском Кантону и Федерацији Босне и Херцеговине. Површина општине је 118 км², што у односу на површину Тузланског Кантона износи 4,45 %. Према попису из 1991. године Општина Сапна, која је до 1998. године била у саставу општине Зворник, према подацима Федералног Завода за статистику, имала је 13.500 становника, од тога 10.145 или 75,15% Бошњака –, 3.198 или 23,9% Срба, 15 или 0, 11 % Хрвата, 44 или 0,33 % Југословена и 98 или 0, 73% осталих. Према процјенама Завода за статистику општина тренутно има 14.301 становника. (Стратегија развоја Општине Сапна, 2008)

Према одлуци Централне изборне комисије Босне и Херцеговине, број регистрованих бирача у општини Сапна за локалне изборе 2012. године износи 9628 бирача. (ЦИК, 2012)

2.1. Локални избори у општини Сапна

Први послеријатни општи избори на простору БиХ одржани су 1996. године, а први локални избори одржани су 1997. године, стим што за територије општина које су припале Федерацији БиХ а које су прије рата припадале некој од општина чија су сједишта остала у Републици Српској, ти избори су расписани у јесен 1998. године након што су те територије, законом, формирале нову општину, као што је то случај и са општином Сапна или су припојене некој постојећој општини у Федерацији, ако нису испуњавани услови за формирање нове општине. Закон о измјени граница општина подијељених међуентитетском линијом и конституисању нових општина, на основу којег је формирана и општина Сапна, прецизирао је састав општинског вијећа. Тако је чланом 36. тог закона прецизирано да функцију Општинског вијећа општине Сапна врше вијећници Пријелазног општинског вијећа Општине Зворник са подручја општине Сапна,

које је конституирано у складу са чланом IX.3. (5) Устава Федерације Босне и Херцеговине. (парламент ФБиХ, 2008)

Дакле, први сазив општинског вијећа Сапна утврђен је поменутиим законом, а истим је речено да ће се избори у новоформираним општинама одржати по Правилима и прописима Привремене изборне комисије по којима су одржани општински избори у Федерацији 1997. године. Општинска вијећа првог сазива новоформираних општина која имају до 10.000 становника бројала су до 12 вијећника, а оне општине које су имале више од 10.000 становника имале су до 20 вијећника. (Парламент ФБиХ, 1998) Први сазив општинског вијећа Сапна бројао је 12 вијећника.

2.1.1. Локални избори 1998. године

Обзиром да су вијећници првог општинског вијећа били бирани за скупштину општине Зворник 1990. године, те да општина Сапна није била конституисана у вријеме првих послеријатних локалних избора који су одржани 1997. године, локални избори за новоформиране општине су одржани 12. септембра 1998. године. Према подацима Централне изборне комисије, на тим изборима у састав општинског вијећа, које је статутарном одлуком повећано на 20 вијећника, ушле су Коалиција за цјеловиту Босну и Херцеговину и СДП БиХ. Коалицију за цјеловиту Босну и Херцеговину су чиниле: СДА (Странка демократске акције), СБиХ (Странка за Босну и Херцеговину), ГДС (Грађанска демократска странка) и ЛДС (Либерално демократска странка БиХ), које су на тим изборима од 20 мандата освојиле 19, док је СДП (Социјал демократска партија) освојила један мандат. (ЦИК, 1998)

Први локални послеријатни избори су одржани под, још увијек, емоционалним набојем ратних збивања и страха постратне судбине за територију данашње општине која је припала ентитету Федерације БиХ, гдје је било разних шпекулација. У таквој атмосфери формирана је Коалиција за цјеловиту БиХ, тако да се народ ове општине на изборима, скоро плебисцитарно изаснио за подршку овој коалицији. Посматрајући ове изборе са одређене временске дистанце може се констатовати да су испоштовани основни демократски принципи чињеницом да је на изборе изашло неколико политичких субјеката и коалиција која је победила. Политички дијалог међу политичким субјектима који су учествовали у изборном процесу се сводио на постигнуте резултате у ратном и постратном периоду са аспекта учешћа политичких представника своје политичке партије, а да се није смјело или није хтјело указивати на недостатке политичких противника. Са одређене дистанце се може рећи да је на тим изборима постојала толеранција и политички дијалог.

„Толеранција је поштовање, прихватање и уважавање велике разноврсности култура у свијету, облика изражавања и облика хуманости. Подстакнута је знањем, отвореношћу, комуникацијом и слободом мишљења, савјести и увјерења. Толеранција је равнотежа у разлици. Толеранција није уступак, снисходљивост или попустљивост. Изнад свега, она је активни став подстакнут признавањем универзалних људских права и основних слобода другима. Толеранција постоји код појединаца, група и држава. Толеранција је одговорност која подупире људска права, плурализам (укључујући и онај културни), демократију и владавину закона. Она обухвата одбацивање догматизма и апсолутизма и потврђује стандарде успостављене у међународним инструментима за људска права. Досљедна у поштовању људских права, толеранција не значи и толерисање друштвене неправде или напуштање односно ублажавање сопствених увјерења. То значи да је неко слободан да се

придржава својих увјерења и прихвата да се и други придржавају њихових. То значи прихватање чињенице да људска бића, природно разноврсна по изгледу, положају, говору, понашању и вриједностима, имају право да живе у миру и буду то што јесу.“ (УНЕСКО: 95) То такође значи да се нечији ставови не могу наметати другима. Обзиром на ову дефиницију толеранције с правом се може рећи да су локални избори на простору општине Сапна у другој половини 1998. године били толерантни, а дијалог одређених политичких субјеката је постигнут прије избора формирањем коалиције.

2.1.2. Локални избори 2000. године

Локални избори у БиХ требали су се одржати крајем 1999. године, али због организацијских потешкоћа и због политичких процјена организатора ових избора, избори су одржани тек 8. априла 2000. године. Одлагање избора је довело до једногодишње продужене припреме странака и кандидата за изборе, али истовремено је дошло до замора бирача што се одразило, у великој мјери, на апстиненцији бирача на сам дан избора.

У години избора, како су је многи назвали у свијету, у Босни и Херцеговини одржани су локални и општи избори, који су по својој важности означени као најзначајнији избори у послеријатном раздобљу. Ови избори запамћени су по великом интересу, ангажману и радикалним одлукама појединих представника и институција међународне заједнице у БиХ. Избори су одржани по привременим изборним правилима чије је одредбе често мијењала Привремена изборна комисија Мисије ОЕСС-а за БиХ, што је стварало велике забуне и бројна негодовања већине судионика избора. Значајна новина у раду Привремене изборне комисије (ПИК-а) у 2000. години је проширење Комисије и повећање њених овласти. У вријеме припреме и одржавања локалних избора водила се велика кампања за усвајање Сталног изборног закона у БиХ, што је имало значајног утицаја на сам изборни процес и одређеног утицаја на резултате избора. (Томић, 2000)

По новим изборним правилима општина Сапна је за ове локалне изборе бирала 15 вијећника општинског вијећа по систему затворених листа. Систем затворених бирачких листа је био такав ситем у којем су политички субјекти кандидовали листе својих кандидата за одређене изборе. Страначке листе су могле имати онолики број кандидата колико броји општинско вијеће вијећника плус 10 %, што у конкретном случају значи да максималан број кандидата на затвореној листи политичке партије за општинско вијеће општине Сапна је могло бити 17 (седамнаест) кандидата. Распоред мандата се дијелио тако што се проценат освојених гласова примјењивао на кандидовану листу те се изборним саопштењем и верификацијом избора констатовало који су кандидати са предложене листе ушли у општинско вијеће на основу процента које је освојила политичка партија. Дакле, мандати су припадали странци, а не кандидату на листи.

Начелника општине су бирали вијећници општинског вијећа из реда изабраних вијећника са листе. По неписаном правилу, најчешће, кандидат за начелника је био носилац изборне листе. Чином избора општинског начелника од стране општинског вијећа, том кандидату је престајао мандат вијећника, а други вијећник је био сљедећи кандидат са листе из које је изабран начелник општине.

Према званичном извјештају са ових избора за општинско вијеће Сапна кандидовале су се листе шест политичких партија: КНС-заштите људских права бораца и грађана-правде и морала БХ, Странка за Босну и Херцеговину, СДП - Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине – Социјалдемократи, Босанскохерцеговачка патриотска странка – БПС, Радничка демократска партија - Босне и Херцеговине и Странка демократске акције -

СДА. Укупан број бирача на овим изборима који су гласали за неку од политичких странака је 3852. Број освојених мандата по политичким партијама је сљедећи: СДА – 9 (59,6 %), СБиХ – 3 (19,3 %), СДП – 2 (16,1 %) и БПС – 1 (3,6 %). (ЦИК, 2000)

Избори 2000. године су протекли у мањој толеранцији, односно, на основу резултата избора се да закључити да је дошло до одређеног степена демократизације избора. Становиште да демократски избори претпостављају опште, једнако и непосредно право гласа и тајно гласање – само је дио општих принципа структуре савременог изборног права у компетитивним изборним системима. Скуп свих принципа и процедура који чине цјелину те структуре веома је сложен. Најуже, под изборним системом подразумијева се институционална структура унутар које се политичке преференције бирача, исказане у облику гласова, претварају у мандате политичких представника. (Уљаревић, 2005)

Ако се посматрају резултати избора из 1998 и 2000. године, може се закључити да је „демократизацијом“ бирача дошло до одређене међустраничке нетолеранције и не примјереног политичког дијалога у политичким сучељавањима кандидата на изборима. Посебно се, када је ријеч о политичком дијалогу, истицала Конгресна народна партија, која на крају изборног процеса није награђена уласком њених кандидата у општинско вијеће. Савремена демократска владавина посебну пажњу посвећује процедури. Демократска владавина која има развијене процедуре и контролне механизме припада добрим владавинама. Ову владавину карактеришу:

- демократска изборна процедура - принцип већине у изборној процедури коригује се разним облицима квалификоване већине или пропорционалним изборним системом;
- слобода мисли и право на јавно изражавање - сучељавање различитих мишљења и одмјеравање аргумената уз прихватање „бољег аргумента“;
- висока компетенција односно квалификованост оних који конкуришу за изборне функције у власти (интелектуална, стручна, морална) и
- прихватање консензуса који омогућава мирни начин у разрешавању проблема и одлучивању уз примену демократских принципа.

Систем демократске владавине која има јасно прописане процедуре назива се процедурална владавина, која се у веома кратком времену мијењала и тежила да избјегне сопствену ентропију. У времену између двије организације избора (до ових избора мандат је био двогодишњи) долазило је до стварања нереда у изборном процесу, те до неуређености политичких субјеката из чега је приостекла ентропија политичких субјеката која је узроковала незадовољство усљед неуређеног стања у већим политичким странакама те осипање чланова и симпатизера тих странака који су усљед незадовољства неуређеним стањем у политичкој партији, чији су били члан, напуштали исту те формирали нову странку, што се може видјети из анализе првих локалних избора у општини Сапна и избора одржаних 2000. године.

2.1.3. Локални избори 2004. Године

У Босни и Херцеговини су 2. октобра 2004. одржани локални избори за начелнике и општинска вијећа у 142 општине. Основна карактеристика локалних избора је недовољна заинтересованост и низак одзив бирача, што илуструје податак да је на овим локалним изборима од 2.327.014 регистрованих бирача у БиХ, на укупно 4057 бирачких мјеста, 45,52 % грађана Босне и Херцеговине, са правом гласа је приступило изборном процесу.

Ови избори су били посебно значајни јер се, по први пут, након усвајања изборног закона појављује појам отворених листа и директног избора начелника општина.

Отворена листа је листа кандидата неког политичког субјекта или групе грађана која се пријављује за изборе на неком нивоу. Бирачи на бирачком мјесту, на дан избора, добијају изборни листић са пореданим политичким странкама, коалицијам или независним кандидатима који су испунили услове за изборе. Гласње се обавлајло на начин да бирачи заокружују број испред политичке странке, коалиције или независног кандидата за коју су се определијели. Странке, коалиције или независни кандидати су поредани по редослиједу који су добили на жријебању. Бирач чином заокруживања политичког субјекта гласа за ту политичку опцију или независног кандидата и слаже се са редослиједом који му је понуђен. Чином гласања за политичку партију тај глас се рачуна као глас политичкој партији у укупном збрајању након завршетка гласања. Међутим, бирач на отвореној листи може гласати и за једног или више кандидата са те листе тако да се његов глас збраја политичкој странци која га је предложила, а у коначном редослиједу појединачних збрајања он добија преференцију над другим кандидатима са листе. Дакле, редослијед кандидата немора имати утицаја на коначан избор неког појединца на некој политичкој листи. Овај начин гласања је донио и једну новину. Новина је у томе да они кандидати који добију довољно гласова и буду изабрани, њихов мандат не припада политичкој странци која га је кандидовала него њему лично. Чином отворених листа, бирач непосредно бира кандидате које жели и даје им предност у односу на остале. Збрајањем гласова прво се добијају резултати политичких странака и независних кандидата па тек када се утврди проценат освојених гласова констатује се колико је који политички субјект добио мандата у скупштини или општинском вијећу. Кад нека партија добије одређени број мандата, изабрани су они кандидати који су добили највише гласова на тој листи. Примјер за овај начин се може видјети из табеле 1. која представља дио изборних резултата локалних избора 2004. године у општини Сапна.

Табела 1- Примјер отворених листи кроз дио резултата локалних избора 2004. године

Избори 2004. године			
Гласови за кандидате			
Изборна утрка		082 ОПШТИНСКО ВИЈЕЋЕ САПНА	
Странка		СДА-СТРАНКА	ДЕМОКРАТСКЕ АКЦИЈЕ
Укупан број гласова за странку		2301	
Ред. број	Име и презиме кандидата	Редни број на кандидационој листи	Број гласова
1.	АХМЕТОВИЋ ЋАМИЛ	1	1034
2.	БЕЋИРОВИЋ РАМО	3	1013
3.	АЛИЋ СЕНАД - ШИЉО	6	878
4.	ОМЕРОВИЋ СЕНИЈА	8	635
5.	МАХМУТОВИЋ ЕНИСА	2	603
6.	ИБРАХИМОВИЋ ЗАИМ	4	578

Из табеле 1. се може видјети да су кандидати под редним бројем 5 и 6 на коначној изборној листи били на страначкој листи под редним бројем 2 и 4, те да су добили мање гласова у оквиру листе исте политичке партије која их је кандидовала, те се у коначном

редослиједу након обраде гласачких листића и након објаве резултата налазе на позицији 5 и 6. Обзиром да је СДА на овим изборима имала 2301 – једног бирача те да је освојила 10 од 15 мандата, а да је на листи имала укупно 17 кандидата, у даљој анализи је констатовано да неки кандидати који су били до редног броја 10 на страначкој листи нису ушли у општинско вијеће, док су неки други који су били изнад броја десет ушли у вијеће. Да се примјењивао систем затворених листи редослијед кандидата након објаве коначних избора би био исти као на предложеној кандидатској листи политичке партије. Носилац листе на овим изборима је имао највише гласова бирача и он је остао вијећник, обзиром да је начелник општине биран непосредно од стране бирача. Из резултата избора 2004. године, који су били непосредни, демократски и са отвореним листама је видљиво да политички субјекти и њихове листе нису оствариле исти изборни резултат за општинско вијеће и за начелника општине. Кандидат СДА на овим изборима, који је побиједио, имао је 2478 гласова док је странка имала 2301 бирача. Дакле, кандидат за начелника је освојио 177 гласова више него политичка странка СДА, што је резултат отворених листа и гласања за појединца као кандидата политичке партије. Да је политичка странка учествовала на изборима по принципу затворених листи, неби се могло догодити да поједини кандидат странке има више гласова од те странке, што је овдје случај. На овим изборима, обзиром да су се организовали на сасвим новим изборним принципима прописаним изборним законом, дошло је до поштивања законских процедура, увођења реда у изборни процес и изборни поступак, као и поштивање прописаних процедура од стране политичких субјеката који су учествовали на овим изборима. Као резултат поштивања тих процедура није било, или је било у мањем облику, политичке нетолеранције. Само три политичка субјекта са успјела изабрати своје кандидате у општинско вијеће, односно кандидата за општинског начелника.

2.1.4. Локални избори 2008. године

Општински избори у Босни и Херцеговини одржани су дана 05. октобра 2008. године. Странке и независни кандидати су се могли регистровати до 23. маја 2008. године, а странке или коалиције до 25 јуна исте године. Као и за сваке изборе дошло је до одређених измјена у циљу побољшања, тако су ово били први локални избори на којима су представници мањина могли бити изабрани у општинска вијећа. Општина Сапна за ове изборе није имала обавезу да изабере мањинског представника у општинско вијеће. На овим изборима за простор општине Сапна кандидовало се шест политичких партија: СДА - Странка демократске акције, СБиХ – странка за Босну и Херцеговину, СДП – Социјалдемократска партија, БОСС – Босанска странка – Мирнес Ајановић, А – СДА - Странка демократских активности, СНСД – Савез независних социјал демократа - Милорад Додик, Демократска странка инвалида Тузла и Народна странка радом за бољитак. Независних кандидата за општинско вијеће није било. Према званичним резултатима избора, након једномјесечне званичне изборне кампање, у општинско вијеће су ушле следеће странке: СДА – 8 вијећника, СБиХ – 4, СДП – 2 и БОСС – 1 вијећника. Кандидати за начелника општине су били предложени испред политичких странака и то: СДА – Исмет Омеровић, СБиХ – Хасан Делић, СДП - Латифовић Абдулферхат – Лаф, А-СДА – Хасановић Мухарем. Карактеристика ових избора је да се по први пут на општинским изборима појавио и један независни кандидат за начелника општине Јусуф Гушић.

На овим изборима од укупног броја регистрованих бирача 8907 на изборе је изашло и гласало за начелника општине њих 5876, док је за општинско вијеће гласало укупно 5797 бирача. За начелника је изабран кандидат СДА који је освојио 3724 гласа, док је независни кандидат освојио 875 гласова што износи негдје око 15 % гласача који су гласали за начелника. СДА, која је имала највише гласова 3122 од укупних 5797 гласача изашлих на изборе и који су гласали за општинско вијеће, имала је 602 гласа мање од њеног кандидата за општинског начелника. (ЦИК, 2008)

По резултатима избора за општинског начелника и политичке странке може се закључити да је кандидат СДА једини кандидат који је добио више гласова од своје листе за општинско вијеће, док су све друге политичке партије имале више гласова од свог кандидата за општинског начелника.

Ове изборе је карактерисала предизборна кампања са много шпекулација и са оствареним политичким дијалогаом између политичких субјеката. Очекивало се да независни кандидат и кандидат за начелника испред С БиХ постигну договор, тако да независни кандидат буде заједнички приједлог њега као независног кандидата и С БиХ, чији би кандидат за начелника одустао од кандидатуре у корист независног кандидата. Овај политички дијалог се завршио неуспјехом тако да су порасле шансе кандидату владајуће политичке партије СДА који је то успио капитализирати и однијети убједљиву побједу. Како стоји у Бијелој књизи о интеркултуралном дијалогу, дијалог представља кључ европске будућности (Савјет Европе, 2008), а сам дијалог политичких субјеката за вријеме предизборне кампање и послије формирања власти представља основну претпоставку организације система државе. Чинилац државе је и јединица локалне самоуправе.

Да би неки политички субјект био успјешан на изборима, неопходно је да уради низ предрадњи, прије свега да планира предизборну кампању, да контролише и артикулира предизборни дијалог са својим политичким противницима и да људским потенцијалом обезбиједи провођење избора у своју корист. Људски потенцијал чине: кандидат, изборни штаб, независни консултанци – савјетници, чланови бирачких одбора и посматрачи.

На изборима 2008. године, обзиром да су већ други пут на локалним изборима отворене листе, највећа пажња је посвећена члановима бирачких одбора. Није био битан само квалитет чланова бирачких одбора, него је био битан и квантитет послушних и оданих чланова бирачког одбора политичким странкама. Политичке странке, умјесто организације квалитетне преизборне кампање, највећу енергију и средсрва су утрошиле на остваривање права постављања „свог“ члана бирачког одбора, а уз то да имају наклоност чланова локалне изборне комисије.

Политички дијалог међу политичким странкама се сводио на то у којој јединици локалне самоуправе та партија жели и може остварити изборну побједу. Тако је настала политичка трговина члановима бирачких одбора. Та трговина је у неким сегментима била на принципу размјене чланова бирачких одбора, до класичне трговине новцем, куповине и продаје позиције члана бирачког одбора. Поједине политичке странке су успјеле остварити доминацију на одређеним бирачким мјестима и на тим мјестима те политичке странке су оствариле велики проценат излазности и велику изборну побједу. Једноставно, није било важно да ли су бирачи стварно изашли на изборе или не, бирачки одбори су „одрадили“ посао за њих, тако да су они умјесто њих гласали за ону политичку партију чији су они били чланови или од које су „добили налог“ како да се понашају на бирачком мјесту. Дакле, бирачки одбори су били одличан инструмент за добијање избора. Методе примјењиване на овим изборима су зависиле од састава бирачког одбора да ли је он моно

страначки или мулти страначки, те које политичке странке учествују у политичкој трговини. Неке од примјењиваних метода су:

- а) гласање за оне бираче који сигурно неће доћи,
- б) гласање за умрле бираче,
- в) гласање помагањем неписменим бирачима,
- г) агитовањем политичких активиста на бирачким мјестима на дан избора,
- д) подјелом гласачких листића који нису утрошени у вријеме избора,
- ђ) заокруживањем преферираних кандидата на листи политичке партије,
- е) састављањем коначног записника без пребројавања гласачки листића,
- ж) гласањем украденим гласачким листићем и
- з) гласањем прије отварања бирачког мјеста.

Поред напријед наведених метода примјењиваних на локалним изборима, веома важно је навести и класичну куповину гласова на бирачком мјесту на дан избора. Задужени агитатори су обавезни да понуде одређену количину новца, гласачу за кога процијене да би хтио продати глас, како би он гласао за одређену политичку странку или кандидата. Гласач који је пристајао продати свој глас је тражио помоћ при гласању, а за њега је, углавном, гласао онај члан бирачког одбора који је доби овлаштење за куповину гласова. Бирач би, након што се у његово име гласа, на излазу са бирачког мјеста добијао уговорену суму новца.

У табели 2. приказани су сви резултати избора на простору општине Сапна од њеног оснивања до 2012. године са резултатима свих политичких субјеката који су учествовали на локалним изборима. Пажљивом анализом резултата излазности, очит је закључак да је на локалним изборима 2008. дошло до драстичног повећања излазност бирача и нерезонских повећања броја гласача политичких субјеката, што потврђује хипотезу о поткупљивости бирачких одбора. Избори 2000. и 2004. године показују приближно реално стање пораста укупног броја бирача и реалног пораста броја гласача за политичке субјекте. Излазност на изборе 1998. и 2008. године показује непринципијелност, неуређеност и статистички неподношљиве осцилације. Тврдње изнесене о методама кориштеним за ове изборе се потврђују посматрањем задње двије колоне табеле 2. у којима се број изашлих бирача на локалне изборе 2008. године повећао за 2028 бирача у односу на локалне изборе 2004. Што износи пораст у проценту од 53,8 %. Порастао је и број бирача СДА за 821 глас, СБиХ чак за 893 гласа, СДП за 154 гласа. Намијештање или договарање излазности и драстично повећање броја гласача за политичке странке води ка тоталној ентропији изборног процеса и предизборне политичке кампање која може позитивно утицати на демократизацију наредних локалних избора.

Табела 2 - Приказ броја гласова по изборима и странкама

Ред. број	Политичка странка/независно кандидат	Година избора 1998	број бирача 1998	Год. избор 2000	Број бирача 2000	Година избора 2004	Број бирача 2004	Година избора 2008	Број бирача 2008
	СДА	-	4750	2262	3852	2301	3769	3122	5797
	СБиХ	-		743		568		1461	
	СДП	234		660		549		703	
	ЦД коалиција	-	4334	-	-	-	-	-	-

	(СДА, СБиХ, ГДС, либерали)							
	Социјалдемок рати БиХ	65		-		-		-
	Радничка демократска партија	20		0		-		-
	КНС	-		0		-		-
	БПС	-		135		-		-
	БОСС	-		-		-		258
	А-СДА	-		-		-		121
	СНСД	-		-		-		47
	Народна странка радом за бољитак	-		-		-		42
	Демократска странка инвалида Тузла	-		-		-		43

3. Предстојећи локални избори

Локални избори у 2012. години заказани су за 7. октобар. Политичка клима и ентропија свеукупне политичке толеранције која се догодила на претходним локалним изборима а која је кулминирала на општим изборима 2010. године довела је до стварања непринципијелне коалиције политичких субјеката који имају дијаметрално различите интересе при формирању власти. Такво политичко окружење на вишим нивоима власти узроковало је политичку и економску нестабилност у већини локалних заједница, а посебно новоформираних, неразвијених руралних општина. У таквом окружењу Централна изборна комисија је расписала локалне изборе.

Сапна, као мала рурална општина са веома малим бројем бирача у односу на развијене општине Тузланског кантона, чинило се, ујединила је политичке интересе те најјача политичка странка на општим изборима 2010. године остварила неочекивано добар резултат. Два кандидата су прошла у кантоналну скупштину, док је један кандидат изабран у заступнички дом Ф БиХ. Стање унутар политичких субјеката, на простору ове општине, је достигло врхунац ентропије те је у владајућој СДА, да би се зауставио негативан тренд уведено повјереништво странке, као и у СДП-у, који има своје вијећнике у општинском вијећу. У покушају сређивања стања у изборној години, руководства тих странака чине нове грешке које су резултирале незадовољством страначких колега тако да су потенцијални кандидати тих странака за локалне изборе 2012. године, незадовољни нередом и нерадом, одлучили и пријавили се као независни кандидати за вијећнике у општинском вијећу и један независни кандидат за начелника општине.

Дакле, за октобарске локалне изборе у општини Сапна кандидовало се 8 политичких странака, 12 независних кандидата за општинско вијеће и један независни кандидат за општинског начелника. Након потврђивања исправности кандидатуре, формирана су двије независне листе вијећника, док су два независна кандидата одлучила ићи самостално на изборе.

Обзиром да 13 политичких субјеката учествује у изборима који би требали имати своје представнике у бирачким одборима тако да ће бити веома тешко доћи до политичког договора који би резултирао договореним изборним неправилностима, што је била основна карактеристика претходних локалних избора. Прије него што је почела предизборна кампања, политичке странке су у својим припремним активностима почеле са међустраничким политичким дијалогом о могућој сарадњи у изборном процесу. Опробани рецепти утицаја на бирачке одборе као инструменте за помагање у току самог изборног процеса се поново активирају, тако да су поједине странке путем своје инфраструктуре омогућиле „својим политичким конкурентима“ да испуне услове и пријаве се за изборе у општини Сапна. Та политичка трговина, односно непринципијелни договор ових политичких субјеката има за циљ да се имају заједнички кандидати бирачких одбора који требају омогућити изборну корист оној политичкој странци која је остварила боље услове у међусобном страничком договору или за обије странке.

Позитивни аспекти неуређености система изборног процеса и страничких непринципијелних договора и политичке трговине одразили су се на стање у политичким субјектима који су били носиоци оваквих предизборних и изборних активности. Неуређеност и нетолеранција унутар владајуће или утицајне странке довела је до незадовољства њених чланова тако да је дошло до повећања изборне конкуренције. Изборна конкуренција доводи до уређивања система и спрјечавања масовне злоупотребе бирачких одбора за постизање изборних циљева материјално и финансијски јаким политичких странака и појединаца. Поред смањења злоупотребе бирачких одбора очекивани резултати избора у Сапни требају онемогућити било којој политичкој странци да има натполовичну већину у општинском вијећу што даље имплицира бољи и транспарентнији рад општинског вијећа, те кориснији и ефикаснији рад начелника општине као руководиоца извршног органа општине.

4. Закључак

Општина Сапна спада у ред општина које су формиране након ратних збивања и припада типу руралне неразвијене општине. Обзиром да је општина настала од дијела територије општине Зворник, која је Дејтонским мировним споразумом припала Федерацији БиХ и која у пријератном периоду није била индустријски нити инфраструктурно развијена све активности од оснивања до процеса успоставе власти и организације живота на овом простору су рађене без претходних знања и прављења стратегија и планова којим би, вјероватно, нешто боље уредили поједине сегменте живота.

Политичка пракса и политичка стварност показују да је овај простор био политички неуређен, да је демократија стигла са првим вишестраничким изборима 1990. године, те да су се активности успоставе политичке инфраструктуре почеле одвијати након 18. марта 1998. године када је формирана општина Сапна.

На општини Сапна су организовани локални избори четири пута 1998, 2000, 2004 и 2008. године. На свим изборима је учествовало више политички субјеката, те да је само за двоје изборе број вијећника имао исти број (2004. и 2008. – 15), из чега се да закључити да су прописи за изборе врло често били мијењани те су се политичке странке морале стално информисати на кој начин се проводе избори.

Из резултата избора и предизборних и изборних активности за локалне изборе, произилази закључак да је организација и политичка култура била боља на првим изборима, те да је она слабила како су долазили нови избори.

Сазријевањем политичких странака долази до повећања прохтјева руководства странака и њихових послушника тако долази до засићења и затварања система у којима се врши бескористан рад што узрокује ентропију те политичке странке. Незадовољници напуштају странку, приклањају се некој другој или формирају нову политичку странку стварајући при томе политичку конкуренцију.

Кулминација ентропије политичких субјеката и организационог циклуса унутарстраначких и локалних избора дешава се пред локалне изборе заказане за октобар 2012. године. Резултат неуређености је пријава великог броја независних кандидата за локалне изборе, те некавалитетна понуда кандидата на листама плитичких странака.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Централна изборна комисија БиХ, (1998), *Коначни резултати избора за општину Сапна*, [хттп://www.избори.ба](http://www.избори.ба)
2. Централна изборна комисија БиХ, (2000), *Званични избјештај за резултате избора у општини Сапна*, 2000. године, [хттп://www.избори.ба](http://www.избори.ба)
3. Централна изборна комисија БиХ, (2004), *Званични избјештај за резултате избора у општини Сапна*, 2004. године, [хттп://www.избори.ба](http://www.избори.ба)
4. Централна изборна комисија БиХ, (2008), *Званични избјештај за резултате избора у општини Сапна*, 2008. године, [хттп://www.избори.ба](http://www.избори.ба)
5. Централна изборна комисија БиХ, (2012), *Одлука о броју регистрованих бирача у општини Сапна*, [хттп://www.избори.ба](http://www.избори.ба)
6. Парламент БиХ, (2001), *Изборни Закон*, Службени гласник БИХ 23/01, Сарајево.
7. Парламент ФБиХ, (2008), *Законом о конституирању нових опћина у Федерацији Босне и Херцеговине и измени подручја опћина подијељених међуентитетском и међукантоналном црто „Службене новине ФБиХ“*, број: 6/98), Сарајево.
8. Савјет Европе, (2008), *Бијела књига о интеркултуралном дијалогу*, Стразбур, [хттп://www.цое.инт](http://www.цое.инт)
9. Томић, З.,(2000), *Избори и изборна кампања у Босни и Херцеговини 2000. године*, [хттп://www.зорантомиц.нет](http://www.зорантомиц.нет)
10. Уљаревић, Д. (2005), *21 прича о демократији*, Центар за грађанско образовање, Подгорица,
11. УНЕСКО, (1995), *Декларација о толеранцији*, [хттп://www.храцтион.орг](http://www.храцтион.орг).

Сања Средић¹

Магистарски студиј Савремена социологија
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ДЕМОКРАТИЈУ И КУЛТУРА ДИЈАЛОГА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Кратко саопштење

УДК 316.334.3(497.6РС)

Апстракт: *Изучавање културе дијалога, потребе за разговором и расправљањем веома је битно у политички нестабилним друштвима као што је Босна и Херцеговина. Узајамно непризнавање, огорчење, мржња, обично укидају могућност дијалога или озбиљне расправе. Парадигма хуманистичког образовања посебно добија на важности у савременом добу и његовом модерном грађанском свијету, гдје се појам конкретне слободе човјека кроз теоријски хуманизам све више изједначава са хуманистичком парадигмом осмишљавања и са самом човјечношћу. Заstraшујућој моћи насиља, тортуре и глобалног условљавања и суровости треба се опирати организованим знањем, акцијом и науком, која као лијепа ријеч челична врата отвара и несебичном љубављу према сваком човјеку који једино може да припитоми и оплемени све бурне нарави и подивљале карактере. Против права силе треба се борити силом права. Моћ владања над људима треба замијенити ненасилном моћи служења општем и другима.*

Кључне ријечи: култура дијалога, образовање, демократија.

Abstract: *Studying the culture of dialogue, the need for conversation and discussion is very important in politically unstable societies such as Bosnia and Herzegovina. Mutual non-recognition, resentment and hatred usually eliminate the possibility of dialogue or a serious debate. The paradigm of liberal education is especially important in modern age and its modern bourgeois world, where the notion of specific human freedoms through theoretical humanism is increasingly equated with human-based design paradigm and humanity. The terrifying power of violence, torture and cruelty of global conditions need to be fought by organized knowledge, action and science, as a kind word which always tells and selfless love for every man that can only enrich all the tame and turbulent nature of feral characters. Right of law should be fought with force of law. Power to rule over people should be replaced with non-violent and general service to others.*

Keywords: culture of dialogue, education, democracy.

Увод

Изучавање културе дијалога, потребе за разговором и расправљањем, веома је битно у политички нестабилним друштвима као што је то Босна и Херцеговина. У том контексту ми на овим просторима имамо једну дубоко укорјењену острашћеност у односу са

¹ Контакт тел.: +387 65 800 017

сународницима, која и скоро двадесет година након завршетка рата прикривено прожима међуљудске односе, кочећи сваки полет ка пуном остварењу слободе и права. Један од основних проблема је свакако нетрпељивост која се преноси генерацијама, стварајући отклон према „другоме“. Младе генерације на овим просторима „наслијеђују“ фрустрације и нетолеранцију, који вуку коријене из ратног времена. Наше друштво је руинирано јер није способно да остави прошлост прошлости. Када свему томе додамо економску, друштвену и моралну кризу, те општеномодно сиромаштво, стиче се утисак да је култура дијалога и остваривање једнакости и права, немогућа мисија на овим просторима. Пут ка хуманијим односима остварује се знањем. Начин да се ствари промјене је сасјецање проблема у коријену – образовањем младих нараштаја, оплемењујући их човјечношћу и, како је то Платон предложио, стварајући од њих државнике, једнако способне и учене као што су љекари.

Култура дијалога

Јавно говорити о потреби за разговором значи признати да са односима између људи у друштву није све у реду. Треба знати шта је суштина дијалога и толеранције, да би се могло видјети докле је одређено друштво пало у свакодневним односима људи. До кога је степена у свом демократском развоју доспјело једно друштво може се мјерити и према његовим односима према дијалогу и толеранцији. Човјек је толерантан тек онда када је кадар да нешто чује, размисли и усвоји од другог човјека који се с њим слаже. Данас се домет демократије као и културе, може мјерити границама толеранције и начином вођења разговора. (Вејновић и сарадници, 2011: 46)

Узајамно непризнавање, огорчење, мржња, обично укидају могућност дијалога, или озбиљне расправе. (Аранђеловић, 2006: 28) Разговор је тихи позив на пут до истине и смисла, он је начин на који се сваки проблем може ријешити. (Вејновић, 2010:13) Дијалог је пут да се до тога што је заједничко, што има општу вриједност, доспије сучељавањем различитих, или супротстављених погледа. (Аранђеловић, 2006:29) Културу дијалога у неком општеприхваћеном смислу чини, поред осталог, савладавање страсти, предрасуда, посебно оних о саговорнику, избјегавање свега што на било који начин отежава, или што искључује могућност пажљивог, смиреног, по неким гледиштима и углађеног, али и духовног расправљања. Увјерљивости у одбрани сопствених погледа и у оспоравању гледишта које заступа саговорник доприноси способност импровизације и лакоћа са којом се налазе најбоља упоришта мишљења. Не треба заборавити ни значај спремности да се покаже разумијевање и за другачије погледе од оних који су нам блиски, па чак и за оне које оспоравамо итд. (...) Неуважавање саговорника и, прије свега, онога што он заступа, као и обезвређивање начина на који он то чини, да поменемо само то, начин је да се све заврши сукобом учесника у расправи и да се једноставно заборави шта је њен предмет. (исто, 2006: 29-30)

За културу расправљања није од значаја само владање страстима и осјећањима, већ и ваљана употреба правила логике увјеравајућег мишљења. Незамисливо је говорити о врхунској култури дијалога у којем се сучељавају мњења ако се не познају и не користе упоришта убјеживачког промишљања, односно ако се не познаје све оно што може бити ослонац тог облика разборитости. (исто, 2006: 32) Без идеја – без уопштавања, правилности и идеала – свијет би нам се појављивао као што се појављује дјетенцету што је тек отворило очи: маса неуређених и безначајних чулних појединости, јер начење

стварима дају најприје класификације и уопштавање, откривање закона њихова постојања и откривање сврха и циљева њихове дјелатности. (Дурант, 1990: 37) Пресудно је истакнути ову везу између културе дијалога и образованости, на шта је Платон такође стављао акценат. Ако то имамо у виду, онда можемо тврдити да је образованост услов помака према ономе што је било изборено у грчком и римском свијету, а што је у модерним временима, напорима и саме философије, али и научног духа уопште, било изгубљено. (Аранђеловић, 2006: 32)

Образовање за демократију

Идеја једнакости људи својим рођењем и генезом битно припада Европи, а прво се појавила код Хелена и стоичких философа који су тврдили да су сви људи обдарени умом. Такође сам појам рационалности, темељно присутан код Сократа, Платона, Аристотела и других античких философа, својом универзалношћу изворно је европски, као што је демократија исто тако грчки допринос, највише историјски практикован највише у Европи, који се данас сматра не само једном атрактивном тековином њене цивилизације, већ и извјесном досад најбољом премда несавршеном формом политичке организације, дакле политички поредак као колективни народни и уопште сам грађански облик друштвеног живљења. (Ђукић, 2009: 89)

Платон је о демократији промишљао у контексту владавине мудрог и праведног државника која би обезбједила измиривање социјалних снага и спасење државе. Он је сматрао да демократија руши себе тиме што претјерује – у демократији. Њезино основно начело јесте једнако право свих да врше службе и да имају учешћа у доношењу државних рјешења. На први поглед то је одлично стање, али оно постаје катастрофално тиме што народ нема довољног образовања да изабере најбоље вође и најмудрији правац. (...) За државни брод владавина гомиле јесте бурно море, гдје сваки талас говора наваљује на њега воду и спречава пловидбу. Крај такве демократије јесте тиранија или аутократија; гомила која толико воли ласкање, и „толико је жедна меда“ да напослијетку најлукавији и најнесавјеснији ласкавац, који себе зове „заштитником народа“, узима највишу власт у своје руке. (Дурант, 1990: 27) У вези с тим је понудио политичко рјешење. Демократија значи сасвим једнаке могућности, нарочито у образовању; али не то да се сваки неспособан Курта и још неспособнији Мурта може успети на државне положаје. Свакоме ће стајати отворена могућност да се васпита за сложене задатке управљања; али само они који су доказали способност (или, по нашој причи, свој племенити метал), који су од свих испита понијели побједна знамења умјетности, треба да се бирају за вође. Државни чиновници не треба да се бирају огласивањем, нити треба да их бирају потајне групе које за демократију везују своје нечасне рачуне и интриге, него само њихова обдареност коју су они доказали у демократској средини у којој сви градови првобитно имају једнака права. И нико не смије да се прима какве службе без нарочитог претходног образовања, или да улази у какву високу службу прије него што је с успјехом вршио коју нижу службу. (исто, 1990: 38-39) Демократија је данас свуда продрла, и не би било могућно да изборно право ограничимо онако као што је то Платон предложио. (...) Неоспорно се можемо сложити са његовим тврђењем да државници морају бити исто онако специјално и савјесно образовани као љекари. (исто, 1990: 53)

Парадигма хуманистичког образовања посебно добија на важности у савременом добу и његовом модерном грађанском свијету, гдје се појам конкретне слободе човјека кроз теоријски хуманизам све више изједначава са хуманистичком парадигмом осмишљавања и са самом човјечношћу. Но за разлику од теоријског, који остаје само на разумијевању, практични хуманизам означава преко свог хуманизма осмишљавања савремени образовни идеал, и израста из образовно-васпине свијести да је развијање способности појединца могуће кроз сагледавање вриједности властитих пројеката усаглашавањем са пројектима другог. Према томе, савремено образовање и савремени универзитет својим хуманизмом осмишљавања ствара развој личности, тако што у први план истура хуманост као облик односа према другом, с обзиром на то да личност не може настати у свијету издвојене субјективности која се опходи са самом собом, већ само кроз разумијевајући однос с другим. (Ђукић, 2009: 391)

Босну и Херцеговину на политичком плану карактерише ауторитарни политички систем и грађански рат, као политичка прошлост, мађународно присуство, као политичка садашњост, и европски пут, као политичка будућност. Те три временске равни могу се довести у контекст тумачења стања и перспективе политичке културе, мржње и нетолеранције на овим просторима. (Вејновић и сарадници, 2011: предговор) Потпуно потиснута људска солидарност и доминација егоистичког интереса која је одбацила сваку могућност мирног и праведног рјешавања међунационалног спора ископала је из бића људи ружну острашћеност и варварско звјерство, те омогућила и придонијела да се овдје историја још једном безумно понови и учврсти параноидни страх од сусједа. (Ђукић, 2009: 43)

Промјена из система социјалистичке самоуправе у систем демократије довео је људе у ново искушење јер су се у њему људи суочили са радикалним отуђењем од институција система новог друштва и поред формалне слободе и права, партиципације разних политичких група, странака и невладиних организација и других форми цивилног друштва. Највећи број становништва је осиромашео и тоне у бесперспективност и фатализам. Власт на изборима се добија не на обећавајућим програмима и њиховом остварењу, већ на страху од другог, дакле на национализмима који се још нису повукли и који ретроградно дјелују на економију и материјални развој друштва. (исто, 2009: 60)

Тако, можемо се с разлогом запитати о могућности демократије у условима неразвијености и економског сиромаштва, које ће се вјероватно у догледно будуће вријеме унеколико поправити, но највећа је бољка босанско-херцеговачког друштва што егзистира у врмену великог духовног сиромаштва и моралне биједи. Та биједи потиче на првом мјесту од наметања властитог концепта и не-разумијевања другог па, с тим у вези, и не-могућности консензуса око основних вриједности тог друштва и његовог оптималног развоја у будућности. (исто, 2009: 85)

Овдје је сада у ствари још увијек на дјелу прикривени али ипак довољно видљиви вид ограниченог суверенитета и протектората, па је због тога одиста тешко у таквим условима говорити о једној правој демократији као стварној вољи и суверености народа, као и о вриједностима које исконски извиру из самог битка и духовних и интелегибилних изворишта тог народа. (исто, 2009: 86) Ако је рат наставак политике другим (војним) средствима, онда је мир (након рата) наставак рата другим (не војним) средствима. Војнички рат у Босни и Херцеговини је престао, али је настављен рат другим средствима: пропагандним, политичким, идеолошким, едукативним, вјерским, медијским. (Ковачевић, 2010: 74)

Закључак

Цивилизација и вријеме у којем доминира похлепа, грамзивост, расипништво, идеологија производње и потрошње, гдје је важније имати него бити, тражи да научни радници пркосе смирењем, скромношћу, знањем, смјелости попут Дантеа и самоограничењем на свим пословима и плановима. Заstraшујућој моћи насиља, тортуре и глобалног условљавања и суровости треба се опирати организованим знањем, акцијом, науком, која као лијепа ријеч челична врата отвара и несебичном љубављу према сваком човјеку који једино може да припитоми и оплемени све бурне нарави и подивљале карактере. Против права силе треба се борити силом права. Моћ владања над људима треба замијенити ненасилном моћи служења општем и другима. (Вејновић, 2010: 17)

Свака свјетска генерација – то је већ Хераклит знао – има свој особени садржај и облик свијета живота и дакако своју специфичну мисао и мишљење који су у својој једнократности непоновљиви па као такви и пропадљиви, тако да оно што остаје и што се наставља никад није исто. Сами смо свједоци а и из минуле историје такође знамо да она изненађује и да много тога што се догађало и догодило није и очекивано. Све што се код нас и у свијету збивало у посљедње вријеме свједочи о томе да историјски процес стоји насупротив Фукујаминим очекивањима која се налазе у знаку извјесног канонизовања и заустављања, с обзиром на то да су већ данас сама начела на којима почива либерална демократија доведена у питање. Збили су се многи догађаји, од грађанских ратова и међунационалних сукоба, жестоког терора и антизападног па и антиевропског расположења, па све до директног очајничког напада на Америку, и артикулисана је једна политика разлике и признања колективних идентитета у незападним али и у западним друштвима. (Ђукић, 2009: 116)

Треба ширити вјеру у људскост, човјечност и племенитост, а прогонити вријеме свеопштег бесчашћа, треба вршити прочишћење, катарзу, треба тежити блаженству као темељу Сократове етике, али и циљу и смислу људског живота. Душа се не може никада освојити оружјем, говором мржње, а исто тако се не може створити ни БиХ, већ само љубављу и широкогрудношћу. (Вејновић, 2010: 13)

Свијет је исувише сложен да би ико могао да зна све о свему (Павловић, 2009: 520) али у новонасталој ситуацији не преостаје ништа друго до једна стратешка осмишљена упорност и перманентна умна активност на исправљању наметнутих услова у новом времену, да бисмо превладали ону Штирнерову - боља је прегршт моћи него врећа пуна права. (Дурант, 1990: 23) На том путу морамо бити обазриви и не смијемо отићи у ону другу крајност у којој се ријечи мудраца не могу се чути од велике гомиле (Вејновић, 2010: 13) када превршимо мјеру у чувању основног начела.

ЛИТЕРАТУРА:

- I Аранђеловић, Ј. (2006). *Култура дијалог и расправљања уопште*. Филозофски годишњак, IV/4, Бања Лука: Филозофско друштво Републике Српске.
- II Вејновић Д. и сарадници (2011). *Политичка култура и говор мржње у Босни и Херцеговини*, Бања Лука: Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- III Вејновић, Д. (2010). *Говор мржње, баналности и приземности су преправиле јавну сцену у БиХ и воде у политичко насиље*. Зборник радова *Говор мржње*, Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- IV Дурант, В. (1990). *Ум царује: животи и мишљења великих философа*, Београд: Дерета.
- V Ђукић, Б. (2009). *Савремене стратегије обесмишљавања*, Бања Лука: Видици.
- VI Ковачевић, Б. (2010). *Пропагандни стереотипи мржње*, у: зборник радова *Говор мржње*, Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- VII Павловић, Г. (2009). *Управљање промјенама*, у: зборник радова *Друштвена криза и превазилажење сиромаштва у Републици Српској и Босни и Херцеговини*, Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.

мр сц. Ћосић Идриз, дипл. ецц¹

Ливница челика д.о.о

Тузла

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА, ДИЈАЛОГ, ТОЛЕРАНЦИЈА И ДЕМОКРАТИЈА
У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БиХ - СТАЊЕ, ПУТЕВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ЗА
ЛОКАЛНЕ ИЗБОРЕ 2012. ГОДИНЕ

Кратко саопштење

УДК 342.8:316.77(497.6)„2012“

Апстракт: Босна и Херцеговина (БиХ) је државна заједница сложене унутрашње државне структуре, са два равноправна ентитета и три конститутивна народа. Оваква унутрашња структура Босне и Херцеговине резултат је компромиса трију народа (Срба, Хрвата и Бошњака) и њихових легитимних интереса да путем сложене државне заједнице изразе облик своје унутрашње државности. Изградња друштвено-политичког оквира Босне и Херцеговине, као сложене државне заједнице, прихватљива је за све њене народе и претпоставља прихватање европског обрасца живљења, гдје сваки народ има могућност да се равноправно развија.

Управо због својих различитости, у Босни и Херцеговини схватање демократије, дијалога и међусобна толеранција је кључна претпоставка за напредовање државе, а самим тим и политичка култура мора бити заснована на коректним потезима, а не политика мржње. Локални избори који се проводе 2012. године су још један тест за све народе Босне и Херцеговине, али и за политичке структуре.

Међутим, досадашња пракса је показала да управо у годинама избора долази до кулминације негативних појава у политичкој култури и да је веома мало правилног дијалога и толеранције.

Кључне ријечи: демократија, политичка култура, дијалог, толеранција, избори

POLITICAL CULTURE, DIALOGUE, TOLERANCE AND DEMOCRACY IN
REPUBLICA SRPSKA AND BiH – STATUS, WAYS AND PERSPECTIVES OF LOCAL
ELECTIONS 2012

Abstract: Bosnia and Herzegovina (BiH) is a state community of complex state structure, with two equal entities and three constitutive nations. The basic inner structure of Bosnia and Herzegovina is the result of compromise between the three nations (the Serbs, the Croats and the Bosniaks) and their legitimate interests to, through a complex state community, express their

¹ Контакт: мр сц. Ћосић Идриз, дипл. ецц, Ливница челика д.о.о. Тузла, директор, e-mail: cosic.idriz@gmail.com

own form of inner statehood. The establishment of state-political frame of Bosnia and Herzegovina, as a complex community, is accepted by the three nations and it includes the acceptance of European way of living, where every nation has the right to develop equally. Due to its diversities, in Bosnia and Herzegovina the notion of democracy, dialogue and mutual tolerance is the key for state progress, and in the same sense political culture has to be based on correct decisions, and not political hatred. The local 2012 elections in BiH are another test for all nations in Bosnia and Herzegovina and for political structures as well. However, former practice showed that the election years bring a culmination of negative occurrences in political culture and that there is little correct dialogue and tolerance.

Key words: democracy, political culture, dialogue, tolerance, elections

Увод

Босна и Херцеговина треба да буде модерна држава онда када ефикасно организује реалне људске интересе и култивише интересни хаос и ирационално сукобљавање интереса преводи у хармонију. Основу модерне, правне, демократске и цивилизоване Босне и Херцеговине треба да чине стриктна правила понашања и свијест грађана да се она морају поштовати. За то је потребна универзална мудрост у организацији и вођењу Босне и Херцеговине као државе.

Функција Босне и Херцеговине као државе треба да омогући коегзистенцију појединих интереса, посредством правила која треба да предупреду, смање и ублаже сукобе. Социјална контрола, контрола појединаца, група и друштва у цјелини је неопходна. Због тога је неопходно да се подигне ниво политичке културе, дијалога и толеранције, чиме би се омогућило лакше битисање обичног народа, а са друге стране држава приближила европским интеграцијама. Интеграција Босне и Херцеговине у Европску унију није дар, она захтјева веома пуно рада, компромиса и упорности. Али перспективе коначног успеха, са свим бенефицијама економске и политичке стабилности су вриједне тих напора.

Није довољно само жељети чланство у Савјету Европе или Европској унији, већ је потребно много одлучније водити и представљати Босну и Херцеговину. Потребна је много јаснија визија циљева, путева и перспектива, транспарентнији однос политичког водства, али све док је Босна и Херцеговина остављена ван европских институција, у некој врсти балканске ничије земље, бити ће ударана вањским снагама и увијек ће живјети под сјенком подјеле и идеолошког екстремизма – сталне неизвјесности која не може бити у најбољем интересу Европе.

Како би стабилност Босне и Херцеговине била на вишем нивоу, потребно је смањити репресију и јачати васпитну улогу државе, подићи ниво политичке културе, дијалога и толеранције.

1. Политичка култура у БиХ

Политичка култура, дијалог и толеранција, национална и вјерска мржња и нетрпељивост актуална су питања за многа друштва сувременог - све више несигурног свијета. Посебан значајимају у национално и вјерски хетерогеним, политички поларизованим и економски неразвијеним друштвима. Босна и Херцеговина је вишенационала и културно хетерогена држава с дугом повијешћу националних и вјерских антагнозама, нетрпељивости, мржње и сукоба. Историјско наслеђе нетолеранције и бројни политички, господарски и социјални проблеми сувремене Босне и Херцеговине чине ову тему врло актуалном. Стварање стабилних институција, владавина права, поштовање људских права и слобода, поштовање и прихваћање културних различитости другог и другачијег темељни су предуслови за стварање стабилног друштва и дугорочног мира

Истраживање политичке културе, дијалога, толеранције и демократије уопште, а посебно у Републици Српској и Босни и Херцеговини, нужна је потреба и израз је новије оптике у истраживању политике. Политика и култура у Републици Српској и Босни и Херцеговини биле су и јесу у промјенљивом односу: једно вријеме у релативној хармонији, повремено у дисхармонији, па и у сукобу. Културни живот није само оно што се присваја, него је он и оно што се даје и у чему се активно учествује. Да би се боље разумио однос између политике и културе, треба имати на уму дистинкцију између политике и власти.

Власт је организација моћи помоћу које се остварују интереси и, најчешће, доминација једних над другима, из чега проистиче и једна дефиниција државне власти као легитимног монопола на физичко насиље. У вишестраначком систему какав је и у Републици Српској и Босни и Херцеговини фокус политичке анализе се мијења – умјесто формалних политичких структура, инструменти политичке анализе се окрећу студију назора, увјерења, политичких норми и стандарда који опредјељују начин на који људи дјелују унутар политичких институција.

Враћање повјерења у институције Босне и Херцеговине је веома битно за њен даљи развој као модерне демократске државе, такође, том приликом потребно је постићи циљ да се политика поново споји са моралом. Остваривање тог циља, неможе бити декларативно, већ мора бити стварно. Да бих се остварио такав циљ мора се постићи потпуни консензус грађана око одређених ствари у самој Босни и Херцеговини. Историјски факти показују да ниједна политичка заједница која је била заснована на принципима безморалности, чисте силе и непоштовања другог и другачијег није могла дуго да опстане као таква. Проблем је у томе што ми у БиХ нисмо развијено грађанско друштво. Да јесмо, људи би били економски независни, стабилни и имуни на било чије или које пријетње, и ситуација би била другачија.

Још један проблем наше политичке сцене је страшно опадање нивоа политичке културе. Политички лидери, људи који треба да воде или воде државу, стварају публику која се дражи на псовке, на клевете, на увреде.

То није безначајно, то васпитава масе, формира најпримитивнију политичку културу (некултуру) у којој више није важан садржај, већ да ли је неко некога увриједио, понизио, поплувао. Код нас политичка култура еродира и почиње нека врста свашточинства, сматра се да је све допуштено, на сцени је пароксијална и поданичка политичка култура, а сви требамо тежити партиципативној политичкој култури. Не можете привући масе, па онда урадити нешто сасвим десето и рећи: то је био наш макијавелизам. Захтјев за моралном обновом није никаква проповијед, већ врло рационалан захтјев. Ослањање на

моралне вриједности, поштовање принципа, развијање демократске процедуре и грађење цивилног друштва представљају услове напретка БиХ.

Разговор је једини начин да се избјегне свако зло. То је уједно и начин да се мисао не затвори у систем а живот у тамници: сваки затворен систем тежи распадању, без обзира да ли је ријеч о личности, друштву или култури. Свако распадање заједнице није ништа друго до прекид у општењу, пустош у људским односима. Када се распада једна заједница, нико не добија, а сви губе. Међутим, о потреби за дијалогом, о неопходности дијалога, толико се говори са свих позиција, а мало се ради у пракси, тако да и сам дијалог постаје проблематичан и под знаком питања.

Нетолеранција се најчешће јавља из три разлога: први разлог су предрасуде и пристрасност, други разлог је укус и трећи разлог је у питањима вјере и морала. Нарочито треба размишљати о претпоставкама толеранције и о томе како да избјегнемо нетолеранцију, а најлакше се може избјећи ако се ослободимо предрасуда, ако дозволимо плурализам укуса, ако о питањима вјере и морала расправљамо на толерантан начин. Међукултурна динамика ужих група унутар Републике Српске и Босне и Херцеговине је таква да свака група настоји да очува и афирмише своја изворна културна својства и особености. Велика опасност по дијалог и толеранцију у Републици Српској и Босни и Херцеговини је говор мржње и језичке манипулације. Они понајбоље успијевају управо тамо гдје има најмање истинске демократије. Нужна је потреба да се у Републици Српској и Босни и Херцеговини крећемо од културе говора ка култури разговора (разговор је једини начин да се избјегне свако зло), тј. од културе судбине ка култури избора. Посебан проблем је говор мржње који се манифестира не само у политичком животу и медијима, већ симболичке - националистичке поруке мржње видљиве су на јавним површинама, у урабим и руралним срединама, стварајући нову мржњу и продубљујући постојећу.

Свака особа је производ своје културе: онакво какво већ јесте људско биће представља производ и рефлексију културе којој припада, културе у којој живи и која га обликује. Управо, у том смислу теоретичари и одређују човјека као „друштвено“ односно „културно биће“, као „дијете своје културе“ или „биће своје културе.“² Коковић сматра да политичка култура обухвата „однос становништва према политици, спремност да се у њој судјелује, познавање и признавање државних институција, начин заступања посебних интереса, начин гледања на однос појединца и друштва. Најкраће речено, политичка култура обухвата начин односа према политичком саставу и његовим елементима.“³ Поље политичке културе као и свих модерних друштвених процеса и појава увијек представља поље сукоба тенденција традиционалних и модернизацијских процеса, сукоба традиционалне и демократске политичке културе, комплексан је простор укрштања плурализма културних, нормативних и политичких образаца, свеобухватних и квалитативних промјена унутар сваког испољавања политичке културе, као и у међуодносу-односу преваге, доминације, борбе за превласт различитих модалитета и цивилизацијских тенденција. „Норме политичке културе адекватне за једну генерацију то не морају бити и за другу, која живи у новом социјално-политичком контексту. Зато она прихвата другачију таблицу политичких вриједности, проживљава другу врсту политичке

² Ковачевић, Б., Ромић, М., (2010), Елементи социологије културе, Бања Лука, Дефендологија центар за сигурносна, социолошка и криминолошка истраживања, стр. 56.

³ Коковић, Д., (2004), Пукотине културе, Нови Сад, Прометеј, стр. 51.

акомодације. Ако то не би био случај, онда можемо говорити о неадекватној политичкој социјализацији.⁴

Политичка традиција обухвата развојни период одређеног друштва од његовог конституирања па све до данас. У колективној свијести тога друштва утиснуле су печат разне перипетије, искушења, револуције и ратови, миграције и ропства, али и различити периодиполитичких, економских и културних успона. „Политичка традиција обухвата колективне друштвене и политичке догађаје, процесе и искуства из прошлости или, како то неки кажу, „колективну меморију народа“. Политичка социјализација представља процес учења политичке културе у одређеном политичком саставу.⁵

Модерна политичка сцена је препуна манипулативних образаца. Они се јављају особито у сфери формирања јавног мнијења и тзв. образовања политичке воље, када треба придобити бираче за одређену политику или одређеног политичара. У политици је дјеловање манипулацијенајвеће у оним друштвима у којима владајућа идеологија нема конкуренције, тј. у којима су људска права и уопште достојанство човјека ограничени или доведени у питање. „У таквим саставима, средства масовне комуникације, чак и онда када дају вијести или коментаре, засићена су оном врстом пропаганде, агитације и индоктринације која емитирањем заглупљивања, застрашивања, стереотипије и апела на предрасуде тежи једном циљу-стварању масовне,некритичне покорности којом се осигурава конзервативна интеграција друштва.“⁶ Политичка култура је увијек политичка култура доминантног или владајућег политичког субјекта, и њена функција је стварање опћег мишљења које потискује индивидуално мишљење, и стварање „друштвеног карактера“ као пресека индивидуалних карактера.⁷ Говор мржње је комплексан појам који у нашој литератури није у довољној мјери обрађиван. Проблем чини сложенијим чињеница да се једна овако сложена појава мора проматрати мултидисциплинарно, што нужно намеће потребу знанствено утемељеног приступа овом важном друштвеном питању.

Један такав приступ захтијевао би дубљу теоријску анализу, међутим, ми ћемо се овдје задржати на кратком приказу основних обилежја и дескрипције појма. Питање говора мржње је врло осјетљиво због ограничавања слободе говора, који се сматра једним од најважнијих права грађана нужних за функционирање сваког демократског друштва. Право на слободу говора предвиђено је документима Уједињених народа и Вијећа Еуропе и уставима и законима демократских земаља. Међутим, ти документи такођер предвиђају одређене изнимке када се злоупотреба слободе изражавања може ограничити због могућих штетних друштвених посљедица. Питање које се намеће јест колико далеко ићи са рестриктивним мјерама против „говора мржње“, а да се притом не задира у слободу изражавања као једне од темелних људских права.

---

⁴ Вејновић, Д., (2003), Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини, Бања Лука, Удружење дефендолога Републике Српска, стр. 20.

⁵ Ковачевић, Б., Ромић, М. (2010), Елементи социологије културе, Бања Лука, Дефендологија центар за сигурносна, социолошка и криминолошка истраживања, стр. 45.

⁶ Тадић, Љ. (1996), Знаност о политици, Загреб, Београдско графичко-издавачки завод, стр. 221.

⁷ Ковачевић, Б., Ромић, М. (2010), Елементи социологије културе, Бања Лука, Дефендологија центар за сигурносна, социолошка и криминолошкаистраживања, стр. 48.

Манипулативна функција говора мржње заузима посебан значај у етнички хетерогеним и подијељеним друштвима попут Босна и Херцеговина⁸.

2. Демократија у БиХ

Босна и Херцеговина је типично сегментирана држава и друштво. Она је сегментирана по различитим обиљежјима: етничким, вјерским, регионалним, културно-повијесним. Међутим, структурирање Босне и Херцеговине као државе не уважава овај фактички плуралитет. Криво протумачени, државни разлог спријечава Босну и Херцеговину да се политички (државно) конституше плуралистички. Будући да државно устројство и политичка артикулација не уважавају овај фактички плуралитет, тешко је говорити о демократији.⁹ Поготово о сувременој, плуралистичкој демократији, која се темељи на политичком субјективитету различитих сегмената (група, организација, колективитета, регија, етничких заједница).

За говор демократије не значи идеализацију народа, народ је увијек дана и задана категорија. Демократија треба народу управо зато што је такав какав јест: поданички, колебљив, неодговоран, подложен манипулацијама, превртљив, бруталан. Демократија је начин да се такав народ (пук, гомила, маса) преображава у политички освјештен демос. Нема демократије без народа, али нема ни народа без демократије. Треба тежити најбољем могућем друштву и најбољој могућој држави, а то је демократски уређена држава. То је она држава која минимизира принуду, а максимизира сугласност, у даним друштвено-повијесним увјетима. Стваратељи државне политике обично не препуштају случају састав својих органа присиле, подјелили су становништво по етничком начелу и употребљавају то начело при избору социјалних основица за регрутацију у различитим врстама сукоба. Држава је, чини се, производ далеко свјеснијег планирања него што мисле многипроматрачи. Однос између етничких скупина и државе Босне и Херцеговине је вишестран и динамичан.

Етничка идентификација може обликовати државу, но држава много чешће него што се мисли може обликовати и доиста и обликује етничке идентитете и међуетничке односе. Другим ријечима, етничитет је политичке природе не само по томе што служи као темељ за мобилизирање интересних скупина него и по томе што представља пресудни фактор у стварању, развоју и одржавању најмоћнијег политичког апарата-државе. Многим проматрачима постало је јасно да изградња државе и изградња нације нису тако неразмрсиво испреплетене како су то претпостављали теоретичари модернизације. Изградња нације и изградња државе Босне и Херцеговине су не само два посве одвојена повијесна процеса, него је изградња државе у многоме засјенила изградњу нације.

Један од темељних проблема демократије у Босни и Херцеговини је како фактички плурализам превести на политички демократски плурализам. Како објективну

---

⁸ О националном неповјерењу у Босни и Херцеговини опширније видјети: Шалај, Б. (2009), Социјално повјерење у Босни и Херцеговини, Сарајево: Фридрих Еберт Стифтунг; Пухало, С., (2009), Етничка дистанца и (ауто) стереотипи грађана Босне и Херцеговине. Сарајево: Фридрих Еберт Стифтунг.

⁹ Вејновић, Д. (2003), Политичка култура - дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини, Удружење дефендолога Републике Српска и Град Бањалука, стр. 31-38.

различитост и конфликтност интереса рјешавати по договореним правилима игре, а не насиљем и репресијом. То неће бити лако, јер смо десетљећима тренирали ово друго, а не оно прво. За разлику од тоталитарних поредака, демократија не скрива и не елиминира разлике, несугласице и конфликте, поготово то не чини под присилом. Демократија је и навикавање на „заједнички живот“ с разликама, несугласицама и сукобима. У демократском процесу и демократском поретку конфликти су легитимни и посве природни.

Демократија се и препознаје по томе како се односи према конфликтима и како њима управља. Трајни је и можда најважнији проблем демократије у слиједећем: како стално развијати и сачувати све врлине и предности представничке демократије и већинског начела одлучивања, а истодобно се осигурати од „тираније већине“, која, попут сваке друге тираније, може угрозити саму демократију и вриједности које она штити и пропагира. Национални принцип државне и политичке конституције не може осигурати ни демократски поредак ни заштиту етничких мањина. Национални принцип конституције цјелине поретка нужно води у национал-тоталитаризам, јер између осталог, индивидуалитет који је темељна претпоставка демократије подређује колективном, наиндивидуалном ентитету, а све друге етничке мањине десубјективире и дискриминира. Критериј и мјера људских права нису иста таква права других, него „виши“, национални интереси.

У Босни и Херцеговини, као посљедица рата, присутан је одређени ступањ мржње међу различитим етничким заједницама. Мржња као интегрирајући чимбеник народа показује се као ограничавајући за развој демократије. Мржња према другом народу може хомогенизирати један народ, али га она истодобно двоструко хендикепира за демократске процесе. Босна и Херцеговина, као држава у транзицији проживљава тешке тренутке. Потребна јој је демократија која јамчи мир, спокој и добре одлуке, демократија која грађанима даје право да доносе (и мијењају) суд о квалитету тих одлука, демократија која значи владавину јавности која (јавно) просуђује, демократија у којој неће владати „личности“, већ закони, демократија у којој се бирачи требају ослободити тираније партијске (страначке) организације, а народ јарма владавине новца и монопола, демократију која наликује старој кухињи састављеној од елемената који су у упораби већ двије и по тисуће година.

3. Дијалог и толеранција у БиХ

Дијалог и толеранција јесу моћне бране владавини једностраности. Данас су дијалог и толеранција захтјеви времена, јер је свијет подијељен на све могуће начине. Људи, ствари и идеје крећу се у хоризонталном и вертикалном правцу и није чудо што имају потребу да се упознају и разумију. За све разлике и супротности има мјеста у људској стварности. Захтјев за трпеливосту упућује на то да је главно спорно питање на које треба дати одговор у ствари питање опћења међу људима. Јавно говорити о потреби за разговором значи признати да са односима између људи у друштву није све у реду.

Треба знати што је суштина дијалога и толеранције, да би се могло видјети докле је одређено друштво пало у свакодневним односима људи. До кога је ступња у свом демократском развоју доспјело једно друштво може се мјерити и његовим односима према дијалогу и толеранцији. Човјек је толерантан тек онда када је кадар да нешто чује,

размисли и усвоји од другог човјека који се с њим слаже. Данас се домет демократије те културе, може мјерити границама толеранције и начином вођења разговора.

„Дијалога нема тамо гдје се табуира друштвена свијест, гдје царује апологетски ум и протјерује свеколика имагинација. Таква друштва потискују дијалогске субјекте и њихово мишљење на маргине друштвеног живота, а укупно претпоставка сваке комуникације требао би бити истинска толеранција, ширење њених граница, изградња културног плурализма. Уколико се ови облици плурализма доживљавају само као привремено и пролазно стање, које треба евентуално трпити и подносити, а с друге стране чини све да се они уклоне, онда свакако нема претпоставки за изградњу дијалога и толеранције.“¹⁰

Када се зна да култура дијалога не захтјева само културу суговорника, већ претпоставља и демократску свијест, развијену средину и навику да се провјери све оно што се претпоставља или наслућује, постаје јасније што је дијалог у Босни и Херцеговини, оствариван различитим „принципима“ и средствима, најчешће остајао беспомоћан јер није имао друге амбиције до да монологизира. У Босни и Херцеговини одавно се не памти да је један суговорник признао другоме надмоћност аргументације. То се, без сумње, више пута могло учинити, јер је то претпоставка стваралачке сурадње, смисао дијалога. Све дотле док се суговорници буду служили цинизмом као посљедњим оружјем немоћних, тешко је очекивати плодност дијалога.

4. Перспективе и избори у БиХ

Босна и Херцеговина као модерна држава треба да осигура својим грађанима максимално могућу слободу, зајамчени минимум правде и једнакости, те одређени степен опште социјалне сигурности. Она треба да минимизира принуду, а максимизира сагласност, у датим друштвено-историјским условима. Стање чекања на чланство у Европску унију доприноси одливу најобразованијих кадрова и егзодусу омладине, онога часа када грађани Босне и Херцеговине постану кроз симболизам чланства и грађани Европе убрзаће се повратак избјеглица у нову земљу са идентитетом и контекстом. То ће уједно бити почетак даљњег политичког, економског и институционалног укључења Босне и Херцеговине у европске интеграционе процесе.

Босна и Херцеговина је незаобилазан фактор у геополитичким и геостратешким односима на просторима југоисточне Европе. Недостатак политичке сигурности у Босни и Херцеговини је евидентан. Босна и Херцеговина је у потреби за брзим и ефективним реформама и изградњом система државних институција, са циљем обезбјеђења дугорочног мира и стабилности.

Демократске промјене у окружењу и економска транзиција ће допринијети даљњем смањењу национализма и помоћи у даљњој примјени цивилног дијела дејтонског споразума и развоју нових социјалних вриједности. Интеграциони процеси су важни за Босну и Херцеговину уколико не жели да остане и да буде земља сиромаштва, политичке ирелевантности и даљњег пропадања.

---

¹⁰ Коковић, Д. (1996), Социологија религије и образовања, Учитељски факултет у Сомбору, Сомбор, стр. 156.

Имајући у виду ранија искуства која су се дешавала везано за изборе, за очекивати је и даље одређено повећање политичке затегнутости и примјене свих „стилова“ политичке културе. Нарочито се ово може очекивати у посљедњим мјесецима предизборне кампање.

Закључак

На основу изнесених показатеља, може се закључити следеће:

Босна и Херцеговина као специфична заједница треба радити на: спречавању и окончању напетости и криза као предуслову за трајну стабилност. Ово подразумијева закључење и примјену међусобних мултилатералних и билатералних уговора и спровођење локалних мјера да би се елиминисали постојећи потенцијални узроци сукоба, спровођењу зрелог, демократског политичког процеса, заснованог на слободним и праведним изборима, утемељеном на владавини закона и пуном поштовању људских права и елементарних слобода, укључујући и право људи да припадају националним мањинама, право на слободне и независне медије, законодавне установе одговорне својим изборним јединицама, независно судство, борбу против корупције, продубљавање и јачање цивилног друштва,

Треба тежити спречавању насилног расељавања становништва, проузрокованог ратом, прогоном и цивилним конфликтима, као и миграција узрокованих сиромаштвом, обезбјеђењу безбједног и слободног повратка избјеглица и расељених лица својим кућама. Истовремено, то ће бити помоћ земљама региона тиме што ће Босна и Херцеговина са њима подијелити терет избјеглица, те стварању услова за пуну интеграцију у политичке, економске и безбједносне структуре по властитом избору.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коковић, Д. (1996), Социологија религије и образовања, Учитељски факултет у Сомбору, Сомбор.
2. Тадић, Љ. (1996), Знаност о политици, Загреб, Београдско графичко-издавачки завод,
3. Ковачевић, Б., Ромић, М., (2010), Елементи социологије културе, Бања Лука, Дефендологија центар за сигурносна, социолошка и криминолошка истраживања.
4. Вејновић, Д. (2003), Политичка култура-дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини, Удружење дефендолога Републике Српска и град Бањалука,
5. Коковић, Д. (2004), Пукотине културе, Нови Сад, Прометеј.

мр Жаклина Комосар¹
Европски дефендологија центар
Бања Лука

ГЛАС МЛАДИХ НА ЛОКАЛНИМ ИЗБОРИМА

Стручни рад

УДК 342.8-053.2

Апстракт: *Политичка култура је политиколошки, социолошки и историјски стручни израз. Означава укупне политичке ставове појединих чланова друштва једне земље. Од политичке културе друштва зависи и степен и начин учествовања грађана у политици. Улога политике за младе управо је друштвена интеграција младих у преузимању друштвених улога, али уз стварање слободе преференција, избора креативних приступа и оснаживања активне улоге младих.*

Колико је код нас, у Републици Српској, заиста битан глас народа у политици? Да ли врховни органи власти „промовишу“ демократију на исправан начин? Да ли постоји толеранција? Да ли у нашој земљи постоји јасна и чврсто структурирана политичка сцена? Какво је учешће и значај младих данас у политици?

Кључне ријечи: политичка култура, млади у политици, демократија, толеранција, друштвени ресурс, друштвени проблем

THE VOICE OF YOUTH IN LOCAL ELECTIONS

Abstract: *Political culture is a political, scientific, sociological and historical technical term. It indicates the overall political views of individual members of society of one country. The political culture of society determines the degree and manner of participation of citizens in politics. The role of policy for youth is precisely social integration of young people in taking over social roles, but with the freedom to choose preferences, the choices of creative approaches and strengthening the active role of young people. How much is the voice of people important in politics in Republika Srpska? Do the supreme authorities "promote" democracy in the right way? Is there a tolerance? Is there in our country a clear and firmly structured political scene? What is the importance of youth participation in politics today?*

Key words: political culture, youth in politics, democracy, tolerance, social resources, social problem

Политичка култура је политиколошки, социолошки и историјски стручни израз. Означава укупне политичке ставове појединих чланова друштва једне земље. Од политичке културе друштва зависи и степен и начин учествовања грађана у политици. Колико је код нас, у Републици Српској, заиста битан глас народа у политици? Да ли врховни органи власти

¹ Контакт тел.: +387 65 452 656

„промовишу“ демократију на исправан начин? Да ли постоји толеранција? Да ли у нашој земљи постоји јасна и чврсто структурисана политичка сцена? Какво је учешће и значај младих данас у политици? О наведеним питањима даћу више објашњења и свој критички став у наредним редовима.

Данас, у Републици Српској, влада мишљење да постоји демократски уредјена држава. Пут до развоја демократске државе није нимало лак. Узмимо у обзир рат и стање послје рата. Тај процес стварања демократске државе пратили су и други паралелни процеси: враћање повјерења између три етничке групе, формирање институција на свим нивоима власти, повратак избјеглица, расељених лица и њихове имовине. Обнова земље и приватизација државних предузећа праћена је великом незапослености и лошом економском ситуацијом.² Да бисмо постигли овај циљ, неопходно је да постоји адекватно политичко уредјење, које подразумијева, прије свега, праведну подјелу власти, подразумијева да имамо сналажљиве и умне људе који управљају државом. То треба да буду људи који не мисле само на себе и свој интерес, него дјелују и доносе одлуке за добробит других људи, прије свега грађана државе. Наводим дефиницију Чедомира Чупића који под политиком подразумијева: „Дјелатност која је усмјерена на организовање, осмишљавање, водјење и регулисање заједничког живота људи, у складу са њиховим потребама, интересима, вриједностима, циљевима и средствима, у одредјеној заједници, уз сагласност свих или уз потчињавање (с пристанком или без пристанка) једних другима.“³ Медјутим, у данашње вријеме, политика и политичко уредјење се употребљавају за манипулисање и изневјеравање. Људи су се претворили у неку врсту „чудовишта и урагана“, створена је једна држава у којој највећу улогу играју новац и моћ. Створена је једна држава, пуна корупције и неправде. Сматрам, да је тој ситуацији највећим дјелом доприњела приватизација послје рата, прије свега великог броја државних предузећа. Појавили су се ратни профитери који су водјени чињеницом да могу купити државу. Да ли се држава може купити? Наравно да не. У државу треба улагати, доприносити развоју привреде и тежити ка што бољем животном стандарду. Политичко стање у Републици Српској произвело је једно огромно незадовољство, а прије свега младих и образованих људи. Људи који су се школовали да би данас-сутра својим знањем и амбицијама доприњели бољој будућности своје земље. Сматрам да је улога младих у политичкој сфери битна, јер млади и образовани људи су увијек пуни идеја, спремни на изазове и ризик. Млади су онај сегмент популације која представља нужан ресурс за опстанак и развој сваког друштва. У круговима актера који дјелују на подручју јачања политике за младе, често се воде расправе о статусу младих, јесу ли они **друштвени ресурс или друштвени проблем**. Сасвим сигурно обоје. Постоје два компламентарна традиционална приступа:

- Један полази од младих као ресурса - подразумијева да се млади посматрају као представници пожељне будућности, носиоци доминантних друштвених вриједности које се преносе са генерације на генерацију, али и потенцијални извор иновација;

---

² www.fes.ba

³ Чедомир Чупић, *Политика и зло*, Чигоја штампа, Факултет политичких наука Београд, 1977, стр. 20.

- Други приступ полази од младих као друштвеног проблема – млади се посматрају као популација у осјетљивом стадију развоја коју је нужно заштитити од поремећаја у понашању. Са оваквим гледиштем је често повезана негативна јавна слика о младима и неповјерење друштва спрема младе популације. Посљедице се виде у њиховом маргинализованом друштвеном статусу.⁴

Улога политике за младе управо је друштвена интеграција младих у преузимању друштвених улога, али уз стварање слободе преференција, избора креативних приступа и оснаживања активне улоге младих.

Оно што највише мучи младе људе свакако је низак животни стандард, недостатак животне перспективе и незапосленост. Млади кроз политику желе осигурати добре образовне могућности, прилике за запошљавање, једнакост шанси за све младе без обзира на социјално поријекло и слично. Политика за младе представља основни пут рјешавања колективних проблема младих у држави, свеобухватног подизања квалитета њиховог живота, те јачања њиховог друштвеног положаја. Политика за младе треба слиједити славну Ласвеллову дефиницију полице науке и треба бити: нормативна, мултидисциплинарна и оријентисана на проблеме одлучивања.⁵

Сматрам да младима није пружена адекватна прилика да докажу своју улогу у политичком уредјењу. Прије свега, у егзистенцији политике за младе имамо следеће проблеме:

- Неукљученост стручњака у дефинисање проблема и алтернатива;
- Слабе инвестиције у истраживања младих;
- Ексклузивно доношење одлука у кругу доминантне „политичке елите“ и слично.

Суочени са овим проблемима, млади врло тешко могу да остваре одговарајући статус у политици. Незадовољни ситуацијом која влада у држави, већина младих пада у очај и депресију, јер не виде свијетлу будућност у држави у којој живе. С једне стране, систем гуши младога човјека, не даје му прилику, а, с друге стране пасивност младих као све значајнија појава је можда већи проблем и од игнорисања младих од стране државе. Већина образованих, младих и амбициозних људи одлази у иностранство у потрази за бољим условима живота, а прије свега у потрагу за запослењем. Разлог томе јесте чињеница да дискриминацијске праксе, непотизам и корупција на тржишту рада условљавају преовладавајућу перцепцију код младих да је за запошљавање битнија веза него знање и компетенције.

Сагледавајући ову ситуацију, сматрам да је глас младих на локалним изборима јако битан. Млади представљају перспективу и будућност државе, јер како се каже: „На младима свијет остаје“. Укључивање младих у друштвени живот углавном зависи од спремности старијих да младима препусте дио простора. Али ни то није све, на њима је одговорност да младима дају знања и вјештине, да отворе простор за слободно дјеловање младих у новом простору, а не да ограничавају младе на начин да од њих једино и искључиво очекују да прихвате норме и моделе понашања „одраслих“, те да наставе тамо гдје су они стали, тек када они то више не буду могли.⁶

⁴ www.mmh.hr

⁵ www.mmh.hr

⁶ www.mladi.gov.ba

Моје мишљење је да младог човјека треба престати посматрати као некога ко жели да угрози политике и одлуке врховних органа власти, већ га требају посматрати као некога ко само може допријети развоју заједнице. Недостаје квалитетна и двосмјерна комуникација између младих и органа власти-млади нису довољно информисани о политици за младе, њиховим правима и могућностима на њима прихватљив, занимљив, приступачан и разумљив начин, а млади не улазе у комуникацију са представницима власти због укоријењене скепсе једних према другима.

Посвећеност младих неком вишем циљу је изразито тешко постићи-нису охрабрани ни од стране заједнице, ни друштва, ни школе, ни од стране властите породице. Од младих се очекује да се активно укључе у за њих прелазно и стресно раздобљу, раздобљу великих промјена и одлука, када се они суочавају са стварним животним проблемима и „свијетом“ одраслих-запошљавањем, школовањем, становањем и породицом. Млади се питају зашто би се онда бринули за друштво и проблеме заједнице, која их није научила ни припремила да се брину сами за себе, није им омогућила њихова основна права, те их често ограничава и искључује из креирања важнијих друштвених токова.

На основу свега наведеног, очекујемо да ће млади изаћи на локалне изборе и подржати садашњу власт.

„Радије ћу бити незадовољни Сократ, него задовољна будала“. – Овом познатом изјавом Цона Стјуарта Мила, млади шаљу поруку у знак протеста тренутној ситуацији и њиховом положају у држави. Млади желе промјене, желе да се предузму конкретни кораци у рјешавању њиховог положаја, а не да страхују уколико се супроставе и изнесу другачије мишљење од врховних органа власти.

На крају, закључујем да је кључно да се млади људи уважавају као **друштвени потенцијал и залог за будућност**. У развијеним земљама, у политичком, економском и друштвеном аспекту, на младе људе се гледа као на носиоце развоја, чиме се јачају развојни стубови друштва. Схватање младе популације као оне која у себи носи потенцијал развојне, иновативне и креативне друштвене промјене, усмјерена је на дугорочне резултате, а базирана је на разумијевању стварних потреба и проблема, те друштвеног положаја младих. Само на овај начин, млади могу очекивати боље сутра и свој глас на предстојећим локалним изборима дати за сигурну и успјешну будућност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чупић, Чедомир, *Политика и зло*, Чигоја штампа, Факултет политичких наука, 1977. године.
2. www.fes.ba
3. www.mmh.hr
4. www.mladi.gov.ba
5. www.mladi.info

Мира Макивић, дипл. правник
Удружење жена „Жене то могу“
Бања Лука

ПОЛОЖАЈ ГРАЂАНИНА У ИЗБОРНОМ ПРОЦЕСУ У БиХ

Стручни рад

УДК 342.8:342.726(497.6)

Апстракт: *Изборни закон БиХ не познаје категорију грађанина као активног судионика у изборном процесу. Категорије активних политичких субјеката сведене су на политичке партије, независног кандидата и коалиције што представља сужен спектар оних који могу да заступају и представљају опште интересе грађана у заједници. Изборни закони познају категорије држављанин, бирач гласач.*

Из наведеног контекста потребно је закорачити у промјене норми које ће афирмисати нову улогу и положај грађанина као појединца како би се могло говори/рити о легитимној политичкој вољи цивилног друштва које заступа опште и друштвене интересе у једном демократском друштву.

Кључне ријечи: бирачи, гласачи, грађанин, борба за власт, изборни процес, активно и пасивно бирачко право, закони.

Abstract: *The Election law of BiH does not recognize the category of the citizen as an active participant in the electoral process. Categories of active political subjects are reduced to political parties, coalitions and independent candidates as a narrow spectrum of those who can represent general interests of citizens in the community. Electoral laws are familiar with the categories of citizen, elector and voter.*

Given context needs to serve as the guideline for changing norms which will promote a new role and position of the citizen as an individual in order to talk about legitimate political will of civil society represented by general and social interests in a democratic society.

Key words: electors, voters, the citizen, struggle for power, electoral process, active and passive voting right, laws.

Положај грађанина у изборном закону Босне и Херцеговине

Према одредбама члана 1.1а Изборног закону Босне и Херцеговине под појмом “политички субјекат” подразумјева се право учешћа на изборима за: за политичку странку, независног кандидата, коалицију и листу независних кандидата овјерену за учешће на изборима, што подразумјева употребу активног бирачког права у изборном процесу.

Према одредбама члана 4. Изборног закона Републике Српске сваки држављанин Републике Српске са навршених 18 година живота има право гласа и да буде изабран, тј.

има активно и пасивно бирачко право. Да би остварио своје бирачко право мора бити регистрован као бирач.¹

Према Изборном закону БиХ у члану 1.1а под тачкама 14) и 15) користи се појмом „бирач“ што значи право држављанина Босне и Херцеговине који је уписан у Средишњи бирачки попис да бира политичку странку, независног кандидата или коалицију или листу независних кандидата, док се појам „гласач“ такође односи на држављанин Босне и Херцеговине који је уписан у Средишњи бирачки попис и који је остварио активно бирачко право, што значи да они који бирају нису гласачи већ бирачи. Дакле, оба наведена закона познају категорије гласачи и бирачи који су држављани Босне и Херцеговине.

Појам грађанин подразумева становника града, становника једне земље који има политичка и друга грађанска права; поданик; припадник буржоаске (грађанске) класе..., који појам је шири појам од појма бирач (са којим појмом се користи Изборни закон РС), јер појам грађанин подразумева одређена права и слободе у смислу могућности да активно предузима политичке и друге иницијативе од општег интереса.²

Независни кандидат као физичко лице, појединац односно гласач нема у обавези да заговара остварење општег или друштвеног интереса заједнице у којој се бира према правним нормама изборних закона.

Дакле, независни кандидат према изборним законима РС и БиХ нема улогу грађанина јер је овај појам сведен на остваривање активног бирачког права тј. гласача, али не и на шира права грађанина у смислу ангажовања ради остварења општег друштвеног интереса.

Независни кандидат има обавезу да овјери своје учешће на изборима тако што ће прикупити потписе и одређену количину новчаних средстава.

Ево шта пише у Изборном закону БиХ у вези појединца као независног кандидата и гласача који жели да се активира у изборном процесу:

- Да би се извршила овјера за ућешће на изборима, независни кандидат мора Централној изборној комисији БиХ поднијети пријаву за учествовање на изборима која садржи најмање: 1. хиљаду пет стотина (1.500) потписа бирача уписаних за чланове Предсједништва Босне и Херцеговине; 2. хиљаду пет стотина (1.500) потписа бирача за изборе за посланике Представничког дома Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине; 3. хиљаду (1.000) потписа бирача за изборе посланика Представничког дома Парламента Федерације Босне и Херцеговине, или за изборе народних посланика Народне скупштине Републике Српске, или за избор предсједника и потпредсједника Републике Српске; 4. двјесто педесет (250) потписа бирача за изборе посланика у кантоналној скупштини у Федерацији Босне и Херцеговине; 5. стотину (100) потписа бирача за изборе за општинско вијеће, односно скупштину општине и за начелника општине и 6. пет % потписа бирача за изборе за општинско вијеће, односно скупштину општине и за начелника општине, у општини на дан расписивања избора ако није био већи од 1000 бирача уписаних у Централни бирачки списак.

Према одредбама Изборног закона БиХ за спроводјење избора политичка партија и независни кандидат морају уплатити новчани износ таксе за овјеру да би учествовали на изборима. Висина новчаног износа таксе за овјеру зависи од највишег изборног нивоа за који се политичка партија или независни кандидат пријављују за изборе. Према Измјенама

¹ Изборни закон Републике Српске

² Мала енциклопедија просвета – Општа енциклопедија, треће издање, Просвета, Београд 1978.године, стр. 438.

и допунама Изборног закона висина новчаног износа таксе за овјеру политичке партије или независног кандидата за учествовање на изборима износи:

а) 7.500 КМ за изборе за чланове Предсједништва Босне и Херцеговине; б) 7.500 КМ за Представнички дом Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине; ц) 5.000 КМ за Представнички дом Парламента Федерације Босне и Херцеговине, Народну скупштину Републике Српске и предсједника и потпредсједника Републике Српске; д) 2.500 КМ за кантоналну скупштину у Федерацији Босне и Херцеговине; е) 2.500 КМ за Скупштину Брчко Дистрикта БиХ; ф) 1.000 КМ за општинска вијећа, скупштине општине, градска вијећа, скупштине града, градоначелника и начелника општине.³

На основу предњег, поставља се једно логичко питање: чије интересе заступају политички субјекти који остварју своје активно бирачко право јер су они само “гласачи”, односно чије интересе ће заступати када буду изабрани?

Може се сасвим основано утврдити да политички субјекти у БиХ заступају интерес да удју у власт и буду власт, те је то основни циљ сваке политичке партије, независног кандидата и коалиција. Избори ради вршења власти гласча и ништа друго. Све је сведено на заузимање позиција власти без икакве одговорности гласача према грађанима као субјектима, који треба да, преко изабраних представника, остваре опште и друштвене интересе.

Истина, политички субјекти имају своје политичке програме који су крцати паролама и демагогијом у предизборним кампањама. Предизборна обећања остају обећања и ријетко се односе на заступање општег или друштвеног интереса грађана. То се увијек потврди након завршетка изборног мандата, након чега поново почиње изборни процес борбе за власт. У Босни и Херцеговини се изборни процес одвија ради избора власти а не ради успостављања демократије и извршавања воље грађана јер су избори – власт ради власти. У тако постављеном изборном систему у БиХ, гдје је борба за власт доминантна категорија, веома мало простора остаје за демократију која подразумјева учешће грађана у власти ради остварења општих интереса. Грађанина у таквом систему нема, јер изборни

---

3 Изборни закон Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 23/01), Одлуку о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 7/02), Одлуку о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 9/02), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 20/02), Исправак закона о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 25/02), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 4/04), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 20/04), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 25/05), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 52/05), Исправак закона о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 65/05), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 77/05), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 11/06), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 24/06), Закон о усвајању закона о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 32/07), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 33/08), Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 37/08) и Закон о измјенама и допунама Изборног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 32/10).

закони не познају кетегорију грађанина као појединца који заступа опште интересе једне заједнице, једног народа, националне мањине или скупине становништа која треба да изрази и оствари своје интересе преко свога претставника.

Независни кандидат **не представља појединца као грађанина**, већ представља безлични број оних који су му својим потписом дали подршку за кандидатуру али не и право да заступа опште интересе нпр. одређене групе грађана, према којима би независни кандидат имао одговорност да они који су га бирали, подржали и изабрали тог гласача могу позвати и на одговорност у случају да не заступа интересе и иницијативе грађана, јер такав механизам контроле гласача од стране грађана не постоји у изборним законима, а тиме ни у изборном процесу без обзира за који ниво власти се бирају гласачи.

Због таквог стања и таквог дефинисања категорија политичких субјекта у изборним законима у БиХ, улога појединца као бирача, који се остварује кроз своје пасивно бирачко право, је маргинализована до бесмисла – јер такав изборни систем тражи само то да појединац бирач бира власт, када се његова улога и завршава. У другом случају када је појединац гласач односно појединац који се бори за позицију у власти, те ако буде изабран - све се завршава у том моменту завршетка избора.

Ни бирач ни гласач немају никакву одговорности или обавезу да се у изборном процесу оствари демократија на начин да се у било ком смислу повећа степен **демократије са аспекта одговорности оних који су изабрани** или већи број и грађана у изборном процесу да би се остварили општи интереси грађана и цивилног друштва.

Може ли се у контексту разматрања таквих правних норми изборних закона у БиХ говорити о политичкој култури, дијалогу, толеранцији и демократији у Републици Српској и Босни и Херцеговини? Може ли се уопште говорити о постојању одговорности оних обичних бирача који користе само своје пасивно бирачко право?

Наравно да не може, јер они немају одговорност за развој демократије као општег интереса, која се и не може развијати и остварити са таквим политичким субјектима чији једини интерес је заузимање власти, а такву позицију су им обезбједиле и такве правне норме из изборних закона у Босни и Херцеговини.

Због таквог стања правних норми изборних закона и праксе борбе за власт у БиХ, многе „формално неформалне групе грађана“ теже да укину и сам изборни процес, јер избор грађана БиХ није могућ или нема никаквог утицаја на формирање власти. Тежња да се укине та врста демократије је евидентна кроз позиве на бојкот избора од разних невладиних организација или нформалних група.

Осим наведеног са Уставом БиХ (Анех 4. Дејтонског мировног споразума) установљен је народни суверенитет и „национални кључ“ јер ће се нпр. председавајући Савјета министара бирати по правилу један Србин, Бошњак и Хрват. Присутна је и пракса трговања заступничким мјестима по националној основи као и друге аномалије у изборном процесу...

Поставља се још једно питање, гдје су жене у том процесу активног учешћа у власти? Формално-правно има их у постотку, до 30% на листама политичких субјеката, и само квантитативно као бирача или гласача. О стварном учешћу жена може се говорити на разне начине, али сигурно је да их нема у политичком животу или је тај број занемарљив, нема их чак ни у тој борби за власт. Ваљда је и борба за власт искључиво резервисна за мушки пол?

ЗАКЉУЧАК

Појединци као независни кандидати као и политичке партије су несумњиво социјализовани у своју културу, у дужем временском периду. Према изборним законима у Босни и Херцеговини и тим правним нормама појединци репродукују само борбу за власт и своју личну позицију у власти као гласачи, у околностима када је положај градјанина БиХ нормативно непознат, јер само држављани БиХ могу бити бирачи или гласачи, тако да се може закључити да градјанин као категорија и манифестација политичке воље цивилног друштва не постоји.

доц. др Миодраг Ромић
Факултет политичких наука
Бања Лука

КУЛТУРА ДИЈАЛОГА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ У ПРЕДИЗБОРНОЈ И ИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ

Кратко саопштење

УДК 316.334.3+316.77]:342.8

Апстракт: Предизборна и зборна кампања за локалне изборе 2012 одвија се у времену које карактеришу драматични друштвени, економски и политички процеси у БиХ и РС. Транзиционе промјене додатно усложњавају ове процесе подижући ниво политичких тензија. Потенционални гласачи постају све осјетљивији на ставове и мишљења политичких лидера. Императив изборне побједе пред којим се налазе политичке странке сужава поље дијалога и толеранције. **Странке политички конформизам представљају као егзистенцијалну нужност, толеранцију као слабост, а сваки и најмањи вид неконформизма као опасност.** У оваквим условима људи покушавају, приступајући појединим интересним групама и политичким странкама, утицати на политичке, економске и друштвене процесе како би отклонили или умањили опасности које угрожавају њихову елементарну егзистенцију, достојанство и самопоштовање. О том парадоксалном положају гласача у овој предизборној и изборној кампањи је ријеч у овом раду.

Кључне ријечи: дијалог, толеранција, конформизам, неконформизам, политичка кампања

THE CULTURE OF DIALOGUE AND TOLERANCE IN PRE-ELECTION AND ELECTION CAMPAIGN

Abstract: Pre-election and election campaign for 2012 elections is taking place during dramatic social, economic and political processes in BiH and RS. Transitional changes complicate more these processes by raising the level of political tensions. Potential voters are getting more and more sensitive to the attitudes and opinions of political leaders. The imperative of election victory the political parties are faced with narrows the field of dialogue and tolerance. **Parties represent political conformism as an existential necessity, tolerance as weakness, and the slightest form of non-conformism as danger.** In these conditions people try to, by becoming members of specific interest groups and political parties, influence political, economic and social processes in order to eliminate or decrease the dangers that jeopardize their elementary existence, dignity and self-respect. This paradox position of the voter in this pre-election and election campaign is the focus of this paper.

Key words: dialogue, tolerance, conformism, non-conformism, political campaign

Увод

Имплементација корпоративног неолиберализма на нашим просторима извршена је кроз транзицијске процесе који су измакли демократским механизмима контроле. То је довело до потпуног распада система вриједности на коме су се темељиле и функционисале друштвене и политичке организације, државне и културне институције. Нови систем вриједности још увијек није успостављен. Оваква ситуација производи и одржава стање перманентне друштвене кризе и доводи до директне овисности друштва од непредвидљиве и промјењљиве политичке ситуације као последице сталних сукоба и неконзистентних стратегија политичких странака. Последице овакве ситуације се снажно осјећају у свим сферама живота па и у домену културе, посебно политичке културе која би требала да почива на култури дијалога, разумијевања и толеранције. Умјесто културе дијалога и толеранције, свједоци смо (посебно у предизборном и зборном периоду), свођења наше политичке културе на популистичке образце, нетолеранцију, политички екстремизам и релативизацију традиционалних моралних вриједности.

Политичка култура

Политичка култура је сложен израз који има своју политичку, социолошку и историјску димензију. Према неким ауторима политичка култура је дио опште културе једног друштва. Она представља збир основних, темељних вриједности, осјећања, знања, ставова и увјерења унутар којих дјелује политички систем земље и који дају облик и садржај политичким процесима. (Denis Kavanagh, 1983; L. PYE, 1995.)

Gabriel A. Almondu i Sidney Verbi су први увели концепцију „политичке културе“ у политологију. Условно се може говорити о три типа политичке културе: парохијалном, поданичком, и партиципативном типу политичке културе. Стабилни политички системи почивају на цивилној култури у којој су грађани добро обавјештени о политичким процесима и при томе имају довољно моћи да на њих утичу и да их мијењају, а политичке елите довољно осјетљивости да реагују на подстицаје и приједлоге који долазе од грађана. Под појмом политичке културе може се подразумевати и „оријентација грађана једне нације према политици, перцепцији политичког легитимитета и традицији политичке праксе.“ Грађани на различите начине врнују политички систем у коме живе. Другачије речено, „то је начин на који људи виде и вреднују политички систем, себе и друге субјекте у политичком систему и каква осјећања развијају према свим субјектима политичког система.“

Транзицијска политичка култура

Политичка култура у земљи транзицијских промјена као што је наша садржи многе специфичности начина на који грађани судјелују у политици. Она снажно утиче на укупан однос власти и народа, али и на односе међу појединим политичким странкама. Популизам и политички екстремизам су двије основне карактеристике наше транзицијске културе. Оне посебно долазе до изражаја у предизборној и изборној кампањи. Наша сложена политичка и економска ситуација погодује ширењу популизма и јачању политичког екстремизма. До изражаја долази политичка култура шовинизма, безобзирности и нетрпељивости, одсуство критичке јавне ријечи, снажно испољавање

национализма, говора мржње и свих видова нетолеранције и неразумијевања. Уз све ово лични интереси, непотизам и корупција, уз недостатак финансијских средстава и све веће сиромаштво, генерално отежавају заживљавање културе дијалога и толеранције.

Ralf Dahrendorf, говорећи о транзицији из социјализма у демократију тврди да је институционалне промјене могуће извести за шест мјесеци, економију прилагодити за шест година (?), а да је за усвајање демократских навика и политичке културе потребно бар шест деценија.

Култура дијалога и толеранције

Успостављање културе дијалога и толеранције је предуслов остварења демократије и људских права у нашем друштву и предпоставка елиминације отуђености, једноумља и екстремизма.

Према социологу Ивану Шијаковићу, дијалог је саставни дио креативног приступа друштвеним односима. Култура дијалога обухвата мноштво елемената : а) лична култура саговорника; б) поштовање саговорника и право да има другачије мишљење; ц) развијену свијест и спремност на толеранцију средине у којој се дијалог води; д) критички приступ и трагање за истином; е) дијалог мора дати стваралачки допринос даљем истраживању покренутог проблема; ф) дијалог не могу успјешно водити саговорници чији се ставови унапред знају г) дијалог може обухватити сва значајна питања за друштво; х) компетентност саговорника може водити успјешном дијалогу; и) учесници у дијалогу морају бити равноправни у приступу проблему и његовом одређењу; ј) једина надмоћ и остварена предност једног саговорника јесте пуна аргументација ставова које износи; к) циљ дијалога је да унаприједи мишљење, а не да га потчини и дискредитује.

Закључак

Афирмацијом културе дијалога и толеранције се афирмишу основне вриједности демократије. Код грађана се развија свијест о могућности утицаја на промјене. Насупрот томе нетолеранција, императив политичког конформистичког понашања по сваку цијену, „одмазде“ политичких странака за испољавање и најмањег политичког неконформизма, притисци у правцу „апсолутне монолитности“ у изношењу политичких ставова, странке умањују могућност утицаја појединца на политичке, економске и друштвене процесе и битно утичу на објективну могућност да избори постану темељно људско право и услов напретка нашег друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Баба, Х. (2004), Смештање културе, Фонд за отворено друштво.
Бобио, Н. (1995), Либерализам и демократија, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
Bradford, J. H. (2002), Among cultures: The Challenge of Communication, Fort Wort, Tex, London: Harcourt.
Чомски, Н. (1999), Контролисана демократија, ЦИД, Подгорица

Дахрендорф, Р. (1989), Хомо социологикус, Просвета, Ниш
Елиот, Т. С. (1995), Ка дефиницији културе, Просвета, Ниш.
Шијаковић, И., Драгана, В. (2010), Социологија савременог друштва, Економски факултет, Бања Лука.

Ратко Сузић¹

Министарство просвјете и културе
Бања Лука

МЕДИЈИ И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА

Прегледни рад

УДК 316.334.3

Апстракт: У овом раду аутор анализира медије и масмедије као средство политичке „културе“ на путу ка глобализацији. Указује на то да је технолошка револуција донијела нова и претходно незамислива средства комуницирања какви су Интернет и мобилна телефонија. Поруче могу да послуже за размјену информација, али и да буду средство манипулације. Творци новог свјетског поретка пажљиво користе медије како би путем њих постепено остваривали циљеве глобализације. Аутор не приступа глобализацији само из угла њених негативних конзеквенција, већ настоји да сагледа и позитивне стране овог процеса. Једна од позитивних страна је да глобализација не мора нужно да гуши идентитет малих народа и култура, већ да она може да се развија по принципу јединства различитости. Овај принцип грубо руше творци новог свјетског поретка, посежући често и за ратовима, а тиме угрожавају циљ који и сами прокламују, као у примјеру рата у Босни. Типичан примјер посткомунистичког друштва у нашем случају може да се узме у Босни и Херцеговини, у којој након рата Европска унија транзиционим процесима покушава да угради перцепцију демократског права по модусу западно-капиталистичког демократског система.

Овај однос аутор од почетка до краја рада оvdје протеже у форми односа Давида и Голијата, не напуштајући оптимизам у Давидову корист. Ипак, могло би се рећи да овај рад подржава и Давида и Голијата у њиховим позитивним перформансама.

Кључни појмови: медији и масмедији; информативне и манипулативне поруке; ширење глобалне културе; глобализација или американизација; поука за партикултурализам

THE MEDIA AND POLITICAL CULTURE

Abstract: The author of this paper analyzes the media and mass media as a means of political “culture” on the way to globalization. He points to the fact that the technological revolution has brought new and previously unimagined means of communication such as the Internet and mobile telephony. Messages can serve for information exchange, but they can also serve as a means of manipulation. Creators of the new world order carefully use the media to gradually realize the aims of globalization. The author does not consider globalization only in the light of its negative consequences, but his intention is to view the positive aspects of this process as well.

¹ Контакт тел.: +387 51 338 461

One of the positive aspects is that globalization does not necessarily have to suppress diversity. This principle is violated by the creators of the new world order, often using wars as a means, thus putting into danger the goal they themselves proclaim, such as the example of the war in Bosnia. Typical example of post communist society in our case is Bosnia and Herzegovina in which the EU after the war is trying, through transitional processes, to install the perception of democratic law based on the module of western-capitalistic democratic society. The author presents this relation in the paper in the form of relation between David and Goliath, by turning to optimism in David's benefit. Still, it can be said that this paper favors both David and Goliath in their positive performances.

Key words: the media and mass media; informative and manipulative messages; spreading of global culture; globalization and Americanization; message for particulturalism

Медији и масмедији

По дефиницији, масовне комуникације су поруке креиране од стране особе или групе људи и послане кроз трансмитерски уређај ка великој публици, броју слушалаца или великом тржишту. Дакле, шта су масмедији? Масмедиј је било који медиј кориштен у сврху преношења или трансмитовања информација и комуникација. Масмедији су дефинисани и састоје се од седам медијских индустријских магната: књига, новина, магазина, радија, телевизије, филмске индустрије и интернета као најновијег вида мас-комуникације. Дефинисање масмедија, више није толико јасно изводљиво и једноставно. Континуирана експлозија дигиталне технологије и комуникација продуктује више упита и ствара конфузију на ту тему него што даје реалних одговора.

С правом се стога може рећи да нове дигиталне технологије које укључују уређаје за глобалну комуникацију са било ког мјеста у дато вријеме, планетарно уједно дефинишу и термин тзв. *дигиталне* или *технолошке револуције* која својим великим замајцем не заобилазе нити један стратум ни узраст друштва. Таквој врсти револуције, подложни су и стари и млади, и урбани и рурални, другим ријечима и они од седам и они од седамдесет седам година.

Каква је улога масмедија и медија у новом времену, или новом добу, добу које обиљежава период тзв. „буђења“ људске врсте из сна затворености, једноумља и негативног партикуларизма? Спознаје да се све карактеристике једног друштва и народа могу задржати, а уједно прихватити оно што неминовно нуди мултикултурализам и Европска Унија стоји насупрот спознаје да је то немогуће. Једно размишљање доводи нас до спознаје да је неопходно да прихватимо нови ниво и концепт културе, који у неку руку присваја космополитизам, као вид прихватања и цијењења осталих култура које нам као народу у периоду транзиције, неминовно куцају на врата наше куће. Ријеч и појам неминовности у овом контексту може да се објасни слједећом реченицом: ако ми као „негативни“ појединци или определијене групе, нећемо у ново друштво и технологију, односно Европску унију, познато је кроз историју, да ће у том случају, то друштво и та

технологија доћи нама, или како каже вјерска легенда *ако неће Мухамед брду, хоће брдо Мухамеду*. У овом случају прича слична оној о Давиду и Голијату.

У овом раду ћу покушати да одредим неке појмове који дефинишу наслов овог рада и који су међусобно на први поглед непримјетно, крајње узрочно и посљедишно везани, и који резимирањем и разграђивањем доводе до тезе о ширењу глобалне културе и нашег малог друштва у транзиционим процесима Босне и Херцеговине као и глобализацији у свим њеним позитивним и негативним премисама и конклузијама.

Информативне и манипулативне поруке

Да би се дефинисале информативне и манипулативне поруке, потребно је у неку руку разјаснити њихов карактер циљ или сврху. Појам „комуницирање“ је латинског поријекла и настао је од латинске ријечи *communicatio* (изјава), и означава везу у односу између две особе или групе у њиховом чину комуникације. Потребни услови за комуницирање дефинишу три неопходна елемента: а) емитер, одашиљач или пошиљалац, б) канал или мрежа преко које се преносе поруке, ц) прималац поруке, адресант или циљна група којој је порука намијењена (Милутиновић 2003, стр. 155).

Информативне поруке с те стране представљају оне које су истоименог карактера, тј. карактера у коме се информација пренесена са извора на циљну групу или појединца не мијења значајно и нема тзв. бумеранг ефекат. Информативне поруке имају циљ да информишу у цијелом свом истинском облику, немају измјену форме ни облика а камоли садржаја од свог извора до циља. Такве поруке су карактеристичне за инстинске и доказане независне медије који често имају доста проблема са локалним и регионалним центрима моћи, управо због префикса *независни* који их и обиљежава као неподобне. Информативне поруке су такође карактеристичне и за мање медије који немају „великог брата“ у позадини који их евентуално и финансира зарад својих потреба у друштву, што неријетко бива управо структура власти дате државе. Незахвално је за истакнути да све више земаља у транзицији и малих новонасталих држава и државица по том питању врло брзо учи од својих твораца, уједно и твораца новог свијетског поретка, на челу са западом, гдје је постало типично да се један од медија, често најуспјешнији, узме под окриље владајуће структуре првенствено путем смјена руководећих тијела и управних одбора. Информативне поруке, у том случају као и у другим случајевима доласка моћника до контроле легалних медија, постају своја контрадикција и супротност. Тако се дешава да медији остварују манипулативне циљеве моћника и преносе поруке у њиховом интересу – манипулативне поруке.

Манипулативне поруке могу да се одреде као поруке које немају своју чисту форму или облик или чак садржај од стране творца тј. извора на путу до до циљне групе. Имају тенденцију промјене, нетачности и у крајњим границама лажи те дезинформације. Најбоља дефиниција их конституише у термину „пропаганда“. Пропаганда је форма комуникације која је усмјерена ка утицају на ставове друштва и заједнице ка неком специфичном циљу или позицији (Wikipedia 2011, Propaganda). Пропаганда као манипулативна порука с друге стране има тзв. бумеранг ефекат који је познат у обавјештајним и контраобавјештајним круговима друштва, гдје једна информација при свом презентовању има за циљ да психолошки разоружа и онеспособи самог примаоца, који сматра и има повјерења у извор за којег држи да је бениган и сигуран. Након емитовања такве манипулативне поруке долази до бумеранга у коме сама порука производи

жељени циљ који обично игра на карту емоционалности и психолошког разоружања корисника при чему прималац бива разочаран и довољно времена дезоријентисан како би супротна страна могла да извуче корист и циљ који сама порука отвара. Другим ријечима, порука претходно позивитног карактера, као премиса враћа се примаоцу у негативном облику као feed-back. Постоји више видова манипулативних порука на основу тежине циља који поставља моћник који жели постићи дати циљ али их овдје нећемо наводити с обзиром да је пропаганда у овом раду најбитнији термин јер дефинише придобијање циљних група зарад циљева контролисаних медија и масмедија.

Ширење глобалне културе

Медији и масмедији као средство до глобалне културе

Пропаганда и манипулативне поруке су биле типичан примјер и честа појава у периоду прије рата у бившој Југославији и БиХ као и за вријеме рата. То илуструје изјава америчког сенатора Хајрама Џонсона још 1917. године, у којој каже: „Кад почне рат, прва жртва која страда је истина“. Под таквим манипулацијама подразумевамо примјену знања као метода за дезоријентацију и збуњивање појединаца, група и јавности, чиме се шире гласине и неистине и други манипулативни и пропагандни видови порука. Таквим приступом бројне структуре власти и моћи на глобалном нивоу, које кроје развој капиталистичког друштва и „модерног“ мултикултуралистичког доба, већ су разбиле неке видове поларизованог друштва које је некад представљало један облик здраве равнотеже на свјетској политичкој сцени. Ту се првенствено мисли на гашење свих видова комунистичких и социјалистичких друштава и држава које су их оличавале (нпр. СССР, Чехословачка, Источна Њемачка, Југославија), као и незавршени а креирани сукоби на Блиском Истоку, Сјеверној Кореји и слично. С обзиром на то да се највећи дио глобалног комуникационог спектра и технологије налази под контролом и доминацијом Сједињених Америчких Држава, то им даје могућност контроле планетарне моћи као и расподеле исте, те моћ регулисања међународних комуникационих токова у условима који погодују њиховом циљу који је постављен на дуге стазе, а увија се у обланду глобализације свијета. Земље источног блока, Варшавског пакта као и земље које су сад у процесу транзиције препознајемо данас као главне актере, извођаче планова и жртве пропаганде, манипулације и манипулативних порука које су код њих реализоване као окидач, прекоursor или претходница ономе што је слиједило – рату, и ономе што још није одиграно – једном глобалном свјетском друштву са дугорочним циљем оличеним у једној свјетској Влади. Силе контроле овим прекурсорима без превише двоумљења проводе стару паролу да „циљ оправдава средства“, и за њих није битно какве су нуспојаве, макар оне биле праћене жртвама и дезинтеграцијом читавих култура и друштава, док год оне оправдавају свој циљ, колико год удаљен био. Најбољи примјер генерисања супротних ставова сажет је у старој политици Јулија Цезара и Римске империје „Divide et Impera“ или „завади па владај“. Суштина је у генерисању говора мржње путем локалних медија и масмедија.

Пасивна публика, све чешће бива изманипулисана од стране оних који креирају медијске садржаје. Агресивни медијски садржаји стога производе ефекте доминације над ширим кругом прималаца информација. Експанзија вербалног и виртуелног насиља у медијима има директне везе са вербалним (говорним), а потом и стварним насиљем у животу. Говор

мржње је стога производ опште моралне декаденције савременог свијета и његово генерирање путем снажне медијске подршке, посебно у земљама транзиције као што је наша, много је опасније и веће зло (Ромић, 2010: 2). Као главне преноснике, односно „кривце“ за говор мржње, Душко Вејновић номинује „новине и електронске медије“ (Вејновић, 2010: 13), а све то неминовно резултира сиромашењем оних који су у транзицији (Вејновић, 2009: 21). Када се једна земља нађе на пиједесталу врха свијета по богатству и моћи, она аутоматски настоји остварити контролу или управљати сиромашнијима (Servan-Schreiber, 1968). Медији су при томе одлично средство за манипулацију масама и контролу одређених политичких тијела и појединаца.

Губитак или задржавање индивидуалног идентитета културе кроз прелазак на заједнички

Индивидуални идентитет може још да се представи у дефиницији партикуларизма, или културне јединствености, који у ствари представља ништа више ни мање него културни идентитет једног народа у својој пуној форми и облику. Оно чему се даје нагласак у овом поднаслову, је очување културне аутентичности у процесу агрегације народа, нација и култура ка друштву које не познаје границе духовног ни материјалног типа и облика. Стога, губитак или задржавање индивидуалног идентитета једног народа, можда најбоље може бити дефинисан поређењем таквог стања са прошлосту, гдје је један од народа, скоро па сасвим и изгубио своју културну партикуларност. Опште позната историјска трагедија и чињеница је ширење „западне“ културе на запад прије него што ће се дефинисати у појам „западна“ култура. Сваки прелазак или микс култура до данас, завршио је трагично по једну од култура (Clifford, 1988: 397). Типичан примјер такве трагедије био је, остао је и биће, трагедија америчких индијанаца. Неки статистички подаци говоре да је прије пописа и прије 1900. године било око 800 племена у Америчком дијелу Сјеверне Америке. То се задржало до 1960. Социолог Универзитета у Канзасу Joane Nagel прати драстичне промјене у попису тог становништва од 1960 до 1990 године, с којим својеврсно доказује да се систематско уништавање те културе и даље проводи и то у двадесетом вијеку, то јест у модерном добу. У Америчком Цензусу 1960. било је око 1.878.285 Индијанаца са око 800 регистрованих племена. Током пописа сваких 10 година тај број се смањивао али разлози нису навођени у званичној документацији. Године 1990. попис етничког индијанског живља је износио 523.591, што је више од милион људи мање за само 30 година. У документацији Америчке етничке политике и регистрованих племена, Nagel увиђа, да се етнички број регистрованих племена 1990. смањило на око 450, што је за упола мање. Да бисмо добили одговоре зашто је то тако и шта је условило толики одлив културе и разумљивање племенског етничитета за тако кратко вријеме, треба да потражимо разлоге у условима који се нуде Индијанцијма при преласку на Америчко држављанство од стране Владе. Бенефиције и олакшице, при изласку из резерватског територија као и одрицању индијанске народности су биле далеко израженије него код осталих народа и народности који примају Америчко држављанство. То је у неку руку имало смисла с обзиром да се знало да њихова етничност „ужива“ далеко скромнији начин живота, стари начин, са много већим нагласком на духовно него материјално, и то је с те стране било и оправдано те сврсисходно. Али, ако се с друге стране, узму чињенице које указују на много веће таксе, порезе, намете као и скупље здравствено осигурање, те

посебно лош третман Индијанаца у јавном и свакодневном животу, онда се види колико се „велики брат“ или владајућа структура zaloжила да систематски и сврсисходно затре и угаси, не један народ, како се прокламује у медијима, колико-толико независним, већ читаву једну културу. Индијанци су својим разноликостима и мултикултуралностима у 800 регистрованих племена само 30 година раније представљали стуб и носач једне духовности са 800 различитих племенских индивидуалних партикултура уједињених у једну која дефинише, његује и ствара индијанску мултикултуру стару не 100, већ више хиљада година, уз знање преношено с кољена на кољено.

Примјер индијанске историјске мултиетничности, мултикултуре и уживања њихове партиетничности и партикултуралности је примјер да је било могуће имати и једно и друго још у времену прије доласка западне цивилизације на трон свјетске геополитичке сцене. Оно што је очигледно било и остало неопходно за систем новог поретка или новог друштвеног уређења је преуређење свих друштава и њихових култура које имају изражен јак и утицајан идентитет и етницитет, који само својом појавом, имају тенденцију преноса и ширења, а камоли својом манифестацијом у свем свом свијетлу и сјају. Изражене духовне вриједности, карактеристике праве човјечности, међуљудске вриједности, саосјећајности и међукултуралне надоградње су предности које систему западне политике и геополитике и њиховом систему ширења по кључу „Divide et Impera“ у времену до сад нису одговарале, те је очито било потребно сузбити такав вид државности или партикултуралности, што је резултирало својеврсним гашењем социјализма у својим истинским и идејним формама.

Догађаји посљедњих година потврдили су предвиђања аутора Samuela P. Huntingtona. Све више, народи себе описују у оквирима своје прошлости, језика, религије и обичаја. У постхладноратовском свијету, кључна разликовања између народа нису идеолошке или економске нарави: у првом плану је разлика култура (Huntington, 1996). Мас медији, поред осталог, јуришају и на културу једног народа.

Мултиетничност и етноцентризам

Етнички ставови могу бити оријентисани у два смијера: 1) ка мултикултурализму или мултиетничности и глобализацији и 2) ка етноцентризму. Мултиетничност не мора значајно да представља и смјер ка глобализацији. Мултиетничност се показује и дефинише у степену посвећености и подршке различитим етничким групама као и њиховим традиционалним специфичностима или културама. Она подразумијева поштовање различитости, мултикултурне програме различитих видова и тематику која има за циљ да помијеша и подржи агрегацији различитих погледа на околину и на властити културни идентитет, интро и ретроспекцију различитих друштава.

Једно истраживање је показало да је мултикултурална идеологија позитивно повезана са уважавањем културне различитости, више него са асимилацијом, а негативно са сегрегацијом (Kalin and Berry, 1980). У истом истраживању је нађено да су људи који су више путовали имали виши ниво етничке толеранције од оних који су сједили код куће. Трагом ових налаза, можемо закључити да мултикултурална идеологија у оквиру глобализације има шансу да придобије масе (Сузић, 2001: 35).

Етноцентризам, с друге стране, представља припадност властитом народу и често има негативни предзнак јер асоцира на истицање националне сегрегације, националне искључивости и одвајања под паролом „не треба нам свијет, све можемо и сами“, која се често могла чути у јавном животу и на улицама Босне и Херцеговине непосредно прије, у вријеме и послје рата 1992–1995. Истицање националног етноцентризма и етничности је на тај начин и ратом условљено, а само по себи је извјештачено, неистинско те неискрено. Услјед страха, параноје, стреса и брига народи на Балкану нису имали друге него да се „бусају у прса“ и дефинишу своју припадност нацији или „већем крду“. У свом негативном предзнаку етноцентризма, људи често имају потребу да се у социолошком смислу слушају на ниво анималног размишљања гдје прибјегавају методи прикључивања својој етничности и прокламовању заосталих и рудиментарних идеја већег српства, хрватства или већег муслиманства, а све због емоционалности коју нису у стању превазићи и контролисати, а које их воде ка преклапању идентитета и етничке припадности.

Етноцентризам постаје потпуно природан и сам по себи разумљив кад настаје из одређених природних побуда, али кад један етнос увиди да друга нација може итекако да буде цијењена и да је треба подржавати у свом њеним квалитетима, тада етноцентризам губи своју основу и постаје баласт. Етноцентризам до одређене мјере може да буде позитиван све док има тенденцију да цијени и уважава друге културе, да даје подршку диверзитету или различитости других култура. Када има мултиетнички карактер, он по својој природи има тенденцију кретања ка мултикултури, те углавном и заврши у културној препознатости сваке етничности јер се базира на принципу уважавања различитости. Када од стране мање и више доминантних култура етничност буде стигматизирана, када буде мајоризирана и маргиналисана, тада говоримо о негативном етноцентризму. Облик етноцентризма који бисмо радије назвали само етничност представља супротност од ријечи етноцентризам зато што је уобичајено да се овај појам узима у његовом негативном значењу.

Колико је српство, хрватство или бошњаштво присутније у данашњим данима након Југословенског рата и креирања новонасталих држава бивших република, види се у демократском приступу гласачке демографске основе парламентарних и локалних избора тих народа кроз вријеме. Евидентан је отклон од националних партија и странака или барем оних који су прокламовали такву идеологију (ХДЗ, СДА, СДС). Народи бивше СФРЈ увиђају да улазак у Европску Унију условљава, такође, заједничко окриље, али другог система вођства идеолошки другачијег, створеног на наки начин империјалистички. Систем вођства и интеграције БиХ у Европску Унију је на неки начин условљен и неминован, те самим тим и под упитником демократије као њених начела те права и слобода избора сваког народа. У тој наизглед безизлазној ситуацији мултикултурализма кроз политички систем проевропског вођства није лако задржати свој национални и културни партикуларизам, па и кроз етнички оријентисан политички систем.

Глобализација

Глобализација је још увијек недовољно одређен и недефинисан појам, управо због своје природе и вишедимензионалности. Ту је присутно више алтернативних израза за овај феномен као што су: универзализација, интернационализација, планетаризација, мондија-

лизација... (Буха, 2000: 50). Тај термин може бити дефинисан на различите начине из различитих углова посматрања, управо због своје општеприсутности. Ако економиста, правник, инжењер, лингвиста или неки други стручњак посматра термин, може да се ослони на угао из ког његова професија види агрегацију друштва. Зато је можда најбоља дефиниција струке, односно професионалаца који се директно проучавају и баве овим феноменом, а то су социолози и политолози. Након прегледа више дефиниција, одлучио сам се да овдје изведем једну властиту која би требала задовољити кључне критеријуме комплексности и обухватности овог појма. Глобализација је систем интеркација између земаља свијета у циљу развијања глобалног друштва независног од граница по питању: економије, технолошког развоја, образовања, културне размјене и развоја, научног напретка, транспорта, комуникација, инфраструктуре, међунационалног поштовања и подржавања и помирења те на крају или на првом мјесту независног политичког вођства. По питању политичког вођства, поставља се вјечити проблем: колико оно може да буде независно, односно да ли ће оно бити оно што најмање треба – зависно.

У опсервацији идеје глобалног вођства наћи ћемо разматрања многих уско специјализованих стручњака и аутора, социолога и политичара, али мало је оних који академски разлажу сва кључна питања независности вођства. Овај тип вођства требало би да буде примјер и евентуални „role model“ за устрој, организацију и осмишљеност функционалности једног система. То питање мора да се постави по народној или лаичкој изреци „риба смрди од главе“ на коју се можемо логично надовезати са конклузијом „јер се најприје поквари“. Примјере како се локалне власти у многим државама понашају у канцама креатора глобалних хијерархијских односа налазимо у земљама у транзицији. Конкретно, те власти често на предизборним скуповима обећавају једно, а након побједе на изборима окрећу лист и слиједе моделе великих шефова и глобалних протектора не марећи за интересе бирачког тијела и народа којим владају.

Мас-медији су изванредно средство за „даљинску“ контролу локалних политичара и моћника. Локални политичари добро знају да њихова позиција зависи од медија и да њихова непослушност према моћницима који контролишу медије може довести до личне сатанизације, а на крају и смјене. Ови политичари често напуштају националне интересе које су заговарали у предизборној кампањи како би сачували властиту политичку позицију. Медији и локални политичари су двије кључне полуге новог свјетског поретка у успостављању глобалних процеса. Од седам цивилизација, по Хантингтону (1996), Америка је на челу Западне цивилизације водећа у успостављању глобалних процеса, управо због тога данас многи виде глобализацију као позападњење или американизацију.

Да ли ће партикултура и етнос сва три народа Босне и Херцеговине у глобализационом процесу Европске Уније поћи неславним путем америчких индијанаца из претходног дијела текста, и да ли то уопште зависи од владајуће локалне структуре, питање је вриједно академске дискусије и закључака до којих би се дошло.

Глобализација или американизација

У једноставном питању: „која је то нација“, долазимо до једне неизоставне премисе или претпоставке коју не можемо никако заобићи. Која нација има највећу, интернационално и глобално најзаступљенију, најактивнију и најсигурнију комуникациону мрежу на свијету? Другим ријечима, које мултинационалне компаније, корпорације, конгломерати, уговорне фирме итд., држе свјетску глобалну мрежу информација? Свјетска глобална инфор-

мациона мрежа подразумејива велики дијапазон начина комуникације, што званичних што незваничних, што јавних и тајних. Подаци који би се могли извући као закључци и неминовне чињенице из овог једноставног питања и његових прилично неједноставних потпитања у виду установа које држе такав систем, усмјеравају мислиоца или онога који их разматра на праву адресу. Евентуални закључак или адреса „таквог вођства“ и његова осовина и мотор можемо препознати по два главна фактора покретача:

- 1) *Економски фактор*; у ком свјетски бруто национални доходак у виду акција иде не у државне или владине акционарске куће већ у приватне као што су Dow Jones и NYSE или (New York Stock Exchange). Ту се поставља питање зашто приватне а не државне? Одговор би био конкретан и директан. Зато што приватне немају ни близу довољно одговорности и законских регулатива према држави у односу на државне које потпадају под ову законску регулативу, те самим тим имају далеко већу слободу и обим свог посла. Њихов интерес се поклапа са прерасподјелом свјетске економске заступљености долара као валуте која је уједно и највећи гарант глобалне размјене роба, односно информација.
- 2) *Медијски фактор*; у ком први од тог великог дијапазона и начина информација подразумејива мас-медије. Два су највећа масмедија у својој структури и карактеру. Масмедијске глобалне информативне куће и свјетска глобална мрежа популарно звана (www: World Wide Web) или Интернет. Закључци из претходно наведеног питања адресе конструктора и архитекте новог поретка и структуре прерасподјеле моћи и власти на глобалном нивоу упућују опет на једну, те исту страну.

Иза највећих масмедијских кућа као што су BBC, Sky News, CNN, Al Jazeera и Fox News дјелује једна кућа са највише акција у свим, а то је News Corporation великог медијског магната, могућа је једног од најпозванијих учесника свјетског економског форума и Давосу, Rupert-a Murdoch-a, чији највећи број истих акција свих масмедијских кућа заједно обједињује Dow Jones. Не треба заборавити да те мас-медијске куће дјелују глобално а не локално. Ако с те стране, узмемо у обзир да је структура пет или десет највећих медијских информативних кућа на планети у рукама једне корпорације, долазимо дефинитивно до питања повјерења у погледу независности информација таквих институција? С друге стране, Интернет или WWW, има своју структуру и архитектуру, која је позната, али није познат карактер или сврха? Структура саме мреже је таква да се иза сваке адресе текстуалног облика коју сви видимо у претраживачу налази тзв IP адреса која се састоји из сета бројева које одређују ту адресу, или тзв. IP адресног простора. Оно што није јавности знано, је да већина или око 75 одсто тих адресних простора има своје адресе дефинисане у .com домену, који је искључиво амерички. Ако узмемо у обзир да 75 одсто Интернет доменског простора иде преко америчких сервера, онда није тешко закључити да се велика већина тих података може контролисати од власника сервера на коме се налази.

Правилна конклузија која слиједи из оваквих премиса води нас до закључка да би глобализација у свом најпозитивнијем облику могла прећи у своју супротност, тј. из својих врлина у своје мане. Два најмоћнија мотора глобализације, медијски и економски фактор су у рукама Запада, гдје су формирани услови да се она ствара. Економски фактор остварује глобалну доминацију по принципу; „Дај новац и очекуј да онај ко позајмљује

тражи опет“, гдје се неминовно ствара овисност која генерише нерад, нестварање и гашење привреде земаља које позајмљују. Главни и одговорни „уредници“ у прерасподјели финансијске моћи су ММФ и Трилатерална комисија, а дјелују као дјелитељи средстава у виду позајмица и у форми прераподјеле енергената. Постепено се шири мрежа задужених при чему се свака држава неизоставно задужује све већом сумом средстава што у суштини представља неки вид „Критског лавиринта“ који чека свог Минотаура. У овом случају он није непознат, и већ дужи низ година прождире своје жртве. Медијски фактор је ту да створи такве услове да се економски фактор реализује, тј. да информише или дезинформише јавност путем масмедија, информативним или више манипулативним порукама стремећи ка свом циљу који је дефинисан од стране креатора медија.

Ту се враћамо на питање: „Глобализација или Американизација“, чији одговор, из досадашњег искуства свјетске геополитичке и медијске сцене налазимо у чињеници да се америчка економска и медијска доминација упорно одржава иако их у посљедње вријеме угрожава енормни напредак Кине и снажна стабилизација Русије.

Поука за партикултурализам и будућност

У овој теми су анализирани кључни појмови који представљају медије и мас-медије, информативне и манипулативне поруке, ширење глобалне културе, глобализација и американизација. Партикултура у свом појавном виду изражава се унутар мултикултуралног друштва и значајно остварује своју праву природну и искрену манифестацију. Сваки вид затварања једне партикултуре у етнос или пасивност етноса, некретање и непознавање осталих култура, доводи до негативног изражаја или своје етноцентричности, која дефинитивно нема будућност у мултикултуралном друштву и позитивном исходу глобализације. Као средство једне унитаристичке, централизоване и аутократске глобализације рат је негативни предзнак јер води свом негативном исходу, он је уједно и разлог којег треба да се прибојимо, могао би уништити мултикултурални изражај и сваки појединачни етнос у њему. Дакле, ратови чији смо свједоци у посљедње вријеме, немају само економску основу, они имају и своју глобализацијску сврху.

Негативни изражај глобализације Хантингтон наводи у тези да *људе више спаја осјећај заједничког непријатеља (или зла), него опредјељење за заједничку културу* (1996). Људско друштво је универзално зато што је људско, особито зато што је друштво. Понекад ступамо с другима, али већином ступамо сами. Уз промицање универзалних значајки сваке цивилизације, културни суживот захтијева и трагање за оним што је заједничко већини цивилизација. У мултицивилизацијском свијету конструктивни курс претпоставља одбацивање универзализма, прихваћање разноликости и трагање за заједничким особинама (Huntington, 1996: 387-388). Да ли ће исход глобализације бити позитиван или негативан, остаје да се види у будућности.

У тој будућности, позитиван етнос, његов најбољи вид и манифестацију у мултикултуралном друштву више различитих партикултура може да се вуче паралелом о изреци о брду и Мухамеду као и причи о Давиду и Голијату, гдје етнос можда може да представља онај Мухамед из народне изреке са почетка текста и његова жеља да крене ка том циљу мултикултуре у његовом најбољем остварењу, а с друге стране, глобализација би могла бити то брдо, ка коме он још увијек не жели, шума у којој би могао да се изгуби.

Евентуални позитиван или негативан исход читаве ситуације ће бити у зависности од „Мухамедовог“ усмјерења.

Да ли ће „Мухамед“ из ове изреке доћи свом брду, или ће брдо доћи свом Мухамеду, одговор ћемо сазнати, надамо се, у не тако далекој будућности, а Давиду из аналогне приче, желимо исту судбину као у причи са Голијато

ЛИТЕРАТУРА

- Милутиновић, М. (2003) *Медијске манипулације*. Бања Лука, Република Српска: Бесједа
- Wikipedia, (2011). Propaganda. <http://en.wikipedia.org/wiki/Propaganda> Очитано 23.01.2011.
- Ромић, М. (2010) *Медијско генерисање говора мржње*. Бања Лука, Република Српска: ФПН, Факултет политичких наука
- Clifford, J. (1988), *The Predicament of Culture*. Washington DC, USA, Harvard University Press.
- Huntington, S. P. (1996). *Сукоб Цивилизација*, Загреб, Хрватска, Извори д.о.о.
- Kalin, R., Berry, J. W. (1980). Geographic mobility and ethnic tolerance. *Journal of Social Psychology*.
- Servan-Schreiber, J. J. (1968). *Američki izazov*. Еропа: Zagreb.
- Сузић, Н. (2001). *Глобализација и српски национални интереси*, Бања Лука, Република Српска. ТТ-центар.
- Буха, А. (2000). *Аспекти глобализације*. Радови – часопис за хуманистичке и друштвене науке, бр. 3/2000, 49-60. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Huntington, S. P. (1996). *Сукоб Цивилизација*, Загреб, Хрватска, Извори д.о.о.
- Вејновић, Д. (2009). Маргиналије друштвене кризе и превазилажење сиромаштва у Републици Српској и Босни и Херцеговини. У зборнику радова са међународног научног скупа *Друштвена криза и превазилажење сиромаштва у Републици Српској и Босни и Херцеговини* (стр. 9–17). Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна и криминолошка истраживања.
- Вејновић, Д. (2010). Говор мржње, баналности и приземности су преплавиле јавну сцену БиХ и воде у политичко насиље. У зборнику радова са међународног научног скупа *Говор мржње* (стр. 9–21). Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна и криминолошка истраживања.

Тихомир Милашин

**ВАЖНОСТ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ, ДИЈАЛОГА, ТОЛЕРАНЦИЈЕ И
ДЕМОКРАТИЈЕ У ИЗБОРНИМ И ПРЕДИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА**

Прегледни рад

УДК 316.334.3+316.77]:342.8

**THE IMPORTANCE OF POLITICAL CULTURE, DIALOGUE, TOLERANCE AND
DEMOCRACY IN ELECTION AND PRE-ELECTION CAMPAIGNS**

Абстракт: *Врло често у предизборним кампањама, а налазимо се у предвечерју једне такве, не јавља се или ријетко постоји култура дијалога и толеранција какве су специфичне и неопходне уопште у демократском друштву, за које се и ми представљамо, а какве би посебно требале бити присутне у постконфликтним мултиетничким, мултиконфесионалним друштвима, каква су данас Република Српска и БиХ.*

Кључне ријечи: политичка култура, дијалог, толеранција, предизборна кампања

Abstract: *The aim of this study was to demonstrate that the state of political culture, dialogue and tolerance and democracy in the election campaigns in the RS and BiH is not encouraging. Political leaders knowingly used a primitive political culture creating a obedient masses. Therefore, conflicts between these masses extend after the election process. The way to overcome this situation is dialogue rather than monologue, the strengthening of political culture and tolerance. The aim of the public and politicians must be rejoining politics with morality. Reliance on these values is a precondition for progress in the RS and BiH.*

У оквиру наведене теме данашњег научног скупа „Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Републици Српској и БиХ – стање, путеви и перспективе за локалне изборе 2012. године,“ ми у Борачкој организацији Републике Српске одлучили смо да направимо рад под називом: „**Важност политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у изборним и предизборним кампањама,**“

Зашто је одабрана баш ова тема? Врло често у предизборним кампањама, а налазимо се у предвечерју једне такве, не јавља се или ријетко постоји култура дијалога и толеранција какве су специфичне и неопходне уопште у демократском друштву, за које се и ми представљамо, а какве би посебно требале бити присутне у постконфликтним мултиетничким, мултиконфесионалним друштвима, каква су данас Република Српска и БиХ.

Дакле, политички дијалог и култура требали би бити далеко заступљенији него до сада. Зашто? На примјер, често се на оваквим и сличним скуповима наводе пријератне изјаве политичара које, истина, нису биле изречене у предизборним или изборним кампањама, али јесу изговорене од стране политичара. Колико је важна и снажна свака изговорена ријеч говори чињеница да се те ријечи и данас, чак двадесет или више година након што су изговорене, цитирају и спомињу, па чак и у контексту да су биле повод, припрема и позив за рат; што мора и треба бити показатељ свим политичким странкама и субјектима у

изборним и предизборним кампањама колико су значајне све изговорене ријечи, колико је због тога значајан дијалог, толеранција и култура у демократским процесима.

Генерално, може се констатовати да **СТАЊЕ** политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у изборним и предизборним кампањама у РС и БиХ није охрабрујуће. Предизборне кампање и даље су полигони нетолеранције, монолога или у најбољу руку дјелимичног дијалога, те је чак примјетно опадање нивоа политичке културе. Политички лидери, или остали представници политичких партија, који у политичким кампањама покушавају добити мандат да воде државу, свјесно стварају публику која позитивно реагује на псовке, на клевете и увреде. Ово је врло значајно, јер се ради о васпитавању масе, о формирању најпримитивније политичке културе (прецизније - некултуре) у којој више није важан садржај, већ да ли је неко некога увриједио, понизио, оклеветао. Све ово присутно је, па чак и додатно изражено, у политичким кампањама и изборима јер су у вријеме кампања политичке странке и субјекти у центру пажње јавности.

Што се тиче уопште политичке културе у Босни и Херцеговини, може се рећи да она припада типу сложених, слојевитих политичких култура, са значајним разликама у националном, вјерском, језичком и културно-традиционалном смислу, па се и у политичким кампањама мора водити рачуна о овој сложености. На скали вриједности политичке културе у РС и БиХ национални идентитет и херојска постигнућа увијек иду испред мирних цивилизацијских и демократских компромиса у интересу прије свега економског напретка. Све ово присутно је и додатно се истиче у изборима и предизборним кампањама, гдје се национални идентитети додатно наглашавају и повећавају.

Узрок оваквог понашања може се тражити и у чињеници да немамо дугу демократску традицију, као и да се наша традиција, или барем традиција српског народа, везује за епiku, епску традицију чији је систем вриједности специфичан: у епу се величају прије свега ратни јунаци, битке, па и погибије. Специфичност епа је, такође, што се у њему слуша, а оно што еп поручује прихвата се без поговора, тако рећи као наређење. Оваква традиција у спуротности је са демократским традицијама, дијалогом, размјени мишљења, критичности.

Путеви превазилажења

Нужно је да се у Републици Српској и Босни и Херцеговини крећемо од културе говора ка култури разговора и дијалога и у свакодневном животу и у политичким кампањама, јер је разговор једини начин да се избјегну сукоби и свако зло. Посебно би то требало бити изражено у политичким кампањама, јер су кампање најпрецизније огледало намјера и идеја политичких партија као управљачке елите друштва. Због тога све политичке и њима сродне снаге и институције у БиХ требају сарађивати на: промовисању и спровођењу зрелог, демократског политичког процеса, заснованог на слободним и праведним изборима, утемељеном на владавини закона и пуном поштовању људских права и јачању политичке културе, дијалога, толеранције, демократије. У предизборним кампањама неопходно је успоставити систем вриједности и поштовати га током кампање, а његове вриједности промовисати и баштинити и мимо изборног времена и процеса.

Развој политичке културе, дијалога, толеранције и демократије у Босни и Херцеговини, између осталог условљен је и повјерењем у људе којима су повјерене јавне функције, што

значи да су политичке партије и политичке организације важан фактор политичке социјализације, па и социјализације друштва уопште. Оне о томе морају водити рачуна у својим политичким кампањама, јер су партије истовремено и директни чиниоци политичког образовања. Оне формирају мишљења о значајним политичким питањима, указују на политичке алтернативе, регрутују нове људе на политичку сцену и слично. Али оне и вреднују одређена друштвена достигнућа у протеклом периоду, оцјењују појединце и различите друштвене групације. Због тога ослањање на моралне вриједности, поштовање принципа, развијање демократске процедуре и грађење цивилног друштва представљају услове напретка РС и БиХ.

Посебно је то важно овдје код нас, у Републици Српској и Босни и Херцеговини, гдје је више вјера и нација осуђено да живи на истом релативно малом простору, гдје, доказано је кроз историју, дијалог, и ријечи изречене од појединаца или партија у кампањама па и мимо њих, ствара основу за узајамну трпеливост и толеранцију или постаје основа за сукобе. Дакле, мора се јавно у политичким кампањама у изборним процесима изрећи и превазићи склоност ка свађама, идеолошка осјетљивост, позивање на насиље, пријетње, охолост. Наравно све ово мора вриједити и у постизборном периоду, али је у периоду избора све ово доминантније и наглашеније, јер су тад политички субјекти под највећом лупом јавности и политичке поруке из овог периода, често уобличене кроз слогане, остају упамћене и препознатљиве до нових избора.

Основу модерне, правне, демократске и цивилизоване Републике Српске и БиХ треба да чине стриктна правила понашња, што подразумева да се таква правила морају успоставити и поштовати и у изборним и предизборним кампањама.

Коначно то су и једине ПЕРСПЕКТИВЕ за БиХ јер нема политичке заједнице, па то не може бити ни Босна и Херцеговина, која може опстати на принципу да је у политици све дозвољено, да у њој нема никаквог морала, да никакви договори не важе и да се све заснива на борби за моћ, за власт и доминацију. Такве заједнице не могу опстати, јер се тако потпуно губи повјерење у систем и вриједности које он промовише. Морал, односно уважавање одређених принципа, је битна претпоставка да можемо комуницирати једни са другима и са свијетом. Циљ је да се политика поново споји, и то не само декларативно, са моралом, што је неопходна потреба и Републике Српске и БиХ.

Како смо, као што је споменуто на почетку овог излагања, данас практично у предвечерју нове предизборне кампање, право је вријеме да политичари и политичке странке покажу нове моралне вриједности, толеранцију, дијалог и демократичност у својим кампањама.

проф. др Драган Батавeљић
Правни факултет
Универзитет у Крагујевцу

доц. др Срђан Никезић
Природно-математички факултет
Универзитет у Крагујевцу

ТОЛЕРАНЦИЈА И ДИЈАЛОГ – НОВИ НАЧИНИ РЕШАВАЊА КОНФЛИКАТА И ДРУШТВЕНИХ СУКОБА

Прегледни рад

УДК 316.334.3:316.77

Абстракт: *Конфликти и друштвени сукоби су неминовни пратиоци сваког друштва: његовог настајања и нестајања, промена и развоја, напредовања и назадовања и слично. Као такви, они су саставни делови политичког процеса који стварају бројне врсте политичке делатности субјеката и њихових узајамних односа.*

У раду ћемо указати на неопходност толеранције и дијалога, као најбољих средстава за решавање конфликта и сукоба. Чињеница је да толерантност данас представља друштвену неопходност и да све више постаје одређена врста императива ради обезбеђивања политичке коректности. Несумњиво, у свему томе веома значајну улогу играју лидери, као људи од посебног поверења, искуства и утицаја у својој средини. Они својим понашањем могу знатно да допринесу јачању поверења у друштву и вођењу дијалога приликом решавања криза било које врсте. Посебан значај за понашање лидера и њихово укључивање у политичке процесе јесте политичка култура. Коначно, степен толеранције у једном друштву зависи од врсте политичке културе, нивоа демократије и достигнутог стандарда политичког лидерства.

Кључне речи: толеранција, дијалог, лидерство, политичка култура, лидер, Србија, политички процес, устав

TOLERANCE AND DIALOGUE - NEW WAYS OF SOLVING CONFLICT AND SOCIAL CLASH

Abstract: *Conflicts and social clashes are inevitable companions of every society: of its formation and disappearance, change and development, promotion and regression and the like. As such, they are integral parts of the political process, which create numerous types of political activities of entities and their mutual relations. In this paper, we will point out the necessity of tolerance and dialogue as the best instrumentality of conflict and social clash. The fact is that tolerance today is a social*

necessity and is becoming a certain kind of imperative for ensuring political correctness. Doubtless, leaders play a very important role in all this, as do people who can be trusted, who have experience and influence in their community. Through their conduct they can significantly contribute to the strengthening of trust in society and dialogue in resolving of any kind of crisis. Political culture is particularly important for the behavior of leaders and their involvement in political processes. Finally, the degree of tolerance in society depends on the type of political culture, level of democracy and achieved level of political leadership.

Key words: tolerance, dialogue, leadership, political culture, leader, Serbia, political process, constitution

Увод

С обзиром да је категорија „политички процес“ уопштавајућа, тј. интегрална, може се рећи да она, у најопштијем смислу, обухвата све елементе једног одређеног система и да, као таква, карактерише њихово повезивање, функционисање и развој. Управо због тога је значајно и веома корисно проучавање самог политичког процеса, јер оно омогућава да се потпуније упознају политичке институције и субјекти, њихова својства и могућности, а такође и да се ближе спозна улога политичке културе у политичком животу сваке земље.

Као значајан сегменти политичке културе, могу се навести толеранција и дијалог. Толеранција представља одређени став који се догађа у тренутку у коме је потребно да се отрпи „штета“, која је неком појединцу или групи, нанета од стране других појединаца или група, њиховим деловањем или исказаним мишљењем. Као таква, она представља одустајање од примене средстава државне, политичке, грађанске или појединачне принуде против исказаног мишљења или деловања појединца или групе. На овом месту је веома интересантно навести дефиницију толеранције коју је дао UNESCO и која гласи: „Толеранција је поштовање, прихватање и уважавање богатства различитости у нашим светским културама, наша форма изражавања и начин да будемо људи. Она је заснована на знању, отворености, комуникацији и слободи мишљења, савести и уверењу. Толеранција је хармонија у различитостима...“ Због тога, она представља, пре свега, активан став који је подстакнут признањем универзалних људских права и фундаменталних слобода других. Са своје стране, дијалог (потиче од грчке речи *dialogos* - разговор) представља вођење писменог или усменог разговора и против-разговора између две или више особа. Супротност дијалогу је монолози, који представља говор само једне особе саме са собом или у друштву са неким. Свесну употребу дијалога срећемо, први пут, код Софиста, и он им је служио за сазнавање, тј. расправљање проблема у смислу класичне дијалектике (постојања тезе и антитезе).

Лидерство и политичка култура – неопходни сегменти толеранције и дијалога

Постоје два основна начина за решавање конфликта, и то, насилни и ненасилни. Први је, сама реч каже, заснован на насиљу, обе стране су непомирљиве, „љуће“ једна на другу, спремне су се потуку, да по сваку цену наметну своју доминацију и елиминишу другу страну, тако да на крају побеђује јачи. Међутим, у суштини, обе стране губе и ништа није, на тај начин, решено. То је исто и у правосуђу, када непомирљиве односе и нерешиве сукобе између странака, може да „решити“ само суд. Међутим, странке не схватају да, на тај начин, само још више заоштравају своје односе, јер ће на крају, увек једна страна бити незадовољна, без обзира колико је суд био непристрасан, стручан и објективан. Пресуда само продубљава њихову нетрпељивост, јер не схватају да је поравнање најбоље решење и за странке у поступку, и за суд. Нажалост, такве странке не схватају да „од суда треба бежати као ђаво од крста“. Други, много бољи и безболнији начин решавања сукоба јесте ненасилан, базиран на дијалогу, разговору, комуникацији, када се много више слуша, а мање прича, када се слуша, не само ушима, него и срцем. Само се тако може постићи позитивно и задовољавајуће решење за обе стране, јер тада обе стране побеђују и заједнички решавају проблем. У правосуђу, као и животу, уопште, увек је потребно применити ону стару латинску изреку *audiat et altera pars* - да се чује и друга страна. У данашњим сложеним међународним политичким односима, све већи број државника у билатералним разговорима или у обраћању свету на заседањима Генералне скупштине Уједињених нација у Њујорку, истичу да се у разговорима са светским државницима мора тражити да се питања конфликта решавају дијалогом, без вештачких рокова и на начин којим се поштују дигнитет и достојанство свих странака.

За толеранцију је карактеристично да она укључује у себи политички и културни плурализам, демократију и владавину права, а искључује догматизам и апсолутизам, потврђујући, на тај начин, стандарде који су утврђени и зајемчени инструментима међународног права. Отуда, бити толерантан, значи доследно поштовање туђих људских права, али не и затварање очију према социјалним неправдама и одбацивање туђих уверења. Напротив, толеранција захтева да појединац буде слободан, да „мисли својом главом“, да се држи својих уверења и убеђења, али и да прихвати и поштује туђа уверења и мишљења. То је, уствари, прихватање чињенице да људска бића имају право да живе у миру и да буду онаква каква заиста јесу, иако су, по природи, различита у својим понашањима, вредностима, говорима и слично. То све подразумева да се нечија виђења не намећу другима, а често пута се истиче да је за толерантност боље да користимо реч коју сви разумемо и нашег је порекла - трпељивост. Управо ова реч открива суштину толерантности, јер се у њеном корену налази глагол трпети (и у латинском језику етимолошко значење ове речи упућује на „подношење“), па се зато каже да смо „толерантни само онда када некога или нешто можемо да трпимо, тј. да истрпимо“.

Чињеница је да ми живимо у времену када толеранција представља високу друштвену вредност и неопходност. И не само то! Толерантност данас представља

и начин живљења и преживљавања, јер је постала „императив политичке коректности“. Наиме, врло често смо сведоци да се, управо, борци против нетолеранције, преображавају у нетолерантне саговорнике и сараднике и да постају веома нетолерантни према другима. Такве особе почињу да се понашају агресивно, насилно и деструктивно, тако да, управо преко ове супротности, можемо да схватимо право значење толерантности, односно трпељивости - трпељиви смо онда, када нам се нешто не свиђа, али када због тога нисмо агресивни, нисмо насилни. Зато се и каже да толерантност не значи, ни прихватање, а ни поштовање нечега, већ обрнуто: она представља облик људског понашања према ономе што једна особа не прихвата и што јој се не свиђа, јер свако има право да заузима одређене ставове према догађајима у природи, радњама и понашањима других људи. Ти ставови се састоје у прихватању или неприхватању таквих радњи, односно доводе до тога да се некоме нешто свиђа или не свиђа. И то је сасвим нормално!

Међутим, проблем настаје онда када једни настоје да увере друге у исправност својих поступака, понашања, схватања и слично и када су њихови ставови непомирљиви. Онда, у таквој ситуацији, једино решење које омогућује да они остану у комуникацији, тј. да остану у истом простору дешавања, јесте да толеришу једни друге. Зато се врло често поставља питање, где спада толерантност, односно трпељивост, тј. да ли она спада у односе љубави или односе љубазности. Одговор на ово питање би био да, овај значајан сегмент политичке културе, више спада у јавни простор и област јавне комуникације, јер је љубазност стање када се понашамо као да волимо, иако можда не волимо!? Код љубави, то већ, није случај! Зато, да бисмо могли да кажемо за себе да смо културни морамо, пре свега, да овладамо самоконтролом, да контролишемо своје поступке и понашање према другима, без обзира како се они односе према нама. Јер, без културе нема толеранције. И обрнуто!

Пре него што укажемо на значај културе, и то, пре свега, политичке културе, анализираћемо делатност различитих политичких и друштвених организација, која се огледа или, боље рећи, персонификује у лидерима, као конкретним личностима. Наиме, лидерство је, као социјална појава, својствено природи човека, тако да, без формирања одређених модела понашања, егзистенција човека није могла да се замисли, чак ни у првим етапама његовог развоја. Управо је то условило такву ситуацију да, приликом избора одређеног уређења друштвеног живота, кључну (водећу) улогу играју, на првом месту, јаки, искусни, паметни људи. То су личности које су међу својим сународницима уживали велики ауторитет и због тога добијали одређена признања, поверење и моћ. Због тога је за обављање политичке делатности, лидерство временом постало саставни и неодвојиви део, па се оно у политикологији изучава као један од значајних механизма за регулисање односа између људи, институција, социјалних група, као и самог друштва у целини. Управо из тих разлога, односи доминације и потчињености чине суштину лидерства, јер и сам термин „лидер“ (енглески - *leader*) у буквалном преводу значи вођа, водећи, предводник. Међутим, политичко лидерство, као веома значајна (неодвојива) страна политичког руководства представља, по схватању бројних политичких и правних теоретичара, једну од оснивачких институција политичког система (Парсонс).

Као такво, лидерство представља однос и претпоставља узајамну повезаност лидера (посебне личности, тј. подгрупе) са целином, односно целом групом, чији део и представља. Оно што је веома значајно напоменути у овом делу рада, јесте карактеристичан однос између субјекта лидера (кога може да чини једна одређена индивидуа или нека подгрупа) и целине, односно заједнице. У таквом односу лидер има одређен обим права, као и одговорности и он може да формулише и изражава интересе целе заједнице, што значи да политичко лидерство укључује његову владавину, јер је њему заједница дала право да изражава вољу те заједнице и доноси одговорне одлуке, које се тичу њених интереса и циљева. Међутим, оно што је за потребе нашег рада најзначајније, јесте чињеница да лидер има и могућност иницијативности, тј. могућности да проналази путеве, мобилише ресурсе и изналази решења у одређеним кризним ситуацијама. То значи да су за обезбеђивање водеће улоге субјекта - лидера (било да се ради о индивидуалном или колективном) веома значајни ауторитет, компетентност, знање и могућност утицаја.

Међутим, да би један такав лидер могао да овлада свим овим неопходним особинама, које треба да му обезбеде водећу улогу, од пресудног утицаја је политичка култура, јер је сваки политички систем одређен природом и функционисањем политичких институција, али исто толико и политичком културом, која представља систем политичких оријентација и схватања, тј. политички поглед на свет. Ефикасност, очување и стабилност политичких институција у једном друштву, условљени су, у значајној мери, политичком структуром мишљења, ставова, политичких оријентација и понашања припадника друштва, а оно што је за нас битно, јесте да укажемо и на чињеницу да су стабилност и политичке промене тог друштва, управо условљене његовом политичком културом. То је одговор на питање зашто иста институционална структура у различитим друштвима не може увек да оствари исте резултате, јер политичка култура представља значајан фактор, који утиче на функционисање самог политичког система. На то су, својевремено, указивали бројни теоретичари као, на пример, Алмонд и Верба, који су у својим радовима анализирали различито деловање истих форми политичког одлучивања у различитим културним, друштвеним, економским и другим условима живота. Такође, ово се може објаснити и чињеницом да све државе имају скупштину (представничко тело, парламент), али немају исту парламентарну културу. Коначно, и политика је једна универзална појава, али она се различито схвата и спроводи унутар различитих политичких заједница¹.

Због ограничености простора овде се нећемо детаљније бавити појмом, компонентама, аспектима, димензијама и типовима политичких култура, већ ћемо само указати на најважније особине и значај политичке културе за развијање толеранције и поштовање дијалога унутар једног друштва, као најзначајнијих начина за решавање конфликта и друштвених сукоба. Наиме, сваки политички систем има одређен начин оријентације према некој политичкој акцији, али је у томе веома значајна одговарајућа политичка култура, која представља, по схватању Габријела Алмонда „мрежу индивидуалних ставова и оријентација припадника

¹ О овоме видети шире: Чорбић, Д., *Политички систем – основи политикологије*, Green empire, Ниш, 2005, стр. 341-342.

друштва према основним политичким објектима... и ставове према човековој улози у политичком систему⁴. Разрађујући даље ову дефиницију, може се рећи да политичка култура представља скуп уверења и осећања која одређују смисао и значење политичким процесима и они, као такви, управљају понашањем у политичком систему.

Политички процес – појам, садржај и врсте

За анализу политичког процеса је, најпре, потребно дати његову дефиницију, тј. указати на његов појам. О овом процесу постоје бројне дефиниције, али најчешће се прихвата схватање да је то једна "посебна врста социјално-историјског процеса, који се изражава у достигнућима, која политички субјекти остваре помоћу коришћења власти и одговарајућих норми"². Такође, треба нагласити да се политички процес изражава у повезаности друштвених институција и социјалних група са њиховом свешћу и начинима понашања актера политичког процеса. За сваки политички систем и постојећи режим су веома битни карактер и конкретан садржај политичког процеса, због тога што ови елементи одређују њихове особине. Наиме, то значи да су својеврсни типови политичког процеса карактеристични за сваки политички систем, па је тако саставна (неоугђива) страна демократског система, демократски карактер процеса (карактерише га учешће широких маса у управљању државом и слободама и правима индивидуа у политичком животу). За разлику од демократског система, тоталитарни систем претпоставља сасвим другачији тип политичког процеса, који искључује широко политичко учешће и слободу социјалног и политичког избора.

Политички процес има садржај који може да буде веома различите природе: на пример, то може да буде разрада било које концепције (увођење политичког плурализма, демократизација политичких односа, децентрализација политичког живота и слично), што може да иде све до формирања јавног мњења о одређеним личностима ангажованим у партији (на пример, кандидати за изборе). Ту је веома значајна организација самог политичког процеса, која иде од теорије до праксе, тј. она мора да пође, најпре, од замисли, тј. идеје самог процеса, разраде његове теорије или концепције, коју после субјект процеса (власт, лидер и слично) мора да трансформише у праксу. Том приликом је неопходно извршити и одређену разраду, која претпоставља одређивање и избор циља и његово формирање у најпрецизнијем облику (тај облик треба да одговара идеји или концепцији процеса).

С обзиром да је политички процес незаобилазни део сваког политичког система, то слободно можемо рећи да је он и веома сложен и да има велики број различитих типова. Међутим, од бројних класификација које постоје у вези са овим процесом, најприхватљивија и најопштија је она која указује на постојање два политичка процеса, и то:

- 1) Политички процес на бази социјалног конфликта;
- 2) Политички процес на бази социјалног консензуса.

---

² исто, стр. 153.

Као што смо напред навели, за конфликт се може рећи да је он стални пратилац друштвеног развоја, без обзира колико је данашња наука у стању да оде у историју и изучи прошлост човечанства. „Од када је света и века“, како кажу наши стари, постојали су и конфликти, јер тамо где су људи, ту су и њихови сукоби (конфликти). У савременој политикологији, која треба да буде од практичне користи и покаже људима како да толерантно, мирно и праведно живе у друштву, узајамно делујући једни на друге, у циљу изградње добро уређеног политичког поретка³, теорија политичких конфликата је, несумњиво, једна од централних, најважнијих теорија. Наравно, то уопште није случајно, јер као што смо већ нагласили (и као што ћемо, можда, још који пут указати на то у овом раду), политика и конфликт увек иду заједно. Наиме, тиме што политика указује на конфликт и разрешава га, она и потврђује своју друштвену неопходност и сврсисходност.

У овом делу рада указаћемо и на неспорну чињеницу да мир и слога, поредак и јединство, одговарају правој природи човека и друштва. Међутим, јединство и поредак не могу да се постигну без конфликта, управо због тога што се они ослањају на силу, тј. на виши положај једних у односу на друге, покорност једних, а господство других. Проучавајући ову материју и дубоко овладавајући знањем, група познатих аутора је створила две најзначајније и најновије теорије. То су:

- 1) Школа консензуса, тј. структурни функционализам Парсонса;
- 2) Школа конфликта (Дарендорф, Козер и други).

За наше истраживање је битна ова друга теорија, по којој су политички конфликти специфични облици интеракције међу субјектима, у којима је делатност једног субјекта усмерена против делатности другог субјекта, поводом одређених материјалних добара, идеја и интереса и других садржаја. Оно што је за школу конфликата битно, јесте нагласити то да она полази од тезе да је конфликт природни и неопходни фактор друштвеног развоја. Ова школа, чак указује на то да „без конфликата овај развој није могућ“,⁴ јер конфликт подстиче друштво за стварање институција и механизма за њихово спречавање. Свакако, овде морамо да поменемо оснивача психоанализе, Сигмунда Фројда, јер је, управо он, дао знатан допринос разумевању теорије конфликата, односно даљем развоју конфликтологије. Фројд је дубинску основу конфликата видео у тзв. антисоцијалности човека (култури која човеку намеће ову социјалност), која изазива различите облике агресивности, па чак и одређено насиље, док конфликт представља узрок депресија, нервоза и слично, а оне, са своје стране, утичу на политичко понашање човека.

Бројна истраживања током историје од најеминентнијих аутора, показала су да се у друштвеном развоју конфликти стално појављују, да су они његов стални пратилац и да, на тај начин, стварају одређени затворени круг, који је састављен из специфичне дихотомије. Ова дихотомија, на коју је човечанство "осуђено" омогућава смењивање једне политике другом, једног режима другим и слично, тако да се на тај начин обезбеђује испољавање овог цикличног круга. Тежња сваког

---

³ исто, стр. 3.

⁴ исто, стр. 159.

друштва је да се поштују усвојене правне норме и да се спроводи правни поредак, јер конфликти доносе озбиљну претњу стабилности самог друштва. Међутим, то није могуће увек обезбедити, управо због чињенице да су конфликти незаобилазни део наше свакодневнице, да су стални пратилац друштвеног развоја и да је њихова неминовност у друштвеним односима одавно доказана. Као такви, они доносе оправдане страхове и стрепње за опстанак и очување правног поретка, као и актуелних носилаца власти. Но, с друге стране, конфликти имају и своје позитивне функције, јер пре свега, спречавају застој и окоштавање социјалног система, доприносе учвршћивању унутрашње јединствености групе и окупљању чланова ради решавања насталог проблема, а самим тим и учвршћивању лојалности чланова.

Имајући све ово у виду, тј. да не постоји друштво без конфликта и друштвених сукоба и да су они саставни део сваког друштвеног развоја, морамо рећи да циљ није (и не треба да буде) стварање неког идеалног, бесконфликтног друштва. Наиме, с обзиром да се врло често људско друштво или једна држава упоређују са људским организмом (тзв. органска теорија), у коме сваки орган има своју функцију, а међусобно су упућени једни на друге, то се и овде може применити. Као што се не може обезбедити да човек током свог живота буде увек здрав, тако се не може обезбедити да једно друштво функционише без иједног друштвеног сукоба или конфликта. Суштина је у томе да се научи како да се болест организма превазиђе, тј. да се спречи да до ње не дође или ако дође да се што пре излечи, док је за друштво битно да се од стране његових чланова научи како да се, у оквирима политичке културе, разрешавају настали конфликти. Оно што је карактеристично овде напоменути, јесте да ту разликујемо различиту улогу државе, зависно од тога, да ли је реч о земљама са развијеном демократијом или не. Уколико је реч о развијеним демократијама, улога државе је мања, јер ту већи део конфликта разрешавају друге политичке институције, док се држава само меша изузетно, у одређеним случајевима и то, када постоји претња да конфликт прерасте у узрок масовног, дуготрајног насиља једног дела чланства друштва над другим или када људи који учествују у конфликту врше акте насиља и угрожавају интересе других људи, који у њему не учествују.

Постоје бројне врсте и типови политичких конфликта, као и њихови различити облици. Међутим, због ограничености простора, ми се овде нећемо на томе дуже задржавати, већ ћемо само указати да су најизразитији облици оних конфликта који су за нас, у овом раду, најинтересантнији, уствари, масовна дејства: револуција, побуна, устанак и грађански рат. Свакако да је у свим овим облицима масовних дејстава најбољи начин превазилажења насталих проблема у друштву међусобни дијалог одговарајућих друштвених чинилаца, решавање конфликта унутар институција политичког система, међусобно уважавање носилаца политичких функција и оних фактора који су овлашћени за доношење одговарајућих одлука и неопходни степен толеранције сваког од њих. Свакоме је позната она изрека да је много бољи „мршав договор, него дебела парница“. Наравно, то није добро само за оне који у томе желе да профитирају (адвокати у парници, а политичари у конфликту).

Због тога сматрамо да је (имајући у виду чињеницу да је политички процес у сваком политичком систему и у сваком друштву препун противречности и да

бројни различити интереси сукобљавају, како појединце, тако институције власти), приближавање различитих фрагмената и целих политичких и социјалних система нивоу њихових најразвијенијих стања, политички процес коме треба тежити. Наиме, то је модернизација држава, чија потреба увођења и објективна основа лежи у чињеници да су облици узајамне делатности различитих делова човечанства веома бројни и разноврсни и да, управо та њихова разноврсност, доводи до тога да поједини заостали делови негативно утичу на развијене и прогресивне делове, успоравајући, на тај начин, њихов развој. Наравно, све то доводи до одговарајуће напетости и одређених врста конфликта, који се решавају освајањем тих заосталих делова и модернизацијом споља.

Развијање духа толеранције и дијалога у уставним актима

Један од најпознатијих докумената, који изричито зајемчује, тј. наглашава толеранцију и дијалог, као специфична средства за решавање конфликта и сукоба јесте Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора, која се примењивала само за време постојања ове државне заједнице, тј. од 2003. до 2006. године. Прецизније речено, развијање духа толеранције је предвиђено чланом 56. Повеље о људским и мањинским правима и грађанским слободама, која је представљала саставни део Уставне повеље. Наиме, овим чланом је предвиђено да "у области образовања, културе и информисања државна заједница Србија и Црна Гора и државе чланице подстичу дух толеранције и међукултурног дијалога и предузимају ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет".

У подгрупи мањинских права, које обухвата чл. 54-57. Повеље о људским и мањинским правима и слободама грађана, су право на сарадњу са сународницима у другим државама, унапређење услова живота, развијање духа толеранције и јемство стечених права. Припадници националних мањина имају право да несметано одржавају везе са својим сународницима који живе ван територије државне заједнице Србија и Црна Гора. Искуство показује да је ово право од великог значаја за очување националног идентитета националних мањина. Додуше, постоје и примери злоупотреба тих веза и односа, али за њихово сузбијање мора да буду примењена средства која смо већ помињали, укључив и велику улогу мирољубиве спољне политике.

Под насловом „Унапређење услова живота“, чл. 55 Повеље садржи читав низ права „негативног статуса“, тј. обавеза државе према националним мањинама и њиховим припадницима. Као обавеза држава чланица је прописано да оне усвајају одређене мере за унапређење пуне равноправности припадника националних мањина и оних који припадају већини. То се, практично, односи на све области друштвеног живота, а Повеља у том контексту изричито помиње сферу економског, социјалног, политичког и културног живота. Те мере, кад се оцени да је то потребно, обухватају отклањање изразито непогодних услова живота, који посебно погађају припаднике националних мањина. Класичан пример за то је вековно неповољан општи положај Рома. Сведоци смо посвећивања веће пажње том проблему, мада се тешко може говорити о нужној квалитативној промени услова њиховог живота. У последњем ставу

истог чл. 55. Повеље се, уствари поново, прецизира обавеза државне заједнице Србија и Црна Гора, као и држава чланица, да свако у оквиру своје надлежности гарантује припадницима националних мањина да, равноправно са осталим грађанима, учествују у вођењу јавних послова, да користе своје бирачко право и да се кандидују за све јавне функције.

У контексту који чине сва претходно изнета права, све већи значај има једно суштински политичко начелно развијање духа толеранције, које је чл. 56. Повеље претворено у обавезујућу уставно-правну норму. Посебно су номиниране области образовања, културе и информисања. У њима државна заједница Србија и Црна Гора и државе чланице имају обавезу да подстичу дух толеранције и међукултурног дијалога, као и да предузимају мере довољно ефикасне за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње. То обухвата све односе међу људима који живе на њиховој државној територији, и то, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет. Ово је, мада се налази у делу Повеље који је насловљен као „права мањина“, свакако ствар која се тиче целокупне популације и може се рећи да се и односи на све и свакога на територији државне заједнице Србија и Црна Гора.

Исте године када је Уставна повеља престала да важи, донет је нови Устав Републике Србије, тзв. Митровдански устав, 8. новембра 2006. године. И у овом Уставу се може уочити континуитет развијања духа толеранције и уставног гарантовања регулисања односа међу људима који живе на територији Србије, на миран начин и уз узајамно поштовање, разумевање и сарадњу. Наиме, члан 81. овог Устава утврђује да „у области образовања, културе и информисања Србија подстиче дух толеранције и међукултурног дијалога и предузима ефикасне мере за унапређење узајамног поштовања, разумевања и сарадње међу свим људима који живе на њеној територији, без обзира на њихов етнички, културни, језички или верски идентитет“. За Устав Републике Србије је положај мањина од изузетног значаја, с обзиром да је Србија држава вишенационалног састава и да положај мањина има и морално питање. Због тога се дух толеранције прокламује за основни циљ у односима већине националних мањина, па, у том смислу, у наведеним подстиче дух толеранције и међукултурног дијалога.

Толеранција и дијалог у реалном животу

То је тако у теорији, тј. нормативно и веома лепо звучи када се овако нешто прочита у највишем општем правном акту. Међутим, најчешће се дешава да се код нас нормативно и стварно не поклапају, тј. да једно пише у општим правним актима, а сасвим друго се спроводи и дешава у реалном животу. Зато се може поставити питање каква је стварна ситуација у Србији, тј. да ли заиста постоји код нас права друштвена и политичка елита или само постоје „људи на функцијама“. По овом питању, слободно можемо рећи да Србија сигурно није у врху, тј. далеко је од тога, али није ни на самом дну, јер и од ње има горих. Зато се може рећи да се Србија налази међу осредњима, јер су институције система често претворене за „врећање“ и „проклињање“.

Тако, на пример, овим проблемом се баве многи аутори у Србији, али је интересантно истраживање др Јовице Тркуље, професора Правног факултета у Београду. Наиме, чињеница је да је последњих година у Србији видно одсутна

интелектуална елита са јавне сцене у Србији. Супротно нашим очекивањима, све више је присутно примитивизма, неизвесности, самољубља, говора мржње и некултуре, па изгледа да све више долази до изражаја она чувена Монтескјеова мисао, изречена у његовом најпознатијем делу „О духу закона“ још у XVIII веку (1748) да „свака власт квари, а да апсолутна власт апсолутно квари“. Такође, имајући у виду овакав однос носилаца јавних функција, може се рећи да је, посебно задњих деценија, моћнији „педаљ власти од километра знања“, тј. да је за нашег човека у јавном животу вреднији „1 грам власти, него 100 килограма злата или 1000 килограма памети“. Нажалост?! Оно што је веома карактеристично за наш парламент, тј. Народну скупштину Републике Србије, као и друге парламенте нижег ранга широм наше Републике, јесте употреба прејакних речи, од којих се често више страда, него и од самог метка, које служе за блаћење и увреде јавних личности, а што је све испод граница елементарне пристојности и људскости. Врло често слушамо бројне клетве и увреде једних посланика на рачун других (па, чак и оних, који су „до јуче“ били незаобилазни коалициони партнери и носиоци власти), што, уствари, представља манифестацију таквог стања.

Поставља се често питање, који су узроци таквог понашања, тј. да ли таква дешавања у новијој политичкој историји Републике Србије, представљају последицу историјских, политичких или неких других околности. Одговор на ово питање није нимало лак, јер су бројни узроци који изазивају овакво стање, али се, по мишљењу бројних аутора, могу издвојити три главна узрока оваквих понашања појединих носилаца јавних функција и народних представника. Као прво, не треба заборавити да су у Србији, последњих неколико деценија, на сцени облици владавине који у себи имају доста ауторитарних карактеристика, а сви знамо да је једна од главних одлика ауторитарних облика владавине нетрпеливост, одбојност према слободоумним, аутономним, критички настројеним интелектуалцима. Потпуно супротно, њима су потребни некритички „интелектуалци“, неаутономни, који не мисле својом главом, већ долазе по своје мишљење код налогодаваца и претпостављених.

Поред тога, као други разлог се наводи чињеница да Србија, за протекла два века стварања своје државности, није имала одговарајући однос према својим најумнијим људима, однос какав они заслужују. То се дешавало још од Доситеја, преко Вука, Живојина Мишића, Слободана Јовановића и многих других, све до данашњих дана. Због тога су нам најумније главе, деценијама уназад, одлазиле из матице у дијаспору, расејане широм света у скоро све земље ове планете, што је ненадокнадив губитак за малу и сиромашну Србију. Зато се и може, не дај Боже, десити да за неколико деценија (на пример, до средине овога века), ако се настави садашњи ниво обнављања становништва, који је међу најнижима у Европи и свету, са тенденцијом сталног исељавања наших грађана и одлива мозга, у свету буде више Срба, него у матици (што би представљало катастрофу по опстанак Србије и српског народа). Раније су најумнији људи одлазили због таквог односа према њима, а данас, и када је много бољи однос, са уважавањем, бројним обећањима и уз молбу да остану, то не чине, јер своју будућност виде у неким другим срединама, где је далеко више признат, вреднован и плаћен њихов позив и знање, које је стечено у Србији. На тај начин, наша земља је изгубила стотине милијарди долара, јер је несумњиво, човек са својим знањем и искуством, највреднији ресурс и

капитална инвестиција сваке државе. Зграде, путеви, мостови, велелепне грађевине и слично, не значе ништа без људи који живе у њима, користе их, одржавају, руше и поново обнављају. Оваквом односу према интелектуалцима и најумнијим људима Србије, веома је допринео комунистички режим (који је био послушнички, а не слободоумни и високоинтелектуални), са Комунистичком партијом, тј. Савезом комуниста Југославије (касније, све до свог гашења) на челу. Наиме, партија је, у то време, била „колективни интелектуалац“.

Коначно, као трећи узрок може се навести неспорна чињеница да су бројни интелектуалци (наравно, не сви), посебно крајем XX века, тј. у последњој деценији овог века, због свог припадања одређеним партијама и спровођења партијске идеологије, стварања каријере и остваривања неких својих личних интереса, ставили политику испред науке, тј. личне интересе испред општих интереса и, на тај начин, дезавуисали струку, своју професију и компромитовали позив којим се баве. Они су то учинили због тога што су ушли у политички плурализам (који је почео да се развија већ осамдесетих година XX века, а озваничен Уставом Републике Србије из 1990. године), тј. у отворену политичку борбу, као лидери или чланови одређених политичких странака. У тој политичкој арени, они су заузимали различите положаје, али су их многи политички моћници, користили као своје „вазале“, који су оправдавали њихове, често пута, неразумне, непринципијелне, незаконите или, чак, неуставне поступке. Оно што је карактеристично за тај период, а што се дешава и дан-данас, јесте чињеница да политика пружа много, да је у данашњој беспарици, свеопштој кризи, великој незапослености, сталном отпуштању радника и гашењу многих предузећа, а најчешћем тзв. партијском запошљавању, најбољи посао бити посланик, министар, носилац неке функције, члан бројних измишљених и непотребних агенција и слично. Зато се, често, и дешава да се неки интелектуалци прагматично понашају, тј. да се прилагођавају променама, које су код нас веома честе, боље рећи – свакодневне (јер смо ми друштво у транзицији) и прилазе одређеним организацијама, удружењима, фондацијама, партијама, невладиним организацијама и слично. На тај начин, често постају (против своје воље, убеђења и идеологије, али уз снажно деловање моћи новца) промотери одређених дешавања, што све доводи до нерасположења у народу, срзавања интелектуалног нивоа и урушавања, ионако, скромног кредибилитета интелигенције у Србији⁵.

Због свега наведеног, сматрамо да **елиту** треба да чине одабрани људи, тј. они који се по својим квалитетима, способностима и својствима разликују од већине. Наравно, у реалном животу, а посебно у политици, то није могуће баш тако лако остварити и одмерити, као што је то случај са неким другим сферама живота, попут спорта, уметности и неких других конкретних професија, које имају тачно утврђене стандарде. Позната је она изрека да је "у политици све лаж, у науци пола истина - пола лаж, а само у уметности је истина" (што би се у нашем жаргону рекло, "у њој нема преваре, нема подвале").

Тако, данас, државне институције постају политичке арене у којима се води немилосрдна и бескомпромисна борба политичких неистомишљеника (намерно не кажемо, политичких непријатеља, јер сматрамо да је то један сасвим обичан вид људске делатности, као и сваки други и да људи треба да се поштују и уважавају,

⁵ Пример за то је да се ниједан једини универзитет у Србији не налази међу првих 500 у свету.

без обзира на своје различите ставове, мишљења и убеђења). Нажалост, у тој "арени" се често не бирају средства, а још мање речи, тако да се лице са стране може осећати као да је на некој пијаци или да присуствује свађи кочијаша у најближој кафани⁶. С обзиром да, као што смо напред навели, у политици не постоје тако објективни критеријуми вредновања, као што је случај са уметношћу, спортом или неком другом конкретном делатношћу, често се појам „политичка елита“ везује за позицију неког функционера, односно за његово заузимање одређеног кључног положаја у хијерархији власти. Како је поседовање моћи одвајкада у генима човека, то се и овај појам елите везује за положај, односно позицију која омогућава доношење кључних одлука или њихову реализацију. Према постојећим правилима и досадашњој пракси, такву политичку елиту, најчешће, чине страначки прваци, тј. носиоци најзначајнијих функција у партијама. Њима се, отуда, додељују и најважније функције у власти, која је подељена на законодавну, извршну и судску.⁷

Насупрот томе, стварну политичку елиту требало би да чине представници власти, који имају одређене особине које их квалификују за таква места у друштву и која их издвајају од осталих грађана, тј. од већине становништва. Они треба да поседују високу културу међусобног опхођења, дух толеранције и дијалога, непосредне комуникације, индивидуалну одговорност за сопствене радње, знање и веома висок ниво способности и спремности да решавају конфликте великог познавања јавног, политичког, економског и друштвеног система. Нажалост, често се дешава да велики број носилаца најодговорнијих функција, као људи који само заузимају одређене позиције, немају ове особине, које их стављају на одређено место у друштву. Како каже др Зоран Стојиљковић, редовни професор Факултета политичких наука у Београду, „ту бисмо могли да пронађемо и људе, који су по својим способностима, медиокритети“.

Као што смо напред навели, државотворност Србије траје нешто више од два века, тј. од подизања Првог српског устанка 1804. године, па све до данас, па тако и процес стварања елите код нас, траје више од 200 година. Међутим, овај процес је увек био прекидан одређеним догађајима (Србија је у прошлости пролазила кроз веома бурне периоде, имала бројне ратове са огромним биолошким и материјалним губицима, који су имали несагледиве последице), па је, отуда, по речима социолога, Срећка Михаиловића, „тешко говорити о постојању одговорне елите у Србији, утемељене и у традицији, и у савременом друштву“. Све је то оставило неизбрисиве трагове на нашу политичку културу и елиту, јер је често долазило до промена друштвеног система, са великим и наглим, често и кореним друштвеним заокретима. Такви бурни догађаји били су праћени тоталитарним поступцима, у којима су много пута, „летеле главе“ и то, најчешће, најумнијих, најпрогресивнијих и најiskusнијих интелектуалаца. У таквим условима, и међу обичне грађане, и међу елиту, сејан је страх, па су се људи, најчешће, повлачили „у себе“, излазили из јавног живота и „гледали своја посла“. О томе нам сведочи и

⁶ У таквим „разговорима“ често се могу чути и најразличитији изрази, које је Вук Стефановић Караџић забележио у свом „Српском речнику“ или, још горе, у његовој познатој књизи „Црвен бан“.

⁷ О политичкој елити, страначком организовању и политичким партијама видеги шире у: Стојиљковић, З., *Политичке партије и политичка партиципација – случај Србија*, стр. 199-217, у: Годишњак 2007, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.

време које је непосредно иза нас, када је за само 2-3 деценије из Србије отишло на стотине хиљада младих и перспективних људи⁸, када су многи умни, да не кажемо, генијални људи, одстрањени из политичког, па чак и из јавног живота, а на њихово место дошли дојучерашњи „приправници“, без знања, искуства и било каквог кредибилитета⁹, али „дебелог“ партијског стажа и високог положаја у политичким организацијама на власти¹⁰.

Литература

1. Батавељић, Д., Никезић, С., *Правни и ванправни приступ решавању друштвених конфликта*, у: Ковачевић, Б., Вејновић, Д. (уредници): Конфликти : зборник радова са научног скупа на тему „Конфликти и стратегија рјешавања конфликта у Републици Српској и Босни и Херцеговини“, Клуб интелектуалаца 123: Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједоносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2012.
2. Дал, Р., *Дилеме плуралистичке демократије*, БИГЗ, Београд, 1994.
3. Комшић, Ј., *Теорије о политичким системима*, IDN, Београд, 2000.
4. Ковачевић, Ђ., *Политичка елита*, Београд, 1985.
5. Никезић, С., Батавељић, Д.: *Конфликти у организацији*, у: Ковачевић, Б., Вејновић, Д. (уредници): Конфликти: зборник радова са научног скупа на тему "Конфликти и стратегија рјешавања конфликта у Републици Српској и Босни и Херцеговини", Клуб интелектуалаца 123: Европски дефендологија центар за научна, политичка, економска, социјална, безбједоносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука, 2012.
6. Нојман, Ф., *Владавина права*, Филип Вишњић, Београд, 1992.
7. Подунавац, М., *Политичка култура и политички односи*, Рад, Београд, 1982.
8. Сартори, Ђ., *Упоредни уставни инжењеринг*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
9. Стојиљковић, З., *Политичке партије и политичка партиципација – случај Србија*, у: Годишњак 2007, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду.
10. Тадић, Љ., *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.
11. Феровић, А., *Основи науке о политици и политичком систему*, Призрен, 1998.
12. Чорбић, Д., *Политички систем – основи политикологије*, Green empire, Ниш, 2005.

---

⁸ Уместо праве политичке елите, у ово наше време створена је посебна елита, која је прагматична, тј. прилагодљива и удворички расположена према онима који су у том тренутку на власти.

⁹ О овоме видети шире: Срећко Михаиловић, *Стереотипи о политици*, у: Политика, 5.4.2011.

¹⁰ Примера за то има много, али је најсвежији онај који је започео децембра 2009. године, познат као „Реформа српског правосудја“ и када је само у једном дану 837 носилаца правосудних функција остало без посла (али са јединственим заједничким образложењем за све њих). Колико је то био погрешан потез сведочи недавна одлука Уставног суда Србије да се сви они врате на посао.

доц. др Биљана Милошевић

Филозофски факултет

Универзитет у Источном Сарајеву

**ПОЛИТИЧКА (НЕ) КУЛТУРА У МЕДИЈИМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА
ДЕВИЈАНТНОГ ПОНАШАЊА У БиХ**

Кратко саопштење

УДК 316.42.063:141.78(497.6)

Апстракт: Говорити о политичкој (не)култури било ког друштва значи, између осталог, говорити о политичком систему усвојеном у спознајама, осјећајима и процјенама његове популације. (Kavgahan, 1983) Тако одређена, политичка култура утиче на усмјеравање и формирање политичког понашања и политичких односа међу друштвеним групама и појединцима. Масовни медији, као један од фактора социјализације, не утичу на формирање политичке културе, као саставног дијела културе неког друштва уопште, већ појачавају увјерења и ојачавају ставове који доприносе формирању политичке свијести.

Кључне ријечи: политичка култура, масовни медији, БиХ

**POLITICAL (NON)CULTURE IN THE MEDIA AS CHARACTERISTIC OF DEVIANT
BEHAVIOR**

Abstract: To talk about political (non)culture of any society means, among other things, to talk about a political system adopted through knowledge, feelings and evaluations of its population. (Kavgahan, 1983). Thus determined, political culture influences the orientation and formation of political conduct and relations between social groups and individuals. Mass media, as a factor of socialization, do not affect the formation of political culture, as an integral part of culture of one society in general, but emphasize the beliefs and strengthen the attitudes which lead to the formation of political conscience.

Key words: political culture, mass media, BiH

Утицај масовних медија на девијантна понашања у друштву рефлектује се на специфичан начин кроз јавно мњење. У ствари, противрјечна друштвена улога масовних медија, испољава се у свом масовнијем виду у противрјечностима јавног мњења. Уколико се јавно мњење у неком друштву обликује више на манипулативан, него на еманципован начин, онда ће се подстицати и ширење девијантног понашања у већем обиму. У свом дјелу *Огледи о људском разуму*, Џ. Лок је навео тезу о закону мњења или репутације, која подразумијева сагласност и неформални сплет мишљења, а чија је индиректна друштвена контрола ефикаснија од формалне цензуре која се користи као пријетња државом или црквеним нормама. Ослањајући се на Лока, Кант тврди да јавно мњење рационализује политику у име морала, сматрајући да просвијећеност или јавна употреба ума мора увијек бити слободна и да само таква може унијети просвијећеност међу људе; његова приватна употреба може се често знатно ограничити, а да се тиме напредак просвијећености ипак битно не омета (Habermas, 1968: 138). Хегел је, за разлику од Канта, био веома критичан према јавном мњењу, сматрајући да оно настаје као плод људског здраворазумског односа према свијету, и да управо зато представља извор бројних предрасуда. Јавност, у интерпретацији Хегела, више не служи, као код Канта, приципу просвијећености, већ представља средство интеграције субјективног мишљења у објективитет државе. Одвајајући сферу мишљења од сфере мњења, која представља формалну, односно, субјективну слободу појединца да изрази сопствене судове о општим пословима, Хегел појам јавног мњења не разумије као критичку инстанцу јавности грађанског друштва. На основу овога, Хегел поистовјећује јавност грађанског друштва са јавним мњењем (Тадић, 1987: 75). Јавно мњење је носилац публицитета који обезбјеђује демократску контролу државне дјелатности и може се дефинисати као преовлађујући став припадника једне глобалне друштвене заједнице према одређеним друштвеним појавама, према поступцима и држању група и појединаца и посебно према акцијама политичких и других и друштвених фактора који имају велики стваран или имагинаран значај за живот конкретног друштва (Томић, 2003: 122). Те норме су детерминисане сличним социјалним и економским околностима живота, али, исто тако, и њиховим сличним друштвеним интересима. На јавно мњење утичу традиција и друштвени систем вриједности. Међутим, у формирању јавног мњења не учествују подједнако сви чланови неке групе и зато оно представља мишљење које изражавају појединци као представници одређених друштвених и политичких група. Степен активизма чланова једне групе у формирању јавног мњења зависи од мноштва фактора као што је нпр. њихова заинтересованост за одређени проблем. Формирање јавног мњења није у потпуности спонтан процес, јер многи друштвени фактори утичу свјесно на тај процес, настојећи да јавно мњење усмјере у одређеном правцу, да га модификују према својим потребама или да га контролишу. Јавно мњење увијек израста на некој идеолошкој подлози, али не мора бити идентично са њом. Она је колективна мисаоно-емоционална реакција на различите проблеме с којима је друштво суочено. Што је владајућа идеологија снажнија и дубље укоријењена, то је већи и непосреднији њен удио у формирању јавног мњења. То не значи да је јавно мњење

пасивни одраз идеологије, већ се може сматрати оним видом идејног живота друштва који је најдинамичнији и највише подложен утицају неких пролазних, па и случајних фактора. (Милошевић, 2007: 64). Политичке инстанце, вјерске организације и друге уређене друштвене групе развијају системску активност у овом правцу. За ту активност, која се зове пропаганда, оне располажу моћним средствима и развијеним методама. Савремени појам јавног мњења садржи два модалитета и то критичку инстанцу и манипулативни публицитет. Критичка инстанца јесу норме или узор, а манипулативни публицитет јесу чињенице. Испитивање манипулативног карактера јавног мњења подржано је различитим психолошким и психосоцијалним испитивањима која су описала и открила специфична понашања одређених друштвених група у појединим ситуацијама. Липманова истраживања јавног мњења из психолошке перспективе, указала су на могућност експлоатације рецептивности људских чула. С друге стране, Рајхова истраживања психологије маса су показала да је јавно мњење одлично поље за различите видове манипулисања публиком. У свим друштвено-политичким системима, јавно мњење је, као битна идеолошка сила, уплетено у друштвена збивања. Често су исходи различитих политичких сукоба, реформаторски покушаји и слично, зависили од одлуке јавног мњења, а ова опет од степена развијености политичке (не)културе коју је усвојило то исто јавно мњење. Никаква одлука нити мјера у било ком систему, па и у ауторитарном, не може бити спроведена ако се бар једним дијелом не ослања на прихватање грађана.

У социологији (и под њеним утицајем, и у осталим друштвеним наукама) појам манипулације се обично представља у негативном контексту, јер се доживљава као умијеће завођења и вођења маса с циљем да се постигне њихова зависност, сузбијање критичког расуђивања и пасивног препуштања утицајима који долазе споља. Најдјелотворнији модел манипулације јавним мњењем и масом публике која га чини, јесу пропаганда као један од елемената политичке културе, која у основи има артикулисани политички интерес и реклама. Она утиче на људску свијест и умјетничко, идеолошко васпитање кроз пропаганду личних циљева, идеја и вриједности.

Политичка (не)култура у оквиру медија, може утицати на формирање девијантног понашања, због тога што представља преовлађујући став припадника једне глобалне друштвене заједнице према неким друштвеним појавама. Из тог разлога потребно се поново осврнути на садржаје који се кроз средства информисања нуде публици. Чак и поједине умјетничке вриједности, које се преносе помоћу медија, могу имати негативан и штетан утицај на омладину и, као секундарни фактори, дјеловати на формирање девијантног понашања. Уколико у друштву влада поремећени систем вриједности, извјесно је да ће јавно мњење прихватати неуобичајене, понуђене садржаје, градити ставове такве врсте да пружају подршку девијантном понашању. Елементи садржаја политичких хроника у БиХ, стварају немире, критичност, несигурност и дезоријентацију у погледу етичко-моралних вриједности. У једном друштву гдје медији истичу улогу политичке хронике у информативним емисијама и штампи, може се врло лако утицати на

јавно мњење. То се остварује на начин да ће се прихватити наметнути став да се за рјешење политичких проблема и «реализацију правде», усвоји одређени модел понашања који ће допринијети развоју девијантног, аномичног понашања.

Наведени подаци указују да се начин обликовања јавног мњења у великој мјери „провлачи“ кроз вриједност политичке културе. Иста настоји да привлачи људску пажњу и, у одређеном облику, пружа компензујуће илузије. Ово указује да се овај проблем може окарактерисати као проблем са националним димензијама, јер се ради и о поништавању националног идентитета. Евидентно је да у, контексту наведеног, националне државе морају трагати за обрасцем заштите властите културе и идентитета, које нападају медији са својим садржајима. Тај процес глобализације у медијским садржајима често нуди не прочишћене садржаје, што по диктату јачег, утиче на јавно мњење и доприноси формирању искривљеног понашања. Ако се погледају медијски садржаји из САД-а, којима обилује овај медијски простор, Балкан и све што се односи на његову културу, посебно српску, представља се у негативном свјетлу. Утврђено је да постоје многе предрасуде, нетачности, неоправдана уопштавања која су уграђена у негативан стереотип о српском народу. То је очигледно у већем броју снимљених филмова послје распада СФРЈ, у којима су Срби експлицитно представљени као „негативци првог реда“.

Управо масовно медијско обликовање и ширење етничких, и уопште (и националних, посебно) стереотипа представља најизразитији социокултурни оквир за подстицање девијантних понашања у мултиетничким друштвима. Када се парцијални (па, били то и национални) интереси и моћ политичких елита у доминантним нацијама ставе испред равноправности, дијалога и толеранције, шта друго очекивати него отпор, сукоб и кршење норми које промовишу те интересе и ту моћ на штету осталих. Отуда се социокултурни обрасци јавног мњења морају „учитавати“ као савремени глобализацијски чинилац који може да појачава друштвено-девијантна понашања.

Закључак

На основу свега реченог може се рећи да запослени у медијима носе изразито велику одговорност за квалитет јавне ријечи у било ком друштву, па тако и нашем. С обзиром да живимо у времену појачаних друштвених и религиозних неслагања, на медијима је обавеза да исте тензије не погоршавају, већ да појачани сензитивитет усмјере на дебате о различитим културама или етницитетима. Поштовање међу различитим културама и традицијама мора бити обострано и да рад медија буде утемељен на принципима одговорног новинарства која се постиже саморегулацијом.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бојановић, Р. (1989), *Психологија међуљудских односа*, Београд.
2. Бауман, З. (1984), *Култура и друштво*, Просвјета, Београд.
3. Ђурић, М. (1961), *Девиијантно понашање и друштвена структура*, Социологија, бр. 3-4, Београд.
4. Тодорова, Марија (1998), *Имагинарни Балкан*, Београд, 20. Век.
5. Милошевић, Б. (2007), *Социологија и савремени свет*, Филозофски факултет, Нови Сад.
6. Томић, З. (2003), *Комуникологија*, Београд.
7. Тадић, Љ. (1987), *Ауторитет и оспораванје*, Филип Виснјиц, Београд.
7. Denis Kavanagh, *Political Science and Political Behaviour*, 1983.
8. Habermas, J. (1968), *Technology and Science as Ideology*.

академик проф. др Слободан Нешковић
Српска краљевска академија – СКАИН, Београд
Универзитет Привредна академија у Новом Саду

ТОЛЕРАНЦИЈА И ЉУДСКА ПРАВА ИЗ УГЛА ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА

Прегледни рад

УДК 341.231.14:316.77

Апстракт: Толеранција и људска права представљају есенцијалне постулате цивилног друштва. Аутор наводи да цивилно друштво као противтежа органима власти означава неопходну потребу за становништвом сваке земље, обзиром да је то конгломерат најширих интереса људи у одређеној друштвеној заједници. Суштину и главни део цивилног друштва чине невладине организације, првенствено удружења која се баве тематиком организације толеранције и људских права грађана. Термин цивилизираност означава и подразумева и толерантно понашање које омогућава људима да прихвате једни друге као равноправне и слободне чланове друштвеног поретка. Цивилно друштво повезује грађанска права, грађанске асоцијације и јавност у одговарајући заједнички контекст.

Кључне речи: цивилно друштво, људска права, толеранција, невладине организације, демократија, интереси, Србија

TOLERANCE AND HUMAN RIGHTS FROM THE PERSPECTIVE OF CIVIL SOCIETY

Abstract: Tolerance and human rights are essential principles of civil society. The author notes that the civil society as a counterweight to government means a necessary need for the population of every country, since it is a conglomeration of the widest interests of people in a specific community. The essence and the main part of civil society are non-governmental organizations, especially associations that deal with the organization of tolerance and human rights of citizens. The term civilized means and implies civility and tolerant behavior which allows people to accept each other as free and equal members of social order. Civil society connects civil rights, civil associations and the public in an appropriate joint context.

Keywords: civil society, human rights, tolerance, non-governmental organizations, democracy, interests, Serbia

УВОД

Мада се сматра да је појам цивилног друштва тек новоизмишљени појам, историја и порекло потврђују да је он настао још у античка времена. Латински израз *societas civilis* је превод грчког коинонија политике и означава заједницу грађана. Друго име за овај појам јесте грађанско друштво, јер, уосталом, то у дословном преводу и значи латински појам *societas civilis*. Цивилно потиче од речи *civis*, што значи грађанин, грађанско. Тада је тај појам имао другачије значење него данас. У почетку употребе (нпр. код Платона и Цицерона, пре нове ере), означавао је истовремено и државу и друштво. Касније је коришћен да би се у теорији разликовале концепције које имају друштвено-политичко значење, како појам који означава покушај формирања друштва независног од државе. Овакво схватање појма јавило се у периоду од XVI-XIX века, када је друштвени развој довео до борби за што мање уплитање феудалне и апсолутистичке државе у свакодневни друштвени живот. То су зачеци поделе на грађанско друштво и државу, када је развој друштва водио стварању све ширих самосталних подручја и облика делатности (економије, банкарства, културе, образовања, цркве...), а која нису могла да опстану и делују под надзором државе. Тек са Хегелом и Марксом у XIX веку долази до

промене традиционалног значења овог појма и раздвајања друштва и државе на две засебне и одвојене сфере. „Тиме је појединац, човек, подељен на две улоге: једну коју има у друштву као грађанин и приватна особа, и друга коју има у држави као држављанин и јавна особа.“¹ Када рашчланимо појам цивилног друштва, онда видимо да се тај појам састоји од две речи, од речи друштво и од речи цивилно. Свака од њих објашњава један аспект појма. Ако појам гледамо само с аспекта друштва, онда видимо да он у себи садржи економски елемент, у којем појединци путем тржишта успостављају међусобне односе да би задовољили своје потребе. Производња и размена добара на тржишту сачињавају ту везу која чини друштво. Тржиште је основна нит која повезује појединце у друштву и на тај начин ствара друштво као сферу у којој се грађани повезују на основу интереса. Из тог је повезивања настала јавност, најпре као облик приватне комуникације међу људима, а касније као облик друштвене, јавне комуникације, битне за заједницу. То је довело до потребе све углађенијег и цивилизиранијег комуницирања међу људима, па се тако цивилно друштво почело развијати и као "циви-лизирано" друштво. Тако је поред тржишта, које повезује појединце на основу економског интереса, основни интегративни елемент цивилног друштва, елемент који спаја појединце, постала и јавност, као скуп друштвених комуникација и социјалних веза које појединци успостављају у заједници где живе.

Поред овог економског елемента, који се односи на садржину речи друштво, постоји и онај други, који се односи на реч цивилно (грађанско), који говори о томе да је то друштво, поред друштва грађана и цивилизирано друштво. Цивилно друштво је друштво које је настало након што је природно стање превладано успостављањем цивилизираног стања. У природном стању односи међу појединцима збивају се као борба у којој се произвољно примењује сила и у којем влада закон јачег. Грађанско, цивилно стање не карактерише сила, већ уговор. У њему појединци склапају уговор којим се, поред осталог, одричу примене силе у могућим споровима.

1. ЦИВИЛНО ДРУШТВО И НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ

Цивилно друштво, које се још назива и грађанским друштвом, а понекад и још ширим појмом отворено друштво, јесте друштво грађана. Њега чинимо МИ појединци, грађани, када делујемо ненасилно, цивилизовано, толерантно и то као појединци, као припадници разних асоцијација (установа, организација, институција и група), тј. ширих удруживања већ постојећих асоцијација, с циљем уређења заједничког живота.

Оно се разликује од појма „друштва“ у ширем значењу, по томе што представља грађане који делују у јавној сфери. Дакле, није свако приватно деловање друштвено деловање, које ствара цивилно друштво, већ само оно које је усмерено на јавну ствар, које се тиче целине заједнице. То је приватно, јавно деловање за општу ствар.

Зато се каже да је цивилно друштво немилитаристичко, лаичко и цивилизовано друштво, које се уздигло до одређеног цивилиза-цијског нивоа слободних људи и које се заснива на поштовању основних људских права и грађанских слобода, толеранцији, демократској јавности, владавини права, те економском, социјалном и политичком плурализму. Цивилно друштво у том смислу разумемо као свеукупност деловања грађана и алтернативних група и организација (интересних група, невладиних организација, нових друштвених покрета), преко којих грађани врше притисак на државне установе како би се изборили за што више слободе и аутономије.

“Цивилно друштво је друштво грађана и њихових асоцијација у коме се грађанин појављује истовремено у двоструком својству: као особа, личност, индивидуа, али и као власник не само својине већ и својих цивилних права, права на слободу и учешће у јавном животу, али и права на приватни живот. Тако се унутар цивилног друштва аналитички могу разликовати три нивоа:

а) грађани као појединци, индивидуе;

---

¹ Пауновић, Ж., Цивилно друштво, у: *Цивилно друштво и невладин сектор*, Београд: Магна агенда, 2002, стр. 12.

б) удружења, односно асоцијације грађана, друштвени покрети и грађанске установе;
ц) јавност.²

При томе, најважнији актери цивилног друштва су: грађанска удружења (асоцијације), грађанске установе (институције) и друштвени покрети. Институције које су одређеном смислу у директном односу са цивилним друштвом су: породица, црква, добротворна удружења, приватни фондови, образовни систем и универзитети (у мери независности од државе), независни медији, слободна штампа и др.

Есенцијалну важност има и културна компонента цивилног друштва ("civil culture") за формирање и социјализацију фундаменталних културних вредности и одређеног модела политичке културе. Овај аспект се темељи на традиционалном становишту да је једна од најзначајнијих компоненти цивилног друштва управо етичка визија социјалне egzистенције становништва. Комплементарно наведеном је становиште о поверењу грађана у друштво (the trust in society). Дакле, појам цивилног друштва повезује грађанска права, грађанске асоцијације и јавност у одговарајући заједнички контекст.

То значи да цивилно друштво није никаква измишљотина, завера или нешто слично, већ посебна сфера која је одвојена од државе, коју сачињавају појединци, асоцијације и мреже асоцијација. Оно функционише по једној другој логици од државе и зато се говори, условно речено, о њиховој одвојености, иако су односи међу њима ипак повезани, а ту везу чини јавност. Она је посредник између сфере приватног (друштва) и сфере јавног (државе). Зато је постојање цивилног друштва основ изградње демократске, модерне државе, јер у противном, ако немамо цивилно друштво, већ ауторитарно и недемократско, не може се изградити ни демократска држава. Дакле, ако је база недемократска ни надградња не може бити демократска. Без добрих и чврстих темеља не може се изградити модерна и добра кућа. Исто тако, без отвореног и цивилног друштва нема стабилне, демократске и модерне државе. То нам најбоље показују примери земаља бившег реалног социјализма. Изградњом демократских институција, без основе у демократској политичкој култури и цивилном друштву, добили смо квазидемократске системе у којима смо имали само демократске изборе, али немамо и демократско владање. Систем и владајући режими имају демократски легитимитет јер су изабрани на изборима, али у много случајева владају недемократски и деспотски, па ове новонастале системе неки називају "диктатурама с демократским легитимитетом", где смо демократију имали само на изборима.

Поред ових појмова, у употреби је још и појам отворено друштво, који се често употребљава као синоним за цивилно друштво. Када се говори о цивилном друштву, „првенствено се мисли на једно ново, другачије друштво, друштво које представља алтернативу једном ауторитарном, затвореном друштву какво је било реалсоцијалистичко и каква су нова националистичка, настала на његовим развалинама.“³ Зато се још као синоним за цивилно друштво користи и појам отворено друштво, јер се оно не може остварити у политичким оквирима затво-рене државе. Појам отворено друштво је шири, неодређенији и флексибилнији, те се зато каже да је отворено друштво виши облик друштвеног уређења од затвореног, јер у њему постоје све врсте друштвених и људских комуникација. То је друштво толеранције и слободе кретања људи и идеја. Оно се не може свести само на један елемент који искључује све остале, као што је нпр. припадност нацији. Поред тога што смо припадници неке нације, ми смо истовремено и чланови разних установа, институција, удружења и организација. У сваком од тих облика свог деловања ми вршимо неку улогу помоћу које желимо да задовољимо неку потребу и остваримо свој одређени интерес. Тако на пример, посебан интерес и потребу имамо као чланови породице, посебно као чланови неке партије, посебно као припадници неке религије, посебно као радници у својој професији итд. Сваки од ових интереса на свој начин утиче на наш живот, а сви они заједно чине укупност наше egzистенције и постојања. У сваком случају, отворено друштво је шири појам од цивилног друштва. Отворено друштво је увек друштво које, да би било отворено, има елементе цивилног друштва, као што је цивилно

² Павловић, В., *Цивилно друштво и демократија* – II измењено издање, Београд: Службени гласник, 2006, стр. 58.

³ исто.

друштво, да би то уопште било, увек и тип отвореног, комплексног друштва. То су појмови који се надовезују и испреплићу.

Појам цивилног друштва означава један од појмова који су имали есенцијалну улогу у критици и рушењу система реалсоцијализма. То је био појам који је означавао једну врсту алтернативног друштва тада постојећем ауторитарном, реалсоцијалистичком друштву. Његова је употреба код опозиције имала значење позитивног концепта који води ка демократским променама и лека који може да излечи све болести источноевропских друштава. Код властодржаца, овај појам дуго времена је био изједначаван с буржоаским, капиталистичким друштвом, којем су придаване изразито негативне конотације. Због тога многи сматрају да је цивилно друштво смишљени пројекат Запада како би се уништило не само комунизам, него, како данашњи на-ционалисти говоре, како би се уништили и разбили словенски народи.

Цивилно (цивилизирано) друштво је у том смислу супротност војном и ратничком друштву. То је друштво које претпоставља и тражи мир. Такође, појам цивилизованости означава и подразумева и толерантно понашање, које омогућава људима да прихвате једни друге као равноправне и слободне чланове друштвеног поретка.

Општи оквир који означава цивилно друштво. Састоји се од конкретних елемената од којих су најзначајнији: Полазна и основна тачка која чини цивилно друштво је грађанин, који постоји само ако су загарантована његова права и слобода. Грађани, појединци се повезују с другим појединцима на основу властитих интереса путем тржишта. Оно настаје разменом роба, капитала, знања, информација. За њега је потребна правна држава и правни систем који ће бити гарант тих односа. Поред правне државе, суштински елемент је и владавина права која подразумева да су сви пред законима једнаки и да им сви подлежу; да су мањинама загарантована њихова права; да се правила доносе по већ установљеним принципима у оквиру демократских установа итд. Осим везе материјалних интереса, постоје и друге потребе појединаца које потичу од друштвеног плурализма – плурализма интереса (економски, социјални, политички, културни плурализам), који се успоставља на основу аутономије друштвених делатности и права и слобода човека и грађанина. То претпоставља аутономију друштва насупротив држави, аутономију различитих друштвених делова и асоцијација као што су привреда, наука, штампа, универзитет, синдикати, црква, културне институције, удружења грађана и сл. Држава је ту само да утврди најопштије оквире у виду закона којима се регулишу правила игре којих сви треба да се придржавају. У свему овоме значајну улогу има сфера јавности, у смислу отвореног политичког и економског простора, друштвених веза и комуникација, без које се не могу остварити слободна размена идеја и информација. Неопходан услов за то је постојање слободних и независних медија. Уз то потребна је и грађанска, цивилна култура, која је битна за формирање грађанина, човека с властитом свешћу и одговорношћу. За то је потребна демократска и партиципативна политичка култура, јер је само она повољна за развој цивилног друштва. Најзад деловање грађана подразумева културан дијалог, толеранцију и ненасилно решавање сукоба (преговорима и компромисима).

Невладиним, непрофитним организацијама (НВО) у свету се придаје све већи значај. Готово да нема друштвеног проблема у чије се решавање не укључују и невладине организације. Компаративна истраживања непрофитног сектора показују да ће следећа фаза развоја савремених друштава бити обележена све већим бројем укључивања ових организација у разне области друштвеног живота. Овај растући значај потврђен је бројним истраживањима која показују да јавно мњење има веће поверење према неформалним структурама него према традиционалним институцијама које представљају друштво (школе, црква, универзитети, политичке партије итд.). Због тога се о невладиним организацијама говори и као о "новим партнерима" државних институција.

Ову потребу партнерства између невладиних организација и институција у руковођењу процесом развоја признају и друга међународна тела као што су Уједињене нације, Европска унија, Светска банка, Савет Европе. Ове међународне институције имају посебна одељења и секторе за сарадњу са НВО, па чак и одређени број НВО које имају консултативни статус.⁴ Све

---

⁴ Консултативни статус при Уједињеним нацијама у оквиру Економског и социјалног савета (The Economic and Social Council) крајем 2002. године имало је 1197 НВО, а у Савету Европе 370 међународних НВО.

изразитији значај који се придаје НВО види се и кроз њихово учешће на разним конференцијама УН, Европске уније и Светске банке. Да би се чуо и њихов глас, истовремено са одржавањем конференција на државном нивоу о истим проблемима организују се и конференције представника НВО, те се тако конференције састоје од две конференције које теку паралелно (једну чине владине организације, а другу невладине) нпр.: Бечка конференција о људским правима (1993), Каирска конференција о становништву и демографском развоју (1994), Конференција у Копенхагену о друштвеном развоју (1995), Пекиншка конференција о положају жена (1995), Европска конференција о заштити животне средине (1994, 1995, 1996).

Саветодавни статус НВО у организацијама као што су УН, Савет Европе, Организација америчких држава, УНЕСКО, ОЕБС и друга регионална или специјализована међувладина тела и организације, омогућава њиховим представницима да, под одређеним условима, поднесе извештаје тим организацијама, да буду саслушани у њиховим комитетима и комисијама и да, у одређеним случајевима, утичу на циљеве тих тела.

Поједине НВО су имале значајну улогу у изради нацрта Повеље УН, и то нарочито у лобирању да се и одредбе о људским правима укључе у Повељу, као и за систем који би НВО признао чланство и правни статус пред органима УН. Резултат је био члан 71. Повеље УН, који одређује да Економски и социјални савет може да закључи потребне споразуме ради консултовања с невладиним организацијама које се баве питањима из његове надлежности. Постојање овог система је подстакло и друге међународне организације да сарађују са НВО, али је исто тако подстакло и развој нових НВО. И ОЕБС (Организација за европску безбедност и сарадњу) има свој биро преко којег сарађује са НВО, а који се зове Биро за демократске институције и људска права.

Поред нове улоге и праксе која се придаје НВО у савременом друштву и друштвена теорија настоји да кроз истраживања и анализе покаже какав значај невладине, непрофитне организације имају за развој демократске политичке културе и демократских политичких процеса, за развој цивилног друштва, за унапређење квалитета живота и решавање бројних социјалних проблема, за нови развој економских односа, за међународне политичке односе.

У источноевропским, посткомунистичким земљама разлози за јачање сектора су сасвим друге природе и, пре свега, условљени су контекстом економске и политичке трансформације ових земаља. Социјалне последице реструктурисања привреде и слаби социјални државни програми мотивисали су и покренули грађане да се сами организују. Већина истраживача, стога, говори о „поновном оживљавању“ (Daniel Siegel & Jenny Yancey: 1992), добровољних активности и цивилног друштва у земљама Централне и Источне Европе, јер су различити облици грађанског самоорганизовања, соли-дарности, помоћи и самопомоћи функционисали и пре успостављања комунистичких поредака, који су аутономију сектора потпуно угушили. Међутим, „поновно оживљавање“ непрофитног сектора и цивилног друштва у источноевропским земљама (првенствено ства-рањем покрета за промене од различитих врста невладиних организација) није само последица тих промена, већ је и њихов значајан промотер.

Из свега овога видимо да смо данас суочени са једним феноменом који постаје све важнији фактор савремених друштава и који се налази на размеђи владе, профита и породице. Зато, улога удружења грађана више није само у оном класичном значењу које су му приписивали ранији теоретичари попут Русоа, Токвила, Ласкиа, Мила или нешто новија екипа плуралиста, већ је њихов значај са политичког, међународног, социјалног и хуманитарног поља пресељен и на економско.

Поновно оживљавање непрофитног сектора и невладиних организација изазвало је и нову расправу о терминологији и појмовима који се употребљавају. У употреби су различити појмови, у зависности од земље до земље који указују и на различит обим делатности сектора, његову регулацију и слично. Због тога је немогуће једним термином обухватити све различите особине сектора. Иако многи теоретичари данас говоре о „асоцијативистичкој револуцији“, због све већег пораста и утицаја разних врста организација грађана на развој друштава, и даље постоји низ проблема везаних за одређење и дефиницију самих НВО. У употреби су разни појмови и термини који уносе доста забуне у ову, иначе, на појмовном нивоу, проблематичну друштвену појаву. У новије време у термина не може обухватити различите особине организација у овом сектору.

Постоје бројни термини који су у употреби у одређеним државама што је условљено културним, политичким и привредним развојем ових земаља. Тако се у САД овај сектор најчешће назива непрофитним сектором (*nonprofit sector*), у Енглеској добровољним сектором (*voluntary sector*), у Француској сектором социјалне економије (*economie sociale*), у Немачкој (*verein*), а у земљама у развоју невладиним организацијама (*nongovernmental organizations*). Поред ових термина, у употреби су још и термини трећи сектор (*third sector*), добротворни сектор (*charitable sector*), цивилно друштвене организације (*civil society organizations*), независни сектор (*independent sector*), сектор удруживања (*associational sector*) и сектор изузет од пореза (*tax-exempt sector*).

Ови различити термини настали су због великог броја различитих ентитета у оквиру сектора, различитих приступа у регулисању сектора, различите традиције и културе која је условила његов развој, што је онда довело и до различитих дефиниција. Лестер Саломон и Хелмут Анхеиер у својим анализама дају четири типа дефиниција које су најчешће коришћене. То су: правне, економске, функционалне и структурално-операционалне дефиниције.⁵

Правне дефиниције полазе од онога што се по „закону у земљи дефинише као непрофитна организација.“ Законом је јасно дефинисано шта јесте, а шта није непрофитни сектор, па се ове дефиниције сматрају најпрецизнијима. Правном процедуром стиче се статус организације која може примати донације ослобођене од пореза. У правном погледу ове организације углавном имају статус удружења, фондација, установа и друштва са ограниченом одговорношћу.

Економске дефиниције полазе од извора прихода организације. У овим дефиницијама се наглашава да непрофитне организације, за разлику од профитних, не постоје примарно ради остваривања профита, већ ради неке опште користи у друштву. Ипак, неке организације у оквиру непрофитног сектора зарађују део прихода и обављају одређене привредне активности, али зарађена средства не расподељују међу члановима, већ их употребљавају за програме и активности своје организације.

Функционалне дефиниције полазе од функције организације и њене мисије. По овим дефиницијама, невладине организације су приватне организације које служе јавном интересу за добробит друштва, и које имају функцију надопуне и супституције државних услуга.

Најпотпунија је структурално-операционална дефиниција, која се састоји од седам елемената који се морају имати у виду при одређивању неке организације невладином и непрофитном. Да би се нека организација сматрала непрофитном, добровољном, невладином организацијом, према овој дефиницији, она мора да испуњава следеће услове:

- да има бар донекле формалну, тј. институционализовану структуру,
- да је институционално одвојена од државе,
- да остварује непрофитну дистрибуцију средстава,
- да је самосвојна у свом унутрашњем устројству, контроли и управљању,
- да није комерцијална,
- да није примарно политички ангажована и
- да је основана уз добровољну партиципацију грађана и добровољна улагања.⁶

Ово је једна о најприхваћенијих и највише коришћених дефиниција у литератури.

Први елемент дефиниције Саломона и Анхеиера, који говори о томе да би се нешто што жели бити и назвати се организацијом могло тако и звати, оно мора да буде институционализовано и формализовано. Схватање организације је овде изведено на начин о којем је писао Макс Вебер, да су удружења и установе групе које трајно делају са неким циљем и са „рационално (плански) успостављеним порецима“. Ово је важан елемент, јер се једино по њему може повући јасна разлика и дистинкција између оног што називамо НВО и осталих облика грађанског самоорганизовања као што су иницијативе, групе и покрети. Такође, ова „институционалистичка“ дефиниција која примат даје форми, веома је значајна јер се на основу

⁵ Salamon, M., L., Anheier, K., H., *In Search of the Nonprofit Sector in Comparative Perspective – An Overview*, Indianapolis, USA: International Conference of research of Voluntary and Non-profit Organizations, 1996, стр.7.

⁶ Salamon, M., L., Anheier, K., H., исто.

ње стиче правни статус, тј. једна организација добија статус правног лица и тиме могућност да обавља разне врсте послова, али и да за њих сноси одговорност.

2. ТОЛЕРАНЦИЈА, САВРЕМЕНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ДРУШТВЕНИ ПОКРЕТИ

Све организације које делују у друштву можемо поделити на државне организације (јавни сектор) и недржавне организације (приватни сектор). Недржавне организације, које покрећу грађани на основу своје приватне иницијативе, јесу организације цивилног друштва. Све недржавне организације се деле на профитне (комер-цијалне) и непрофитне. Профитне су оне организације чије деловање има за циљ стварање профита и увећавање постојећег капитала (нпр. предузећа у приватном власништву). За разлику од њих, непрофитне су организације оне које не стварају профит, или ако га стварају, не улажу га у поновно увећање капитала, већ у друге различите добротворне и хумане циљеве (организације и удружења грађана). Непрофитне организације немају за циљ увећање капитала, чак и кад остварују неки профит. Тај профит углавном користе за рад својих организација.

Непрофитне организације може оснивати, поред самих грађана, и влада, па их зато делимо на владине (јавне) и невладине (приватне) непрофитне организације. Кад говоримо о организацијама друштва, онда се увек говори о овом другом типу непрофитних организација - невладиних. Невладине, непрофитне организације су аутономне и самосталне организације које су основале групе грађана с различитим мотивима, интересима, циљевима и потребама. То су све оне организације које нису владине (државне), иако и држава има своје организације које се баве решавањем сличних проблема, али уз помоћ државног апарата (контролом и финансирањем њихових активности). Невладине организације делују другачије од владиних. Суштину њиховог деловања чини повезивање појединаца без посредовања или контроле државе, ради остваривања неког заједничког циља или афинитета. Настају као својеврсна алтернатива решавању многобројних проблема на разним пољима људских делатности, које не успевају да реше или не решавају на задовољавајући начин постојеће државне институције и организације.

Невладине, непрофитне организације се могу поделити на организације које служе свим члановима и оне које служе само члановима одређених друштвених група. Организације које служе свим члановима друштва (јавне услужне организације) су, на пример, фондације, хуманитарне и добротворне организације, саветодавне организације, организације за пружање социјалних услуга. Организације које служе члановима специфичних група су разна професионална и стручна удружења, клубови, интересне групе, политичке партије, савези.

Деловање ових организација може бити самостално или заједно са другим организацијама, када се стварају мреже ових организација. Облици виших удруживања у оквиру којих могу деловати ове организације су координације, савези, покрети. Тек развојем оваквог мрежастог деловања мноштва организација, група и појединаца, настаје цивилно друштво.

Руководећи се различитим интересима, циљевима и потребама, људи се организују у различите врсте група, организација и удружења. У оквиру њих свака акција и деловање представља некакву кретњу, покрет, усмерен према неком циљу. Међутим, поставља се питање да ли се баш свака акција може назвати покретом? Ако не може, шта онда јесте друштвени покрет? Који су то основни елементи који неку акцију, комешање и покретање чине покретом? Појам покрет ушао је у друштвену теорију из природних наука, и то првенствено механике, где означава динамичку категорију, категорију акције и кретања. Стога је било уобичајено да се и у друштвеним наукама сва друштвена кретања и покретања маса називају друштвеним покретом. О томе сведоче и називи: национални покрет, ослободилачки покрет, револуционараи покрет, класни покрет итд. Да би се неко кретање мноштва, маса, могло назвати друштвеним покретом, потребно је испунити следеће услове, под којима неки покрет добија елемент друштвеног: Прво, покрет мора бити колективна акција, а то значи да није довољно да неки појединци нешто ураде, већ је потребно да то буду удружени појединци. Друго, то деловање мора бити добровољно и отворено за све остале који у њему желе учествовати. Треће, деловање мора бити

масовно. То се постиже укључивањем великог броја грађана у групе и организације, или пак у саме акције, а да се не припада некој организацији. Заједничко деловање великог броја појединаца, група, организација и удружења, чини мрежу деловања и чини масовност акције, што је основни елемент покрета. Дакле, покрет није институција, већ пре свега, мрежа многобројних група и појединаца који делују заједно у једном правцу ка јасно дефинисаном циљу. Четврто, свако деловање мора имати одређен став према друштвеној промени, а што је проистекло као резултат неког друштвеног конфликта који је пак настао стога што појединци и групе не могу задовољити своје потребе и остварити своје интересе. Пето, да би то деловање било успешно, потребно је да оно буде јавно, јер се једино тако може постићи масовност акције, а тиме и снага да се изврши притисак према одређеном објекту, како би се постигао одређени циљ. Шесто, то деловање мора бити спонтано, дифузно и еластично, што значи да се грађани не руководе неким крутим организацијским шемама и моделима, већ да своју акцију прилагођавају према потребама. На пример, покрет нема фиксно чланство и организацију која некоме може забранити да се у њу укључи било који грађанин. Седмо, да би покрет добио атрибут друштвени, веома је битна и чињеница да проблем који покреће мора бити друштвено значајан. Уосталом, по томе се и разликују друштвени покрети од група за притисак и интересних група, јер се сукоб који они решавају односи на друштвени проблем који се тиче целине друштва.

Постоје многобројне и разноврсне поделе друштвених покрета. Најшира подела је она која их дели на еманципаторске, који проширују поље људске слободе, и нееманципаторске, који то поље сужавају. Друга честа подела је она која се врши с обзиром на то ко су главни учесници покрета (његови социјални носиоци), па имамо верске, културне, политичке, националне и друге покрете. Трећа подела је на оне покрете који делују на локалном, регионалном, националном и интернационалном нивоу. Протеклих година, настала је још једна велика подела која све покрете дели на старе и нове друштвене покрете.

Да би се појмовно и садржински уочила дистинкција између проблема којима су се у 19. столећу бавили друштвени покрети, циљева којима су тежили, те последица које су проузроковали и оних проблема којима се ти покрети баве данас, у новије време удамаћила се и успоставила подела на старе (класичне) и нове (алтернативне) друштвене покрете. Стари покрети су карактеристични за XIX век и прву половину XX века, међу којима је најзначајнији раднички покрет. Нови друштвени покрети су настали након шездесетих година XX века, а најрепрезентативнији међу њима је еколошки покрет.⁷

Неки данашњи нови друштвени покрети су израсли из континуитета старих покрета, као што су мировни и феминистички, док се други јављају као посве нови (нпр. еколошки). Између старих и нових друштвених покрета постоје разлике. Прва разлика је у чињеници да нови друштвени покрети нису директно усмерени према власти, већ су окренути квалитету живота појединца и друштва. Друго, они немају класни карактер и аутономни су у односу на постојеће политичке партије и организације. Треће, опредељују се за ненасилне облике деловања, користе нов језик и развијају алтернативну политичку културу. Четврто, углавном немају формално и фиксно чланство, већ су отворени за све оне који се желе активирати и укључити у њихово деловање.

Заједнички именитељ свих нових друштвених покрета је страх, доживљај кризе, губитак животних перспектива, забринутост за будућност.

На тај начин су нови друштвени покрети преусмерили и про-ширили подручје свог деловања са политичке власти и процеса производње и расподеле на залагање и деловање за другачији, бољи квалитет живота. Самим тиме они представљају и нови тип политичког деловања. То значи да они никако нису лишени политичке димензије, нису аполитични, јер они ипак желе утицати на центре политичког одлучивања како би могли извести неку промену и остварити свој циљ, али је та политичност, која није директно усмерена на заузимање власти, сасвим нова врста политичности. Свако организовано деловање у заједници и друштву, које има за циљ да се живот у заједници учини бољим и квалитетнијим, не може а да не буде политичко. Јасно, овде се мисли на значење појма политике у једном ширем значењу, од оног које се тиче само власти и владања. Политика се тумачи као брига за опште добро заједнице у

⁷ Нешковић, С., Социологија, Факултет заштите на раду, Ниш, 2011, стр. 211.

којој се живи, као настојање да се уреди заједнички живот људи. Тек таквим активним укључењем у заједницу појединци постају њени грађани. Није политика само борба за власт и владање. То је једно ограничено, предмодерно схватање политике. Нови друштвени покрети су управо они актери који носе са собом нови вид политичког деловања и тиме битно доприносе демократизацији друштва и државе.

Њих се још често назива и алтернативним, јер доводе у питање многе досадашње обрасце понашања и нуде другачији систем вредности - алтернативу. Међу њима су најзначајнији: еколошки, мировни, феминистички, који су нагло ојачали седамдесетих година, упоредо са ширином и дубином нарастања кризе. Поред њих ту је још мноштво разних других покрета, као што су: покрети за људска права, покрети потрошача, неорелигијски покрети, покрети за здрав живот итд.

Толеранција или трпљење означава став према којем се у свакодневном заједничком животу понашамо тако да отрпимо штету коју нам наносе други појединци или групе својим деловањем или пак исказаним мишљењем. То чинимо стога што желимо да, у име неких виших циљева заједничког живота, одустанемо од насилног онемогућавања свих оних који нам наносе штету.

Толерантан може бити само онај појединац или група која има могућност располагања силом, па у име неких виших вредности може од ње, по својој слободној вољи, да одустане, тј. да пристане на трпљење. Ако те снаге и силе нема, ако нема моћи да нанесе штету моћнијем, онда се не може говорити о толерисању других, јер онај који је немоћан не може ни да толерише. Немоћни се не толеришу већ само игноришу. У модерном друштву, држава је та која има монопол легалне и легитимне примене силе у строго законски прописаним оквима, преко којих не сме прелазити. Управо зато што располаже највећом могућношћу примене силе, она је одлучујући субјекат толеранције. У том политичком значењу, толеранција је одустајање од примене средстава државне принуде против исказаног мишљења и деловања појединаца и група, иако она одступају од преовладавајућег уверења и система вредности.

Због тога се толеранција сматра једним од начина промицања и јемства слободе онога чије се мишљење и деловање толерише, јер се полази од става да, иако се с њим не слажемо и на неки начин нам наноси штету, ми му ипак дајемо за право да то мишљење изнесе и да делује по свом властитом нахођењу. На тај начин слобода постаје највиша вредност неког друштва, а тиме и толеранција, као врлина заједничког живота, која онда постаје начело поступања у свим сферама живота у заједници (економији, култури, спорту, политици).

Међутим, ту се појављује проблем. Да ли тај коме ми дајемо слободу мишљења и деловање исту такву слободу даје нама? Ако је неко толерантан према другоме и другима, онда он то исто очекује и од њих, да буду толерантни и они према њему. То је услов да се изгради здраво и толерантно друштво. У противном, ако је само једна страна толерантна, а друга није, онда смо на нивоу "владавине силе", права јачега и потчињавања. Ово је једно кључно питање и проблем толеранције, који се још назива и њеним парадоксом, а који се може укратко свести на питање: да ли треба бити толерантан према ономе ко није толерантан?

Због тога је толеранција као став и политичко понашање могућа једино према оним уверењима, мишљењима и деловањима која једнакост и слободу признају као права свих чланова заједнице и не смерају њиховом насилном укидању. Отуда и заговорници толеранције признају оправданост нетолерантног понашања према насилницима. Овај парадокс толеранције Карл Попер је образложио као нешто што се мора прихватити као једино могуће, јер би одустајање од насиља спрам насилника или заговорника насиља, значило одустати од слободе, једнакости и праведности као темељних вредности заједнице. То значи да се не може толерисати она врста нетолеранције која прераста у насиље.

3. ФЕНОМЕН ЉУДСКИХ ПРАВА

Основна људска права или, другачије речено, права човека и држављанина, представљају она права која припадају свим људским бићима једнако, управо зато што су људска бића. Установљавањем и гарантовањем ових права, политичка заједница (држава), омогућава заштиту појединаца и њихову слободу деловања. Слобода се огледа у чињеници да

појединац зна која су му права (тј. шта сме, а шта не сме чинити у свом деловању), да има могућност да их користи, као и која је граница те слободе (докле сме да се протеже такво деловање а да не угрожава исто такво деловање другог појединца).⁸

Лична или цивилна права настају у XVI и XVII веку, као основна права из којих касније започиње развој свих других слобода и права. То су: право на живот, слободу, власништво, на властиту срећу и слободу савести и вероисповести, слободу кретања и настањивања и сл. Ова права значе слободу од државне власти, те се стога још називају и слободама. Скуп ових права представља темељ природних права, која су темељ сваког поретка који жели бити демократски. То су природна права стога што припадају сваком човеку као човеку и претходе сваком поретку. Њих свака држава мора омогућавати и штитити, а она држава која то не чини је антицивизацијска и нехумана, јер онемогућава појединца да живи као достојанствено људско биће. Тек на основу постојања ових права, појединац уистину постаје људско биће и човек. Главна политичка институција, према којој се формирају и на коју се ослањају ова цивилна права јесте суд, који та права штити уз помоћ закона и устава.

Политичка права настају у првој половини XIX века, у време грађанских револуција. Признавање ових права ишло је много теже него признавање општих цивилних права. То је зато што су ова права усмерена на политичку власт (изборе и формирање власти, утицај на парламенте и сл.). Због тога је владајућа грађанска класа врло опрезно и тешко признавала проширивање тих права на широк круг грађана. Тек уз велике борбе и револуције, круг политичких права је проширен с једног уског дела грађанства. Дакле, политичке слободе и права су дуго времена биле тек делимично признате за све грађане, јер се тиме власт штитила од утицаја ширих маса. Тако су, на пример, пуна политичка права (пуно активно и пасивно бирачко право - право грађана да бирају и буду бирани) имале само поједине категорије становништва. Касније је то право проширено на све пунолетне грађане. Такође и круг права је проширен, па поред бирачког права обухвата: слободу савести и мишљења, слободу говора и јавног иступања, слободу штампе, слободу политичког, синдикалног и другог удруживања и деловања, право на јавну критику државних органа и функционера.

Политичка права су права појединца на демократију. Посредством тих права грађани учествују у стварању државне воље и у изражавању свог мишљења о јавним пословима. Овим политичким правима човек постаје грађанин, припадник заједнице, јер има могућност да о тој заједници активно брине и одлучује. Човек постаје субјектом те заједнице, а тиме стиче и свој грађански статус. Тек тада он може да учествује у стварању цивилног друштва, али и не мора. Ако човек та права не користи и не примењује, без обзира на разлоге, онда он не постаје грађанин. Управо се ту најбоље може објаснити разлика између цивилног живота и цивилног друштва. Човек живи у друштву неки свој лични, цивилни живот, а да ни мало не брине за заједницу и за општи интерес. Њега не интересује шта се збива у друштву, нити настоји да своја права оствари. У том случају се не може говорити о грађанину, а ни о цивилном друштву.

Социјално-економска права су проишлаго из промене улоге државе, која није више само политичка и правна установа, већ и социјална и културна заједница, која интервенише у привредном животу како би заштитила привредно и економски слабије. Захтеви за проширивањем права са политичких на економска и социјална настали су под утицајем организованог радничког покрета у XIX и XX веку. Економска права су: право власништва, право наслеђивања, право на ограничено радно време, на заштиту на раду, на социјално осигурање запослених, право на штрајк. Социјална права су: право на заштиту здравља, право на школовање, право инвалида на заштиту и материјално обезбеђење, право на заштиту мајке, детета и породице.

Нова људска права су четврта генерација слобода и права, која се развила под деловањем нових цивилизацијских чинилаца и проблема. Ова нова права се надопуњују на она већ поменута. Та нова права су, на пример, еколошка права (право човека на здраву животну средину), право на самоуправљање и партиципацију, право на културу и језик. Ту је још и низ

---

⁸ Развој основних људских права и слобода одвијао се кроз неколико фаза које су се надовезивале једна на другу и из којих су настале четири генерације слобода и права. Најпре настају лична или тзв. цивилна права, затим другу генерацију чине политичка права, трећу социјална и четврту „нова људска права“.

других нових права, као што су право на заједницу, слобода од манипулација, право на заштиту приватности (лични подаци који се налазе у полицији, банкама, здравственим установама) и сл.

Права и слободе уживају сви људи, самим тиме што су људска бића, а то значи без обзира на то да ли су држављани дотичне земље (то се односи на личне слободе и цивилна права). Насупрот томе, нека друга права и слободе уживају само држављани дотичне државе (нпр. политичке слободе и права у виду бирачког права).

Поред ових побројаних индивидуалних људских права, постоје и колективна људска права. То су права националних мањина и етничких група, која се обезбеђују ради очувања њиховог националног идентитета и самобитности, а односе се на очување, развој и изражавање њихове етничке, културне, језичке и друге посебности, као и на употребу националних симбола.

Људска права су инструмент ограничавања државне власти, која ова не сме да прекорачи. То су слободе отпора држави. У демократској теорији и демократским друштвима, основна људска права се означавају као она граница коју власт не сме да прекорачи, ако хоће да буде демократска. Она су општи оквир система у оквиру којег свака власт мора подесити своје деловање, и не може самовољно та да сужава или шири та права, већ од њих, као природно задатих, мора полазити. Људска права су преддржавна и предуставна категорија, коју не може одређивати ни једна партија, власт, или држава, а поготово не једна особа (владар). Људска права се не могу и не смеју давати, поклањати или одузимати. Она су природна права која претходе сваком поретку, те их као таква сваки поредак мора јамчити и штитити, и то не само од других људи који их могу угрозити, већ и од саме државе.

Напуштајући породични круг и сферу интимности, човек се укључује у друштво, где постаје грађанин, али само ако су испуњени неки услови. Постоји неколико значења овог појма. Уобичајено је да се појмом грађанина означава припадник једне државе, њен држављанин или поданик који је у њеној правној надлежности. Такође, веома често, овај се појам користи када се говори о човеку који живи у граду, урбаној средини коју обележава урбани начин живота и градска култура. Осим тога, грађанин још означава и припадника одређене грађанске класе у односу на припадника друге класе, на пример радничке. Ипак, најчешће се појам грађанина употребљава у значењу које је садржано у појму држављанина, као ознака за припадника одређене организациона политичке заједнице у којој се утврђују и обезбеђују сви битни услови заједничког живота и односа међу људима. У овом случају својство грађанина је одређено његовим политичким положајем у друштву којег има на основу укупно датих слобода, права и дужности, које ужива у оквиру дотичне политичке заједнице. По овом тумачењу, грађанин је само онај појединац који је носилац одређених права и дужности. Појединац, грађанин је тако схваћен као политички субјект који брине за заједницу у којој живи.

„У најопштијем смислу, грађанин (појединац) је човек са одређеним кругом права и дужности који му се признају у оквим друштвено-политичке заједнице за коју је везан релативно трајним припадањем.“⁹ Грађанин је ознака за човека који делује и живи у цивилином/грађанском друштву, у коме се брине за задовољење својих индивидуалних (појединачних) материјалних и других потреба, али и потреба друштва. Он је зато, пре свега, одређен својим интересом који настоји остварити као људско биће са свим својим особинама. Односи међу грађанима се на тај начин заснивају као интересни односи и збивају се изван породичног, интимног круга. Основ тога односа постаје на једној страни тржиште, на којем се размењују капитал и робе, а на другој јавност, која омогућава размену идеја и друштвену комуникацију. Мрежа оваквих односа, који се међусобно испреплићу, чини друштвене односе и друштво. Да би се то могло остварити за све грађане једнако, свима њима се морају јамчити иста права. Она се у овом случају јамче и гарантују уставом и законима (грађанским и привредним правом).

Међутим, да би неки појединац био грађанин и достигао статус грађанина, није довољно да он има зајамчена права и слободе које му као људском бићу припадају, већ је потребно да он та права и користи. И поред најбољих намера и циљева, било појединаца, било државе, његова права могу бити угрожена, као и права осталих чланова политичке заједнице у

⁹ Нешковић, С., Социологија – основне категорије и постмодерно друштво, ВПШ Чачак, Београд, стр. 218 – 231.

којој живи. Ако се појединац сам не ангажује на заштити својих права и права других, већ трпи њихово кршење, он није грађанин, већ поданик. Појединац добија статус грађанина само онда ако су му правним системом загарантована права и слобода, и само онда ако их он примењује. То значи да појам грађанина подразумева активног појединца, припадника друштва, који се брине за заједницу у којој живи, који учествује у јавном животу. Тек је овакав појединац, који има статус грађанина, основни актер цивилног друштва. Без тога нема грађанина, а ни цивилног друштва.

Упркос томе што постоје међународне и државне одредбе о заштити људских права, стварно стање људских права и њихова примена у пракси показују да су честа њихова кршења. Гажењем човекових права и слобода, власт врши узурпацију на коју је дозвољено узвратити „отпором угњетавању“, као што су то говорили велики мислиоци Џон Лок (John Locke) и Жан-Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau) и како је то прокламовала Француска револуција (1789) „Декларацијом права човека и грађанина“. „Посредством и ангажовањем Уједињених нација, 1948. године донета је Универзална декларација о правима човека што је потврдило висок степен достигнутих слобода и права људи у свету.“¹⁰

ЗАКЉУЧАК

Термин цивилно друштво за многе је и дан данас права непознаница. У јавности је доста увређено мишљење даје овај појам измишљотина страног света, да се иза његовог имена крије смишљена завера новог светског поретка или, пак, да представља ко зна још какву опасност за нашу земљу и народ. Наравно, има и оних грађана, који не мисле да тај појам представља некакву заверу или измишљотину, али исто тако, због тога што не знају његово значење, на његову употребу гледају с неверицом и подозрењем. Многи се питају шта тај појам значи и какве су то државе у којима постоји цивилно друштво, али тешко да ће у домаћој јавности наићи на нека популарна објашњења, осим научно теоријских анализа.

Невладине организације имају велики значај у социјалној политици развијених земаља, јер савремена, гломазна држава не може да задовољи све потребе грађана, па многе своје програме пребацује на непрофитни, невладин сектор, где се они ефикасније решавају. На тај начин непрофитни, невладин сектор, постаје алтернатива и нови партнер (али не и конкурент) државном сектору у ком се људи у кризним ситуацијама ослањају на властите снаге. Због тога се о невладином, непрофитном сектору говори и као о трећем сектору, који се налази између државе и тржишта с једне стране и породице с друге стране. Осим тога, значај ових спонтаних удруживања грађана у решавању разних приватних, групних и друштвених проблема је и у томе што се ствара мрежа односа независних од државе који чине цивилно друштво и који, истовремено, повећавају партиципацију грађана и њихову одговорност за себе и друштво у ком живе.

Разлози за овакав нагли раст нових облика непрофитног организовања, акција и програма грађана, релативно или потпуно независних од државе су многоструки, а најчешће се доводе у везу са кризом државе благостања, кризом друштвеног развоја, еколошком кризом и кризом савремене породице.

Појединац се у свакодневном животу појављује у више разних улога, па се због тога говори о тројном одређењу људске личности, и то као човека, грађанина и држављанина. Човек је одређен својим природним особинама и везама које су карактеристичне за све припаднике људског рода. Најзначајније међу њима су породичне, које су лична ствар дотичног појединца и његових најближих припадника. Зато их називамо интимним везама, а тај део живота је назван интимном сфером. У тој сфери човек опстаје и у њој он ступа у односе који су засновани искључиво на сродству (родбинским везама) или на личном избору (нпр. слободан избор брачног друга, пријатеља). На том нивоу, који се најчешће формира као породица, човек задовољава своје примарне потребе за другим људима. У породици сваки човек још као дете прође кроз основне процесе социјализације, тј. процесе навикавања на живот с другим људима, живот у друштву и заједници.

---

¹⁰ Нешковић, С., Ограничени суверенитет, Висока пословна школа, Чачак; Центар за стратешка истраживања националне безбедности – ЦЕСНА Б, Београд, 2007, стр. 224.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нешковић, С., Ограничени суверенитет, Висока пословна школа, Чачак; Београд: Центар за стратешка истраживања националне безбедности – ЦЕСНА Б, 2007.
2. Нешковић, С., Социологија – основне категорије и подмодерно друштво, ВПШ Чачак, Београд, 2011.
3. Нешковић, С., Социологија, Ниш: Факултет заштите на раду, 2011.
4. Павловић, В., *Цивилно друштво и демократија* – II измењено издање, Београд: Службени гласник, 2006.
5. Пауновић, Ж., Цивилно друштво, у: *Цивилно друштво и невладин сектор*, Београд: Магна агенда, 2002.
6. Salamon, M., L., Anheier, K., H., *In Search of the Nonprofit Sector in Comparative Perspective – An Overview*, Indianapolis, USA: International Conference of research of Voluntary and Non-profit Organizations, 1996.

ЛИДЕРСТВО И ЛИДЕРСКЕ ФУНКЦИЈЕ: ИНТЕРПЕРСОНАЛНИ ОДНОСИ КРОЗ ДИЈАЛОГ И ТОЛЕРАНЦИЈУ¹

доц. др Срђан Никезић*
проф. др Драган Батавељић**

Прегледни рад

УДК 005.322+316.46]:316.334.3

Абстракт: *Окружење делује на организацију (и лидерство) директно или индиректно, конструктивно или деструктивно, посебно у условима узајамних интеракција окружења са лидером и његовим следбеницима у организацији. Лидерство и следбеништво чине комплексну и узајамну интеракцију између лидера и следбеника. Она се заснива на интерперсоналним односима кроз дијалог и толеранцију. Окружење представља стални изазов, као динамичка категорија за лидера, његове следбенике и организацију у целини. Организација мора да респектује дејство динамичког окружења и да на време уочи варијабле које изазивају дубоке промене. Уколико то не чини, имаће тешкоће да оствари планиране циљеве и могућност за даљи развој. Ово ће се испољити пре свега приликом продаје и услуга, сервисирање обавеза, одржавања капацитета и запослености на високом нивоу. Дисонантни односи организације и екстерног окружења, резултат су, пре свега, неприлагођености друштвено-економског система у коме егзистира организација, отвореном светском тржишту и његовим правилима игре. Лидерска улога, и на нивоу организације, и на нивоу друштвено-економског система, од пресудног је значаја за адаптацију на окружење, и спречавање урушавања укупне структуре организације. Дисонантни односи организације и друштвено-економског система са екстерним окружењем (светским тржиштем) доводе до пада економске ефикасности, дисфункционалних ефеката структуре и нерационалног понашања. Лидер правилном апликацијом лидерских функција у организационој структури, у којој преовладава приступ **међусобне размене** између лидера и његових следбеника, која приближава њихове ставове, омогућава да се односи организације, а посредно и целокупног друштвено-економског система и окружења доведу до виших или стабилних економских ефеката, стабилне структуре, рационалног понашања и релаксираних климе и културе.*

Кључне речи: *лидерство, лидерске функције, следбеници, толеранција и дијалог, организација и турбулентно окружење.*

* Доцент Природно-математичког факултета у Крагујевцу и Државног Универзитета у Новом Пазару.

** Ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Крагујевцу и на Високој здравствено-санитарној школи струковних студија, ВИСАН, Београд.

¹ Рад представља део истраживања на пројекту 41010 који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

LEADERSHIP AND LEADERSHIP FUNCTIONS: INTERPERSONAL RELATIONS THROUGH DIALOGUE AND TOLERANCE

Abstract: *The environment affects the organization (and leadership) directly or indirectly, constructively or destructively, especially in terms of mutual interaction of the environment with the leader and his followers in the organization. Leadership and succession represent a complex and mutual interaction between leaders and followers. It is based on interpersonal relations through dialogue and tolerance. The environment is a continuing challenge, as a dynamic category for the leader, his followers and the organization as a whole. The organization has to respect the effect of the changing environment and timely notice variables that cause profound changes. If it does not do that it will have difficulties in achieving planned goals and an opportunity for further development. This will be expressed primarily in sales and services, service obligations, maintaining the capacity and employment at high level. Dissonant relations of the organization and external environment are primarily the result of unadjusted socio-economic system in which the organization exists, the open world market and its game rules. The leadership role, at the organizational and of socio-economic system level, is crucial for the adaptation to the environment and prevention of total collapse of the organization structure. Dissonant relations of the organization and socio-economic system with the external environment (world market) lead to a drop in economic efficiency, dysfunctional effects of the structure and irrational behavior. The leader with a correct application of leadership functions in the organizational structure, in which the predominant approach of **mutual exchange** between the leader and his followers is present, makes sure that the organizational relations, and directly the entire socio-economic system in the environment are brought to higher and stable economic effects, stable structure, rational behavior and relaxed environment and culture.*

Key words: *leadership, leadership functions, followers, tolerance and dialogue, organizations and turbulent environment.*

Значај и задаци лидерства

Лидерство предстваља кључ за успешно пословање и ефикасност у организацијама. Супериорне перформансе предузећа могу се остварити само са лидерима који имају способности и вештине да одговоре на изазове окружења, које није увек благоданско понашање према организацији, јер тржиште представља стални изазов конкурентске компетитивности.

Лидерство (вођство) постаје, у задњим годинама XX века и почетком XXI века најдинамичнији процес у организацијама и у широј друштвено-економској заједници. Лидерство је процес који подразумева двосмерни ток, односно повратну спрегу између лидера, његовог утицаја и следбеника који тај утицај прихватају. Лидери утичу на понашање следбеника, али исто тако и следбеници активно мењају његово понашање и ставове. Моћ лидера је могућа само у срединама у којима је он прихваћен. Лидерство као процес имплицитно подразумева постојање утицаја на следбенике који прихватају лидерску функцију.

Лидерство се као облик управљања понашањем људи у савременим организацијама појавило као одговор на изазове средине. Што су изазови већи, већа је и потреба за

лидерством. Менаџери, на жалост, не схватајући сву одговорност за функционисање компанија на тржишту и значаја доброг функционисања за развој и раст привреде, као материјалне базе, потпуно су урушили светску привреду, доводећи је пред врата банкрота. Њихова неодговорност и бахатост, посебно топ менаџмента великих компанија и банака, исплаћивање енормних бонуса у годинама када су им компаније и банке радиле са губитцима, не давања истинитих годишњих извештаја пословања и девастација целокупних грана привреде, могу се мерити само са декаденцијом задњих стотинак година пропасти западног Римског царства.

Све се то пренело, вишеструко мултипликовано, на слабашне привреде и недограђене друштвено-економске системе у земљама у транзицији, али у много већој мери. Глобализација је своје негативне ефекте квалитативно и квантитативно дистрибуирала у земљи у развоју, стварајући од њих девестиране терене за промоцију „слободног тржишта“ Милтона Фридмана² и његове монетаристичке чикашке економске школе.³

Добитница Нобелове награде за економију, Елинор Остром, целог живота у својим научним радовима покушавала је да не раздваја приватно од заједничког власништва, сматрајући да заједничко власништво омогућава постојање приватног.⁴ Госпођа Остром није се бавила само теоријом него и истраживањем и праксом. Доказала је да људи по природи нису себични и не уништавају државну имовину, већ традиционалне заједнице квалитетно и ефикасно одржавају заједничко власништво, заштиту природних ресурса и научне мреже.⁵ Деструкције настају приликом приватизације када власници не воде интересе о еколошким факторима и потребама других људи. Доказала је на конкретним примерима да лидери у јавним предузећима више користе држави, него менаџери у мултинационалним компанијама. Као пример наведене су поште САД, затим делови железнице и делови војне индустрије.⁶ Квалитет услуга и производа, показала су истраживања, далеко је већи у државним, односно јавним предузећима, него у мултинационалним компанијама.⁷

Промене тржишне структуре, развој технологије, диверсификација радне снаге, честе промене организационе структуре, појава нових послова и проблема утицали су на промену односа према људским потенцијалима у организацији, на потребу успостављања нових образаца у интерним односима и брисање оштре границе између надређених и подређених. Значај лидера и функција лидерства у оваквим турбулентним условима у окружењу изградиле су код запослених свест да само успешно вођство може да одговори на ове изазове који су постали релевантан чинилац понашања у новом времену. Само они руководиоци, који су способни да разумеју себе, остале појединце, чланове групе и

---

² Milton Friedman: Capitalism and Freedom, University of Chicago Press, 1982.

³ Milton Friedman, Rose Friedman: Free to Choose: A Personal Statement, Mariner Books, 1990.

⁴ Elinor Ostrom: Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action, Cambridge University Press, 1990.

⁵ Elinor Ostrom: Understanding Institutional Diversity, Princeton University Press, 2012.

⁶ Elinor Ostrom: The Drama of the Commons, Commission on Behavioral and Social Sciences, Washington DC, 2002.

⁷ Срђан Никезић: Савремене теорије и модели лидерства- бихејвиористички прилаз концепт подељеног вођства и виртуелно лидерство, XIII научно-стручни скуп „СИСТЕМ КВАЛИТЕТА УСЛОВ ЗА УСПЕШНО ПОСЛОВАЊЕ И КОНКУРЕНТНОСТ“, Асоцијација за квалитет и стандардизацију Србије, Унија послодавца Србије и Факултет за индустријски менаџмент, Врњачка Бања, 2011.

организацију у целини, као и захтеве окружења, могу се трансформисати у успешне лидере.⁸

Појам лидерства је за науку постао интригантан тек 80-их година прошлог века, а у контексту менаџмента и теорије организације. Једну од првих, свеобухватних дефиниција лидерства дао је James MacGregor Burns 1978. По њему, „лидерство се дешава у ситуацији када појединац мобилише институционалне, политичке, економске, психолошке и друге ресурсе како би побудио, ангажовао и задовољио мотиве следбеника“.⁹ Исте године, Katz и Kahn, дефинишу лидерство као „додатно утицај изнад механичко-оперативних рутинских директива у организацији“.¹⁰ Rauch и Behling (1984) су лидерство дефинисали као „процес утицаја на активности организоване групе ка остварењу циља“.¹¹ Jacobs и Jaques, су 1990 лидерство дефинисали полазећи од уложеног напора за остваривање циља као „процес улагања заједничког добровољног напора за постизање колективног циља“.¹² Hosking је лидерство посматрао са становишта доприноса друштву, лидере као носиоце позитивних друштвених процеса, „лидери су они који чине ефикасне доприносе друштвеном поретку, јер се то од њих и очекује да ураде“.¹³

Полазећи од наведених дефиниција о лидерству, а и других које су дате у трагању науке за суштинским појмом лидерства можемо да констатујемо да је лидерство: "процес инспирисања запослених (следбеника) да вредно раде на остваривању дефинисаних и важних задатака и дугорочних циљева у организацији, партији или држави".

Тумачење суштине садржаја процеса лидерства претежно се ослања на методе и технике утицаја вође на своје сараднике. Оно што је у том међусобном односу кључно је да се овај процес одвија без примене принуде, што лидера диференцира од диктатора, главара и менаџера. Диктатор постиже да други раде оно што се од њих захтева користећи физичку силу или претњу, док лидер не користи овакве мере. Суштину лидерства чини ослањање на позитивни однос и узајамна осећања између лидера и следбеника, односно, следбеници прихватају утицај лидера зато што га воле и цене, поштују, диве му се и идентификују се са њим, а не због положаја из кога произилази званични ауторитет.¹⁴

Лидерски задаци произилазе из саме суштине лидерске функције. Неки од њих имају стратешки значај и присутни су у готово свим лидерским односима. Они су неизбежни и константни у примени лидерске компетенције. John Gardner истиче девет задатака које обављају лидери:

Постављање циљева. Лидер поставља визију како би следбеницима омогућио најефикаснији начин остваривања задатих циљева, што изискује потребу опсежног истраживања у решавању проблема.

⁸ Живадин Стефановић, Мирјана Петковић, Живко Костић, Војислав Коларић: Организација предузећа, Економски факултет, Београд, 1997.

⁹ James MacGregor Burns: Leadership, Harper & Row, 1978.

¹⁰ Daniel Katz, Robert Kahn, The Social Psychology of Organizations, John Wiley, New York, 1978.

¹¹ C. F. Rauch, O. Behling: Functionalism: Basis for an alternative approach to the study of leadership. In J. G. Hunt, D. M. Hisking, C. A. Schriesheim and R. Stewart (Eds.), *Leaders and managers: International perspectives on managerial behavior and leadership*. Elmsford, NY: Pergamon Press, 1984. стр. 45-62.

¹² Owen Jacobs, Eliot Jaques: Military executive leadership. In K. E. Clark and M.B. Clark (Eds.), *Measures of leadership*. West Orange, NY: Leadership Library of America, 1990, стр. 281-295.

¹³ Dian Hosking: Organizing, leadership and skillful process, *Journal of Management Studies*, 1988, Vol. 25 Issue 2, стр. 147-166.

¹⁴ Добривоје Михаиловић, Слободан Ристић, Лидерске компетенције, Факултет организационих наука Београд, 2011, стр. 74.

Афирмација заједничких вредности. Следбеници и лидер морају да имају заједничке ставове о исправном или погрешном, бољем или лошијем, квалитетном или неквалитетном начину промовисања заједничких вредности. Не постоји неутралност у дефинисању таквих идеја. Проток времена често може да угрози примену утврђених вредности. Процес афирмације заједничких вредности мора бити динамичан, виталан и снажан процес. То је посебна врста обнове у организацији када се вредности из традиције организације прилагођавају новом, холистичком приступу стварности.

Мотивација следбеника. Мотивисање запослених трајни је задатак лидера, и врло је често везано за статистичке податке и техничка питања. Поред рационалних података (статистике и бројева) у решавање проблема треба да буде укључена емпатија и интуиција. Треба размишљати рационално и емотивно. Срцем и умом.

Организација. За постојано лидерство неопходна је базираност у организацији. Гарднер идентификује пет (5) широких активности у области управљања организацијом:

- планирање и постављање приоритета и формулисање политике усмерене ка остваривању циљева;
- организовање изградња институција: пројектовање структуре и процеса;
- вођење система функционисања: лидер председава „основним пословима“ који су укључени у остваривању заједничких циљева;
- агенда подешавања и доношење одлука: графикони за састанке у вези остваривања заједничких циљева;
- спречавање интерперсоналних сукоба који могу блокирати напредак.

Постизање јединства. Три су основне ствари које чине функционално „јединство“ и намећу се као задатак лидера:

- избегавање и смањење могућих сукоба и суочавање са поларизацијом у међусобним односима међу групама;
- изградња заједничке перспективе;
- изградња јединства руководства и међусобног поверења.

Ефикасно социјално функционисање лидерства и друштва зависи од поверења, јер људи треба убедити да следе одређена правила, обичаје и да се понашају са неком предвидљивошћу. Први услов лидера је да они имају способност да инспиришу поверење у себе, код својих следбеника.

Комуникација. Лидер, да би био ефикасан, мора да нађе одговарајуће речи да убеди људе у чему је проблем, зашто морају да ураде одређене ствари иако их оне фрустрирају. Ефективно објашњавајући своје захтеве лидер мора да буде јасан и елоквентан, зато је потребно да лидер стално учи. За добар пример употребе ефективног комуникационог микса, Gardner наводи други инаугурални говор америчког председника Abraham Lincoln-a.

Коришћење симбола. Већина креативних лидера се обраћа индиректно, кроз симболични производ који креира, док се већина политичких лидера обраћа директно публици. Директно обраћање је ризикантније, али, посебно у кратком року, може да буде

ефикасније и ефективније. Лидери симболизују колективни идентитет и континуитет групе. Они често користе могућност да служе као свечани колективни глас у групи.

Представљање организације. Лидер је представник следбеника, односно групе у својим односима са окружењем. То је значајан задатак лидера: у процесу преговарања брани институционални интегритет организације, у односима са јавношћу са екстерним системима повећава дигнитет организације. Дугорочна потреба, задатак и циљ лидера је да не смањује, већ повећава своју улогу у контактима са спољним заступањем организације у најширем контексту, и да делује у складу са тим.

Процес обнове. Лидери требају да подстакну процесе обнове старих вредности, веровања и културе, користећи старе пароле, али, под условом, да те старе циљеве могу прилагодити будућности. Континуитет мора да постоји. Свет се мења узнемиравајућом брзином, често су стари путеви блокирани, а стара решења више не решавају ништа. Када организација сматра да је потребна инфузија нових талената, решење није само ново запошљавање, јер највећи неискоришћени резервоари талената су већ регрутовани у организацији, али су након тога занемарени. Најбржи пут ка обнови је ангажовање, већ постојећих, неискоришћених људских ресурса. То је истовремено и решење проблема одржавања организације која одговара и лидеру и људима који већ раде у организацији. То је, такође, сатисфакција за запослене који нису имали поверења у себе, престали су да уче и изгубили овлашћења.¹⁵

На крају, треба поменути да лидери као и државе пролазе кроз процес транзиције, трансформишући се у процесу когнитивног приступа организацији и окружењу. На слици број 1 приказан је модел „транзиције“ елемената трансакционог стила лидерства у трансформациони стил.

Слика 1: Модел промене лидерских садржаја¹⁶

Функционална дистинкција појмова лидерства и менаџмента

¹⁵ John Gardner, On Leadership, Free Press, 1993, стр. 11-22.

¹⁶ Srdan Nikezić, Savo Marković, Transformational leadership as a factor profound changes, 11th International Conference „RESEARCH AND DEVELOPMENT IN MECHANICAL INDUSTRY“ RaDMI 2011, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Sokobanja, Serbia, 2011. Видети: Срђан Никеџић: Увод у организацију и менаџмент, Државни универзитет у Новом Пазару, 2009, стр. 213.

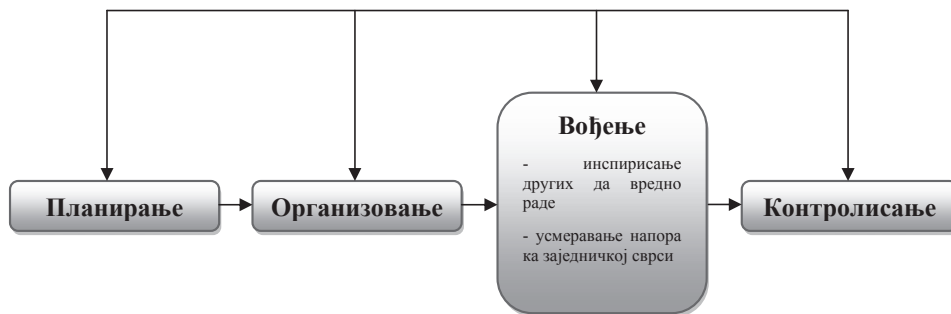
Успех у усмеравању људи према планираним циљевима зависи од активности менаџера и њихове способности да искористе расположиве ресурсе, скуп активности који обавља менаџер назива се функција (е). Функција има више, а то су¹⁷:

- ❖ планирање,
- ❖ организовање,
- ❖ вођење (лидерство) и
- ❖ контрола.

Менаџмент мора да планира све активности, акције, одлуке, намере и одустајање од намера. Организовање се успоставља ред и ствара стање (организација) у коме су идентификовани дефинисани задаци сваког појединца и организационог дела. Организовањем се врши подела послова и стварају обавезе за њихово извршавање. Код вођења лидерства у менаџменту приоритет се даје мотивисању запослених које треба да каналише радне потенцијале запослених према послу и циљевима предузећа. Успех зависи од висине зараде, могућности напредовања и пријатности на раду. Поред тога психо-социјални, образовни, културни, верски и други моменти играју значајну улогу у постицању запослених на ефективан рад. Формирање организационе климе и културе условљено је факторима опште друштвене природе, укључујући у то наслеђе, погледе на свет и различите вредносне критеријуме.

Контролом се утврђују резултати, степен остварења у односу на планиране величине.¹⁸

На слици број 2, приказана су четири значајне функције менаџмента.

Слика 2: Лидерство и друге функције менаџмента¹⁹

Већ код Schermerhorn-a имамо еволуцију у поимању функција менаџмента. Видимо да лидерство дефинише као најзначајнију менаџерску функцију. Међутим, већ тада, када је он објавио пето издање своје књиге о менаџменту, лидерство је постало доминантно у целом дискурсу функција у организацији, добијајући на све већем значају. Чак је и Schermerhorn, под утицајем Hersey-a, ревидирао своје ставове и лидерству дао посебну и доминантну улогу у организацији.

¹⁷ James Stoner, Edward Freeman: Management, Prentice Hall, 1992, стр. 5.

¹⁸ Живадин Стефановић: Менаџмент, Економски факултет Крагујевац, 2003, стр. 5-7.

¹⁹ John Schermerhorn: Management, Wiley, 1996, стр. 320.

Постоје значајне разлике у одређивању лидерских функција и оне су условљене особеностима организације у којим се оне реализују. Положај и функције вођа у неформалним организацијама битно се разликују од онога које лидери имају у чврстој хијерархијски заснованој организацији где се под лидерима подразумевају појединци са доминантним положајем у групи, пре свега узимајући у обзир њихову моћ и утицај на друге особе са којима су били у непосредном или посредном контакту.²⁰

Први систематичан и комплетан преглед дефиниција лидерства дао је Gibb 1969. године.²¹ Аутор је покушао да уведе ред у ову појмовну област наводећи седам приступа и седам дефиниција вођа (лидера). Полазећи од утицаја лидера као основне карактеристике концепта вођства и од чињенице да се тај утицај врши од стране једног појединца на другога, или чешће, да један или неколико појединаца утичу на већи број следбеника, он је подразумевао да у том процесу мора постојати заједнички правац, односно, да сви учесници у вези лидерства имају заједнички циљ или сличне или компатибилне циљеве. ' „Лидер утицајем сугерише позитиван допринос ка остварењу заједничких циљева”.²² У интерперсоналним утицајима у лидерству идентификована су четири основна елемента у односима: *лидер*, са својим карактеристикама, способностима и личношћу и његовим „ресурсима од значаја за постизање циља“, *следбеници*, који такође имају одговарајуће способности, личне особине и ресурсе, *ситуација*, у којој се успостављају међусобни односи и, *задатак*, са којим се суочавају појединци у интеракцији.

Природа односа лидер-утицај и карактер лидерства налази се у интеракцији између ова четири сета променљивих, од којих сваки захтева одређену амплификацију.

1. Први приступ дефинисању проблема лидерства повезан је са специфичним положајем вође у структури групе. Лидер има доминантан положај у групи као резултат додељене моћи и утицаја. Лидерска позиција је значајно време заузета од стране исте особе.²³ У поређењу са другим дефинисањима лидерства ово одређене је преуско, јер не обухвата постојање неформалног вође и не прецизира садржај утицаја вође.

2. Други приступ дефинисању лидерства уводи коцепт групе и вођу као оличење идеала групе. Лидер је, у овом приступу, централна фигура групе. Термин "група" се односи на два или више појединца који делују у потрази за заједничким или компатибилним циљевима на такав начин да постојање користи обезбеђује задовољавање неких од потреба сваког од њих.^{24,25} Овде се уводи појам „централне особе“ у некој групи или организацији, и она се налази у вишеструким односима са осталим члановима групе или организације. Вођа те групе се сматра особом која је битна за чланове групе, према којој постоји заједнички интензивни емоционални однос и који има одлучујући значај за њихово понашање. Често је то однос идентификације, па је вођа део суперега сваког члана групе. У овом приступу од лидера се очекује висок проценат иницирања, одлучивања и вођења групе. Идентификација са лидером развија се у групној хијерархији, али је нема у

²⁰ Добривоје Михаиловић, Слободан Ристић, Лидерске компетенције, Факултет организационих наука Београд, 2011, стр. 75.

²¹ Cecil Gibb, *Leadership: selected readings*, Penguin, 1969.

²² P. Hollander, J. Julian, *Leadership*, Unpublished manuscript, 1964.

²³ Sherif Muzafer: *Inter group Relations and Leadership: Approaches and Research in Industrial, Ethnic, Cultural, and Political Areas*, Wiley, New York, 1962.

²⁴ Cattell Raymond: *New Concepts for Measuring Leadership in Terms of Group Syntality*, Human Relations, 1951, 4: 161–184.

²⁵ Cecil Gibb, *Leadership*, Volume 2, стр. 877–920 in Gardner Lindzey (editor), *Handbook of Social Psychology*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley, 1954.

високој структурираним организацијама, јер већина група има свог сопственог лидера.²⁶ У оквиру овог приступа издваја се мишљење Gibba који полази од остварења лидерског утицаја (у заједничком правцу) у односу на друге појединце. Лидер може бити поуздано идентификован у смислу обима таквог утицаја.²⁷ Једна од могућих дефиниција лидерства која наглашава аспект утицаја је: „лидерство је утицај на друга лица у заједничком правцу“.²⁸ Позиција лидера је тада дефинисана у смислу релативног степена утицаја. Овај приступ дефинисању лидерства сужава појам вође, али истиче важност емоционалне компоненте у односу вођа-следбеници и значај идентификација у том односу. Проблем је практичне природе јер у групи не постоји увек интензиван емоционални однос према вођи, а још мање идентификација са њим.

3. Трећи приступ дефинисања лидерства предложио је Cattell 1951 године.²⁹ Утицај лидера, по њему мери се не толико његовим утицајем на друге чланове групе, већ његовим утицајем на групу у целини. Иако овај поглед има важне импликације, не мора да доведе до идентификације са лидером различито од других приступа. Лидер има утицај на синталитет (карактеристике, природу, квалитет) групе, специфичност по чему се она разликује од других група. Снага у оквиру групе, која је и њен извор моћи, је у њеној интегрисаности и кохезији. У лидеру у коме је група „уступила“ моћ те организације.

4. Четврти приступ дефиницији лидерства такође је везан за позицију лидера.³⁰ Gibb (1954) потенцира разлику између headship-а (старешинство). Head је на енглеском главар или старешина, а leader је вођа. Извориште је нашао у радовима Pigors-а из 1935.³¹ Највећа разлика између ових појмова је у облику утицаја и односи се на изворе ауторитета лидера и главара или старешине. „Лидерски статус је само у оквиру групе а не ван ње.“³² Лидерство је у групи додељено од чланова групе, следбеника, а код старешине ауторитет се додељује ван групе, и постоје чланови групе који нису следбеници старешине. Његов утицај се прихвата претњама и казнама које су дефинисане ван организације, пре него што су утврђени узајамни компатибилни циљеви.

Лидер није имун на могуће санкције од стране групе, ако он одступа превише далеко од граница прихватљивог понашања које преовлађују у групи. Главешина је независан од санкција које се примењују од стране групе, али је изузетно сензитиван на интеракције изван групе са људима посебног статуса од којих зависи његов положај.

5. Пети и веома чест приступ дефинисању лидерства полази од улоге лидера у процесу. Лидерство се посматра као процес. Следбеници имају активну улогу у процесу. Они су агрегати лидерства, као и вођа. Сви чланови активно делују у току процеса. Они су

---

²⁶ John Hemphill, *Situational Factors in Leadership*, Monograph No. 32. Columbus: Ohio State Univ., Bureau of Educational Research, 1949.

²⁷ Cecil Gibb: *The Sociometry of Leadership in Temporary Groups*, *Sociometry*, 1950, 13: 226–243.

²⁸ Melvin Seeman, T. Morris, *A Status Factor Approach to Leadership*, Unpublished manuscript. 1950.

²⁹ Raymond Cattell, *New Concepts for Measuring Leadership in Terms of Group Syntality*, *Human Relations*, 1951, 4: 161–184.

³⁰ Cecil Gibb: *Leadership*, Volume 2, стр. 877–920 in Gardner Lindzey (editor), *Handbook of Social Psychology*, Cambridge, Mass.: Addison-Wesley.

³¹ Paul Pigors, *Leadership or Domination*, Boston: Hough ton Mifflin, 1935.

³² Muzafer Sherif, *Inter group Relations and Leadership: Approaches and Research in Industrial, Ethnic, Cultural, and Political Areas*. New York: Wiley, 1962.

лидери и сарадници и следбеници. Лидери и следбеници често размењују улоге,³³ односно најактивнији следбеници често иницирају поступке лидера.³⁴

6. Шести приступ дефиниција лидерства обележавају оперативне дефиниције овог појма. Одређене су „ситуацијом“, скупом вредности и ставова са којима појединац или група мора да се бави у процесу планирања активности и остваривања резултата. „Свака конкретна делатност је решење ситуације.“³⁵ И оперативне дефиниције полазе од лидера, а то је особа која се ангажује у активности вође.

7. Седми, последњи приступ дефиницијама лидерства одређује лидерство на основу социометријског приступа тумачењу вођства. Ову технику увео је у социјалну психологију Moreno (1934),³⁶ а прва социометријска проучавања лидерства извршила је Helen Jennings.³⁷ Ова техника пружа, лако доступна, релативно објективна, средства за процену међуљудских ставова унутар групе, и путем тих веза, она нуди средства за mapping интерперсоналне структуре групе. Поштујући принципе социометрије, лидери се обележавају као „социометријске вође“, то су особе које су омиљене у групи и које најчешће и најискреније брину о члановима у групи.

Критике су показале да међуљудски односи лидер-следбеници варирају у било којој групи, с времена на време, како се мењају циљеви, задаци и унутрашња структура групе. Најпозитивнији социометријски избор не значи да је особа изабрана за вођу увек и омиљена особа у групи. Између „социометријских вођа“ и „стварних вођа“ постоји знатно мања веза него што се то очекивало, показала су експериментална истраживања.

Лидерство је из свих ових дефиниција, (Gibb, 1958)³⁸ у основи функција личности и друштвеног система у динамичкој интеракцији. Лидерски односи се на основу тога могу дефинисати као:

- **патријархално лидерство**, у коме припадници лидера, од кога сматрају да зависе, воле и боје га се;
- **тиранско лидерство**, где у емотивном односу доминира страх; и
- **харизматско лидерство**, који карактерише међусобни однос кроз пажњу и разумевање.

У свим овим дефиницијама лидера и лидерства основне варијабле су:

- лидер и његов опис;
- потребе, ставови и проблеми сарадника;
- група, структура и њен интерперсонални синталитет (специфичност групе); и
- ситуација у погледу физичких околности и групе задатака.

³³ P. Hollander, Emergent Leadership and Social Influence, стр. 30–47 in Luigi Petruccio and Bernard M. Bass (editors), Leadership and Interpersonal Behavior. New York: Holt, 1961.

³⁴ P. Hollander, W. Julian: Leadership, Unpublished manuscript, 1964.

³⁵ William Thomas, Florian Znaniecki, The Definition of the Situation, Pages 76–77 in Society for the Psychological Study of Social Issues, Readings in Social Psychology. New York: Holt. → Reprinted from Volume 1 of W. I. Thomas and F. Znaniecki, The Polish Peasant in Europe and America, (1918) 1947.

³⁶ Jacob Moreno, Who Shall Survive?, Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama. Rev. & enl. ed. Sociometry Monograph No. 29. Beacon, N.Y.: Beacon House, (1934) 1953.

³⁷ Helen Jennings, Sociometry of Leadership, Based on the Differentiation of Psychegroup and Socio-group. Sociometry Monograph No. 14. New York: Beacon House, 1947.

³⁸ Cecil Gibb, An Interactional View of the Emergence of Leadership, Australian Journal of Psychology 10:101–110, 1958.

Све наведене дефиниције резултирају у илуминацији појма лидерства. И све се морају посматрати као део временског континуелног процеса у истраживању лидерства. Ни једна од њих, појединачно, није довољна за објашњење сложеног процеса лидерства и улоге лидера у њему. У њима се дефинишу одређене карактеристике лидера, његов утицај и моћ у групи или у интерперсоналним односима са следбеницима, његове активности, емоционална повезаност, утицаји који нису узрочно-последично везана за групу, социометријски положај и добровољна идентификација чланова групе са личним и референтним карактеристикама лидера.

Полазећи од Gibb-ових истраживања дефиниција лидерства могу се структурирати битне одлике лидера:

- дефиниције по којима лидер располаже одређеним, додељеним или стеченим атрибутима који му обезбеђују доминантан положај у групи (моћ и утицај коегзистира са наградама и казнама за следбенике);

- дефиниције у којима лидер у интерперсоналним односима обезбеђује посебност свог статуса према члановима групе или групе у целини. Тај статус је повезан са одржавањем кохезије групе и остварењем постављених задатака и циљева;

- трећа група дефиниција прејудуцира значај лидерске улоге у конкретној ситуацији и оперативним пословима руковођења.

Све ове дефиниције везане су за формалне лидере у формалним групама. Неформалне групе и вође нису биле предмет разматрања, јер сугеришу аутархичност и недоследност, па нема коегзистенције између емпиријских истраживања и постављених аксиома.

Иако се у теорија и пракси лидерства, данас, појављују нове идеје, технике, концепти и методе, усклађене са временом у коме живимо и процесом транзиције као незаобилазним елементом који круцијално утиче на рад у организацијама и њиховим односима према динамичном окружењу, све су више актуелне старе идеје са новим рухом и модерним језиком. Циљ овог прегледа, првог, озбиљног, приступа систематизацији дефиниција лидерства и лидера је да неокласични прилаз добије на значају, посебно у делу организације и имплементације одређених процеса, рационализације производње и рационалне употребе производних фактора.

Динамичко окружење и сталне промене које можемо учити у савременом пословању изазивају стресне реакције код лидера које се одражавају: на физичком, емотивном, логичком и мотивационом плану, јачим лучењем хормона окситоцина, и стресног хормона кортизола који негативно утичу на леву мождану хемисферу (рационално размишљање) па доводе до потребе за обнављањем енергије и сређивање мисли како би се нашла решења за излазак из комплексних, турбулентних ситуација. За лидере је то изазов и потстицај који треба да превазиђу да би наставили пут ка зацртаној визији. Са личним самопоуздањем и сопственом самоконтролом, коју ефективни лидери треба да поседују, у данашњем динамичком пословном окружењу, увећавају се изгледи да се организација стабилизује и успешно тржишно позиционира. Лидери морају да верују у себе да би други веровали у њих. Окружење има јак утицај на начин размишљања и креирање лидерске визије, која и у најтежим околностима мора да буде оптимистичка. Упорност и учење, истраживање и лична интроспекција показатељ су високог нивоа лидерског самопоштовања и самоконтроле. Суочавање са проблемима без страха од крајњег исхода прави је пут за храбро, отворено и јасно дефинисање лидерске визије која се може остварити преко мисије следбеника.

Уз нову пословну филозофију и према квалитету усмереној организацији и старе идеје добијају нову улогу, на неки начин, и нови смисао. На почетку новог миленијума, лидер у организацијама подржан моћном информатичком технологијом, прећиће у глобалног стратега способног да успешно превазиђе културне разлике и унифицира понашање запослених чланова.

Лидер ће, у новим условима, бити више усмерен на стратегије преласка националних граница и на владање светском економијом помоћу технологија и капитала. На жалост, у служби тога биће одређена војна премоћ појединих савеза и настојање да се обезбеди глобална безбедност света. Лидерска улога, врло комплексна, по својој суштини треба да спречи „природни егоизам развијених држава“ и да обезбеди истинско партнерство између развијених и неразвијених земаља.

Најављени нови светски поредак изгледа да је утолико нов што га подржава развијени свет понет месијанском идејом о препороду и животу без граница. Стварни токови то не показују, штавише њима се само потврђују извесни парадокси.³⁹

Лидерство треба да садржи визију, ентузијазам, веровање, вредности, страст, ентузијазам, љубав, поверење, стварање креативних хероја, опсесију, употребу симбола, перцепцију, очекивање, предпоставке, и још много других ствари. Лидерство мора да буде присутно на свим нивоима организације.⁴⁰

³⁹ Живадин Стефановић: Менаџмент, Економски факултет Крагујевац, 2003, стр. 426-427.

⁴⁰ Nancy Austin, Thomas Peters, A Passion for Excellence: The Leadership Difference, Grand Central, 1989, стр. 6.

Слика 3: Модерна шема лидерства: распон лидерства кроз организацију и окружење

Истраживање феномена лидерства и лидера показује да се као актуелни модел лидерског распона, у коме постоји функционална повезаност организације и окружења, интерперсонални односи, динамичко редизајнирање организационе структуре и компетитивна тржишна оријентација уз толеранцију и дијалог у оквиру система и ширег окружења, може дефинисати преко модела на слици број 3. Модел кореспондира са потребама свих учесника „који активно учествују у тржишној утакмици и остваривању своје утилитарности“.

„Утилитарни концепт“ лидерства као сегмент укупног лидерског дискурса не угрожава емоционално-емпатијски приступ овом појму.

Лидерске функције

Лидерство је организациони процес који је повезан са променама које се догађају у организационим структурама, као последица прилагођавања окружењу. Ово је динамичан процес који подразумева редизајнирање организационе структуре, континуалан и динамичан, и представља стално нарушавање и успостављање еквилибријума организације.

Истовремено, лидер водећи организацију кроз турбулентно окружење и компетитивне конкурентске позиције мора да адекватно и правовремено реагује на промене у окружењу. Суштински атрибут лидерства су промене.

Унутрашње и спољне промене захтевају од лидера да:

- дефинише актуелну ситуацију, и
- предузме адекватне мере.

Лидер мора на промене да реагује на оригиналан и креативан начин. Max De Pree лидерство описује као: "Прва дужност лидера је да дефинише ситуацију. Последње је да каже хвала. Концепт лидерства, идеје о лидерству, и лидерској пракси је субјект много тога, расправа, писања, учења и примене знања."⁴¹ Max De Pree, говори, посебно, о значају непрофитних организација за учење и развоја људи и будућих лидера: "Један од кључних разлога за рад са пуним радним временом и волонтирањем у непрофитним организацијама је зато што ове организације имају високу репутацију и дају шансу да се учи и напредује. Ово је такође важно за организацију и лидера да сагледа озбиљност и сопствену одговорност за добру оријентацију и тренинг, посебно волонтера."⁴²

Пословни амбијент на почетку XXI века поставља пред лидера избор различитих одговора, као резултат перцепције актуелне ситуације:

- стратешко предвиђање, у оквиру којег лидер и следбеници (организација), постављају стратешке циљеве и доносе стратешке одлуке, и
- оперативно одлучивање, које од лидера и следбеника захтева брзу адаптацију на промењене услове пословања.

Улога лидера је у оба случаја кључна и незаменљива. Поред тога што води организацију или један тим сарадника, лидер има способност "парадоксалног

⁴¹ Max De Pree, Leadership Is an Art, Dell, 1990, стр. 11.

⁴² Max De Pree, Leading Without Power, Finding Hope in Serving Community, Jossey-Bass, 2003, стр. 13.

размишљања" која му омогућава да осмисли и оствари визију. Принципи визионарског лидерства су:

- изазивати позитивне процесе, кроз подстицај иновација;
- инспирисати следбенике кроз лични ентузијазам да учествују у заједничкој визији;
- водити тим и помагати и подржавати напоре следбеника;
- дати пример, увођењем конзистентног модела са улогама, као узор како други могу и треба да раде; и
- заједнички прославити успех, уносити емоцију у рад и користити умну и емотивну интелигенцију (срце и разум).⁴³

Акцелерација свих процеса у организацији и окружењу захтевају од визионарског лидера да усмери расуту и распршену енергију, у зацртаном-визионарском правцу. Усмерена и концентрисана енергија лидера и добровољно и неприслино убеђивање и усмеравање напора запослених ка заједничком циљу предуслов су ефикасне и ефективне организације. „Људска енергија је као и светлосна енергија. Када се расипа, она се, као и код обичне сијалице, расипа на све стране. Али када се усмери у једном правцу, као код ласерског снопа, има моћ да пресеке сваку препреку.“⁴⁴

У разматрању лидерских функција, неспоран ауторитет, је John Adair, један од најистакнутијих промотера примене лидерства у организацији. Лидерство је, у зачетку, а у неким академским круговима и данас, асоцирало на "теорију великог човека" (Great Man Theory). Харизматични појединци који користе личну моћ и реторику да мобилишу групу, били су оличење ове теорије.

Сама реч **харизма** потиче од грчке речи *charisma* - милосни дар, или дар, милошта. Савремено тумачење полази од тога да харизма означава ретку особину људских бића да поседују јак шарм и привлачну личност, а некад и јаку способност убеђивања и неприсилног усмеравања тока разговора у жељеном смеру; у хришћанству, харизма представља дар Светог Духа. Харизма је моћ привлачења других и владања над њима, али за разлику од ауторитета, харизма се не може протумачити различитим узроцима.

Са становишта науке о лидерству, најприхватљивију дефиницију харизме дао је Conger, који харизму доживљава као посебну особину лидера којом он може „да приволи обичне људе да у кризним ситуацијама остваре изузетна дела“.⁴⁵ Conger и Kanungo, дају опис карактеристика (атрибута) харизматског лидера:

- визија и артикулација,
- сензибилност на потребе окружења (животне средине),
- осетљивост на потребе следбеника,
- преузимање личног ризика, и
- неконвенционално понашање.

Заједничко свим наведеним дефиницијама и објашњењима харизме је чињеница да харизма представља ретку особину (милосни дар) који карактерише само мали број људи, и да харизматски лидери имају велику могућност да снажно утичу на друге.

Теорију великог човека посебно је у својим радовима промовисао Thomas Wren. Полазећи од класика (Платона, Аристотела, Макијавелија), затим великих историјских

---

⁴³ Срђан Никезић, Контрверзе лидерства-услов опстанка, III национални конгрес о деци и наталитету, Удружење „Опстанак“ и Скупштина општине Ражањ, Ражањ, 2012.

⁴⁴ Ken Blanchard, Mission Possible, McGraw-Hill, 1999.

⁴⁵ Jay Conger, The charismatic leader: behind the mystique of exceptional leadership, Jossey-Bass, 1989

личности (Ганди, Черчил), књижевника (Толстој), теоретичара лидерства (Котер и Бенис), и других, дефинисао је 14 различитих категорија лидера. Његов приступ полази од тезе да теорије могу да се мењају, али особине и квалитет који дефинишу доброг лидера су ван временске.⁴⁶

Приступ лидерству и лидерским функцијама John Adair-a је много једноставнији и из приступачнијег угла. То је први приступ који покушава да описујући оно што лидери морају да раде и акције које треба да предузму, долази до фундаменталних поставки о лидерским функцијама. Његов модел базиран је на фигуративном преклапању кругова који представљају:

- постављање задатка;
- изградњу и одржавање тима; и
- развој појединца.

Модел је омогућио јасну дисјункцију лидерства од менаџмента. На слици број 4. представљен је Adair-ов модел лидерства.

Слика 4: Adair-ов модел лидерства („три круга“)⁴⁷

Ослањање на креацију харизматског „великог човека“ је тешко и није реално. Код Adair-овог модела лидера не може се са сигурношћу остварити лидерски развој, али ако до развоја дође, лидер је поуздан „водич“ организације кроз турбулентно окружење. По схатању овог аутора улоге лидера су међусобно зависне и равноправне. Основне лидерске улоге се међусобно преклапају тако да лидер остварујући задатак истовремено ради и на изградњи и на одржавању тима и на развоју појединца, што се може уочити на слици број 4. Adair-ов модел је практичан и показује да се лидерство учи и да је преносива вештина. Овај модел лидерства је компатибилан и конзистентан:

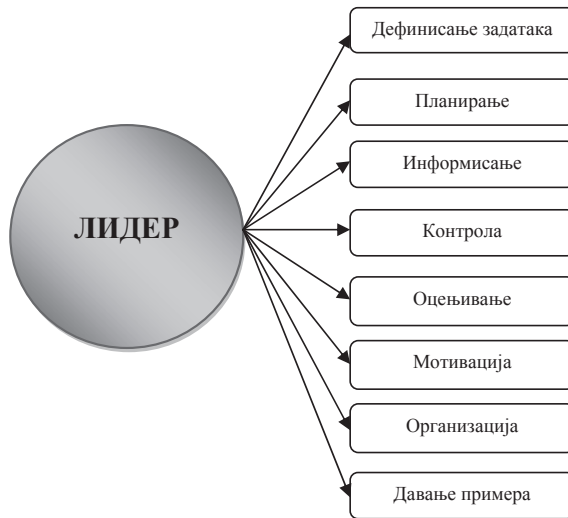
- за задатак је потребан тим, јер једна особа не може да га оствари;
- ако тим неиспуни задатак сваки појединац у тиму биће незадовољан; и
- ако индивидуалне потребе нису испуњене, тим нема сатисфакцију, и перформансе задатка су смањене.

Модел се може назвати и као: „широки распон стратегијског лидерства“.⁴⁸

⁴⁶ Thomas Wren: The Leader's Companion: Insights on Leadership Through the Ages, Free Press, 1995.

⁴⁷ John Adair, Action-centred Leadership, Gower, 1979.

У остваривању циљева организације у којој се реализују лидерске функције, организација или група може ефикасно да функционише ако је задатак добро дефинисан и ако га је могуће остварити у одређеном временском интервалу. Задатак мора бити јасан свим члановима групе и остварљив са становишта његове конкретне изводљивости у пракси. John Adair наводи осам лидерских функција потребних да се постигне успех. Лидер мора да успостави еквилибријум и континуирано обавља свих осам функција лидерства приказаних на слици број 5.

Слика 5: Функције лидерства

Лидерске функције (приказане на слици 5) су:

- **Дефинисање задатка** је полазна функција којом започиње целокупан лидерски циклус. Дефинишу се конкретни радни задаци који сваки од чланова групе треба да обави. На овај начин постиже се синергија тима, јер лидер даје прилику својим сарадницима и групи да имају и остваре заједнички циљ. За остварење задатка користе се SMART циљеви (S-специфични, М-мерљиви, А-достижни, R-реални, Т-временски ограничен).

- **Планирање** је логичан наставак дефинисања радних задатака. Планирању лидер приступа отвореног ума у креативној потрази за алтернативама. Потенцијалне алтернативе треба планирати, а планове тестирати. Планирање, поред садржаја радних задатака, подразумева и временску димензију, рокове и конкретизацију задужења како би се ти рокови остварили. Планирањем се поред задатака делегирају и одговорности сарадницима. Планирањем се остварује кохезија међу члановима тима, њихова ефикасност и дефинисаност радних процедура.

⁴⁸ John Adair, Strategic Leadership: How to Think and Plan Strategically and Provide Direction, Kogan Page, 2010, стр. 38.

• **Информисање** представља за лидера основну, есенцијалну функцију неопходну за стварање позитивне атмосфере, тимског рада и мотивације сваког појединца. Под информисањем, као функцију лидерства подразумева се давање и примање информација и сумирање идеја. Чланови групе током процеса информисања треба да стекну утисак заједништва, сарадње и припадности заједничком тиму. Демократичност у тиму остварује се дистрибуцијом информација међу чланова, јер поседовање информација је поседовање моћи.

• **Контрола** у суштини представља лидерску самоконтролу, добар контролни систем радних задатака и ефективно делегирање и мониторинг вештина како би се постигли максимални резултати уз минималне трошкове ресурса. Контрола се сматрала завршном функцијом менаџмент циклуса, али код Adair-овог модела лидерских функција она има првенствени задатак самоконтроле. Ефикасан систем контроле се односи на праћење и корекцију понашања појединаца у групи. Контролом се обезбеђују стандарди како би се остварили планирани радни задаци. Ова функција обезбеђује поверење сарадника у способност лидера.

• **Оцењивање** је процена перформанси, оцене учинака појединаца, њихових могућности и ефикасности радне групе и постигнуте обуке појединаца. Континуирано оцењивање индивидуалних и групних перформанси је од суштинског значаја за развој и одржавање стандарда и планираног нивоа извођења и понашања.

• **Мотивисање** је функција лидерства која омогућава стварање подстицајне атмосфере помоћу које лидери позитивно утичу на чланове тима да превазиђу евентуалне потешкоће и остваре постављене, а реално достижне циљеве. Adair идентификује осам основних принципа за мотивисање⁴⁹, и уводи правило 50 према 50, где је 50% мотивације самомотивисање појединца, а 50% мотивације долази од окружења. Принципи мотивисања су:

- самомотивисање;
- избор мотивисаних људи;
- индивидуално мотивисање сваког појединца;
- постављање реалних, али изазовних циљева;
- сваки прогрес је директно пропорционалан мотивацији;
- креирање мотивационе средине;
- обезбеђивање одговарајуће награде; и
- препознавање успеха.

Adair-ов приступ мотивацији заснива се на радовима родоначелника "мотивационе теорије" Maslow-a, Mc Gregor-a и Herzberg-a. Adair посебно наглашава потребу за развој тима и тимски рад. То се постиже изградњом тима на теоријским поставкама Belbin-a.⁵⁰

• **Организовање** подразумева ефикасан распоред свих активности на систематичан начин, којима се решавају различити проблеми који се јављају у процесу постављања и остваривања планираних циљева. Лидер даје кључну организациону помоћ у дефинисању организационе структуре, начин изградње и развоја, карактеристике, димензије и њено функционисање у датим условима, сходно дефинисаним циљевима и потребама.⁵¹

⁴⁹ John Adair, *Effective Motivation*, Pan Books, 1996.

⁵⁰ Meredith Belbin, *Management Teams: Why They Succeed or Fail*, A Butterworth-Heinemann Title, 1996.

⁵¹ Срђан Никезић, Увод у организацију и менаџмент, Државни универзитет у Новом Пазару, 2009, стр. 3-4.

- **Давање примера** је једна од функција присутна и у традиционалном и у исконском лидерству. Лични пример је најснажнији и најделотворнији утицај који лидер може имати. Лидерством, кроз давање личног примера, изграђује се кредибилитет у тиму и међу појединцима и помаже се изградњи мотивације и ефикасности појединаца.

Adair-ов модел улога и функција лидерства често је цитиран и још чешће практично примењиван и заснива се на јединствености процеса лидерства. Свака од улога и функција у овом процесу је узрочно-последично повезана са осталима. Повратна спрега (feedback) је кључна за лидера, јер омогућава повратни ефект на сваку од осам функција које су уједно и форме њиховог понашања. Кључна особеност овог модела тумачења функција лидерства је интегрисан приступ који је релевантан за све чланове тима и лидере у њима.⁵²

Пре Adair-овог модела три круга (three circles model) и осам лидерских функција, лидерство је било повезано, као што смо рекли, са теоријом посебних лидера („великих људи“), тзв. "Great Man Theory", која полази од идеје да лидерство тражи изванредне људе са изузетним талентима и вештинама. Ова теорија је формулисана на основу бројних примера изузетне успешности посебних лидера, који су без посебне подршке остваривали изузетне пословне резултате. Вековима уназад дешавало се да лидери са невероватним успехом постижу радикалне промене у убеђењима, перцепцији, вредностима и активностима следбеника.

Adair је све те промене посматрао из перспективе онога што лидери заиста раде. Његов модел базира на три преклапајућа круга који представљају три одговорности који имају лидери: то су одговорности за задатак, за тим и појединца у тиму. Резултат ове функционалне везе међу круговима је да се задатак може обавити само у тиму, а не индивидуално, друго, само тим може да постигне екселентне перформансе задатка, ако су сви појединци уиграни и располажу потребним знањима и вештинама, и треће, појединац треба да буде мотивисан за остварење постављених задатака. Adair је уз овај модел три лидерска круга развио и осам кључних функција, о којима смо говорили, и за које је одговоран лидер: дефинисање задатка, односно постављање јасних циљева као SMART циљева; полазећи од алтернативних начина за постизање циљева имати план за непредвиђене ситуације у случају проблема; стварање добре атмосфере за рад тима, неговање синергије, информисање сваког појединца са потребним знањима и вештинама; контролисање шта се дешава, односно како ефикасно добити максималне резултате уз минимално улагање ресурса; оцена резултата, односно како процесом процене идентификовати постигнуте перформансе; коришћење оба спољна мотиватора као што су награде и подстицају, као и унутрашње мотиваторе сваког појединца у тиму. Однос унутрашњих и спољних мотиватора, по Adair-у је 50% према 50%; самоорганизовање лидера који добро управљају временом, личним ресурсима, и делегирањем; давање лидерског примера, јер чланови групе посматрају лидера и идентификују се са њим.

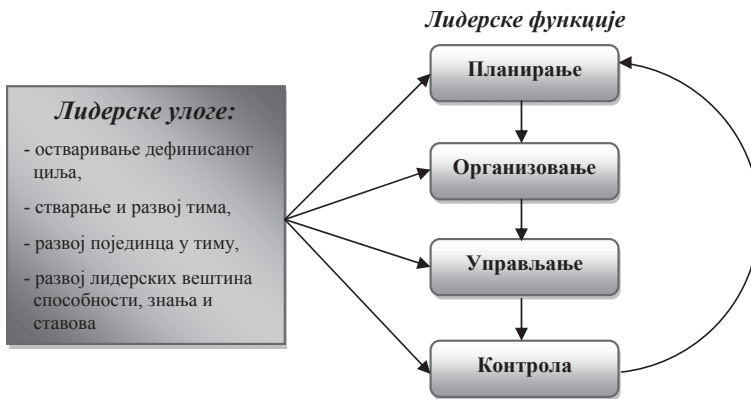
Анализа и еволуација Adair-овог модела лидерских улога и функција

У академским и пословним круговима модел формулисан од Adair-a 1970 године (out of date) је често третиран као исувише поједностављен, али да и поред тога има велику практичну снагу за примену. Adair је покушао да у свом моделу дефинише

⁵² Добривоје Михајловић, Слободан Ристић, Лидерске компетенције, Факултет организационих наука у Београду, 2011, стр. 82-83.

лидерску позицију као опортуну, односно спремну кроз учење да се усавршава, а не само да све зависи од личних карактеристика особе. Adair-ов модел је променио начин размишљања о лидерству и менаџменту у целом свету, без обзира на своју једноставност.

Полазећи од класичног модела менаџерских функција: планирање, организовање, вођство и контрола и Adair-овог приступа лидерству са позиције лидерских улога и лидерских функција дефинисали смо модел лидерских улога и функција полазећи од класичног модела менаџмента и Adair-овог модела лидерства. На слици број 6 дат је модел лидерских функција повезан са моделом лидерских улога.

Слика 6: Лидерске функције и улоге

На нашем моделу лидерских функција и улога, полазећи од класичне поставке функције менаџмента, а уважавајући промене које су се догодиле почетком XXI века, функција управљања (менаџмента) није више доминантна у приступу организационим променама које се дешавају у турбулентном окружењу, тако да се по моделу пуног распона лидерства димензија вођства може прихватити као доминантна и инспиративна, где лидер има висока очекивања и инспирише следбенике да постигну високе циљеве. Практично, вођство је заменило управљање, односно лидерство-менаџмент. С једне стране, лидер у ограниченом времену треба да изврши промене, а са друге стране, дугорочно треба да управља стратешким ресурсима. Брзо реаговање, а истовремено прихватање дугорочног карактера промена је својеврстан парадокс, начин "парадоксалног размишљања". За трансформационог лидера јасно је да су за промене потребне године. Зато смо код лидерских улога поред остваривања дефинисаних циљева, стварање и развој тимова, и развој појединца у тиму, дали значај и дугорочном развоју лидерских вештина, способности, знања и ставова. Највећа опасност за трансформационог лидера је ако страхује да има исувише мало времена да управља са дугорочним променама, и зато се они, често, фокусирају само на кварталне и годишње резултате. Та веза је успостављена feedback-ом између контроле и планирања.⁵³

⁵³ Srdan Nikezić, Savo Marković, Transformational leadership as a factor profound changes, 11th International Conference „RESEARCH AND DEVELOPMENT IN MECHANICAL INDUSTRY“ RaDMI 2011, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Sokobanja, Serbia, 2011.

Лидер треба да дефинише:

- циљ;
- план;
- организацију;
- начин управљања; и
- контролу.

Поред тога лидер мора да донесе: сет дирекција (праваца) којим треба ићи да се остваре дефинисани циљеви, профилише напоре сарадника, покрене најбоље у њима, формулише прописе као агенду за будуће промене. Да би све то остварио лидер мора да има следеће квалитете: ентузијазам, интегритет (потребан за генерисање поверења), чврстину, правичност, да буде захтеван, топлину, хуманост, такт и мирноћу (бахатост и ароганција су одраз незнања).

За успешно стварање нових конкуритивних тржишта неопходни су креативност и машта, али свака визија која не почива на рационалности може да постане само пука фантазија. Зато лидери морају у сарадњи са следбеницима у интерперсоналним односима кроз дијалог и толеранцију, да процес лидерства схвате као двосмерну улицу у којој се сусрећу са својим следбеницима. Идеал би био да лидер има исти или приближно исти став према свему као и следбеници, али то се у пракси често не догађа. Због тога лидери треба да прате понашање својих следбеника и покушају да схвате зашто је такво понашање испунило, премашило или није испунило њихова очекивања. При томе је наважније да се утврди да ли су резултати следбеника (добри или лоши) последица унутрашњих узрока или су последица турбулентног окружења у коме организација послује. Лидер и следбеници део су истог тима који заједничким радом треба да побуде енергију и ентузијазам како би се сви максимално ангажовали на остваривању дефинисаних циљева, односно лидерске визије.

Литература

- [1] Milton Friedman: *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, 1982.
- [2] Milton Friedman, Rose Friedman: *Free to Choose: A Personal Statement*, Mariner Books, 1990.
- [3] Elinor Ostrom: *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press, 1990.
- [4] Elinor Ostrom: *Understanding Institutional Diversity*, Princeton University Press, 2012.
- [5] Elinor Ostrom: *The Drama of the Commons*, Commission on Behavioral and Social Sciences, Washington DC, 2002.
- [6] Срђан Никезић: Савремене теорије и модели лидерства-бихејвиористички прилаз концепт подељеног вођства и виртуелно лидерство, XIII научно-стручни скуп "СИСТЕМ КВАЛИТЕТА УСЛОВ ЗА УСПЕШНО ПОСЛОВАЊЕ И КОНКУРЕНТНОСТ", Асоцијација за квалитет и стандардизацију Србије, Унија послодавца Србије и Факултет за индустријски менаџмент, Врњачка Бања, 2011.
- [7] Живадин Стефановић, Мирјана Петковић, Живко Костић, Војислав Коларић: *Организација предузећа*, Економски факултет Београд, 1997.
- [8] James MacGregor Burns: *Leadership*, Harper & Row, 1978.

- [9] Daniel Katz, Robert Kahn: *The Social Psychology of Organizations*, John Wiley, New York, 1978.
- [10] C. F. Rauch, O. Behling: *Functionalism: Basis for an alternative approach to the study of leadership*. In J.G. Hunt, D.M. Hisking, C.A. Schriesheim and R.Stewart (Eds.), *Leaders and managers: International perspectives on managerial behavior and leadership*. Elmsford, NY: Pergamon Press, 1984.
- [11] Owen Jacobs, Eliot Jaques: *Military executive leadership*. In K. E. Clark and M.B. Clark (Eds.), *Measures of leadership*. West Orange, NY: Leadership Library of America, 1990.
- [12] Dian Hosking: *Organizing, leadership and skillful process*, *Journal of Management Studies*, 1988, Vol. 25 Issue 2.
- [13] John Gardner: *On Leadership*, Free Press, 1993.
- [14] Srđan Nikezić, Savo Marković: *Transformational leadership as a factor profound changes*, 11th International Conference „RESEARCH AND DEVELOPMENT IN MECHANICAL INDUSTRY“ RaDMI 2011, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Sokobanja, Serbia, 2011. Видети: Срђан Никезић: *Увод у организацију и менаџмент*, Државни универзитет у Новом Пазару, 2009.
- [15] James Stoner, Edward Freeman: *Management*, Prentice Hall, 1992.
- [16] John Schermerhorn: *Management*, Wiley, 1996.
- [17] Добривоје Михаиловић, Слободан Ристић: *Лидерске компетенције*, Факултет организационих наука Београд, 2011.
- [18] Cecil Gibb, *Leadership: selected readings*, Penguin, 1969.
- [19] Sherif Muzafer: *Inter group Relations and Leadership: Approaches and Research in Industrial, Ethnic, Cultural, and Political Areas*, Wiley, New York, 1962.
- [20] Cattell Raymond: *New Concepts for Measuring Leadership in Terms of Group Syntality*, *Human Relations*, 1951.
- [21] Cecil Gibb: *Leadership*, Volume 2, pages 877–920 in Gardner Lindzey (editor), *Handbook of Social Psychology*. Cambridge, Mass.: Addison-Wesley, 1954.
- [22] John Hemphill: *Situational Factors in Leadership*, Monograph No. 32. Columbus: Ohio State Univ., Bureau of Educational Research, 1949.
- [23] Cecil Gibb: *The Sociometry of Leadership in Temporary Groups*, *Sociometry*, 1950.
- [24] Melvin Seeman, T. Morris: *A Status Factor Approach to Leadership*, Unpublished manuscript. 1950.
- [25] Raymond Cattell: *New Concepts for Measuring Leadership in Terms of Group Syntality*, *Human Relations*, 1951.
- [26] Paul Pigos: *Leadership or Domination*, Boston: Hough ton Mifflin, 1935.
- [27] Muzafer Sherif: *Inter group Relations and Leadership: Approaches and Research in Industrial, Ethnic, Cultural, and Political Areas*. New York: Wiley, 1962.
- [28] P. Hollander: *Emergent Leadership and Social Influence*. Pages 30–47 in Luigi Petruzzo and Bernard M. Bass (editors), *Leadership and Interpersonal Behavior*. New York: Holt, 1961.
- [29] P. Hollander, W. Julian: *Leadership*, Unpublished manuscript, 1964.
- [30] William Thomas, Florian Znaniecki: *The Definition of the Situation*, Pages 76–77 in *Society for the Psychological Study of Social Issues, Readings in Social Psychology*.

- New York: Holt. → Reprinted from Volume 1 of W. I. Thomas and F. Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America*, (1918) 1947.
- [31] Jacob Moreno: *Who Shall Survive?*, *Foundations of Sociometry, Group Psychotherapy and Sociodrama*. Rev. & enl. ed. *Sociometry Monograph No. 29*. Beacon, N.Y.: Beacon House, (1934) 1953.
- [32] Helen Jennings: *Sociometry of Leadership, Based on the Differentiation of Psychogroup and Socio-group*. *Sociometry Monograph No. 14*. New York: Beacon House, 1947.
- [33] Cecil Gibb: *An Interactional View of the Emergence of Leadership*, *Australian Journal of Psychology*, 1958.
- [34] Живадин Стефановић: *Менаџмент*, Економски факултет Крагујевац, 2003.
- [35] Nancy Austin, Thomas Peters: *A Passion for Excellence: The Leadership Difference*, Grand Central, 1989.
- [36] Max De Pree: *Leadership Is an Art*, Dell, 1990.
- [37] Max De Pree: *Leading Without Power: Finding Hope in Serving Community*, Jossey-Bass, 2003.
- [38] Срђан Никезић: *Контроверзе лидерства-услов опстанка*, III национални конгрес о деци и наталитету, Удружење "Опстанак" и Скупштина општине Ражањ, Ражањ, 2012.
- [39] Ken Blanchard: *Mission Possible*, McGraw-Hill, 1999.
- [40] Jay Conger: *The charismatic leader: behind the mystique of exceptional leadership*, Jossey-Bass, 1989.
- [41] Thomas Wren: *The Leader's Companion: Insights on Leadership Through the Ages*, Free Press, 1995.
- [42] John Adair: *Action-centred Leadership*, Gower, 1979.
- [43] John Adair: *Strategic Leadership: How to Think and Plan Strategically and Provide Direction*, Kogan Page, 2010.
- [44] John Adair: *Effective Motivation*, Pan Books, 1996.
- [45] Meredith Belbin: *Management Teams: Why They Succeed or Fail*, A Butterworth-Heinemann Title, 1996.
- [46] Срђан Никезић: *Увод у организацију и менаџмент*, Државни универзитет у Новом Пазару, 2009.
- [47] Srđan Nikezić, Savo Marković: *Transformational leadership as a factor profound changes*, 11th International Conference „RESEARCH AND DEVELOPMENT IN MECHANICAL INDUSTRY“ RaDMI 2011, SaTCIP (Scientific and Technical Center for Intellectual Property) Ltd., Sokobanja, Serbia, 2011.

др Стојадиновић Миша
Институт за политичке студије, Београд
e-mail: icemishast@yahoo.com

Милошевић Катарина
Филозофски факултет, Ниш

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА – У СУСРЕТ ДЕМОКРАТИЈИ, ТОЛЕРАНЦИЈИ И ДИЈАЛОГУ*

Прегледни рад

УДК 316.334:316.77

Абстракт: Аутори у свом раду желе да укажу на комплексност феномена политичке културе као и на значај који она има за развој демократије, политичког дијалога и толеранције у савременом друштву. У том смислу, овај рад је подељен на три дела. Први део рада се бави анализом значаја који политичка култура има за развој демократије. Други део рада је посвећен једној опсежној анализи типологије политичке културе у циљу разумевања мотивација и потреба људи за учествовањем у стварању политичког живота, било да се ради о институционалној или ванинституционалној политичкој партиципацији. И на крају, у трећем делу аутори се баве разматрањем проблема политичке културе на Балкану.

Кључне речи: политичка култура, демократија, дијалог, толеранција, Балкан.

POLITICAL CULTURE – TOWARDS DEMOCRACY, TOLERANCE AND DIALOGUE

Abstract: The authors in the paper highlight the complexity of the phenomenon of political culture and its importance for the development of democracy, political dialogue and tolerance in contemporary society. In that sense, this work is divided into three parts. The first part deals with the analysis of the importance of political culture for the development of democracy. The second part deals with a comprehensive analysis of the political culture typology in order to understand the motivations and needs of people to participate in the creation of political life, whether it is institutional or non-institutional. Finally, in the third part the authors deal with the problem of political culture in the Balkans.

Key words: political culture, democracy, dialogue, tolerance, the Balkans.

---

* Овај рад настао је као резултат рада на пројекту *Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција*, бр. 179009.

Значај политичке културе за развој демократије

Савремени демократски системи требало би да представљају изразито грађански модел политичког уређења и да буду производ грађанске политичке културе и (пост)индустријског друштва. Питање је колико је савремени свет успео да доживи демократску интеграцију и консолидацију, с обзиром да је, с једне стране, остварио велики степен међусобне повезаности и зависности и крупних промена у области културе, политике, технологије, економије, комуницирања, инфраструктуре и информатике; док је са друге стране, неједнак систем расподеле друштвене моћи на социјалној пирамиди, условио појаву хијерархијски структурираног друштва, подељеног на пребогате господаре света и сиромашна зависна друштва.

Тако грађанска (демократска) култура, која изворно и суштински треба да представља облик мешовите политичке културе коју чини балансирана мешавина културе индивидуализма, културе егалитаризма и културе хијерархије, добија нове наслале ауторитарности. Те мешавине треба и мора да имају различите интензитета и облике у политичким системима поретка, у којима грађанска политичка култура има способност равнотеже између моћи, политичке власти и њене осетљивости и одговорности према компетентној јавности.

За политичку културу Милан Матић каже да она представља фактор најшире политичке подршке, али и противтежу политичкој власти, из које настаје „друштвено прихватљива“ мера и начин остваривања те власти. Као једно од најпопуларнијих схватања политичке културе може се издвојити схватање да је политичка култура смисао за међусобну толеранцију у процесима политичких расправа.

Габријел Алмонд [Gabriel Almond] одређује политичку културу као мрежу индивидуалних оријентација и ставова припадника једне заједнице према политичком систему. Алмонд сматра да је оријентација базична категорија која претходи заузимању ставова у којима он издваја когнитивне, афективне и вредносне димензије.¹

Роберт Лејн [Robert Lane] сматра да приликом спознаје политичке културе неког друштва или средине сазнајемо мишљења, вредновања и осећања људи о важним политичким питањима као што су на пример: питање слободе, једнакости, демократије, партиципације у власти, рата и мира, могућности рада и зараде. Живојин Ђурић и Драган Суботић истичу да цивилне врлине и грађански идентитет представљају основно језгро принципа грађанства који представља основни израз политичке културе једног друштва.²

Разматрајући политичку културу можемо издвојити два фактора који у великој мери утичу на њен настанак и развој, а то су *политичка традиција* и *политичка социјализација*.³

Политичка традиција не памти само велике политичке и колективне догађаје и процесе у прошлости, и не само велика достигнућа и искуства политичке природе, већ подразумева сва она збивања која посредно или непосредно имају велики значај за заједничку егзистенцију и самосвест и за идентитет појединих народа.⁴ Политичка култура и традиција се веома тешко могу наметати споља, иако ни то није искључено, јер више припадају етици и историји него

¹ Gabriel Abraham Almond, Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, 1963.

² Живојин Ђурић, Драган Суботић, *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 42.

³ Милан Матић, Милан Подунавац, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995, стр. 354-358.

⁴ исто, стр. 354.

политици. То доводи до тога да се оне политичке форме које не одговарају традицији једног народа веома тешко „примају“, тако да уколико желимо да мењамо политички систем неке земље политичка традиција представља нешто што свакако морамо узети у обзир. Треба напоменути и то да је политичка традиција неког друштва у великој мери обојена конфликтима који преовладавају у том друштву. Традицију су у неким друштвима обележили унутрашњи сукоби, док у другим друштвима преовладавају спољашњи сукоби. За друштва чија је традиција обележена унутрашњим сукобима Милан Матић каже да представљају друштва у којима ће доћи до бржег демократског сазревања политичких култура, јачања индивидуалне слободе и аутономије које су веома битне за демократију. За разлику од њих у заједницама које су се бориле против спољашњих притисака постоји принуда унутрашњег уједињавања и одбране, упркос унутрашњим социјалним разликама, што је, додуше јачало интеграцију, али је укидало и смањивало личну слободу и независност. Наравно, према политичкој традицији треба имати уважавања, али и критички однос уколико желимо да створимо повољне услове за развој партиципативне политичке културе.

Када се ради о политичкој социјализацији морамо разликовати спонтане и несвесне процесе социјализације од оних који су усмерени, програмирани и рационализовани.⁵ Политичка социјализација свакако представља предмет проучавања многобројних аутора: Фројда [Sigmund Freud], Фрома [Erich Fromm], Адорна [Theodor W. Adorno]... Овде ћемо поменути и Лисјена Паја [Lucian Pye] који је у средиште својих проучавања ставља начин прихватања политичке културе од стране појединца, као важног елемента изградње његовог идентитета.⁶ Он се бави проучавањем улоге појединих друштвених и политичких институција и њихову прилагођеност животним потребама.

Тамо где немамо политичку културу јавља се политичка некултура. Политичка некултура представља једну од главних препрека за формирање грађанског идентитета, а самим тим и за остваривања демократије уопште. На Балкану постоји, како то Ђуро Шушњић лепо каже, опасна навика која се одражава у начину на који мислимо према којој постоји само *за* и *против*. Они који нису за нас, тј. они који се не слажу са нама, са нашим ставовима и избеђенима су против нас. Ово је тотално погрешан начин размишљања. Њему недостаје оно између. Друштвена ситуација је много сложенија од просте поделе на *за* и *против*, и док се то не схвати, увек ћемо имати спорове и сукобе. Макс Вебер [Max Weber] истиче три кључне особине које би требало да имају политичари: *страст, одговорност и мера*. Без тога не може постојати права политичка култура која ће водити ка једном демократском режиму. Оно што се најчешће дешава је да у политичким односима преовладава страст док одговорност и мера изостају.⁷ То може довести до развоја политичког насиља чији су појавни облици: претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат, насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, репресија, терор, устанак, грађански рат и рат агресија.⁸ Оно на чему посебно морамо радити приликом развоја политичке културе јесте развој дијалога и толеранције. Када се ради о политичком дијалогу и толеранцији, уважавање и прихватање права на различитост је нужно. Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог

⁵ исто, стр. 355.

⁶ Lucian W. Pye, Sidney Verba, *Political Culture and Political Development*, Princeton University Press, 1965.

⁷ Ђуро Шушњић, „Препреке на путу разумевања, поверења и помирења”, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 10.

⁸ Радослав Гајиновић, „Појмовно одређење – дефинисање насиља”, *Српска политичка мисао*, стр. 147-164, Институт за политичке студије, Београд, 4/2008, стр. 160-161.

разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни.⁹ Када се ради о толеранцији сам појам води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпеливост и глагола *tolerare* који значи подносити, сносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате: „ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто; као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи; пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина саме није доступна; пошто знам да сам сам одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.“¹⁰

Сама по себи, политичка култура представља превладавајући начин размишљања о политици и стил политичког понашања грађана у неком друштву као и скуп вредности, уверења и ставове које грађани имају о политичким објектима и субјектима¹¹ и политичким процесима у свом друштву. Од политичке културе друштва зависи степен културе друштва и начин партиципирања грађана у политици, јер политичка култура утиче на односе између власти и грађанства. Стога, можемо закључити да политичка култура представља културну и политичку оријентацију грађана једне нације према политици, перцепцији политичког легитимитета и традицији политичке праксе. Она је резултат заједничке политичке историје и животног искуства сваког појединог грађанина - члана тог друштва. Историјско наслеђе у себи уједињује укупни историјски развој друштва, политичке, економске и социјалне одреднице тог развоја, те друштвене норме и традицију. Оно битно одређује тип и садржај политичке културе, али и облике политичке социјализације кроз које појединац учи и усваја те исте садржаје. Политичко наслеђе може бити ауторитарно или демократско, културно: традиционално или модерно; друштвено развијеност или неразвијеност и вредносно: заједништво или индивидуализам.

Причајући о политичкој култури друштва, заправо говоримо о политичком систему усвојеном у спознајама, осећајима и проценама његове популације. Овај однос између објеката политике и оријентација према њима, представља однос између објективног (стварног) друштвеног и субјективног (психолошког) у политици. Као низ друштвених вредности, уверења и ставова о политичком систему и његовом функционисању, политичка култура одређује политичко понашање и политичке односе међу друштвеним групама и појединцима. Тако разликујемо субјективну страну политичке културе (вредности, веровања и ставове¹²) и

⁹ Ђуро Шушњић, *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа, 1997, стр. 14.

¹⁰ Далиборка Уљаревић, „Значај и улога толеранције у демократском друштву“, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005, стр. 24.

¹¹ Политички објекти јесу: институције државе (парламент, влада, политичке странке, политичари, администрација, судови); политички субјекти: грађанин као појединац.

¹² Друштвене вредности, уверења и ставови, основни су елементи политичке културе. Уверења и ставови заснивају се на вредностима, али се обликују под утјецајем процеса социјализације, историјског наслеђа (друштвеног, културног, политичког и вриједносног), политичких процеса и деловања политичких актера, индивидуалних, друштвених и политичких интереса.

објективну страну политичке културе (политичко понашање и друштвено деловање група и појединаца). Управо на овом субјективном односу према објектима политике израста политичка култура. Она не говори о ономе што се доиста дешава у политици, већ о ономе што грађани верују да се збива. Политичка култура тако представља и објашњава субјективну страну политике. Стога, политичка култура као скуп субјективних оријентација према политици битно одређује како ће појединац деловати и како ће се понашати у односу на политички систем, политичке процесе и на одређење своје улоге у њима.

Политичка култура одређеног друштва може утицати на стабилност и развој политичког система, али и на његово стагнирање и нестабилност. Делујући на подручје политичког система (као што тржиште делује на економске односе у друштву), политичка култура представља готово аутономни чинилац политичког развоја, ону посебну културну црту која има релативну самосталност према економском развоју друштва и као таква, има важну улогу у развоју квалитета живота и стабилности система, посебно демократског система.

Типологија политичке културе

Проблем, али и предност одређивања типова политичке културе произлази из употребе различитих критеријума. Неки од њих полазе са стајалишта улоге појединца у политици, тј. са стајалишта односа појединца према различитим садржајима политике, а посебно из перцепције властите улоге и способности утицаја на политичке процесе. С друге стране, критериј за одређивање типологије политичке културе може полазити од појмова као што су идеологија, политички стил, вредности, власт, моћ, или као комбинација тих приступа. Наравно, они нису међусобно искључиви, већ нам пружају могућност да истој појави приступимо с различитих позиција. Овде ћемо указати на неколико таквих типологија: прва, која као критериј узима улогу појединца у односу према власти, друга се темељи на вредносно-идеолошком критерију, док трећа узима у обзир идеолошко-организационе аспекте политичке културе.

Габријел Алмонд и Сидни Верба [Sidney Verba] сматрају да постоје три типа политичке културе:¹³

- Парохијални или жупљански тип политичке културе - Овај тип темељи се на разликовању политичких, економских и религиозних улога. У таквим друштвима појединци немају развијен политички однос према тим улогама, а везани су искључиво за обитељ, племе или вођу.
- Поданички тип политичке културе - У овом типу политичке културе постоји изграђени став према политичком систему и власти, али се уочава недовољно опажање властите улоге у политици. Појединац је стога пасиван, није спреман на политичку партиципацију, нити на било какво оспоравање постојећих институција, облика власти или ауторитета.
- Партиципативни тип политичке културе – Овај политичке културе карактерише свест учесника о систему као целини, о уређењу институција власти. Они су политички заинтересовани, они комуницирају, постављају политичке захтеве, имају очекивања, и што је најважније, спремни су на институционално и ванинституционално политичко учествовање ради постизања постављених политичких циљева.

---

¹³ Gabriel A. Almond and Sidney Verba, *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, SAGE Publications, 1989.

Осим ова три чиста типа политичке културе, аутори сматрају да постоје и три мешовита типа који настају комбинацијом чистих типова. Међутим, постоји и четврти мешовити тип који је мешавина свих чистих типова, а тај тип Алмонд и Верба називају грађанска политичка култура.

Грађанска политичка култура одговара демократској политичкој култури. Она је, као што смо већ напоменули резултат комбинације партиципативне политичке оријентације са поданичким и парохијалним типом. Наиме, појединци постају учесници политичког процеса, но они никад не напуштају своје улоге као поданици и жупљани. Управо те поданичке улоге ограничавају политички активизам појединца. Кад не би било тако њихов би политички активизам често прерастао у револуцију и различите облике политичког екстремизма. Међутим, „човеков нагон за променом и његова потреба за стабилношћу су осцилирали и обуздавали једно друго, па наш савремени речник, који прави разлику између две фракције, прогресивних и конзервативних, указује на стање ствари у којем је ова равнотежа поремећена.” У једном демократски уређеном друштву налазимо различите мешовите типове политичких оријентација, али и оне у којима су задржани неки чисти типови политичких култура. Такав политичко-културни плурализам одговара демократском поретку и омогућује процесе политичке равнотеже и стабилности. Дакле, без обзира на критике упућене оваквом поимању политичке културе које подразумевају да она, заправо, подстакнута изазовима политичког плурализма и мултикултурализма, оправдава политички елитизам, треба истакнути допринос у означавању политичке меродавности грађана кроз контролу владајуће елите као кључне варијабле стабилности демократског поретка.

На темељу три основних типова оријентација за политичко деловање људи, Д. Елазар [Daniel Judah Elazar] је разрадио три типа политичке културе¹⁴:

- Традиционалистичка политичка култура – У оваквом облику политичке културе примарни задатак власти је одржавање реда. Политичко такмичење је резервисано за елите, а масовно учествовање се у процесу политичког одлучивања потискује.
- Индивидуалистичка политичка култура – Индивидуалистичка политичка култура се састоји од слободног политичког такмичења. Власт има задатак исправљања тих односа и она је такође елитистичка, док јавна политика произлази из принципа већине, а не из концепције социјалне правде.
- Моралистичка политичка култура - Власт је у моралистичкој политичкој култури схваћена као средство за постизање праведног и на моралу заснованог политичког поретка. Политичка је партиципација дужност свих грађана. Главни политички циљ је побољшање заједнице и промоција општег добра.

Трећу типологију, о којој ће овде бити речи, понудио је Арон Вилдавски [Aron Wildavski].¹⁵ Помоћу ове типологије он одговара на нека од најзначајнијих питања политичког живота, као што су вршење власти, избор ризика и подржавање или противљење ауторитету. Аутор упозорава да у једном плуралном друштву постоји микро плурализам који је уочљив кроз различитост етничких, расних и језичких група. Међутим, мишљења је да у таквом друштву не постоји довољно промишљања о различитим и супротстављеним политичким културама на макро нивоу. Према њему постоје четири типа политичких култура:

¹⁴ Elazar, D. J., *American Federalism: A View From The States*, New York, T. Y. Crowell, 2nd ed., 1972, стр. 118.

¹⁵ Арон Вилдавски, *Демократија и тоталитаризам*, Напријед, Загреб, 1996, стр. 239-240.

- Култура индивидуализма - Овај тип политичке културе карактерише постојање врло малог броја прописа и ограничења. Присилу треба примењивати само у заштити људи и њиховог власништва, чиме би се осигурала слобода појединца у несметаном остваривању властитог интереса.
- Култура хијерархије - Овај тип политичке културе супротан је култури индивидуализма. Групе су врло ограничене присилом, појединци су носиоци конкретних статуса и улога у друштву, а њихово понашање регулише велики број прописа.
- Егалитарна политичка култура – У егалитарној политичкој култури групе су изразито омеђене, али имају најмањи могући број прописа. Удруживање у различите облике друштвених организација је добровољно. Наглашава се концепција једнаке расподеле правде и групног одлучивања. Циљ је одстрањивање свих разлика и неједнакости међу члановима.
- Култура фатализма – Култура фатализма, као последња од политичких култура на макро нивоу, карактеристична је по томе што се развија у комбинацији слабих група и јаке присиле. У њој се осећа верски фатализам, веровање у судбину, трпљење, пасивно или активно жртвовање. У њој људи не управљају својим судбинама.

Ова кратка анализа неколико могућих типологија политичке културе показала је да су многи аутори користили различите критеријуме приликом класификације политичке културе што указује да се ради о једном веома сложеном проблему који није могуће решавати једнодимензионално. Једно је сигурно: без основног разликовања политичких култура не може се схватити мотивација и потреба људи за учествовањем у стварању политичког живота, било да се радило о институционалној или ванинституционалној политичкој партиципацији.

Политичка култура на Балкану – случај Србије

Сукоби и догађаји који су се дешавали током протекле деценије на простору Балкана, готово су онемогућили стварање *отворених друштава* [Karl Popper] на овом простору. Ови су сукоби били приказани под маском „решавања мира у региону“, а заправо су представљали тежњу ка исказивању моћи, супериорности и надмоћности једног народа у односу на други. Можда је утопистички, можда је идеалистички али мишљења смо да би креирањем отвореног, демократског и хомогеног друштва на овим просторима, било могуће успоставити рационално признање појединца унутар једног друштва. Оно што разликује отворено и правно друштво од затвореног и не правног друштва, јесте у томе што у првом свака индивидуа има признат правни домен који је јасно омеђен од јавног, и што се приватној индивидуи не може напросто наређивати, већ се очекује да се покорава једино оним нормама које су једнако примењиве на све грађане“.¹⁶

Процес преображавања друштава која се налазе у расцепу између „затворених“ ка „отвореним“ друштвима, у процесу транзиције, модернизације и признавања мултикултуралности, тежак, је, спор и наизглед неостварљив. У том процесу долази до сукоба друштвених и политичких сила, својинског монопола, из чега се јавља тенденција покретања учешћа друштвених актера тј, грађанства као помоћи у процесу стабилизације друштва и његовог уређења.

¹⁶ Бранислав Стевановић, *Демократски принципи и политичко-културне вредности*, Филозофски факултет, Ниш, 2008, стр. 49.

Ипак, заступамо став да нити једна држава не мора да претендује да максимализује своју моћ традиционалним путевима војне и територијалне експанзије, јер она то може постићи и много цивилизованijiм и мирнијиm путем: економским растом и стављањем себе на чело борбе за слободу и демократију... Само промена доминантне, традиционалистичке политичке културе, може ова друштва извести из периода криза и довести их на ниво нормалног функционисања и егзистенције, а не преживљавања.

У борбама за промену власти у друштвима са нестабилним државним уређењем, политичка култура народа игра битну улогу. Култура у политичком смислу је јако важна, нарочито уколико је ангажована. Једино тако можемо избећи свођење исте на страначки ниво. Јер, култура која не дефинише живот, не формулише неки нови хоризонт и не нуди одговоре на проблеме, заправо негира саму себе. Одвајкада је политичка култура била упориште здравог разума. Један од разлога за наведено налазимо у ставу и убеђењу да, колико год се трудили, не можемо сви и на исти начин перципирати стварност, па и политичку стварност. У раздобљима која карактеришу промене идеологије, система вредности и режима, појединац се осећа изгубљеним. У магновењу мисли, тешко му је да разазна шта се по историјској инерцији понавља, а шта јој се, спонтано или организовано, супротставља.

Демократија без сумње представља нешто ка чему треба тежити, то нико не доводи у питање, међутим, демократија, људска права и економске доктрине данас као да су постали инструменти моћи који се примењују зарад експлоатације и оправдања разноразних интервенција, док је њихова суштина гурнута у други план. „Идеали као што су демократија или слободно тржиште сасвим су у реду све док правила игре гарантују да ће прави људи однети победу“.¹⁷ Уколико правила игре почну да угрожавају привилеговане слојеве она се одмах занемарују. „Ни једно богато друштво не прихвата за себе те услове, осим у случајевима када се поклапају са њиховим тренутним интересима, а њихова историја показује да су велика одступања од тих доктрина била важан фактор у њиховом развоју“.¹⁸ У таквим ситуацијама насиље представља честу појаву. Тачно је да се дешава да се из таквих структура јави понеки глас који говори о моралу и људским правима. „Међутим, чим прави интереси дођу у питање, реторика се хитро ставља у фијоку“.¹⁹

У Србији данас водеће идеје, уколико појемо од става да их Србија није иницирала, су преузете и то већ као „прерађене“. У прилог томе наводимо да проучавањем српског националног карактера и менталитета, ми заправо видимо своје незаобилазне претходнике. И ако историјско умирање идеја дуго траје, у том процесу оне доживљавају различите метаморфозе и док се не сведу на своју суштину, пролазе кроз више циклуса. Дешифровање тог процеса није посао само једне науке, већ захтева мултидисциплинарни приступ, и без његове спознаје и разумевања друштво не може имати свест о својим реалним могућностима. Демократија није циљ већ средство да друштво дође до рационалних решења која за претпоставке имају: усаглашеност амбиција и могућности сопственог развоја у светској историјској перспективи.

У чврстим (стабилним и организованим) државама, које су добро правно уређене и у којој институције испуњавају своје задатке, политичка култура није толико драматична. То не значи да у таквим земљама политички процес тече без злоупотреба. Али, што се тиче њиховог кажњавања, ако промакну и судовима и телима јавне контроле и политици, њега ће обавити не

¹⁷ Ноам Чомски, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998, стр. 125-127.

¹⁸ исто, стр. 127.

¹⁹ исто, стр. 125.

медији него грађани. А грађанину је, допала улога посматрача. Загорка Голубовић сматра да грађанин као аутономна личност настаје посредством дијалектичког процеса политичке социјализације која има двоструки аспект: „на првом месту реч је о индивидуалном прилагођавању захтевима сопственог друштва и интеграцији у дату културу, тј. о идентификацији са сопственом културом, односно, о процесу у којем индивидуа постаје члан свог друштва и културе; друго значење политичке социјализације (у демократском друштву) даје подстрека персоналном развоју и дистанцирању од идеалног ауторитета и културног узора, да би индивидуа формирала сопствени идентитет, што се разликује од прости идентификације са друштвом и културом“.²⁰ Индивидуа пролази кроз оба ова нивоа социјализације, а то која ће од ових димензија превагнути зависи од многобројних фактора, као што су на пример индивидуалне предиспозиције, карактер друштва итд. Када се ради о демократским друштвима треба нагласити важност и једне и друге димензије. Наиме, појединцу би идеално требало омогућити да неометано развије свој индивидуални, али истовремено и колективни идентитет. Све друго би било погубно за демократију, јер би водило ка „конформизму и одсуству грађанске егзистенције или инструменталном индивидуализму који је најчешће присутан у потрошачком друштву“.²¹ Ауторитарна политичка социјализација у први план ставља послушност грађана, док демократска истиче независност и критичност.

Према томе, ургентно питање за побољшање политичке културе у слабо организованим друштвима јесте: како подржати јачање једне зреле, одговорне грађанске јавности, чиниоцу у политици балканских народа данас? Јер, у радовима многих теоретичара који су се бавили проблемом грађанства и грађанина, истиче се пресудна улога политичке грађанске партиципације циљу „оздрављења“ демократских начела и институција. Постојећа криза легитимације демократских друштава на овим просторима, указала је на то да се демократија, схваћена као владавина народа, не може свести само на техничко питање конституисања и одржавања стабилности власти, већ да грађани имају право, потребу и дужност партиципирања у контроли власти, постављању захтева и у процесима одлучивања.

Мишљења смо да функционисање демократских институција мора да се базира на комбинацији елемената државне власти, тржишта и заједница, дакле, на елементима који су испреплетени деловањем грађана као субјекта друштвених процеса. Почетком XXI века, демократија је, као начело организовања политичког живота, тријумфовала над алтернативама, па је тако присутна у две трећине држава у свету, али истовремено, упркос поменутом тријумфу демократије, већина демократских држава сусреће се на почетку XXI века са тенденцијом раста незадовољства међу грађанима, политиком и практичним функционисањем демократског политичког система. Показатеље тог незадовољства видимо у ерозији поверења грађана у најважније политичке институције и процесе. Дошло је време да дато, покушамо исправити...

---

²⁰ Загорка Голубовић, *Изазови демократије у савременом друштву*, Едиција Браничево, Центар за културу, Пожаревац, 2003, стр. 37.

²¹ исто, стр. 37.

Литература

- Almond A. Gabriel and Verba Sidney, *The Civic Culture – Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, SAGE Publications, 1989.
- Вилдавски Арон, *Демократија и тоталитаризам*, Напријед, Загреб, 1996.
- Гађиновић Радослав, „Појмовно одређење – дефинисање насиља”, *Српска политичка мисао*, стр. 147-164, Институт за политичке студије, Београд, 4/2008.
- Голубовић Загорка, *Изазови демократије у савременом друштву*, Едиција Браничево, Центар за културу, Пожаревац, 2003.
- Ђурић Живојин, Суботић Драган, *Медији, јавно мњење и политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Elazar Judah Daniel, *American Federalism: A View From The States*, New York, T. Y. Crowell, 2nd ed., 1972.
- Матић Милан, Подунавац Милан, *Политички систем*, Институт за политичке студије, Београд, 1995.
- Pye W. Lucian, Verba Sidney, *Political Culture and Political Development*, Princeton University Press, 1965.
- Стевановић Бранислав, *Демократски принципи и политичко-културне вредности*, Филозофски факултет, Ниш, 2008.
- Стојадиновић Миша, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Стојадиновић Миша, Милошевић Катарина, „Комуникацијски контекст културе и мултикултурног друштва“ *Наука*, Часопис Слобомир II Универзитет за друштвене и хуманистичке науке, Слобомир, Бијељина, бр. 2-3/2010.
- Уљаревић Далиборка, „Значај и улога толеранције у демократском друштву“, *21 Прича и демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
- Чомски Ноам, *Година 501 – конквиста се наставља*, Светови, Нови Сад, 1998.
- Шушњић Ђуро, „Препреке на путу разумевања, поверења и помирења“, *21 Прича о демократији*, група аутора, Центар за грађанско образовање, Подгорица, 2005.
- Шушњић Ђуро, *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа, 1997.

Проф. др Брацо Ковачевић
Мр Ранка Перић-Ромић
Факултет политичких наука
Бања Лука

ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА НАЦИОНАЛИЗМА

Кратко саопштење

УДК 316.334:316.81

Апстракт: *Политичка култура се односи на психолошко оријентисање према друштвеним институцијама а политичка социјализација на процес учења политичке културе. Битна карактеристика наше политичке културе јесте недовољна одговорност према изборном тијелу, онима који су повјерили мандат легитимног обављања власти. Постављање националне вриједности испред осталих вриједности, показује постојање анахронизма поданичке и парохизалне политичке културе која је манипулативна и недемократска.*

Кључне ријечи: *политичка култура, политичка традиција, политичка социјализација, национализам*

POLITICAL CULTURE OF NATIONALISM

Abstract: *Political culture refers to the psychological orientation toward social institutions and political socialization in the learning process of political culture. An important feature of our political culture is the lack of accountability to the electorate, those who have the mandate entrusted to the legitimate exercise of authority. Setting national unity ahead of other values, indicates the existence of anachronisms submissive and parochial political culture that is manipulative and undemocratic.*

Key words: *political culture, political tradition, political socialization, nationalism*

Политичка култура је веома значајна компонента политичког система и релевантан фактор његове демократичности. Под појмом "**политичке културе**" неки теоретичари подразумевају психолошко оријентисање према друштвеним институцијама а неки, опет, мрежу или скуп елемената као што су: политичке оријентације, идеје, симболи, емоционални ставови, вриједности, увјерења, погледи итд. који се уобличавају управо путем процеса који се називају политичка традиција и политичка социјализација. *Политичка традиција* обухвата колективне друштвене и политичке догађаје, процесе и искуства из прошлости или, како то неки кажу, она обухвата "колективну меморију народа". *Политичка социјализација* представља процес учења политичке културе у одређеном политичком систему. Тако се показује да политичка култура представља дио опште културе који обухвата идеје, вриједности, мишљења, ставове, убјеђења и симболе који се односе на политику и политичко организовање друштва.

С обзиром на чињеницу да друштва постоје као класна, стратификациона, регионална, етничка, конфесионална итд., разумљиво је да и политичка култура није некаква универзална појава која у сваком друштву има иста обиљежја па и исто значење. Унутрашња структура па и значење политичке културе различити су како у различитим тако и у истим политичким заједницама те је та чињеница нагнала теоретичаре да дају одређене класификације политичке културе.

Према критеријуму **хомогености** односно **хетерогености** политичке културе, може се говорити о постојању три типа политичке културе:

- центрипеталној политичкој култури која "тежи средишту";

- центрифугалној, која удаљава од средишта и која настаје као реакција на центрипеталну политичку културу, и
- "споразумној" политичкој култури (Олмонд).

Према односу **према политичком систему** може се говорити о сљедећим врстама политичке културе:

- **парохијалној** (у парохијалном типу политичке културе индивидуе нису свјесне нити постојања политичког система, политичке културе, нити своје улоге у њима; у овом типу политичке културе појединци себе не доводе у везу са националним политичким институцијама; у њему појединци не опажају, а најчешће и не познају, централне органе власти па од њих ништа и не очекују; у оквиру ове политичке културе људи немају развијену свијест о политичким проблемима и не учествују или врло мало учествују у политичком животу); овај тип политичке културе доминира у традиционалним друштвима;

- **поданичкој** (у поданичкој политичкој култури појединци имају одређену политичку свијест, они су свјесни постојања и дјеловања политичког система, као и постојања диференцираних политичких улога; они имају ефикасан и вриједносни став према политичком систему, али и слабо развијену свијест о могућности партиципације у њему, односно, немају потребу за самосталним утицајем на политички живот); овај тип политичке културе доминира у ауторитарним друштвима;

- **партиципативној** (у партиципативној политичкој култури су индивидуе свјесне постојања политичког система према којем имају афективни и вриједносни став, свјесни значаја сопствене партиципације у политичком животу); овај тип политичке културе доминира у грађанским демократским друштвима (Олмонд).

Сва три наведена облика политичке културе доминирају у одређеним политичким структурама: парохијални у традиционалним друштвима, поданички у ауторитарним а партиципативни у грађанским демократским друштвима.

О политичкој култури се може говорити као о **мрежи политичких оријентација** према:

- *политичком систему* (које се односе на прихватање, равнодушност или одбацивање политичког система); према другим људима (са или без повјерења);
- *колективној акцији* (са кооперацијом или без ње, тј. са помирењем супротних гледишта или са одбацивањем компромиса);
- *рјешавању проблема* - прагматске и рационалистичке, тј. оријентације практичног рјешавања питања и оријентације које су склоне демагогији и догматизму – (Р. Дал).

Лембрух говори о модалитетима политичког регрутовања друштвених конфликта, тј. о меделима:

- *конкуренције* (гдје се конфликти регулишу помоћу одлука већине);
- *пропорције* (гдје се конфликти регулишу пропорционалном регулацијом), и
- *хијерархијско-бирокуратском* моделу (у оквиру којег се конфликти регулишу помоћу ауторитарног одлучивања).

И, на крају, Сиднеј Вербе говори о:

- *партиципативној* тј. о политичкој култури у оквиру које индивидуе учествују и,
- *апатичној* политичкој култури, тј. о политичкој култури у оквиру које индивидуе не учествују у политичком систему.

Оријентација обухвата:

- *когнитивну* или сазнајну оријентацију, тј. оријентацију повезивања политичког система, улога и носилаца улога;

- *афективну* или осјећајну, тј. оријентацију осјећања појединца према политичком систему, његовим објектима и његовим дијеловима;
- *вриједносну* или евалаутивну оријентацију, тј. оријентацију која се темељи на судовима и оцјенама о политичком систему и његовим дијеловима.

Уопштено, говори се о:

- *партиципативној* тј. о политичкој култури у оквиру које индивидуе учествују и,
- *апатичној* политичкој култури, тј. о политичкој култури у оквиру које индивидуе не учествују у политичком систему.

Имајући на уму структуру и природу политичке културе, могли бисмо истакнути неколико основних **карактеристика политичке културе**.

Најприје истакнимо да се у сваком друштву може говорити о *општој* и *посебним политичким културама*, односно о доминантној политичкој култури доминантног политичког субјекта и политичкој култури подређених друштвених група које настоје да постану доминантним политичким субјектима како би својој политичкој култури обезбиједили легитимитет опште или доминантне политичке културе. С друге стране посматрано, може се говорити о општој политичкој култури и политичкој поткултури која обухвата политичке оријентације ужих друштвених група: регионалних, етничких, религијских, и слично.

Политичка култура увијек је политичка култура доминантне политичке класе. Зато неки с правом примјећују да је историја заправо "историја владајуће класе" те да су подвлашћени у њој "само саисторијски". Владајућа класа је "мислећа класа", она влада и као "мислилац", као "произвођач мисли", као "управљач" и "распоређивач" мисли свог времена. Или, другим ријечима: Мисли владајуће класе у свакој епохи су владајуће мисли, тј. класа која је владајућа материјална сила друштва, истовремено је његова владајућа духовна сила. Класа којој стоје на располагању средства за материјалну производњу, располаже самим тим и средствима за духовну производњу, тако да су јој због тога, узевши у просјеку, подређене мисли оних, који су лишени средстава за духовну производњу. Владајуће мисли нису ништа друго до идеални израз владајућих материјалних односа, тј. у облику мисли изражени владајући материјални односи: дакле, идеални израз односа који баш једну класу чине владајућом, дакле, мисли њене владавине.

С обзиром да су мисли владајуће класе увијек владајуће мисли, разумљиво је да политичка класа (доминантна класа, група на власти, стратегијска елита, политичка елита) производи одређену вриједносну, етичку, идеолошку и симболичку матрицу и укупну духовну, културну и политичку иконографију. Тако она не само што убјеђује него и обавезује својим мишљењем. Она производи "senso comune" (опште мишљење) а политички поступак произвођења "општег мишљења" заправо је поступак отклањања неинтегрисаних индивидуалних мишљења, односно поступак претварања индивидуалних мишљења у једно "опште мишљење". То значи да политичка култура има непосредну политичку функцију конформирања индивидуа стварањем одређеног "друштвеног карактера" индивидуа који карактере појединаца настоји у цјелини себи подредити.

Политичка култура има одређени значај, улогу и функције у друштву, као то су: функцију обликовања политичке свијести чланова друштва; функцију обликовања колективног друштвеног и политичког духа; функцију обезбјеђења оријентација појединаца и група у друштвеном систему, и њихово лакше сналажење; функцију обезбјеђења подршке, опозиције и противтеже политичкој власти.

С обзиром на то да је политичка култура увијек политичка култура доминантног или владајућег политичког субјекта, те с обзиром на то да је њена функција стварање "општег мишљења" које потискује индивидуално мишљење, те да је њена функција стварање "друштвеног карактера" као пресека индивидуалних карактера, разумљиво је да је с политичком културом повезан поступак тзв. "испирање мозга". Политичка култура је прожета индоктринацијом и манипулацијом, мистификацијом и обманом а поступак којим се политичка култура усваја назива се - *политичком социјализацијом*.

Подручје политике није само пуко “политичко” подручје, него је и економско, социјално, културно и психолошко подручје. Политика је и “педагошка” сфера социјализације индивидуа те је, у том смислу, неопходно и одговорити на питање: шта се подразумева под појмом “социјализације”?

Под појмом “социјализације” може се подразумевати процес преко којег индивидуа у одређеној друштвеној средини усваја одређене облике знања, навика, вјештина, ставова и вриједности неопходних за њено постојање у друштвеној средини. Социјализација је процес којим индивидуа учи своју културу; помоћу социјализације индивидуа постаје друштвено “нормалном” особом. Савремена психологија истиче да се процес социјализације остварује учењем и да облици социјалног учења могу бити условљавањем, увиђањем и “по моделу”. С обзиром на то да нас интересује феномен социјализације са политичког становишта, могли бисмо рећи да је политичка социјализација најчешће социјализација условљавањем иако, наравно, не искључује учење увиђањем или “по моделу”. У том смислу се под појмом “политичке социјализације” може подразумевати процес учења норми, ставова и понашања који су прихваћени и у пракси су постојећег политичког система. Циљ политичке социјализације је “тренирање и развој индивидуе” која постаје “добар члан друштва”. Да би појам “политичке социјализације” био потпунији и јаснији, поменимо још неке одредбе. Према првој, под појмом “политичке социјализације” се подразумева: процес учења и поунутривање вриједности, спознаје и симбола, усађивање оперативних друштвених норми у односу на политику, институционализовање политичких улога и стварање политичког консензуса, био тај процес дјелотворан или не; образовање пристанка на политички поредак и његове вриједности, као и онемогућавање његове промјене, заснива се преваходно на одговарајућим идеолошким нормама; процес политичке социјализације заправо је процес политичке индоктринације и манипулације; за постојеће политичке поретке карактеристична је ауторитарна контрола над цјелокупном културом потпомогнута монополом владајуће групе над средствима информисања која су иманентни дио политичког поретка управо зато што заштићују, одржавају или унапређују друштвени поредак утемељен на власти мањине.

Као што се могло видјети, посљедње гледиште о политичкој социјализацији изведено је на темељу дистинкције између “принуде” и “пристанка”, “присиле” и “консензуса”. Политичка социјализација је схваћена као процес уклапања не само у постојећи идеолошки систем вриједности, него и у постојећи склоп политичког поретка, односно, схваћена је као процес преко којег остварује “пристанак” или “консензус” на постојећи идеолошки систем вриједности и постојећи политички поредак. Перпетуирање идеолошке хегемоније битни је задатак владајућих класа који оне остварују преко различитих “хегемонијских идеолошких апарата”, односно “идеолошких апарата државе”. Хегемонија или потпуна доминација владајућих класа не остварује се искључиво путем политичко-правних инструмената репресије, него и путем идеолошког система социјализације индивидуа у “грађанском друштву”. Хегемонија је артефакат “грађанског друштва” а држава политички субјект који регулише равнотежу између “пристанка” и “присиле”. Она не регулише само економски живот него и укупан политички и друштвени живот. Али, тиме што регулише друштвени живот према постојећем политичком поретку, тиме што саображава друштвени живот у политички поредак, може се рећи да је држава “архитекта конзервативног консензуса”.

Процес социјализације се, дакле, може посматрати из два угла:

- политичког поретка и,
- индивидуа.

Са становишта политичког поретка, политичка социјализација је процес интеграције индивидуа у постојећи поредак, припитомљавање њиховог револта, отпора и конфликта, а са становишта индивидуа политичка социјализација је процес обликовања индивидуа конформизмом. Према томе, политичка социјализација је не само процес друштвене индивидуализације него и процес индивидуалне социјализације па, према томе, и деперсонализације. Постојање политичке социјализације заправо је постојање и манифестовање моћи Институције; систем је примаран а човјек секундаран. Процесом социјализације у цјелини,

као и процесом политичке социјализације посебно, систем се одржава и репродукује управо тако што индивидуе усвајају стандардне вриједности, навике, мишљења, ставове и понашања потребне за несметано функционисање Система. Једном ријечју, процес политичке социјализације, без обзира на извјесне позитивне значајке, јесте процес манипулације човјека. Које су његове функције?

Будући да је политичка социјализација процес увођења у политичку културу, поступак или процес учења и интернализације садржаја политичке културе којим се људи оспособљавају за вршење одређених улога у политичком систему, јасно је да политичка култура има функцију конформизације индивидуа и друштвених група.

Посебно питање које и заслужује своју теоријску пажњу гласило би: који методски поступак конформизације индивидуа и која су то средства којима се процес конформизације обавља?

Постоје бројни инструменти медији и институције у друштвима, којима њихови припадници стичу потребан конформизам, норме, стандарде и моделе мишљења, осјећања и понашања, од којих ћемо поменути само неке, као што су: породица, школа, средства масовног информисања, фабрика, културне, спортске, научне, политичке и друге институције, итд. Свим овим институцијама “грађанског тренинга” користе се политички пореци како би ојачали лојалност и подаништво својих припадника и како би, у крајњој линији, оснажили своју моћ.

Не постоји ниједно цивилизовно друштво чије нормативне вриједности и циљеве не уобличије политичко дјеловање, али се свако политичко дјеловање не може окарактерисати као усмјеравање акција према одржавању и промовисању одређених друштвених вриједности.

Политичка култура само је један вид политичке одговорности коју актери и носиоци политичког дјеловања имају према себи и народу који представљају. Управо, у нашем друштву недовољна одговорност према грађанима који су дали повјерење одређеној политичкој класи и недостатак Кантове моралне одговорности политичких лица, ствара трајни вакуум у просперитету и стабилности друштва чија се развојна политика још увијек заснива на вриједностима очувања паланачког менталитета. Цијена која се плаћа најмање кошта политичаре који реториком национализма подсећају на још увијек свијеже ране ратних дешавања, а чији прије свега материјални интереси намећу потребу одржавања *statusa quo*-а као једне од могућности задржавања политичких позиција.

Потенцирање националних вриједности као приоритетне друштвене оријентације наспрам које се равнају све политичке одлуке погрешно је у оној мјери у којој је национална свијест идеологизирана. Друштва у којима се потребе за напретком посматрају кроз призму очувања националног интегритета суочена су са потешкоћама усвајања неопходних претпоставки за друштвени напредак. Суштински проблем истицања националних обиљежја огледа се у погрешном схватању истих, и њиховој злоупотреби до степена мржње према онима који не припадају одређеном етничком *corpus*-у. Национализам и националне вриједности се стављају испред осталих, па се кроз ову реторику различитост представља као пријетња и тежња ка уништењу темељних поставки једног народа.

Док се у развијеним европским земљама ради на „искорјењивању“ национализма кроз смањење суверенитета земаља које постају чланице одређених политичких и економских асоцијација, у нашем друштву кроз национализам покушава се очувати суверенитет, а цијена која се плаћа је недовољан привредни напредак и споро структурално и системско прилагођавање свих сегмената друштва као услов уласка у европске интеграције. Национализам најчешће опстаје као политичка реторика у друштвима у којима су економски и друштвени потенцијали због разорности ратних дешавања или неуспјешних транзицијских промјена доведени до руба одрживости, па се користи као средство оправдања или критике свих политичких потеза и одлука. Разорност политике национализма која омогућује реизбор владајућих политичких структура може се са окарактерисати као назадовање друштвеног просперитета у ионако ограниченим могућностима које нам се пружају од стране развијеног дијела свијета. Кашњење у евроинтеграцијима по свему судећи не своди се само на недовољну развијеност и неспремност

друштва да се прикључи земљама развијеног капитализма. Позадина нашег позиционирања у европској политици дубоко је укорјењена у недостатаку политичке свијести, и одговорности испред које стоје појединачни и партикуларни интереси који су директно одговорни за спор и недовољан привредни и економски развој наше земље.

У суштини одговорност политичког дјеловања у поменутом контексту преноси се са вишег нивоа власти на народ који демократским путем бира представнике власти у одређеном мандату. Непрепознавање суштинских проблема друштва који утичу на низак животни стандард и лошу економску ситуацију, те допуштање да политичари националне вриједности (обојене национализмом) користе као манипулативно средство у изборној кампањи, доприноси удаљавању свијест појединаца од сирове реалности у којој ниски и недовољни приходи осујећују нормалан живот већине грађана.

Разумијевање политичке одговорности коју имају политичари према свом гласачком тијелу опада уколико су гласачи подложни политичкој манипулацији у којој проблеми свакодневнице постају занемарени наспрам истицање нових „вриједности“ које се значајно потенцирају у вријеме друштвених криза. То омогућава политичкој класи да одржава постојеће стање и да опште друштвене интересе подвргне партикуларним и индивидуалним интересима, под идеологијом заштите достојанства народа и националних особености. Све док политичари буду користили неше националне вриједности као главну окосницу у евроинтеграцијама, оне ће се и у европској политичкој сцени посматрати као камен спотицања за модернизацију и друштвени напредак. Настанком Европске уније, националне различитости и особености европских земаља су посматране кроз могућности доприноса привредног развоја и напретка за све чланице. На тај начин националне особености постају значајне у контексту могућности доприноса привредном и економском развоју и стабилности „европске породице“. Савремени облици политичког дјеловања у развијеним земљама Европе су усмјерени на проналажање заједничких интереса у различитим националним оквирима, међу којима се истичу привредни раст и развој који видљиве резултате дају у порасту животног стандарда.

Супротно европској политичкој пракси политичари нашег окружења различитост истичу као пријетњу националном интегритету, док чланице Европске уније свој национални интегритет одржавају истичући различитост као показатељ степена остварености демократије и могућност препознатљивости и специфичног доприноса у европској стабилности и економском просперитету.

Политичко дјеловање на нашим просторима не произилази из привредне дјелатности која ствара одређене производне односе који утичу на друштвену свјест. Обрнут процес ствара и другачије резултате па се код нас политичко дјеловање посматра као дјелатност окренута према себи и задовољавању личних интереса, док су у развијеним европским земљама политика и политичке одлуке резултат степена друштвеног развоја и напретка. У таквом поретку ствари налази се кључ схватања неуспјеха политичког ангажмана у рјешавању постојеће кризне ситуације која у нашем случају траје годинама.

Међутим, суштинско је питање у којој мјери су политичари искључиво одговорни за постојећу ситуацију. Уколико они имају одговорност према грађанима који и даље дају повјерење често истој политичкој класи, онда се засигурно одговорност преноси и на саме грађане. Сујетна принципјелност у подржавању одређених политичких партија често је резултат властите идентификације са одређеним политичким лидерима прије него истинско разумијевање програма политичке партије и политике који она треба да заступа.

Политички „активизам“ у нашем друштву већ је одаво друштвену свијест усмјерило ка прихватању теорије да је политика дјелатност у којој се остварују лични интереси. Уколико грађани сами не преузму иницијативу да поврате достојанство политичком дјеловању у циљу побољшања услова живота и рада грађана, наша политика ће и даље бити усмјерена ка интересима појединаца, а не јавног и општег добра.

Политичка култура свој кредибилитет заснива на политичкој одговорности која дубоко задире у моралну свијест појединаца који чине политички естаблишмент. Одговорност почива на

обавезама односно обећањима која носиоци власти дају гласачком тијелу и народу који представљају у току избора али и за вријеме трајања мандата. Недовољна освјештеност о могућностим остваривања датих обећања од стране политичара са једне стране, и наивност у вјеровању у дата обећања гласачком тијелу са друге стране, производи однос преноса одговорности са политичара на народ и обрнуто. Овај процес је цикличног је карактера и заснива се на непрекидном кругу узрочно – посљедичних односа. Владајуће странке о неуспјешности остваривања одређених циљева и предизборних обећања кривицу проналазе у опструкцији власти од стране опозиционих странака као и наслеђеном општем стању из периода опозиционог дјеловања. Остале партије које не чине владајућу већину углавном одговорност за постојеће стање виде у неспособности владајућих политичара.

Пребацивање одговорности одражава се на функционисање система у цјелини. Уколико се политика на нашим просторима не буде бавила питањима успостављања правне државе и владавине права, оживљавањем социјалног система и привредних дјелатности коначно санкционишу корупцију и криминал, тржишна привреда ни у скорје вријеме неће дати задовољавајуће резултате. Тек успостављање привредне стабилности и тржишних односа постижу се могућност да се политичко дјеловање усмјери на јавно добро, а политиком ће се моћи бавити само они који афирмишу цивилно друштво и његову партиципативну политичку културу и дају одговарајуће доприносе у циљу постизања општег добра. Са ове тачке гледишта одговорност више није само на политичарима него и на онима који им дају повјерење...

ЛИТЕРАТУРА

- *Između autoritarizma i demokratije: Srbija, Crna Gora, Hrvatska*, Knj. II, *Civilno društvo i politička kultura* (Ur. D. Vujadinović, L. Veljak, V. Goati, V. Pavićević), „CEDET“, Beograd, 2004.
- Kirić Dž., *Civilno društvo: stare slike, nove vizije*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2003.
- Kovačević B., *Civilno društvo (u Bosni i Hercegovini)*, „Pravni fakultet-Centar za publikacije“, Banja Luka, 2003.
- Pavlović V., *Civilno društvo i demokratija*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009.
- *Potisnuto civilno društvo*, (Ed. V. Pavlović), „Eko centar“, Beograd, 1995.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Зборник радова објављује научне чланке (оригиналан научни рад, преглед рада, кратко или претходно саопштење, научна критика, - односно полемика), и стручне чланке (стручни рад, информативни прилог приказ) итд., и то на српском и апстрактне на енглеском језику. Сви радови подлијежу анонимној рецензији. Програмски и уређивачки одбор се обавезује да је један примјерак рецензираног рада са примједбама рецензента благовремено послати ауторима на исправке.

Приорема рукописа за штампу је веома важна, зато молимо ауторе и наше сараднике да се придржавају свих упуштава:

- Рукопис треба припремити рачунарски у новинском преореду, величини фонта 12, тип слова Times New Roman у ћириличном кодном распореду (не у такозваном YUSCII кодном распореду);
- Наслов чланка треба да буде јасан, сажет, да се из њега види основна мисао водиља којој се расправља;
- Уз наслов чланка треба да се наведе име и презиме аутора, научни и стручни степен, научно-наставно, научно-истраживачко, научно или стручно звањ, пун назив установе у којој аутор ради назив радног мјеста и категоризација чланка: научни чланци (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или претходно саопштење, научна политика, односно полемика) и стручни чланци (стручни рад, информативни прилог, приказ и) итд.;
- Уз чланак треба бити приложен апстракт, који треба да садржи кратак пресјек садржаја о којем ће се говорити, као и циљ рада (на српском и енглеском језику);
- Текст треба бити лекторски обрађен;
- Обим рада треба бити до 10 (десет) куцаних страна;
- Рукопис треба предати у два једнака оригинална примјерка, као и у електронском облику.

Програмски и уређивачки одбор зборника има право избора радова и прилога, а у обзир долазе само они текстови који до тада нигдје нису били објављени.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

32:316.7(497.6)(082)
324:316.7(497.6)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Политичка култура,
дијалог, толеранција и демократија у Републици
Српској и Босни и Херцеговини - стање, путеви и
перспективе за локалне изборе 2012. године (2012 ;
Бања Лука)

Зборник радова са међународног научног скупа на
тему "Политичка култура, дијалог, толеранција и
демократија у Републици Српској и Босни и
Херцеговини - стање, путеви и перспективе за
локалне изборе 2012. године", одржаног 10-11. јула
2012. / [главни и одговорни уредник Душко Вејновић
; превод Татјана Понорац]. - Бања Лука : Европски
дефендологија центар за научна, политичка,
економска, социјална, безбједоносна и криминолошка
истраживања, 2012 (Бања Лука : Маркос). - 267
стр. : граф. прикази, табеле ; 25 цм

Тираж 1.000. - Стр. [2-8]: Предговор / Душко
Војновић. - Напомене и библиографске референце уз
текст. - Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-99955-22-43-8

COBISS.BH-ID 3334424

Тржница®
БАЊА ЛУКА

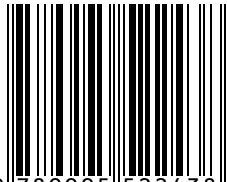
NOBEL
CORPORATION

SEKTOR TIGAR

EKVATOR COMPANY Ltd.

ISBN 978-99955-22-43-8

9 789995 522438